PANTEONAS

Tatjana Maceinienė

IŠMINTIS, gimusi kančioje

MARGI RAŠTAI

A. Macciná

Tatjana Maceinienė

IŠMINTIS,
gimusi kančioje

Antanas Maceina :
gyvenimas ir kūryba

MARGI RAŠTAI
VILNIUS 2008

UDK1(474.5):929Maceina
Ma32

Knygos leidimą rėmė
Lietuvos kultūros ministerija

ISSN 1822-8542
ISBN 978-9986-09-369-5
© Tatjana Maceinienė, 2008
©Leidykla „Margiraštai", 2008

„Esu jau senas žmogus, daug matęs,

daug patyręs ir daug kentėjęs.

Gal todėl ir filosofas pasidariau, nes filosofija,

kaip ją gražiai apibrėžė vienas rusų mąstytojas,

„est mudrostj, roždennaja stradaniem".

Iš A. Maceinos laiško. (1981 m. sausio 26 d.)

marčiai Tatjanai Maceinienei

Pratarmė

Po ilgų svarstymų ir abejonių nutariau vėl sugrįžti prie filosofo Antano Maceinos asmenybės interpretacijos, nes, manau, kad ir jis pats kaip išskirtinė Asmenybė, ir jo kūryba ligi šiol Lietuvoje deramai neįvertinti, nes... nesuvokti. Apie tai aiškiai byloja kai kurie straipsniai, pasisakymai, interviu, pasirodę šiais jubiliejiniais jo metais spaudoje[1]. Tačiau grįžti prie jo asmenybės paskatino ne vien tai, kad dar ir dabar jis ir jo veikla vis kelia tam tikrą „susirūpinimą" tarp Bažnyčios hierarchų, filosofų bei visuomenės veikėjų. Susidaro įspūdis, kad ir vieni, ir kiti tiesiog nežino, kaip būtų galima jį įvertinti ir „pritaikyti" prie mūsų gyvenimo — prie mūsų „kasdienybės slėnių", prie kurių jį pritaikyti išties sunku. Mūsų vertybių sistema (jei ji ir egzistuoja) iš tikrųjų skiriasi nuo Antano Maceinos vertybių sistemos.

[1] Žr. : V. Valiušaičio straipsnį *Kapitalistinės dvasios žymė — kiekio meilė ir prisirišimas prie krūvos* (2008 01 22); interviu su filosofu V. Ališausku: *A. Maceinai fašizmas yra primestas* (lrvtas. lt, 2008 01 26); filosofo A. Šliogerio pasisakymą laidoje „Būtasis laikas", skirtoje A. Maceinos 100-osioms gimimo metinėms (2008 01 28 — 2-oji radijo programa *Klasika).*

Tad kalbėti apie Maceiną mūsų vadinamojoje demokratinėje visuomenėje keblu, o visai nekalbėti neįmanoma — jis pernelyg ryški figūra, jau peržengusi Lietuvos ribas. Jo knygas noriai, su dideliu susidomėjimu skaito Rusijoje, kur jis yra didžiai vertinamas ir prilyginamas didiesiems pasaulio filosofams — Dekartui, Leibnicui, Kantui[2]. Taigi blaškymasis jo atžvilgiu mūsų šalyje gali sukelti ir šypseną, ir pasipiktinimą, ir netgi tam tikrą sielvartą. Norėdama kiek sumažinti šį blaškymąsi, o gal ir padėti apsispręsti jo atžvilgiu, pamėginau pažvelgti į jį kiek kitu kampu negu anksčiau ir pabandyti „atsakyti ne tik į klausimą, kuo šis žmogus buvo reikšmingas savo amžininkams, bet ir kuo jis reikšmingas tiems, kurie gyvena ir gyvens po jo"[3] . Ar man tai pavyko, tegu sprendžia skaitytojas.

knygos apie jį „Pašauktas kūrybai: filosofo asmenybės interpretacija" (2000 m.) papildymas. Autorė tikisi kiek giliau atskleisti filosofo asmenybę per jo santykį su kančia, kuri, pasak jo, yra „visų mūsų likimas".

Galima drąsiai teigti, kad kiekvieno žmogaus gyvenimas yra dramatiškas ir tam tikra prasme net tragiškas. Dramatiškumas sietinas su kančia, kuri visada su mumis arba kažkur šalia, kaip mūsų šešėlis, o tragizmas — su mirtimi, kuri, pasak Maceinos, yra „galutinė kančios regimybė". Tad šia prasme mes visi esa-

Dievas A. Maceinos egzistenciniame tyrinėjime // Konferencijos *Lietuvos filosofijai 500 metų* (2007 m. rugsėjo 27—28 d.) pranešimai.

T. Pašauktas kūrybai. — Vilnius: Aidai, 2000, p. 11.

me vieno likimo žmonės, kurio norime išvengti, nors išvengti jo ir neįmanoma. Tačiau daug kas mūsų gyvenime priklauso ir nuo mūsų „apsprendimo": „mes turime apspręsti tiek pasaulį, tiek save pačius"[4]. Šis pasaulio ir savęs „apsprendimas" prasideda, kai žmogus pradeda filosofuoti. O filosofuoti jis pradeda tik tada, kai pradeda uždavinėti klausimus sau ir ieškoti į juos atsakymo. Pasak Maceinos, filosofija nėra ir negali būti jokia profesija (apie tai jis ne kartą yra užsiminęs savo laiškuose ir raštuose): kiekvienas žmogus, užduodantis klausimus apie būties prasmę, apie save patį — iš kur aš atėjau ir kur einu — ir ieškantis atsakymų, kartu filosofuoja. Taigi filosofija prasideda klausimu ir atsakymo į šį klausimą ieškojimu. Klausimų virtinė lydi mus per visą mūsų trumpą gyvenimą ir kiekvienas klausimas laukia savo atsakymo. Tačiau begalinis, beribis pasaulis, kuriame mes laikinai apsistojame, taip ir lieka, deja, neatsakomas, nes laikina ir aprėžta būtybė nepajėgia į jį atsakyti. Mes norime rasti šį atsakymą stengdamiesi iš visų savo išgalių, ir kartais mums netgi atrodo, kad jau priartėjome prie jo, bet vietoj trokštamo atsakymo prieš mus vėl iškyla vis nauji klausimai. Ir kančia, pagimdyta mūsų negalimumo atsakyti į būties klausimą, taip ir lydi visą mums skirtą laiką pabūti šioje žemėje.

Tačiau toli gražu ne kiekvienas iš mūsų užduoda sau klausimus ir ieško į juos atsakymų, nes tada mes visi taptume filosofais ir gal tikrai „apspręstume" save ir pasaulį, ir taip kiek palengvintume savo likimą. Bet taip nėra, ir nors visi mes kenčiame,

[4] Iš A. Maceinos rankraščio „Poetų pasaulis. Palaidos mintys" // Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, f. 181-16.

tačiau palengvinimo beveik visada laukiame iš kitų: „... kenčiąs žmogus visados ieško paguodos <...>. Kenčiančiame žmoguje ypatingai išeina aikštėn visų mūsų prigimtas noras būti drauge. Kenčiantysis trokšta būti drauge todėl, kad kita būtis paremtų jo griūnančią būtį. Paguoda visados yra kenčiančios būties statymas. O šitas statymas įvyksta suliejant savą būtį su kenčiančiąja būtimi"[5] . Antanas Maceina kaip tik ir yra tas, kuris suteikia žmogui paguodą, padeda žmogui jo kančios kelyje. Šio didžiojo humanisto mąstymas labai konkretus ir tikslingas. Pats daug kentėjęs ir visą gyvenimą ieškojęs atsakymų į nuolat kylančius klausimus, jis tapo ne tik filosofu, bet, manyčiau, ir Mokytoju, „nes kitų mokytojas yra tik kenčiantysis", kuris vienas tegali ir turi pasakyti mums „ką nors svarbaus". Maceinai galima pritaikyti jo paties žodžius, pasakytus apie žmogų, kuris „tik perėjęs per kančią, įgyja tikrojo pažinimo — ne knyginės išminties, ne paveldėtų pažinčių, bet pažinimo, rasto skausmo įaudrintoje ir nuskaidrintoje savoje būtybėje"[6]. Taigi tik toks žmogus tegali pasakyti mums *kažką svarbaus,* kas daugeliui gali padėti apsispręsti gyvenimo kelyje. Maceina tai pasakė, beliko tik suprasti... Be abejo, Maceinos, kaip Mokytojo, reikšmė dar neatskleista, nes ir jis pats nėra deramai suprastas nei kaip filosofas, nei kaip reta Asmenybė, kuri suvokė savo pašaukimą kaip tarnystę Dievui, žmogui ir Tėvynei ir garbingai vykdė jį iki gyvenimo pabaigos.

[5] Maceina *A.Jobo drama* // Maceina A. Raštai, t. 3. - Vilnius: Mintis, 1990, p. 446. (čia Maceina rėmėsi (ir citavo) rusų mąstytojo Ivano Iljino mintimis.

Mintis, 1994, p. 102.

Taigi aš dar kartą pabandžiau suteikti pavidalą tam, ką ryžausi iš naujo interpretuoti, t. y. Dievo kūriniui, būtent, Žmogui — asmeniui ir Asmenybei Antanui Maceinai, gimusiam 1908 metų sausio 27 dieną, kurio žemiškas kelias baigėsi tą pačią sausio dieną 1987 metais...

Tatjana Maceinienė

PIRMA DALIS

Ilgo kelio pradžia

... jeigu žmogus yra nepakartojamas asmuo,
tai ir jo kelias yra tik ***jo vieno kelias.***
Gali jis būti ***panašus*** *į kitų kelią,*
bet tik panašus, niekad ne ***tapatus"***[1]***.***

Antano Maceinos, kaip asmens, kelias iš tikrųjų buvo panašus į kitų to meto Lietuvos inteligentų gyvenimo kelią. Kaip ir daugelis jų (S. Šalkauskis, R Kuraitis, R Mantvydas, J. Girnius, J. Grinius, Z. Ivinskis, R Dielininkaitis, A. Sidaravičius, I. Tamošaitis, A. Vaičiulaitis — šį sąrašą galima tęsti ir toliau), jis kilęs iš lietuviško kaimo, gimęs valstiečių šeimoje; mokėsi kunigų seminarijoje, baigė Kauno Vytauto Didžiojo universitetą, (beje, daugelis jų baigė Teologijos-filosofijos fakultetą), tęsė studijas užsienyje, grįžęs dėstė tame pačiame universitete, okupacijos metu pasitraukė į Vakarus... Taigi Maceinos, kaip asmens, kelias (kaip ir kitų minėtų ir neminėtų asmenų) tikrai panašus į kitų kelią, bet nėra tapatus, nes mes savo būvio niekada negalime sutapatinti su kito bū-

[1] A. Maceinos laiškas (1980 m. rugsėjo 28 d.) sūnui Sauliui Maceinai // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

viu. Todėl ir kiekvieno iš mūsų kelias, kuriuo einame per gyvenimą, yra tik jo paties kelias — juk bendrų kelių, ypač jeigu mes kalbame apie Asmenybę, o ne apie masę, nebūna. Asmenybė niekada nepasitenkina „kitų einamu keliu, kas mūsų amžiaus aplinkybėmis suvilioja minių minias"[2].

Savo studijoje „Asmuo ir istorija" Maceina primena prancūzų filosofo Gabrielio Marcelio posakį, jog niekas taip pavojingai nejaukia asmens klausimo, kaip „perdėtas polinkis sulieti asmenį su asmenybe"[3], o pats Maceina, matyt, neturėdamas šio „polinkio", teigė, kad „asmuo yra žmogiškosios būtybės pagrindas, tuo tarpu asmenybė yra didesnis ar mažesnis jos galių išskleidimas. Kiekvienas žmogus yra asmuo, bet ne kiekvienas yra asmenybė"[4], — pabrėžia jis. Visiškai sutikdama su šiuo teiginiu, priminsiu, kad mane pirmiausia domina būtent Maceinos *asmenybė,* kaip vieninga jo individualių sugebėjimų arba, kaip jis pats sakė, „galių" ir jo veikmenų visybė.

Aš taip pat manau, kad toli gražu ne kiekvienas žmogus gali *tapti* asmenybe, nes asmenybėmis negimstama, jomis tampama. Tačiau daugeliui žmonių tapti asmenybe yra neįveikiama užduotis, nes, idant „išeitume" iš kasdienos pasaulio, mums reikia pakeisti ne jį, bet savo sąmonę, savo santykį su šiuo pasauliu. Kartu mes turėtume patirti daugybę sunkumų ir įveikti nemažai įvairiausių kliūčių, kurios daugeliui atrodo visai neįveikiamos...

[2] A. Maceinos laiškas (1980 m. rugsėjo 28 d.) sūnui Sauliui Maceinai // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

[4] Maceina A. *Asmuo ir istorija* // Raštai, t. 6, p. 329.

Tad kada prasideda Asmenybės kelias? Ką mes galėtume laikyti asmenybės kelio pradžia? Norint atsakyti į šiuos klausimus, mes turime suprasti, kada gimusi būtybė, vadinama žmogumi, pradeda formuotis būtent kaip asmenybė. Taigi, kokie keliai veda žmogų į Asmenybės sostą?

Pavadindama šios knygos pirmą skyrių „Ilgo kelio pradžia", omenyje turėjau ne tam tikrą laiko atkarpą, skirtą žmogui nugyventi šioje žemėje nuo jo gimimo ligi mirties, o žmogaus, kaip asmens ir kartu kaip asmenybės, apsisprendimą jam duotojo laiko atžvilgiu. Sunku nesutikti su Maceina, kad visada yra galimybė apsispręsti ir „už niekį", tačiau, manyčiau, Asmenybė vis dėlto niekada neapsisprendžia „už niekį", nors pats Maceina dėl to nėra tikras. Man atrodo, kad „už niekį" gali apsispręsti tik asmuo, kuriam taip ir nepavyko tapti asmenybe. O Asmenybė tik esant tam tikrai būklei (pvz., apimta nevilties ar paveikta tam tikros nuotaikos) gali laikyti savo apsisprendimą netikusiu, neteisingu, klaidingu...

Tačiau grįžkime prie Antano Maceinos kelio pradžios. Kalbant apie jo asmenybės formavimąsi, skaitytojo dėmesį norėčiau atkreipti į keletą veiksnių, kurie, mano manymu, buvo ypač svarbūs ir nulėmė jo gyvenimo kelią. Būsimasis filosofas pernelyg anksti susidūrė *su mirtimi* ir *kančia.* Iš septynių vaikų, kurie gimė pirmoje jo tėvo Aleksandro Maceinos šeimoje, keturi mirė net nesulaukę dvejų metų. Antanas Maceina buvo pirmagimis. Jis neturėjo nė penkerių, kai mirė (1913 m.) brolis Povilas, po metų (1914 m.) mirė kitas brolis Motiejus, po dvejų (1916 m.) — dar vienas brolis Aleksas, o dar po metų (1917 m.) mirė sesuo Rožė. 1918 metais Antanas neteko motinos. Jo motina Jieva (Morkūnaitė) mirė (spėjama, kad nuo plaučių uždegimo), kai berniukui sukako vos dešimt metų. Taigi, kaip matome, mirtis pernelyg dažnai svečiavosi

Aleksandro Maceinos šeimoje: ji tarsi apsigyveno jo namuose ir tapo kasdieniu dalyku, prie kurio reikėjo priprasti, t. y. — susigyventi su mirtimi. Ar tai įmanoma? Kaip vėliau matysime, retai, bet vis dėlto įmanoma...

Mirties siautėjimas Aleksandro Maceinos namuose, be abejo, turėjo didelę įtaką Antano asmenybės formavimuisi. Ypač skaudžiai jis išgyveno motinos mirtį, jos poveikį jis jautė visą gyvenimą. Šios mirties padariniai išties buvo skaudūs: jam teko augti ne tik *be motinos,* bet ir *be savų namų.* Praėjus vieneriems metams po žmonos mirties, Aleksandras Maceina vedė kitą moterį — Kateriną Banionytę, kuri jam pagimdė irgi septynis vaikus... Ir štai tada vaikams iš pirmosios santuokos tapo „ankšta" gimtuose namuose, juo labiau, kad tėvas, nors ir mylintis visus savo vaikus, nuolat buvo užimtas, kaip dabar pasakytų, savo „verslo" reikalais, be to, ir pareigos tais laikais buvo nemenkos — jis buvo viršaitis... Antanas Maceina, prisimindamas savo nelengvus vaikystės metus, rašė: „... aš netekau motinos būdamas 10 metų amžiaus. Mano tėvas vedė kitą, žymiai jaunesnę už save, kuri nesugebėjo vaikų suprasti, ir man su seserimi[5] teko augti pas tetą[6] Prienuose"[7], o juk „vaikai norėtų turėti šalia motiniškos šilimos", bet neturėjo, tad ir teko jam kartu su seserimi „išsidanginti iš namų"[8]. O brolis Juozas[9] pasiliko, nes tė-

[5] Marcelė Maceinaitė (g. 1916) — pensininkė, gyvena Prienuose.

[6] A. Maceiną su seserimi priglaudė Gertrūda (namiškiai jį vadino Gentrūda) Maceinaitė (Antano tėvo sesuo), gyvenusi Prienuose ir dirbusi siuvėja.

[7] A. Maceinos laiškas (1978 m. sausio 1 d.) marčiai Tatjanai Maceinienei// S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

[8] A. Maceinos laiškas (1977 m. liepos 19 d.) sūnui Sauliui Maceinai // S. ir T. Maceinų šeimos archvvas.

[9] Juozas Maceina mirė 2001 m. Prienuose, sulaukęs 91 metų.

Antano Maceinos tėvas Aleksandras Maceina (vidutyje) Klebiškio viršaitis, apie 1923 m.

vo jaunai žmonai reikėjo berno ūkio darbams... Taigi vaikai iš pirmosios santuokos, ypač berniukai, kadangi buvo gerokai vyresni už savo seserį, pasijuto tarsi apleisti ir nuskriausti. Juk ne kiekviena moteris, ypač turinti savo vaikų, gali ir yra pajėgi atstoti motiną savo vyro pirmosios žmonos vaikams...

Žinia, motinos vaidmuo formuojantis vaiko asmenybei užima itin svarbią vietą, nes „nuo motinos duotos linkmės paprastai priklauso visas tolimesnis augančios asmenybės kelias", — rašė A. Maceina savo straipsnyje „Žmona ir motina"[10]. Jis buvo įsitikinęs, kad motina vaiką „kuria", kad ji yra „pirmoji jo asmenybės kūrėja", nors ir pripažino, kad „čia yra ir daugybė veiksnių kitų..."" Atrodo, kad Maceinai didžiausią įtaką turėjo būtent

[11] Ten pat.

kiti veiksniai, vienas reikšmingiausių — motinos mirtis, juo labiau, kad ji mirė jo akivaizdoje: „Mes su Antanu tuo metu ant pečiaus sėdėjome; taip ir mirė mūsų akivaizdoje. Pamenu, Antanas nusisuko, nežiūrėjo, matyt, b i j o j o . O gal nebijojo?.. Juk mirčių jų šeimoje buvo daug... Gal nenorėjo susitaikyti būtent su šia mirtimi — motinos mirtimi? Be abejo, ši mirtis buvo svarbiausia: kartu su ja į jo sielą „įžengė" ir kančia. O motinos, kaip savo vaiko kūrėjos, vaidmuo šiuo konkrečiu atveju, manyčiau, nebuvo ir dėl objektyvių priežasčių negalėjo būti itin reikšmingas jo, kaip asmenybės, formavimuisi. Tačiau motinos netektis pakeitė ne tik jo gyvenimą, bet ir santykį su aplinkiniu pasauliu. Galima numanyti, kad būtent tada, kai jo motinos šiapusinis gyvenimas nutrūko, jis „visu aštrumu" pajuto nenusakomą mirties galią, būties trapumą ir kartu savo paties bejėgiškumą. Jis pajuto, kad jo irgi gali nebūti, bet jis kažkodėl dar buvo — *‚kodėl* yra, jei gali ir nebūti"[13]... Nieko keisto, kad jam iškilo daug klausimų. Jie buvo tarsi pagalbos šauksmas, tačiau atsakymų nebuvo, kaip nebuvo ir paguodos. O jis buvo jautrus vaikas: „...esu buvęs gana jautrus — ne užsigauti (anaiptol), bet *nuliūsti* — iš sykio tik truputį, o paskui vis labiau"[14]. Po motinos netekties Antanas „nuliūdo" ilgam. Jis pernelyg anksti patyrė kančią. Gerokai vėliau, būdamas brandaus amžiaus, Maceina rašys: „yra gera, jei žmogus jau pačioje vaikystėje akivaizdžiai patiria, kad gyvenimas nėra tik žaismas, bet ir kančia, kuri visų laukia ir kuria todėl

[12] *Antanas Maceina savo artimųjų prisiminimuose. Iš Juozo Maceinos prisiminimų* // Šiaurės Atėnai, 1998, Nr. *i* (397).

T. Maceinų šeimos archyvas.

[14] A. Maceinos laiškas (1978 m. birž. 6 d.) sūnui Sauliui Maceinai // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

visi *privalome dalintis* (išskirta mano — *T. M.*)"[15] Jis buvo kaip tik iš tų žmonių, kurie jau pačioje vaikystėje patiria, kad gyvenimas nėra vienžaismas, bet neturėjo su kuo pasidalyti savo kančia. Todėl jis anksti suvokė savo vienišumą. Tiesa, jis turėjo tik metais už save jaunesnį brolį, bet tarp jų nebuvo artumo arba, kaip rašė viename iš savo laiškų pats Maceina, — „šilimos" ir dėl to jam „būdavo skaudu". Visa tai ir sąlygojo jo užsisklendimą savyje, pasinėrimą į knygas, kuriose jis tikėjosi rasti atsakymus į nuolat kylančius klausimus, į mokslus bei į ne visai vaikiškus apmąstymus, lemiančius save kaip vienišą. „Antanas nuo mažens mėgo knygas — ką tik rasdavo, viską skaitydavo. Ir sportuoti mėgo, bet knyga jam buvo svarbiausia. Išradingas buvo, bet nelinksmas, toks filosofiškas — vis tyli ir galvoja. <...> Apskritai jis nedaug bendraudavo su mumis"[16]. „Jis buvo nebuitinis žmogus, o be to, labai uždaro būdo", — pasakojo Antano sesuo Marcelė[17]. Vėliau, įgijęs dar daugiau karčios patirties (su kaupu), Maceina pasakys, kaip atkirs — „aš būnu ir mirštu vienišas". Tačiau savęs kaip vienišo suvokimas bei „apsprendimas" būdingas tik asmenybei. Asmuo, nebūdamas asmenybė, nepajėgia (o gal ir nenori intuityviai jausdamas, kokia sunki gali būti ši našta) suvokti savo vienišumo, todėl jis linkęs „ištirpti" tarp kitų ir visada geriau bei jaukiau jaučiasi minioje...

Tai, kad Maceinai buvo itin reikšminga motinos netektis, išraiškingai byloja jo, jau subrendusio, straipsniai, kuriuose jis apmąsto moters-motinos ir žmonos vaidmenį šeimos gyvenime,

nienei // Mickūnų šeimos archyvas.

[16] *An tanas Maceina savo artimųjų prisiminimuose. Iš Juozo Maceinos prisiminimų* // Šiaurės Atėnai, 1998, Nr. i (397).

moterystės pagrindus. Plačiai moterystės problemą jis svarstė savo studijoje „Mysterium magnum" („Didžioji paslaptis"), kuri taip ir neišvydo dienos šviesos, nes per sovietų okupaciją jos rankraštis dingo. Tačiau pagrindinės šios knygos nuostatos gana smulkiai išdėstytos laiškuose, rašytuose 1933 m. Luvene (Belgija) savo sužadėtinei Julijai Tverskaitei. Tai, kad ši tema Maceiną jaudino visą gyvenimą, byloja ir jo laiškai artimiesiems, kuriuose jis ne kartą svarstė moterystės klausimus, tarsi pratęsdamas ir papildydamas savo neišleistos studijos mintis. Jis negalėjo palikti šios temos, nes jo paties šeimyninis gyvenimas nebuvo laimingas, ir ne tik dėl karo metais susiklosčiusių aplinkybių, kurios išskyrė šeimą...

Tai kas gi yra tie anksčiau minėti „kiti veiksniai", irgi turėję įtakos Maceinos asmenybės formavimuisi? Pirmiausia tai, kad Maceina augo pasiturinčioje šeimoje. Tėvas Aleksandras Maceina buvo gana turtingas žmogus, turintis savo namus, restoraną, kino teatrą, žemės ir atitinkamą padėtį visuomenėje — priklausė tam tikram luomui, kaip jau minėta, jis buvo viršaitis. Be to, viską, ką Aleksandras Maceina pasiekė savo gyvenime, pasiekė savo jėgomis — neeiliniu protu, veržlumu, mokėjimu bendrauti su žmonėmis... Jis iš tikrųjų buvo labai užsiėmęs žmogus, nes turėjo daugybę pareigų ir pomėgių, tačiau tai jokiu būdu nereiškia, kad jis nekreipdavo jokio dėmesio į savo vaikus ir jam nerūpėjo jų ateitis. Būdamas gana ryški ir stipri asmenybė, jis turėjo įtakos ir savo vaikų likimui, ir jų raidai. Aleksandras Maceina puikiai suprato išsilavinimo bei mokslo reikšmę žmogaus gyvenime. Jis ir pats siekė žinių: dar paauglys bežvejodamas ant kito Nemuno kranto esančiame miške sutiko nuo caro persekiojimų besislapstančius knygnešius, iš kurių vienas dvejus metus slapčia mokė jį rašyti, skaityti ir skaičiuoti. Taip jis pamėgo knygą ir nemažai, kiek

leido galimybės, skaitė, o kartu prie knygos pratino bei mokytis skatino savo vaikus. Be to, jis aktyviai dalyvavo švietėjiškoje visuomeninėje veikloje. Antanas, skatinamas tėvo, jau nuo mažens, tik išmokęs skaityti, pasinėrė į knygas. O po motinos mirties, kaip minėta, knygų skaitymas tapo pagrindiniu jo užsiėmimu. Joks kitas užsiėmimas — vaikiški žaidimai, visokiausi vaikų susibūrimai — neatstodavo jam knygos. Atrodo, knyga jam tapo savotiška siena, kuria jis atsitverė nuo pasaulio. Ir taip ji visam gyvenimui tapo jo prieglobsčiu ir priebėga nuo pasaulio, kuris nebuvo jam palankus... Jo noras žinoti buvo toks stiprus ir nesuvaldomas, kad, dar mokydamasis Juodaraisčio (netoli Klebiškio) pradinėje mokykloje, jis verkdavo, kai susirgęs negalėdavo lankyti pamokų. Šis aistringas potraukis knygai bei mokslui išskyrė ir kažkuria prasme *atskyrė* jį nuo bendraamžių, net ir nuo savųjų ir gilino jo vienatvę... Tačiau ką gi jis skaitė? Pasak jo tikros sesers Marcelės, pirmiausia tai buvo pasakos ir religinė literatūra, kurios Maceinų namuose netrūko, nes šeima buvo labai religinga, todėl ir vaikai buvo atitinkamai auklėjami. Taigi prie „kitų veiksnių", turėjusių įtakos, priskirtinas ir iš kartos į kartą ėjęs šeimos religingumas. „Asmenybės kūrime, be abejo, Dievas turi didžiausią dalį"[18], — neabejodamas teigė Maceina, nes jo „asmenybės kūrime" Dievas tikrai turėjo lemiamą reikšmę. Antano religingumą didino kančia ir atgrasa pasauliui, kuriame vyksta tokie baisūs ir nesuprantami, sunkiai suvokiami dalykai kaip mirtis, netiesa bei neteisingumas, privertęs jį „įšsidanginti" iš savo namų. Kodėl visa tai vyksta, už ką? Nesulaukęs atsakymų į savo klausimus iš artimųjų, neradęs jų ir literatūroje ir pajutęs, kad pats vienas nepajėgs jų atrasti, jis vis

[18] Maceina A. *Žmona ir motina* // Aidai, 1948, Nr. 14.

dažniau savo žvilgį kreipė į Dievą. Tai suprantama, nes Maceinų šeimoje Dievas buvo garbinamas ne tik kaip Visagalis, bet ir kaip išmintingas Mokytojas bei Geradaris, kuris vienas težino, ko žmogui reikia, ir todėl gali nurodyti jam kelią, o reiškia — ir atsakyti į visus klausimus. Besimokydamas Prienų gimnazijoje, Antanas vis dažniau pradėjo lankyti bažnyčią, kurioje jam buvo jauku ir saugu. Jos nekasdienė iškilminga aplinka visada sukeldavo jam daugybę jausmų, svajonių, o svarbiausia — saugumo jausmą, kurį sugriovė netektys. Bažnyčioje jam buvo gera — tai buvo visai kitas pasaulis, nepanašus į tą, kuriame vyko jo ir kitų žmonių gyvenimai. Jo širdžiai šis pasaulis buvo žymiai mielesnis ir patrauklesnis. Gal taip, grynai inkstinktyviai, jis slėpėsi nuo kančios ir mirties, kuri, rodos, ėjo jo pėdomis: jis visą gyvenimą dažnai sirgo: nuo ankstyvos vaikystės buvo „silpnas vaikas", vėliau „silpnas jaunuolis, visokių negandų bei ligų ištiktas vyras"[19]. Jis matė, kaip nuo ligų mirė jo motina, broliai, sesuo... Tad ligos jam buvo tarsi mirties pranašai. O bažnyčioje nebuvo mirties, nebuvo tų baisių pavojų, kurie tykojo už bažnyčios vartų. Jis jautė dviejų pasaulių skirtumą — bažnyčios ir to, kuriame jis buvo priverstas gyventi, kuriame nuolat vyko kažkas negero, kuriame jis buvo vienišas. Tokio pasaulio jis nenorėjo. Taip pamažu bažnyčia tapo jo tikraisiais namais, o Dievas — vienintele paguoda ir viltimi. Regis, būtent tai ir nulėmė Maceinos pasiryžimą tapti kunigu. Šis apsisprendimas, manyčiau, yra jo ilgojo kelio pradžia.

Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

Ankstyvas apsisprendimas

„Kiekvienas žmogaus apsisprendimas
yra rizika, nors..."[1]

Taigi tai nebuvo staigus apsisprendimas. Jis buvo apmąstytas ir iškęstas, tai yra tam tikra prasme paruoštas. Dar į besimokančio Prienų gimnazijoje Maceinos gabumus ir religingumą atkreipė dėmesį gimnazijos direktorius kanauninkas Peliksas Martišius, kuriam Maceina ne kartą patarnaudavo Mišiose. Todėl, kai atėjo laikas galutinai apsispręsti, o jis atėjo po penkerių mokslo metų, kada Prienų gimnazijos moksleiviams buvo leidžiama patiems nuspręsti, ar toliau mokytis gimnazijoje, ar pasirinkti kitą kelią, Antanas nutarė stoti į Gižų kunigų seminariją. Kunigas Martišius ne tik palaikė šį apsisprendimą, bet ir pažadėjo parašyti rekomendacinį laišką seminarijos vadovybei, o tai padrąsino jaunuolį. Sūnaus apsisprendimui pritarė ir tėvas Aleksandras, kuris, kaip minėta, buvo labai tikintis, praktikuojantis katalikas ir nuolatinis Prienų bažnyčios choro dalyvis. Nieko geresnio, kaip matyti savo sūnų kunigu, jis net negalėjo

[1] A. Maceinos laiškas (1977 m. lapkričio 1 d.) sūnui Sauliui Maceinai // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

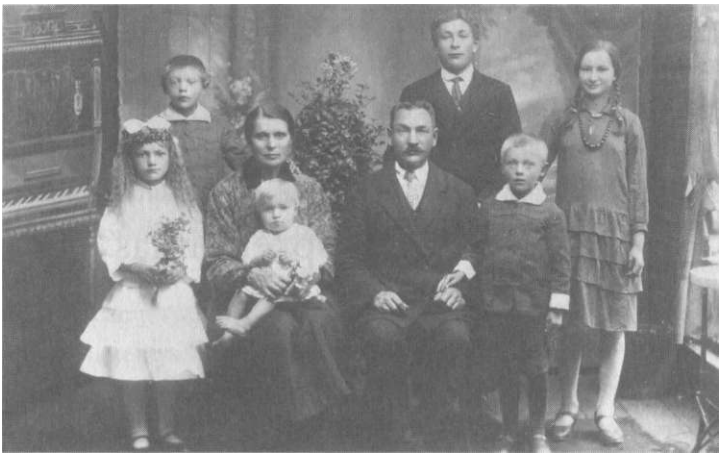

Aleksandros Maceina su antrąja žmona Katerina ir vaikais. Pirma iš dešinės stovi tikroji Antano Maceinos sesuo Marcelė, šalia jos brolis Juozas, apie 1926 m.

įsivaizduoti — ir ne tik todėl, kad tais laikais būti kunigu buvo labai garbinga, bet ir todėl, kad ši tarnystė jam atrodė pati kilniausia ir reikalingiausia žmonėms. Be to, jei vyresnysis sūnus įstotų į seminariją, jam pačiam palengvėtų, nes jo sielą slėgė išgyvenimai dėl savo vaikų iš pirmosios santuokos likimo. Jis buvo doras žmogus, tačiau pirmiausia jis rūpinosi nauja didele šeima ir gerokai jaunesne žmona, o vaikams iš pirmosios santuokos vis pritrūkdavo laiko. Galima numanyti, kad jis jautė šiokią tokią kaltę. Ir jei sūnus mokytųsi seminarijoje, jam būtų daug ramiau. Tačiau, nors ir labai norėdamas, kad jis ten įstotų, niekada sūnaus nespaudė, leido apsispręsti pačiam. Ir Antanas apsisprendė.

Maceinos norą tapti kunigu džiaugsmingai priėmė ir jo teta Gertrūda Maceinaitė, labai pamaldi — „fanatiška davatkėlė", kaip ją apibūdino Antano brolis Juozas, netekėjusi moteris, pas kurią

Antanas apsigyveno po antrųjų tėvo vedybų, kai buvo „išprašytas" iš savo namų Klebiškyje. Taigi patys svarbiausi Antano gyvenime žmonės jį palaikė. Taip jau yra, kad mums reikšmingų žmonių palaikymas stiprina ir mūsų norą, ir mūsų apsisprendimą, ypač tada, kai mes dar esame visai jauni ir kitų nuomonė mums dar yra svarbi, net jei ir manome, kad esame visai nepriklausomi.

Gertrūda Maceinaitė — Antano Maceinos teta, apie 1925 m.

Taigi, baigęs penkias Prienų gimnazijos klases, Maceina pasirinko kitokį negu kiti moksleiviai kelią. Tvirtai apsisprendęs tapti kunigu, jis 1924 m. birželio 26 dieną įstojo į Vilkaviškio vyskupijos dvasinę seminariją Gižuose.

Tuo metu Maceinai buvo tik šešiolika metų. Jis, kaip ir tėvas, buvo labai tikintis ir praktikuojantis katalikas, tačiau jau tada Antano tikėjimas buvo pagrįstas ne vien tradiciniu auklėjimu, bet ir aistringu noru tikėti ir sutikti savo Išganytoją bei Draugą. Būtent seminarijoje jis tikėjosi rasti tą, ko jis neturėjo tetos Gertrūdos namuose — *tikrą* Draugą, savo Tu, kuriam jis irgi taptų Tu ir galėtų atsiverti. Jis ieškojo Užtarėjo bei Palaikytojo, žodžiu, to, kurio buvo ištroškusi jo iškankinta vieniša siela. „Savame varge" jis ieškojo Dievo. Galima numanyti, kad jau tada Antaną persekiojo noras suvokti Dievą kaip tikrovę, ir jis tikėjosi, kad būtent seminarija ir yra ta vieta, kur Dievas taps jam šia tikrove...

Tikėjimas

„Man tikėjimas — baisi rizika"[1].

„Man tikėjimas — baisi rizika" — tai, atrodo, itin svarbus Maceinos teiginys (ir sykiu prisipažinimas), aiškinantis jo, kaip asmenybės, dramatišką likimą ir visą filosofinę sistemą, paremtą jo paties gyvenimo patirtimi. Žinoma, mes neabejodami galime teigti, kad visų žmonių likimai mažiau ar daugiau yra dramatiški — tai tiesa, tačiau visų asmenybių likimai tikriausiai yra tragiški. Norint patvirtinti šį teiginį, nebūtina čia vardyti daugybę pavardžių, nes skaitytojams nesunku ir patiems tai padaryti...

Bet grįžkime į tuos tolimus metus, kai Maceina tik įstojo į Gižų kunigų seminariją. Manyčiau, tuo metu tikėjimas jam dar nebuvo tokia rizika, nes tada jokios abejonės dėl tikėjimo tiesų jo dar nekankino. Jam tik labai trūko „Aš ir Tu santykio, kuriame kiekvienas Aš yra kitam Tu, vadinasi, *meilė* (išskirta mano — *T. M.)"*[1], ir jis tikėjosi, kad būtent čia, seminarijoje, gyvendamas kitoje,

[2] A. Maceinos laiškas (1982 m. kovo 30 d.) sūnui Sauliui Maceinai// S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

neįprastoje aplinkoje, jis šią tikrąją meilę atras. Tačiau jis mėgo klausti, nes žmogus, siekiantis žinoti, visada klausinėja ir tikisi gauti ar rasti atsakymą. Žinojimo kelias visada grįstas klausimais ir atsakymais į juos, kurie toli gražu ne visada mus tenkina, taip paruošiama dirva naujiems klausimams... Taigi jis klausinėjo: klausinėjo pradinėje mokykloje, gimnazijoje, kurioje klausimai ne tik nebuvo draudžiami, bet kai kurių mokytojų net skatinami, kaip ir turėtų būti kiekvienoje normalioje mokykloje, siekiant padėti vaikui ar jaunuoliui lavinti savo protą, išmokti mąstyti. Maceinos teigimu, žmogų reikia ugdyti, nes nė vienas negimsta asmenybe, „jis ateina iš gamtos pasaulio kaip užbraiža. Asmenybe jis turi tapti ne tik išvystydamas gamtos duotas užuomazgas, bet ir susikurdamas charakterį, pasaulėžiūrą, estetinį skonį... Viso to gamta neduoda. Tai kuriamosios ugdymo įtakos padariniai"'.

Taigi pernelyg anksti susidūręs su nelaimėmis, Maceina pradėjo klausinėti. Ir šie klausimai buvo neišvengami, nes nelaimė visada provokuoja klausimą. O klausimas, žinia, yra egzistencinio mąstymo pradžia. Stipriai išgyvendamas motinos mirtį, tėvo antrąsias vedybas, atsiskyrimą nuo gimtųjų namų, Antanas norėjo susivokti, *kas* atsitiko ir *kodėl* taip turėjo atsitikti. Taigi bandydamas išsiaiškinti savo nelaimių, kurios išbloškė jį iš kasdienybės, priežastis, jis klausinėjo. Jis norėjo gauti tokį atsakymą, kuris jį patenkintų. Kitaip tariant, jis ieškojo savo kančios prasmės. Tačiau nerasdamas šio atsakymo, jis vėl klausinėjo ir taip tapo *nuolatiniu* klausinėtoju. Klausimas tapo jo gyvenimo ir mąstymo pagrindu, nes kaip „filosofija prasideda klausimu"[4], taip ir sąmoningas

[4] Maceina A. *Filosofijos keliu* // Rištai, t. 6, p. 581.

gyvenimas norint jame susivokti irgi prasideda klausimu. Nustoję klausinėti, mes kaip gimstanti asmenybė mirštam žymiai anksčiau, negu mums skirta...

Taigi klausinėjimas, dar prieš jam įstojant į dvasinę seminariją, buvo, o įstojus į seminariją, tapo *pastovia* Maceinos būsena, jis negalėjo neklausinėti. Reikia manyti, kad, stodamas į autoritetingą kunigų seminariją, jis labai tikėjosi gauti atsakymus į daugybę (jei ne į visus) klausimų, kurie nepalikdavo jo ramybėje, nedelsiant reikalaudami atsakymo, ir atrasti tikrąją meilę. Maceina atėjo į seminariją su atvira širdimi... Ir jis iš tikrųjų pateko į tokią vietą, kur „gulėjo" atsakymai į visus klausimus ir slėpėsi tikroji meilė. Taigi mes galime daryti prielaidą, kad Maceina pateko būtent ten, kur jam su savo neramia bei įskaudinta širdimi ir reikėjo patekti — atsakymų į visus klausimus saugyklą ir paslėptos meilės šaltinį. Bet... čia ir prasidėjo sunkumai. Žmogus, įpratęs klausinėti, pavertęs klausinėjimą savo būsena, jau nebegali sustoti. Jis nebegali liautis klausinėti net ir tada, kada gauna, atrodo, aiškų ir tiesų atsakymą, ypač jei šis atsakymas pateikiamas kaip dogma, tapusi aksioma. Linkusį klausinėti žmogų, kuris, net ir gavęs atsakymą, ieško vis naujų ir naujų gauto atsakymo teisingumo įrodymų, dogma visada verčia priešintis, nes kiekviena dogma yra apribojimas, drauge sustingimas bei negyvumas. Dogma visada uždaro klausimą, nes ji visada pateikiama kaip neginčytina tiesa. Meilė čia tyli... Matyt, Maceinai, net ir gavus tikėjimo atsakymą, vis dėlto kildavo kai kurių abejonių, todėl, galima numanyti, jog, norėdamas jas išsklaidyti, jis nesiliovė klausinėjęs. Tačiau, kaip jis pats rašė, klausinėjo ne savo kurso draugų per pertrauką, bet teologijos profesorių pamokose, o taip daryti seminarijoje buvo visiškai neleistina, nes teologiniu požiūriu „klausti, turint atsaky-

mą, reiškia arba tyčiotis, arba iš tikro abejoti ta ar kita tikėjimo tiesa"[5]. Vietos tikėjimo tiesų abejonėms Gižų seminarijoje (ir ne tik šioje seminarijoje) nebuvo, čia pati dogma neleisdavo klausti... Taigi neišvengiamai kilo konfliktas tarp norinčio žinoti nepaklusnaus, nuolat klausinėjančio, bet jau turinčio savo nuomonę seminaristo ir seminarijos vadovybės. Šis konfliktas ypač paūmėjo Maceinai atsisakius parašyti pamokslą apie pragarą pagal oficialų Bažnyčios mokymą. Ši tema Maceinai buvo nepriimtina iš esmės kaip prieštaraujanti Dievo ir žmogaus meilės santykiui. Prof. kun. Mykolas Ražaitis, kuris pasiūlė jam šią temą, įspėjo Maceiną, kad, jei jis neapsigalvos, jam teks palikti seminariją. Tai buvo Antanui stiprus smūgis, nes tai reiškė: „netapti tuo, kuo norėjai", t. y. kunigu, netekti savo tetos malonės bei išlaikymo, įskaudinti tėvą, kuris vargu ar galės materialiai paremti jį įstojus į universitetą... Tačiau reikėjo kažką daryti, ieškoti išeities. Ir jis ją rado. Kaip rašo savo atsiminimuose Antano Maceinos brolis Juozas, jis nutarė „stoti į jėzuitų vienuolyną, kuriame esant bus galima tęsti dvasinius mokslus nuo nieko nepriklausant, nes vienuolynas tai daro savo lėšom, pasižymėjusius leidžia į aukštuosius mokslus ir suteikia jiems ypatingų privilegijų"[6]. Lietuvos jėzuitų viršininku tuo metu buvo Jonas Kipas, būtent pas jį ir nuvažiavo Maceina. Tėvas Kipas išklausė seminaristą ir... patarė grįžti į seminariją ir būti paklusniam savo dėstytojams. „Netekęs vilties ką nors pakeisti" Antanas grįžo į seminariją ir... parašė pamokslą apie pragarą, tačiau šis jo pamokslas neatitiko Bažnyčios mokymo,

[5] Maceina A. *Filosofijos keliu* // Raštai, t. 6, p. 581.

archyvas.

nes jame Maceina įrodinėjo, kad pragaro negali būti, nes tai prieštarauja Dievo gailestingumui. Savaime aišku, kad kun. Mykolas Ražaitis, nors ir buvo pažangus bei paties Maceinos gerbiamas dėstytojas, negalėjo tokio darbo priimti. Tai, matyt, ir buvo, kaip mano ir „kiek girdėjo" prel. Ladislovas Tulaba, pagrindinė priežastis, kodėl Maceina po ketverių mokslo metų turėjo palikti seminariją, tiksliau tariant, kodėl jis buvo iš jos mandagiai išprašytas. Kaip rašo Maceina savo „biografinėje nuotrupoje" „Filosofijos keliu", 1928 m. birželio mėnesį jį pakvietė seminarijos rektorius prel. Jonas Naujokas ir liepė rašyti pareiškimą, esą jis, Maceina, pats savo noru palieka seminariją, nes priešingu atveju jį pašalins iš seminarijos profesorių taryba. Seminarijos protokolų knygoje, kaip teigė prel. Tulaba, buvo pažymėta, kad Maceinai, palyginti su kitais seminaristais, pritrūko „bažnytinės dvasios'", kitaip tariant, visiško klusnumo. Tačiau „bažnytinė dvasia" gana plati sąvoka, todėl, manyčiau, šis „bažnytinės dvasios" nepakankamumas dar reiškia ir netinkamą būsimam kunigui Maceinos mąstymą, paremtą klausimu. Kas klausia, tas arba nežino, arba abejoja savo (šiuo atveju tai nėra reikšminga) ar *duotu* (šiame kontekste tai esmiškai reišminga) atsakymu, todėl visai logiška, kad toks žmogus negali būti vedlys, t. y. sielovadininkas, jis tokiam reikalui netinkąs. Tiesa, daug vėliau tas pats prelatas Ladas Tulaba laiške prof. Juozui Eretui (Roma, 1976 m. rugsėjo 9 d.) rašė: „Manau, kad A. Maceina turėjo pašaukimą ir būtų buvęs *geras* (išskirta mano — *T. M.)* kunigas". Čia, manyčiau, Tulaba buvo teisus... Todėl ir nenorėčiau visiškai pritarti Maceinos išsakytai minčiai, kad

1993, p. 99.

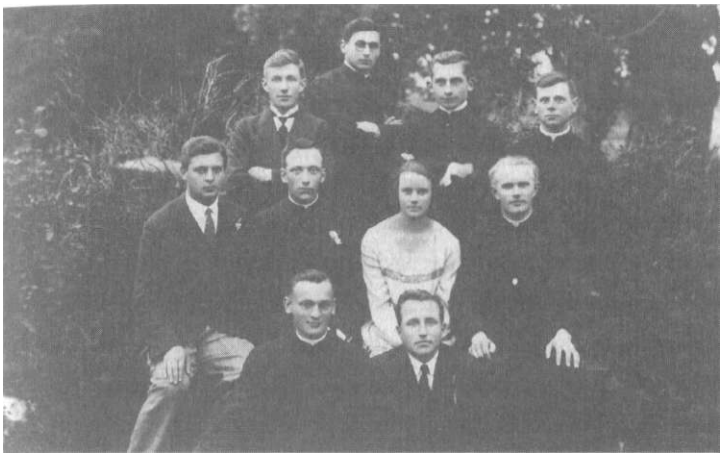

Antanas Maceina (trečioje eilėje pirmas iš kairės)
Gižų kunigų seminarijos studentas, apie 1926 m.

„sielovadis niekad nepergyvena tikėjimo kaip netikrybės ir todėl kaip rizikos"[8]. Bet juk „žmogus lieka žmogus — net jei nešiotų ir vyskupo kepuraitę", — rašė jis 1980 m. spalio 10 d. sūnui Sauliui.

Tačiau jis, kaip pats prisipažino, būtent taip ir išgyveno tikėjimą, bandydamas suteikti *savam* tikėjimui įtaigų pavidalą. Ar tai jam pavyko? Manau, kad vienareikšmio atsakymo į šį klausimą neturėtų būti, nors toks atsakymas ir būtų galimas. Bet kaip toks jis neišvengiamai būtų primityvus ir paviršutiniškas mėginimas siekti tariamo objektyvumo...

Taigi seminarijoje Maceinai nepavyko „sugyventi", t. y. jis taip ir neišmoko mąstyti teologiškai, kaip tai buvo priimta bei reikalaujama šioje dvasinėje įstaigoje, todėl ir buvo priverstas ją palikti. Nesugyveno jis ir su teologais bei seminarijos vadovybe.

Manyčiau, kad tarp jo ir seminarijos vadovų kilęs konfliktas buvo pradžia to skausmingo bei ilgo konflikto su „bažnytine hierarchija", kuris įsiliepsnojo Kaune 1936 metais... Tačiau su tikėjimu jis „sugyveno", nors būtent seminarijoje jis pradėjo suvokti tikėjimą kaip riziką. Seminarija jo neįstatė į griežtus atsakymo, duoto visiems laikams, rėmus, bet, pasak Maceinos, jam pačiam „ji yra buvusi *didžiai teigiama* tiek lavinimosi, tiek auklėjimosi mokykla" [9]. Seminarija, be abejonės, turėjo didelę įtaką jo pasaulėžiūros formavimuisi. Jis ir pats to niekada neneigė. Jis tik neigdavo visokius prasimanymus, kuriuos sovietmečiu skleisdavo kai kurie tyrinėtojai. Remdamiesi nepatikrintais duomenimis, pastarieji aiškino, kas gi „iš tikro" turėjo įtakos Maceinos pasaulėžiūros formavimuisi, ir todėl neišvengiamai darydavo niekuo nepagrįstas ir drauge klaidingas išvadas. Bet apie tai šiek tiek vėliau...

Pašalinimas iš seminarijos po ketverių mokslo metų Maceinai buvo ir netikėtas, nes jis mokėsi vien penketais, ir skausmingas, nes jis taip ir nerado seminarijoje to, ko tikėjosi joje rasti stodamas. O juk atrodo, kad per tą netrumpą laiką, kurį Maceina praleido šioje dvasinėje įstaigoje, seminarijos vadovybė turėjo suprasti jo asmenybės ypatybes, o supratusi, — atrasti tinkamą priėjimą prie jo. Tačiau nesuprato ir nenorėjo suprasti, nes griežtai laikėsi visų nustatytų bei priimtų seminaristų auklėjimo normų bei reikalavimų. Kunigo Antano Saulaičio tvirtinimu, seminarijoje tuo metu žmogus buvo įstatytas į griežtus rėmus, kaip „į langelį", iš kurio „išlįsti" buvo nevalia. Visi turėjo būti vienodi, kaip „keptos bandelės". Kitoniškumas erzindavo, nes iš „kitokio" visada buvo galima laukti visko, t. y. visokių nemalonių netikėtu-

[9] Maceina A. *Filosofijos keliu* // Raštai, t. 6, p. 582.

mų... O Maceina aiškiai skyrėsi nuo kitų... Ir nors seminarijos vadovybė nenorėjo prarasti „nelygstamai gabaus"[10] mokinio, gana ilgai tikėjosi jį perauklėti, t. y. „įsprausti" į grynosios teologijos rėmus, tačiau iš to nieko neišėjo — Maceina jau tada buvo sunkiai įveikiamas, pernelyg nepriklausomas ir principingas. Jis norėjo *pats* viską patirti, suprasti, nulemti save ir pasaulį, pagrįsti ir įsitikinti...

Tad Maceina su savo tikėjimu ir nauju seminarijoje patirtu skauduliu atsidūrė atvirame kelyje, grįstame daugybe neatsakytų klausimų, nes jų, palikus seminariją, nė kiek nesumažėjo, priešingai — gerokai padaugėjo. Prasidėjo naujas Maceinos gyvenimo etapas — ieškojimai. Seminarija, kurioje jis tikėjosi rasti atsakymus į visus jam rūpimus klausimus ir tikrąją meilę, kurios jis visada ilgėjosi, tam tikra prasme jį apvylė, nes tarsi užtvėrė kelią bet kokiems ieškojimams. O ieškojimai ten, kur, kitų tvirtu įsitikinimu, visko yra, tereikia tik paimti ir laikytis to, ką paėmei, jau yra abejonė šito visko, kas jau yra, turinio atžvilgiu. Nors seminarija jį ir nuvylė, jo noras tapti kunigu neišblėso...

iki Tiberio", t. 1, p. 99.

Ieškojimai

„Nedaug kas gali pasigirti, tikrai
radęs savo kelią... "[1]

Jis nenorėjo grįžti į jam nemielą pasaulį... Tačiau teko grįžti. Pačiam Antanui nekilo klausimas, ką jis turėtų ir galėtų daryti toliau. Atsakymas buvo vienareikšmis — mokytis Kauno universitete ir drauge ieškoti atsakymų į kylančius klausimus. Tačiau norint jame studijuoti, Maceinai reikėjo materialinės paramos. Taip jau susiklostė aplinkybės, kad būtent tuo metu Aleksandro Maceinos šeimos materialinės galimybės buvo gerokai išsekusios, nes šeima buvo didelė, daug išlaidų, be to, šeimos galva kaip tik patyrė didelių nuostolių ir prarado nemažą savo turto dalį. Apvylęs tėvą (ne savo noru), kad išėjo iš seminarijos ir dėl to jausdamasis šiek tiek kaltas bei žinodamas tikrą šeimos materialinę padėtį, Antanas ne iš karto ryžosi prašyti tėvo paramos naujoms studijoms, tačiau kitos išeities nebuvo. Teta Gertrūda, pas kurią jis ilgus metus gyveno ir kuri labai didžiavosi savo sūnėnu bei visapu-

[1] A. Maceinos laiškas (1980 m. bal. 23 d.) sūnui Sauliui Maceinai // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

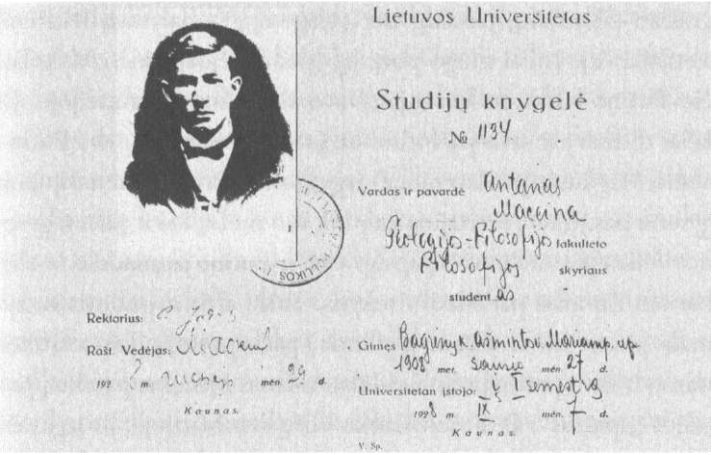

Antano Maceinos studijų knygelė

siškai jį rėmė, po jo pasitraukimo iš seminarijos skaudžiai juo nusivylė ir, kaip prisimena Antano brolis Juozas, visiškai atsisakė jį globoti. Taigi Antanas, nors ir nenorėdamas, buvo priverstas „pasibelsti" į tėvo duris ir prašyti padėti nors vienerius metus, kol pats susiras sau darbą ir galės prasimaitinti. Tačiau tėvas, suprasdamas sūnaus išskirtinumą ir tarsi nujausdamas jo ateitį, besąlygiškai sutiko teikti jam pagalbą, apribodamas save ir savo šeimą. Čia galima tik pridurti, kad ne visiems Aleksandro Maceinos vaikams (dabar dar gyvena penki jo vaikai) buvo lemta gauti išsilavinimą, nors visi jie buvo gabūs ir darbštūs...

Gavęs tėvo palaiminimą, Maceina tais pačiais 1928 metais įstojo į Kauno universitetą. Kaip jau buvo minėta, jam nekilo jokių abejonių, kurioje srityje siekti žinojimo. Dar vaikystėje išryškėjo literatūriniai jo gabumai. Matyt, patirta kančia, iš kurios kilo klausimai, pažadino ir jo kūrybiškumą, anksti atskleidusi polinkį kurti. Dar besimokydamas Prienų gimnazijoje, Maceina pradėjo rašyti —

„rašiau eilėraščių, pasakų, net „tragedijų"[2], dalyvavo leidžiant sienlaikraštį. Labai mėgo poeziją, ypač žavėjosi Vinco Mykolaičio-Putino lyrika, su kuria jau buvo susipažinęs gimnazijoje. Jis labai didžiavosi savo pažintimi su jo mylimu poetu, nes Putino sesuo Magdutė (p. Slavėnienė) irgi mokėsi Prienų gimnazijoje ir gyveno pas jo tetą Gertrūdą kaip tik tuo metu, kai ir jis ten gyveno. Vėliau pas Antano tetą apsigyveno ir Putino jauniausias brolis, kuriam Antanas padėdavo mokytis. Tokia artima pažintis su žymaus poeto šeima skatino jį gilintis į pačią poeziją. Taip atsitiktinumų ir savo paties polinkio dėka Antanas Maceina pateko į poezijos „spąstus". Besimokydamas Gižų seminarijoje, jis irgi rašė eilėraščius bei „epinius kūrinėlius". Prisimindamas šį laikotarpį, Maceina pokalbyje su dr. Jonu Griniumi pasakojo, kad net du iš jo tuo metu parašytų eilėraščių buvo išspausdinti „Židinyje", kurio redaktoriumi tada buvo pats Mykolaitis-Putinas. Maceina yra prisipažinęs, jog jo išspausdintų eilėraščių nuotaika „buvo labai putiniška: tai suvaržytos sielos dejonės; sielos, kuri „į kryžių liūdnai atsirėmus, kartoja bevilt Oremus"[3]. Manyčiau, kad jauno seminaristo nuotaika pirmiausia išreiškė jo paties skausmą, o tai, kad ši nuotaika atitiko paties Putino nuotaiką, galimas dalykas, ir paskatino Putiną, Maceinos manymu, anuos eilėraščius išspaus-

[2] A. Maceinos laiškas (1980 m. geg. I 3 d.) dukrai Danutei Marijai Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

Draugas, 1968, Nr. 53.

Eilėraštis „Oremus" buvo išspaudintas žurnale „židinys" (1927 m. spalio mėn., Nr. 10 (34), p. 194, pasirašytas inicialais A. M.; eilėraštis „Kalinys" išspaudintas žurnale „židinys" (1929 m. vasario mėn., Nr. 2 (50)—116), pasirašytas pseudonimu *Lėvūnas.*

dinti. Tad galima daryti prielaidą, kad būtent ši pirmoji Maceinos eilėraščių „Oremus" ir „Kalinys" publikacija ir buvo jo tolesnės plačios kūrybinės veiklos užuomazga, „galių išskleidimo" pradžia...

Taigi dar besimokydamas gimnazijoje, Maceina pradėjo rašyti, nesiliovė rašęs ir seminarijoje. „Gižų seminarijoje buvo įsikūręs „literatų būrelis": jo tad veikloje — pačiam rašyti, susirinkimuose skaityti, kritikuoti kitų dailiosios literatūros kūrinėlius — dalyvavau visa siela"[4]. Manau, šis jo rašymas buvo bandymas suvokti, bet ir, galimas dalykas, dar nelabai apibrėžtas noras *pačiam* rasti atsakymus į rūpimus klausimus. Vėliau savo apmąstymus jis pateiks poezijos ir filosofijos kūriniuose, tačiau ne kaip neginčytinus atsakymus, tinkančius visiems, bet kaip didžiulį asmeninį patyrimą, apmąstytą protu ir išgyventą širdimi. Būtent kurdamas Maceina pergalės kančios, kaip nuolatinio mirimo, ardomąją galią. Kūryba taps galinga kančios, už kurios stovi mirtis, priešininke ir jo asmenybės saugotoja. Kaip minėta, Maceina gana anksti pajuto gelbstinčią kūrybinio prado reikšmę, todėl dar vaikystėje, kai jam buvo ypač sunku, griebdavosi plunksnos ir popieriui patikėdavo savo išgyvenimus. Laikui bėgant, kūryba (plačiąja prasme) taps jo gyvenimo būdu, jo būsena. Jo kūrybiškumas pasireikš daugelyje sričių: dėstant, redakcinėje bei visuomeninėje veikloje, tačiau pagrindiniu užsiėmimu taps rašymas...

Maceinos dalyvavimas „visa siela" seminarijos literatų būrelio veikloje ir Mykolaičio-Putino parama bei paskata, matyt, ir nuvedė jį prie universiteto durų bei nukreipė į „literatūros mokslą", kuris tačiau niekada nebuvo jo tikslas. Jis niekada nemėgo pasaulio ir po įvykusio konflikto su seminarijos vadovybe pabandė

[4] Maceina A. *Filosofijos keliu* // Raštai, t. 6, p. 394.

įgyvendinti savo norą kitoje dvasinėje įstaigoje, tačiau bandymas nepavyko. Bet tai nereiškia, kad jis, įstojęs į universitetą studijuoti literatūrą, taip lengvai atsisakė savo noro tapti kunigu...

Lietuvių literatūrą jis studijavo pas profesorių Vincą Mykolaitį-Putiną, kurį pirmaisiais mokslo metais universitete Maceina laiko savo *pagrindiniu* mokytoju ir pripažįsta jo stiprią įtaką savo, kaip asmenybės, formavimuisi. Įdomu tai, kad lygiai taip pat kaip Maceina savo jaunystės metais žavėjosi Mykolaičio-Putino poezija, Mykolaitis-Putinas savo saulėlydžio metais žavėjosi Antano Jasmanto (Maceinos) poezija. Matyt, dar palyginti jauno Maceinos nuotaika, atspindėta jo eilėraščių rinkinyje „Gruodas"[5] (geriausi iš jų, Maceinos teigimu, buvo parašyti 1942—1943 m.), atitiko sulaukusio garbaus amžiaus Putino nuotaiką. Emilija Kvedaraitė-Mykolaitienė (Mykolaičio-Putino žmona) prisimena: „Keletą metų prieš mirtį Putinas ypač mėgo ir dažnai skaitydavo A. Jasmanto[6] (A. Maceinos) eilėraščius — turėjo, rodos, Kazio Bradūno dovanotą jo rinkinį „Gruodas". Su juo kaip Šventuoju Raštu nesiskyrė..."'

Maceina ne tik tapo poetu (iki šiol deramai neįvertintu), bet tam tikra prasme „išgelbėjo" nuo dogmatizmo ir savo mąstymą, ir savo tikėjimą. Reikia pripažinti, kad nuo dogmatizmo nevisiškai išsigelbėjo, nes dogmatinės filosofijos įtaka jaučiama daugelyje jo darbų, pačiame jo racionaliame mąstyme. „Maceina niekuo-

1965 metais.

[6] A. Maceinos pseudonimas Jasmantas kilo iš Maceinos žmonos Julijos Maceinienės giminių pavardės. Julijos Maceinienės motina, kilusi iš Žemaitijos, buvo Jasmantaitė.

met negalėjo sau leisti laužyti logikos arba racijos"[8], — rašė Maceinos mokinys Andrius Valevičius. Visada siekdamas gauti tiesų, aiškų, logiškai pagrįstą atsakymą, Maceina kažkur pasąmonėje visuomet buvo linkęs priimti dogmą, bet tokią, kuri jį *patenkintų*, būtų jam absoliuti tiesa, kai jokie klausimai jau nebekyla, nes jie savaime išnyksta absoliučios Tiesos akivaizdoje. Tačiau ar galėjo būti kitaip? Juk Maceinos pasaulėžiūrą formavo būtent Gižų seminarija, o ne marijonų vienuolija, kaip teigė Antanas Gaidys savo straipsnyje „A. Maceinos filosofinių pažiūrų socialinės prielaidos ir idėjinės ištakos"[9], matyt, pasinaudojęs klaidinga kunigo Andriaus Baltinio informacija[10]. Gaidys, kaip ir kunigas, linkęs manyti, kad Maceinos pažiūros iš tikrųjų formavosi „marijonų vienuolyno atošvaitoje". Lyg atsakydamas į šį straipsnį ir kartu nurodydamas kai kurių kitų autorių daromas „faktines klaidas", Maceina rašė: „Aš esu gimęs Bagrėnų kaime, augęs Klebiškyje, jaunystę praleidęs Prienuose pas tetą; nė vienoje šioje vietoje nebuvo jokio „marijonų vienuolyno"... Iš viso, jokia vienuolija manos pasaulėžiūros neformavo..."[11] Čia norėčiau nurodyti dar vieną dažnai kartojamą rašančiųjų apie Maceiną „faktinę" klaidą, kurią taip pat pats pastebėjo: Maceina mokėsi ne Vilkaviškio seminarijoje, o *Gižų* seminarijoje, kuri priklausė Vilkaviškio vyskupijai. Beje, šis mokymasis Gižų seminarijoje tapo jam lemtingas visom prasmėm. Susidūręs ne tik su žodžio laisvės apribojimu, bet ir su kitais įvairiausiais suvaržymais bei draudimais

[8] Valevičius A. *An tanas Maceina tarp reliyijos ir filosofijos* // LKMA suvažiavimo darbai, t. 14. - Vilnius, 1993, p. 45-55.

[10] Baltinis A. *Antano Maceinos Įnašas į mūsų kultūrą* // Aidai, 1968, Nr. I.

Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

ir kartu lyg nujausdamas šioje aplinkoje sau, kaip asmenybei, gresiantį pavojų, Maceina pradėjo ginti savo teises. Jis norėjo „apsisprendimo iš savęs", tačiau „šio apsisprendimo sąlyga yra žmogaus laisvė"[12], todėl, kovodamas už savo laisvą apsisprendimą, jis ir pradėjo gintis, Tas gynimasis buvo jo ginčai su profesūra, nuolatinis, gal net įkyrus, kaip kitiems galėjo pasirodyti, klausinėjimas. Prel. L. Tulaba savo atsiminimuose Maceiną apibūdina kaip impulsyvų, nepakankamai nuolankų, užsispyrusį jaunuolį[13]. Manyčiau, šis apibūdinimas gana paviršutiniškas, nes išvardyti jauno Maceinos bruožai nieko nesako apie jo tikrąsias savybes ir juo labiau neatskleidžia jo esmės. Tikriausiai Tulabos minėti bruožai yra jaunojo Maceinos didžiulio nepasitenkinimo žodžio ir minties laisvės apribojimu seminarijoje apraiškos. Šis jo nepasitenkinimas ir savitas nepriklausomos asmenybės gynimasis pasireiškė ir jo, manyčiau, net pabrėžtu (nes tai buvo tam tikras protestas) posūkiu į literatūrą. Kaip jau minėta, Maceina aktyviai dalyvavo literatūrinio būrelio, įsikūrusio seminarijoje, veikloje, kur niekas nedrausdavo nei ginčytis, nei kritikuoti, nei rašyti taip, kaip tu nori ir kaip tau išeina, t. y. reikštis savarankiškai ir savaip... Šis būrelis Maceinai buvo lyg ir atodūsis po visų griežtų suvaržymų... Tačiau, matyt, iš tikrųjų nėra to blogo, kas neišeitų į gera, nes jo ginčai, nuolatinis klausinėjimas, aistringas *dialogo* siekimas ten, kur visa tai buvo neleistina, tapo tam tikru jo tramplinu į filosofiją. Todėl, manyčiau, būtent seminarijoje jis žengė pirmuosius žingsnius ir poezijos, ir filosofijos keliu. Čia nėra jokio prieštaravimo. Jis nesvarstė, kam atiduoti pirmenybę — poezi-

[12] Maceina A. *Dievas ir laisvė* // Maceina A. Raštai, t. 7. — Vilnius: Mintis, 1994, p. 259.

jai ar filosofijai, nes buvo *išrinktas* — pašauktas kūrybai... Kaip minėta, jo potraukis kurti, gilintis į esmę, kiekviename reiškinyje ieškoti visų priežasčių priežasties, siekis sužinoti ir suprasti, gerbimas žinojimo tų, kurie galėjo perteikti jam savo žinias, išryškėjo labai anksti. Tai skatino jį būti geru mokiniu tikrąja to žodžio prasme, t. y. ne tik gerai mokytis, bet ir viską iš pagrindų išmokti gilinantis į tai, kas dėstoma ar parašyta. Šios jo teigiamos savybės turėjo, deja, ir neigiamų pasekmių, bet tik jam pačiam...

Taigi, įstojęs į Teologijos-filosofijos fakultetą Kauno universitete, Maceina visus mokslo metus (1928—1929 m.) atidavė literatūrai. Lietuvių literatūrą, kaip minėta, studijavo pas profesorių Vincą Mykolaitį-Putiną, vokiečių literatūrą — pas profesorių Juozą Eretą. Čia jam teko studijuoti ir pedagogiką, ir filosofijos įvadą, ir logiką su mokslinio darbo metodika... Tačiau visi šie dalykai, išskyrus literatūrą, dar netraukė Maceinos dėmesio, likdavo lyg ir šalutiniai, bet pagal Teologijos-filosofijos fakulteto reikalavimus būtini. Pasinėręs į literatūrą, Maceina ir pats rašinėjo, tik įstojęs į universitetą, pradėjo versti vengrų rašytojo kunigo Tihamerio Toto pedagoginio pobūdžio veikalus[14], skirtus jaunimui, vertė Vergilijų ir Horacijų. Jo išverstos knygos buvo išleistos, noriai skaitomos. Už kiekvieną išverstą knygą Maceina gaudavo po 400 litus. Jam, studentui, tai buvo dideli pinigai...

Tuometiniai laikai politiniu atžvilgiu buvo neramūs, pažymėti aštria kova dėl valdžios. Tas neramumas, kurį žadino politinė kova ir intrigos, tvyrojo ir universitete, ypač Teologijos-filosofijos fakultete, nes būtent šis fakultetas buvo vienas tuometinių politikų

[14] Maceina išvertė keturias šio autoriaus knygas: „Jaunimo kovos", „Jaunuolio lavinimasis", „Jaunuolio būdas", „Jaunuolio religija".

nesutarimo objektu. „Politika, — teigė prof. Eretas, niekad nebuvo palanki Teologijos-filosofijos fakultetui, išskyrus tuos laikus, kai krikščionys demokratai koalicijoje ar vieni valdė demokratinių seimų laikais. Teologijos-filosofijos fakultetas mat buvo atsiradęs steigiamajame Seime[15], kaip „politinis kompromisas". Kitų jis buvo kenčiamas, bet ir nuolat puolamas. Toje kovoje politika tebuvo įrankis, o gilesnis pagrindas glūdėjo *pasaulėžiūroje* (išskirta mano — *T. M.)* Kitos pasaulėžiūrinės grupės filosofijos skyriuje matė *pasaulėžiūros kovą* (išskirta mano — *T. M.*)..."[16]. Visi šie pasaulietiški neramumai negalėjo nepaveikti buvusio seminaristo nuotaikos ir gal turėjo kažkokią įtaką jo visai pagrįstam sprendimui — grįžti į Gižų seminariją. Tačiau svarbiausia priežastis buvo tai, kad jis negalėjo (o ir nenorėjo) atsisakyti savo ilgus metus puoselėjamos svajonės tapti kunigu. Taigi, universitete praleidęs vienerius metus, Maceina grįžta į seminariją. Audringas pasaulis, atrodo, išties nebuvo jam skirta vieta. Jis dar nesuvokė savo paskirties šiame pasaulyje ir dar nežinojo, kad *krikščionis pasaulyje* yra misija. Todėl ir grįžo tenai, kur niekas (be jo paties) nedrumstė ramybės, kur viskas buvo nustatyta ir aišku, kur viską buvo galima ramiai apmąstyti, apsvarstyti ir galutinai apsispręsti. Norėčiau pabrėžti, kad Antanas Maceina buvo *tikras krikščionis,* t. y. krikščionis tikrąja šio žodžio prasme ir jam, nesupratusiam savo, kaip krikščionio, misijos pasaulyje, gyventi jame buvo ne tik sunku, bet ir neįmanoma. Kita vertus, jis negalėjo visiškai priimti ir to, ko primygtinai reikalavo seminarija — *„Pennane in his quae didicisti* — („laikytis to, ko išmokai") (2 *Tim 1, 14).* Jis, kaip

balandžio 12 d.

[16] Eretas J. Stasys Šalkauskis. - Brooklyn, 1960, p. 169.

ne kartą minėta, mąstė klausdamas, todėl *jo* teologija buvo ne iš bažnytinės tradicijos, bet jo paties išmąstyta[17]. Taip jis atsidūrė tarsi tarp dviejų polių — bažnytinės tikrovės, kuria tuo metu virto seminarija, tapusi per anksta jam, ir pasaulio tikrovės, kurią jis patyrė peržengęs seminarijos slenkstį ir kurios plačioje erdvėje jam buvo nejauku, nes pasaulio tikrovė jam nebuvo sava. Taigi grįžimas į seminariją 1929 metais buvo dar vienas bandymas „sugyventi" su ta tikrove, kuri jį traukė visą gyvenimą, bet kuriai dėl tam tikrų priežasčių jis priešinosi ir kuriai nebuvo reikalingas...

Seminarijoje jis buvo priimtas išskėstomis rankomis, t. y. jį priėmė atgal be jokių sunkumų. Matyt, seminarijos vadovybė Maceinos grįžimą iš pasaulio suprato kaip jo geravališką ir geranorišką pasirinkimą, padarytą ne pasaulio naudai. Taip ir buvo... Seminarijoje per tuos metus niekas nepasikeitė, bet argi jis tikėjosi rasti kokių nors naujovių? Gal ir tikėjosi... Bet viskas čia, kaip ir anksčiau, buvo nepajudinama, nekintama. Galima daryti prielaidą, kad Maceina vis dėlto bandė prisitaikyti prie šio nekintamo gyvenimo, dar sykį įsigilinti ir suvaržyti save dogmomis, priimti visus atsakymus į kilusius klausimus ir nustoti klausinėjęs. Jis mėgino tai daryti, nes žinojo, kad „visa, kas mums skelbiama, galime ir turime suprasti". Tačiau visos jo pastangos buvo nukreiptos į pagrindinį tikslą — „rasti santykį su Dievu" — savo *asmeninį* santykį su Juo ir „kalbėti, atsiremiant į šį santykį"[18]. Jis norėjo „laimėti" Dievą savo mąstymu. Ir, atrodo, „laimėjo"... Santykis su Dievu pagrįs visą jo buvojimą pasaulyje ir visą jo filosofiją... Bet prisitaikyti prie seminarijos gyvenimo jis taip ir nesugebėjo, nors mokėsi labai gerai.

[17] Plg.: Maceina A. *Filosofijos keliu* // Raštai, t. 6, p. 382.

[18] Ten pat, p. 387.

38

LIETUVOS RESPUBLIKA
VILKAVIŠKIO VYSKUPIJOS
DVASINĖ SEMINARIJA
1930 - Vytauto Didžiojo - metai
1930 m. rugsėjo m. II d.
Nr. 176
Cirai.

P A Ž Y M Ė J I M A S.

Šiuomi pažymima, kad MACEINA ANTANAS, katalikų tikybos, gimęs Be grėnų kaime, Ašmintos valsč., Marijampolės apskrityje tūkstantis devyn šimtai aštuntų metų sausio mėn. 27 dieną, baigęs penkias klases Prienų "Žiburio" gimnazijos, įstojo į Vilkaviškio Vyskupijos Dvasinę Seminariją 1924 metų birželio mėn. 26 dieną; būdamas labai gero elgesio, mokėsjoje ligi 1930 m. rugsėjo mėn. II d., baigė penkis Seminarijos kursus, kuriuose, be specialinių dalykų, išėjo aštuonių gimnazijos klasių bendrojo lavinimosi dalykus. Šių metų rugsėjo mėnesio II dieną Maceina Antanas iš Seminarijos savo valia išstojo.

Maceinos Antano mokėjimas einamųjų Seminarijoje dalykų įvertintas taip:

I. Logikos .. ..5 /labai gerai/
2. Kriterioligijos .....5 /labai gerai/
3. Ontologijos .....5 /labai gerai/
4. Kosmologijos ..... 5 /labai gerai/
5. Psichologijoe ..... 5 /labai gerai/
6. Teodicejos ..... 4 /gerai/
7. Etikos ..... 5/labai gerai/
8. Bendrojo įvado į Šv. Raštą..... 5 /labai gerai/
9. Specialinio įvado į Šv. Raštą ..... 5 /labai gerai/
IO. Fundamentinės Teologijos .....5 /labai gerai/
II. Dogmatinės Teologijos .....5 /labai gerai/
I2. Moralinės Teologijos .....5 /labai gerai/
I3. Pastoralinės Teologijos .....5 labai gerai/
I4. Asketikos ir Mistikos ..... 5 /labai gerai/
I5. Kanonų Teisės ..... 5 /labai gerai/
I6. Bažnytinės Iškalbos .....4 /gerai/
I7. Liturgikos ..... 5 /labai gerai/

18. Bažnyčios Istorijos ..... 5 /labai gerai/

19. Patrologijos ..... 5 /labai gerai/

20. Biblijos Archeologijos ..... 5 /labai gerai/

21. Teologijos Propedeutikos ..... 5 /labai gerai/

22. Visuotinės Istorijos ..... 5 /labai gerai/

23. Lietuvių kalbos ..... 5 /labai gerai/

24. Lotynų kalbos ..... 5 /labai gerai/

25. Vokiečių kalbos ..... 5 /labai gerai/

26. Graikų kalbos .....4 /gerai/

27. Matematikos .....5 /labai gerai/

28. Kosmografijos ..... 5 /labai gerai/

29. Fizikos ..... 5 /labai gerai/

30. Mokslo darbo metodikos .....5 /labai gerai/

31. Bažnytinio giedojimo.....5 /labai gerai/

Remdamasi šiais daviniais Vilkaviškio Vyskupijos Dvasinė Seminarija 1930 m. rugsėjo mėn. II d. nusprendė duoti Maceinai Antanui šį pažymėjimą.

SEMINARIJOS REKTORIUS

PEDAGOGŲ TARYBOS SEKRETORIUS

Todėl 1930 metų rugsėjo 11 d.", šį sykį „savo paties noru", jis paliko seminariją ir vėl grįžo į jam nemielą pasaulį. Tačiau reikia pabrėžti, kad ir šis grįžimas dar nebuvo jo *galutinis* apsisprendimas pasaulio atžvilgiu.

Tikriausiai reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad Maceina nuolat gyveno kraštinėse situacijose: nuo pat vaikystės jį tarsi persekiojo mirtis ir kančia. Todėl jis negalėjo „pergyventi pasaulio kaip šviesoje skendinčios puošmenos", išgyveno jį kaip neteisingą ir žiaurų, kuris žmogų „kankina ir galop pražudo"[20]. Tad grįžimas į pasaulį jam buvo išties sunkiai pakeliamas. Nenuostabu, kad mėgindamas suprasti žmogaus gyvenimo pasaulyje tragiką, jis ypatingą dėmesį skyrė Karlo Jasperso išmąstytoms kraštinėms situacijoms — kančiai, kovai, kaltei, mirčiai. Remdamasis savo asmeniniu patyrimu, Maceina permąstė kiekvieną iš šių situacijų, suprato jų neišvengiamumą ir pradėjo ieškoti išeities. Atrodo, jis atrado ją, kai galutinai (jei tai įmanoma) „laimėjo" Dievą... Keliais į Dievą jam tapo „visos kraštinės situacijos", nes „jos visos atskleidžia žmogui, iš vienos pusės, apsupančią nebūtį, iš kitos — jį laikančią Absoliutinę Būtį"[21]...

Sugrįžęs į pasaulį po nesėkmingų bandymų tęsti studijas seminarijoje, Maceina bandė pergalėti jį ištikusią kančią savo proto galia, todėl ir pradėjo, kaip atrodo, karštligiškai rašyti, tarsi rašydamas trokštų atsiriboti nuo jam nemielo pasaulio. Rašė jis daug. Tai patvirtina ir Juozas Girnius, kuris savo straipsnyje, skirtame Maceinos 70 metų jubiliejui, rašo: „A *Maceinos kūrybingumą liudijąs produktyvumas yra tiesiog nuostabus. Iš pat pradžių*

[21] Maceina *A.Jobo drama* // Raštai, t. 3, p. 426.

juo pasižymėjo ir ligi šiolei juo stebina" (išskirta mano — *T. M.).* 1929 m. debiutavęs „Ateityje", 1930—31 mokslo metais jis šį žurnalą redaguoja ir kiekvienam numeriui pats po straipsnį rašo. 1931 metais (taigi vis dar studentas) pradeda bendradarbiauti ir kultūros žurnale *židinyje* ne tik recenzijomis, bet ir savarankišku straipsniu (apie tuomet aktualius modernius šokius, nors pats, rodos, išvis nemokėjo šokti). Stambią disertaciją parengia vos per dvejus metus! Net rašydamas disertaciją ir vėliau habilitacijos darbą, A. Maceina nepranyksta iš spaudos. O baigus studijas, jo straipsnių gausu visuose katalikų žurnaluose: *židiny, Naujojoj Romuvoj, Lietuvos Mokykloje,* kunigų *Tiesos kelyje,* fakulteto filosofijos žurnale *Logose* ir kitoje spaudoje, visų pirma *XXamžiaus* dienraštyje, kurio redaktorių kolektyvui priklausė. Dalis tų straipsnių parašyti rengiant atskiras knygas ar panaudojant jau parašytų knygų temas. Bet dauguma straipsnių yra atskiromis temomis — specialiai rašyti"[22]. Bet tai toli gražu ne viskas, ką darė ir padarė Maceina per tą trumpą laiką, kurį aprašė Girnius. Tad galima įsivaizduoti, kiek pastangų dėjo Maceina, norėdamas pergalėti savo nenorą apsigyventi šio pasaulio tikrovėje. „Kaip gyveni tarp tų šaltų mūrų, tarp to triukšmo ir ūžimo, imi manyti, kad iš tikro pasaulis nevertas „nė lašo aukos", Putino žodžiais tariant, bet kai išeini į Dievo pasaulį <...> ši mintis žymiai pasikeičia. Žmonių pasaulis yra per daug netobulas, kad juo vienu pasitenkintum"[23]. Jis ir nenorėjo juo tenkintis. Kaip

A. Maceinos 70-mečiui), 1978, Nr. 2, p. 50.

[23] A. Maceinos laiškas (Luvenas, 1933 m. sausio 28 d.) Julijai Tverskaitei // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

minėta, Maceina ne kartą bandė išspręsti savo ateitį nenukrypdamas nuo kadaise pasirinkto kelio: kai iškilo grėsmė būti išvarytam iš seminarijos, kreipėsi į jėzuitus prašydamas leisti jam tęsti mokslus pas juos, bet jam buvo atsakyta; vėliau grįžo į Gižų seminariją, tačiau ir šis bandymas pasiekti tikslą nebuvo sėkmingas. Jis vėl grįžo į universitetą. Bet ir tęsdamas studijas universitete, jis neatsisakė minties grįžti į pasirinktąjį kelią. 1931 metais, kai iki universiteto studijų baigimo jam liko kiek daugiau negu vieneri metai, Maceina vėl — jau antrą kartą — kreipėsi į jėzuitus, nes norėjo baigęs universitetą įstoti į ordiną ir gauti galimybę „galutinai pasiruošti kunigystei", nes jo noras tapti kunigu teologu, kaip minėta, neišblėso. Šį kartą jėzuitų viršininkas tėvas Kipas pritarė Maceinos planams[24]. Jėzuitams buvo reikalingi tokie žmonės kaip Maceina — išsilavinę, protingi, darbštūs ir veiklūs... Taigi, atrodo, viskas klostėsi taip, kaip jis norėjo ir ko atkakliai siekė...

[14] Juozo Maceinos atsiminimai (rankraštis) // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

Kelyje

„Kokie keisti žmogaus gyvenimo keliai
ir kaip viskas darosi atvirkščia, negu esi
ketinęs bei planavęs... "[1]

1930 metų rudenį grįžęs į universitetą tęsti literatūros studijų, Maceina ne tik daug rašė, bet ir iš karto įsitraukė į ateitininkų veiklą, nes įsipareigojimai kunigystei reikalavo tam tikros veiklos, o visuomeniniai ateitininkų įsipareigojimai buvo jam artimi. Priminsime, kad ateitininkų sąjūdį, kuris laikui bėgant peraugo į galingą organizaciją su gana sudėtinga, visas gyvenimo sritis apimančia struktūra, pagimdė ne tik būtinybė priešintis svetimai įtakai, nes lietuvių tauta ilgus metus gyveno rusų priespaudoje ir „lenkinimo grėsmėje", bet ir rūpinimasis tautos ateitimi, jos dvasiniu atgimimu. Todėl įsitraukimas į ateitininkų veiklą buvo visai nuoseklus Maceinos žingsnis, nes būtent ateitininkų principai sutapo su jo paties principais ir nuostatomis — tarnauti Dievui ir Tėvynei siekiant viską atnaujinti Kristuje. Šie nuostabūs principai

[1] A. Maceinos laiškas (1980 m. bal. 23 d.) dukrai Danutei Marijai Mickūnaitei // Mickūnų šeimos archyvas.

išliko ir dabar, bet, atrodo, tik kaip deklaracija: jais beveik niekas jau nesivadovauja, jie apmirė, nors ateitininkija atkurta ir mėgina juos atgaivinti... Tačiau laikai pasikeitė, ir dabar mes ieškome kitokių gyvenimo pavyzdžių; mes garbiname ne Dievą, bet „pinigą", ne tiesą, bet jos atspindį, mes morališkai pakrikę ir tenkinamės savo ypatingais potraukiais prekybai bei komercijai ir panašiems dalykams, pamiršdami apie tai, kad visa tai yra tik priemonė, bet ne tikslas...[2] Tačiau tais Lietuvos nepriklausomybės metais ateitininkija buvo gyva ir plačia veikla bandė įgyvendinti *savo* tautos idealus bei siekius. O Maceina, aktyviai dalyvaudamas ateitininkų veikloje, ruošėsi kunigystei... „Šisai sąjūdis man visą gyvenimą buvo tarsi kokia šilta bei jauki buveinė. Jeigu man Krikščionybės dogmos nėra niekad kėlusios jokių abejonių, tai gal kaip tik todėl, kad ši ateitininkiška buveinė man buvo visai konkretus krikščionybės pavidalas, savas nuo pat jaunystės ir savas likęs lig pat senatvės dienų... Ateitininkija rodo Bažnyčią visu jos grožiu, jaukumu, patrauklumu, sykiu su jos randais ir net žaizdomis...", — rašė Maceina 1983 metais ateitininkuos vadui Juozui Laučkai (žr. „Draugas" 1983 06 25)... Taigi visai natūralu, kad grįžęs į pasaulį, jis rado „šiltą ir jaukią buveinę" būtent ateitininkijoje.

Ateitininkų principai ir reikalavimai buvo suformuluoti ateitininkų ideologo prof. Stasio Šalkauskio ir priimti 1927 metais reorganizacinėje Palangos konferencijoje. Šioje konlerencijoje buvo iškelti šeši pagrindiniai principai: katalikiškumas, tautiškumas, inteligentiškumas, veiklumas, šelmiškumas ir visuome-

[2] Panašias mintis išsakė Henris Davidas Toro (1817—1862) — amerikiečių rašytojas, poetas ir filosofas esė „Gyvenimas be principo", išleistame rusiškai Sankt Peterburge 1992 metais.

Antanas Maceina (trečioje eilėje ketvirtas iš kairės) su studentais ateitininkais, 1931 m.

niškumas. Maceina priėmė visus (išskyrus, atrodo, tik vieną) ateitininkijos principus ir uoliai (bet ne aklai) juos vykdė. Savo gyvenimu jis įvykdė pagrindinius ateitininkijos reikalavimus, niekada nepažeisdamas nei jų esmės, nei prasmės. Tam tikra prasme jis buvo pavyzdingas ateitininkas, visą laiką einantis idealo link. Turbūt visai natūralu, kad ir šioje garbingoje organizacijoje būta visokių nesutarimų, skilimų, kovų ir jų padarinių — skriaudų. Juk visiems žinoma, kad tai, kas deklaruojama ir net priimama kaip veikimo gairės, toli gražu ne visada yra įvykdoma arba vykdoma ne visai taip, kaip buvo norėta, numatyta bei nustatyta. Tačiau tai jau atskiras klausimas, kurį aptarsime vėliau, kalbėdami apie Maceinos, kaip asmenybės, principus bei nuostatas, apie jo *savitą* visuomeniškumą, nes „jo veikimo plotmė", kaip teisingai pastebėjo Juozas Ambrazevičius (Brazaitis), buvo išties „ypatinga — pro gyvenimo faktus besiveržiančias idėjas stebėti

ir vertinti, tapti ne tiek organizaciniu veikėju, kiek *dvasiniu vadu* (išskirta mano - *T. M.)"*[3]... Galima būtų tik pridurti, kad tuo ankstyvuoju laikotarpiu, kai Maceina tik įsitraukė į ateitininkų veiklą, jis buvo tikras idealistas ateitininkijos atžvilgiu ir jau tada atitiko visus ateitininkijos reikalavimus — buvo *tikras* patriotas (juo ir liko iki savo gyvenimo pabaigos), *tikras* katalikas (juo iš esmės buvo visą jam skirtą nugyventi šioje žemėje laiką) ir *tikras* inteligentas (iki gyvos galvos).

Taigi, grįžęs į universitetą, Maceina įsitraukė į plačią visuomeninę veiklą, kuri, pabrėžiu dar kartą, nebuvo organizacinio pobūdžio. Nors ir būdamas „uždaroko" būdo, pasak brolio Juozo Maceinos, buvo atviras veiklai ir jautrus viskam, kas buvo susiję su veikimu pasaulyje „Dievo link". Jo buvo uždaras tik vidinis pasaulis, bet tai niekaip nebuvo susiję nei su pasyvumu, nei su abejingumu tam, kas vyko aplink jį plačiajame pasaulyje... Kaip minėta, dar mokydamasis Prienų gimnazijoje, Antanas gana aktyviai dalyvavo visuomeninėje veikloje: kartu su kitais leido mokyklinį sienlaikraštį, rengė pranešimus, padėjo silpnesniems mokiniams, o kai klierikaudamas parvažiuodavo atostogų į Prienus pas tetą Gertrūdą, „dalyvavo ir kalbėjo pavasarininkų susirinkimuose, kursuose ir šventėse"[4]. Taigi neabejodami galime teigti, kad visuomeniškumas Maceinai nuo pat ankstyvos jaunystės nebuvo svetimas, nors čia vėl derėtų priminti, kad jis nebuvo svetimas ta prasme, kurią šiam žodžiui teikė ateitininkai ir kurią jis pats intuityviai suprato dar būdamas visai jaunas — padėti kiekvienam,

[4] Medžiukas I. *Profesorių Maceiną prisimenant* // Tėviškės žiburiai, 1987, Nr. 12 (1935).

„kuris yra *mano* pagalbos reikalingas"[5]. Maceina jau tada jautė atsakomybę už kitus, buvo „draugiškas, paslaugus, pasiruošęs kitam padėti" — būtent taip jį apibūdino vienas jo Prienų gimnazijos bendramokslis Ignas Medžiukas. Tačiau Maceinai būdingas visuomeniškumas, jo suprantamas kaip plati veikla statant Dievo karalystę, negalėjo panaikinti nei jam nuo mažens būdingo uždarumo, nei juo labiau jo vienišumo, kuris, kaip teigė prokomunistiškai nusistatę žmonės, išnyksta bendroje kolektyvo veikloje. Būti pasaulyje nereiškia su juo susilieti. Būti tarp žmonių ir dirbti su jais nereiškia susilieti su jais arba juose ištirpti. Taip, savaime suprantama, dažnai atsitinka, bet šiuo konkrečiu atveju mes susidūrėme su krikščioniškąja Asmenybe, kuri gyveno „atstu" nuo pasaulio ir nesitaikė prie jo. Šiuo požiūriu Maceina ryškiai skyrėsi nuo kitų.

Taigi Maceina aktyviai įsitraukė į visuomeninę veiklą turėdamas idealistinę nuostatą — pakeisti šį netobulą pasaulį pagal „amžinąjį Dievo planą". Ir pradėjo jį keisti savo kultūrine veikla. Grįžęs į universitetą, Maceina pirmiausia, kaip minėta, pradėjo daug rašyti, t. y. *kalbėti* žmonėms, kad „juos pagerintų, paragintų ir paguostų" *(1 Kor 14, 3).* Jo produktyvumas buvo stebėtinas. Jau 1929 metais jis debiutavo pagrindiniame ateitininkų leidinyje žurnale „Ateitis". Kaip liudija dr. Juozas Girnius, 1930—1931 mokslo metais Maceina šį žurnalą redaguoja ir „kiekvienam numeriui pats po straipsnį rašo"[6]. 1931 metais jis pradeda bendradarbiauti ir kitame

[5] A. Maceinos laiškas (1954 m. birželio 29 d.) J. Griniui // Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, f. 181-157.

[6] Girnius J. *Antanui Maceinai 70 metų* // Aidai, 1978, Nr. 2.

kultūros žurnale „Židinyje", taip pat „Naujojoje Vaidilutėje", kituose leidiniuose. Visi šie leidiniai priklausė periodinei ateitininkų spaudai, ir visuose juose Maceina „kalbėjo". Kalbėjo išraiškingai, naujai, įtaigiai, „giliai įsiskverbdamas į gyvenamojo momento dvasią, nuostabiu ryškumu iškeldamas jos diagnozę"[7] . Vadinasi, Maceina ne tik puikiai žinojo, kas vyksta šalyje, jos politiniame, socialiniame, kultūriniame, religiniame gyvenime, bet ir įvertinęs padėtį nurodydavo, ką, jo nuomone, reikia daryti bei kuria linkme eiti.

Tuo metu, kai Maceina pradėjo reikštis kaip asmenybė, „nepriklausoma Lietuva gavo menką, labai menką kultūrinį palikimą"[8], t. y. buvo mažai mokyklų, įvairių specialistų, teatrų, galerijų, mokslo įstaigų, stigo kultūros srities darbuotojų. Taigi nesunku įsivaizduoti, kad bendras kultūrinis lygis Lietuvoje buvo ganėtinai žemas. O kadangi Maceina anksti suvokė kultūros reikšmę žmogaus gyvenime ir priskyrė jai „grindžiamąjį vaidmenį" patiės žmogaus, jo gyvenimo bei viso pasaulio tobulėjimui, vykdant „amžinąjį Dievo planą", jis ir pradėjo rūpintis būtent kultūra, jos atėjimu ir įsitvirtinimu Lietuvoje. Jis *kalbėjo* žmonėms apie viską, kas jam atrodė svarbu ir jiems, ir kraštui... Ir jis tikėjo savo žodžio galia. Kitaip ir negalėjo būti — juk jis ruošėsi kunigystei... Kita vertus, gal tai ir galima pavadinti pernelyg dideliu pasitikėjimu savimi, savo asmenybės sureikšminimu ar dideliu noru pasiekti pripažinimą. Tačiau, jei taip ir buvo (nors nemanau), turbūt tai natūralu: jis buvo jaunas, veržlus, gabus, norėjo atkreipti į save dėmesį ir, kaip teigė prof. Brazaitis, atkreipė, nes sugebėdavo

[7] Brazaitis J. Raštai, t. 4, p. 558.

[8] Ten pat, p. 100.

„klausytoją žavėti minties žybčiojimais, patraukti ir sudaryti judėjimą"[9], reiškia — paveikti, įtikinti veikti kultūros labui. O kadangi „kultūros kūrimas neįmanomas be pasaulėžiūrinio prado", jį plėtoti jis bandė iškeldamas naujas idėjas savo gausiuose straipsniuose ikikarinės Lietuvos spaudoje. Tačiau jis nevengė ir tiesioginių visuomeninių pareigų. 1930—1931 metais Maceina pirmininkavo studentų ateitininkų meno draugijai „Šatrija", įkurtai 1926 metais. Draugijos šūkis „Menas grožiui, grožis gyvenimo tobulumui" atitiko Maceinos troškimus, jo idealistines nuostatas siekiant pasaulio tobulinimo bei tobulumo... Jo visuomeninė veikla ir visuomeninė raiška nė kiek nesumažino nenumaldomo troškimo žinoti ir pažinti. Atrodo, Maceinai tiesiog buvo būtina kuo daugiau žinoti ir kuo daugiau pažinti, nes užmojai buvo platūs. Atėjo laikas, kai literatūros studijos Maceinos jau nebetenkino: jam reikėjo ir kitų naujų žinių, ir kito mokytojo. Anot budistų, mokytojas ateina tada, kada jo reikia. Anksčiau Maceinai reikėjo tokio mokytojo kaip Vincas Mykolaitis-Putinas, ir jis atėjo, ir kaip mokytojas atliko savo vaidmenį. Dabar Maceinai buvo reikalingas kitas mokytojas, jis taip pat pasirodė, ir būtent tuo metu, kai atsirado būtinybė jį turėti. Tokiu Maceinos mokytoju tapo žymus ir visų gerbiamas pedagogas bei filosofas profesorius Stasys Šalkauskis. Jis labai greitai įžvelgė Maceinos filosofinius gabumus, o kai šis tapo jo studentu, teigė Juozas Eretas, „dažnai gyrė Maceinos gabumus"[10]. 1930 metais Šalkauskis, „išegzaminavęs" Maceinos „pomėgius ir sugebėjimus filosofiniam mąstymui", pasak Juozo Girniaus, „nukreipė jį į filosofijos studijas". Tačiau, kaip

[10] Eretas J. Valančiaus šviesa už marių. — Roma, 1980, p. 187.

teigė pats Maceina, „jei filosofija man būtų buvusi svetima", niekas „nebūtų į ją manęs pakreipęs"[11]. Ir tai gryna tiesa: filosofija ne tik nebuvo jam niekada svetima, bet, drįsčiau teigti, kad ji jam buvo žymiai artimesnė, negu jis ir pats tada galvojo. Priminsiu paties Maceinos žodžius — „filosofija prasideda *klausimu"*. O nuolatinis klausinėjimas seniai jau buvo tapęs Maceinos būsena. Juk filosofuoti jis pradėjo nuo pat jaunystės. Seminarijoje jam teko ne tik studijuoti visą tomistinės filosofijos kursą, bet, kaip pats pripažino, dogminės teologijos paskaitose „reikėdavo nemaža filosofuoti", jau nekalbant apie tai, kad jis ir pats nemažai perskaitė (nes domėjosi) filosofinės ir teologinės literatūros, kurią jam ir kitiems klierikams buvo leidžiama skaityti ir kuri jiems buvo prieinama. Kitas dalykas, kad visokiausi apribojimai pažinimo srityje tuo metu jį šiek tiek atgrasė nuo scholastinės filosofijos, bet ne nuo filosofijos plačiąja šio žodžio prasme. Jis nenorėjo apsiriboti vien Tomo Akviniečio mokslu. Ir neapsiribojo, laikui bėgant, jo filosofijos žinios pasidarė tiesiog enciklopedinės: jis studijavo ne tik visiems žinomus ir visų pripažintus pasaulinio masto filosofus skaitydamas vokiškai, lotyniškai, graikiškai, ispaniškai, prancūziškai, o vėliau net ir rusiškai[12], bet ir mažiau žinomus, kurie jam atrodė įdomūs ir traukė dėmesį savo originaliomis, gal kitų ir nepastebėtomis ar neįvertintomis mintimis. Maceina visada sugebėdavo įsigilinti į studijuojamą dalyką, nuodugniai išanalizuoti jį dominantį veikalą. Keista, kad dėl jo enciklopedinių žinių kai kurie dabartiniai lietuvių filosofai kartais susierzina ir bando įtikinti

skaityti savo gerbiamų rusų filosofų ir teologų originalus.

skaitytoją, esą Maceinos filosofinė mintis rėmėsi „antrarūšiais" mąstytojais, o „pirmarūšiai", pavyzdžiui, Karlas Jaspersas, Martinas Heidegeris ir kiti nemažiau žinomi ir gerbiami mąstytojai „lemiamo ar nors kiek esmingesnio poveikio Maceinos filosofijai... tikrai nedarė"[13]. Tai, švelniai tariant, netiesa ir ši netiesa, deja, sąmoninga... Tačiau į įvairios rūšies išpuolius (iki šiol jų tikrai netrūksta) nekreipsime dėmesio, juo labiau, kad per visą savo gyvenimą (deja, ir po jo) Maceina ne kartą buvo ir įnirtingai puolamas, ir sąmoningai skriaudžiamas...

Studijuodamas universitete, Maceina turėjo galimybę susipažinti su įvairiais „filosofiniais autoriais", nors filosofinės studijos universitete tam tikra prasme buvo kryptingos. Kauno universitete buvo dėstoma neotomistinė filosofija, kurios pagrindas buvo Tomo Akviniečio doktrina kaip tobula amžinosios filosofijos išraiška — *philosophia perennis*. Jai atstovavo profesoriai Stasys Šalkauskis, Pranas Kuraitis, Mečislovas Reinys, Pranas Dovydaitis ir kiti. Taigi neotomizmas čia apėmė visas filosofines disciplinas, t. y. visą filosofijos struktūrą — metafiziką, gnoseologiją, logiką... Maceinai tai nebuvo įdomu. Prisimindamas šį laikotarpį, jis rašo: „Išskyrus filosofijos istoriją[14] (Dovydaitis, Kuraitis), vargu ar universitete išmokau daugiau, negu buvau išmokęs seminarijoje. Daugiausia tik pakartojau lietuviškai tai, ką jau žinojau lotyniškai, nes nė viena universiteto dėstoma filosofinė disciplina (pvz., gamtos filosofija, teodicėja, etika) neprašoko seminarijos lygio"[15]. Tačiau

kultūroje // Akiračiai, 1997, Nr. 3-4.

[14] Filosofijos istorija Gižų seminarijoje Maceinos laikais nebuvo dėstoma.

būtent čia jis susidomėjo savo mokytojo Šalkauskio teorijomis ir darbais, jo kultūros filosofija. O kadangi Šalkauskis tuo metu buvo žymaus rusų mąstytojo Vladimiro Solovjovo pasekėjas, tai Maceina, Šalkauskio veikiamas, taip pat susidomėjo Solovjovo, o kartu ir kitų rusų filosofų — Nikolajaus Berdiajevo, Fiodoro Dostojevskio, Ivano Iljino, Sergijaus Bulgakovo (sąrašą būtų galima tęsti) — teorijomis. Maceinos susidomėjimas rusų filosofija ir literatūra bei gilinimasis į ją baigėsi tuo, kad jis, gyvendamas tremtyje, savo atnaujintą dėstymą universitete pradės būtent rusų filosofija, kuri, manyčiau, kažkiek veikė ir jo paties mąstymą...

Kauno universiteto Teologijos-filosofijos fakultete vyravo gera atmosfera, nes čia „studijavo beveik išimtinai ateitininkai"[16] — Juozas Ambrazevičius (Brazaitis), Pranas Dielininkaitis, Jonas Grinius, Zenonas Ivinskis, Juozas Keliuotis ir daug kitų garbingų asmenybių. Čia išryškėjo ir teisinga bei prasminga dėstytojų tendencija — rengti savo pamainą. Taigi buvo galvojama apie Lietuvos ateitį. „Jautėme pareigą išauklėti naują mokslininkų kartą ir tam nesigailėta lėšų", — rašė profesorius Eretas[17].

Profesorius Šalkauskis, atkreipęs dėmesį į Maceiną, taip pat galvojo apie savo pamainą filosofinės pedagogikos srityje, beje, apie tikrus Maceinos planus kaip ir visi kiti jis nieko nežinojo. Taigi Šalkauskis, kaip prisimena Maceina, 1931 metais nukreipė jį į teorinę pedagogiką ir kartu į filosofiją. „Pedagogika, Šalkauskio pažiūra, remiantis filosofija, o filosofija užsibaigianti pedagogika; naujųjų kartų ugdymas yra negalimas be filosofinio apsisprendimo, o filosofinis apsisprendimas liekąs nevaisingas

[16] Yla S. Ateitininkų vadovas. - Chicago, 1983, p. 192.

be ugdomosios sistemos"[18]. Šalkauskis, sukūręs originalią kultūros filosofiją, išliko pedagogu. Beje, jis ir pats savo misiją apibūdino kaip „tautinį auklėjimą per filosofiją". Tad būtų galima daryti prielaidą, kad filosofija Šalkauskiui buvo viena pagrindinių priemonių tautiniam auklėjimui, kurį jis iškėlė kaip itin svarbų tikslą, maža to, kaip savo misiją, kuriai pasitelkdavo visą savo žinojimą. Savaime suprantama, kad jis buvo susirūpinęs, kas galėtų tęsti ir išplėsti jo filosofinės pedagogikos darbą. Savo misijos tęsėju jis pasirinko Maceiną, kurio gabumais, kaip ir „jo palinkimu saviškai interpretuoti pagrindines sąvokas"[19], buvo sužavėtas. Tačiau šio Maceinos „palinkimo" Šalkauskis, matyt, pakankamai neįvertino, nes Maceina vis dėlto netapo savo mokytojo misijos tęsėju tikrąja to žodžio prasme. Nors jis visada pripažino ypatingą tautinio auklėjimo svarbą, tačiau Maceinai auklėjimas nebuvo įdomus, be to, kaip minėta, jis turėjo kitų planų... Jis niekada nebuvo toks pedagogas, koks buvo Stasys Šalkauskis, nors teko nemažai dėstyti, bet būti pedagogu ir būti dėstytoju ne tas pats... Tačiau tais Maceinos studijų universitete metais Šalkauskis jam buvo neginčijamas autoritetas. Ir tai visai natūralu, nes nesusižavėti Šalkauskiu buvo sunku, tai buvo neeilinė asmenybė: puikus pedagogas, filosofas, logikas, psichologas, o galiausiai tautos ideologas. „Jis buvo ideologinis grindėjas visų plačiųjų visuomeninių, kultūrinių krikščioniškųjų sąjūdžių"[20]. Todėl nenuostabu, kad susitikimas ir artimas bendravimas su Šalkauskiu turėjo nemažą įtaką Maceinos pasaulėžiūrai. Pats Maceina pokalbyje su Jonu Griniumi,

[18] Maceina A. *Filosofijos keliu* // Raštai, t. 6, p. 395.

[20] Yla S. Ateitininkų vadovas, p. 366.

viešai apžvelgdamas savo nueitą kelią, pripažino Šalkauskio įtaką ir teigė, kad „jo poveikis buvo naudingas ne tik man subręsti, bet ir dabartiniams mano studentams[21]. Šalkauskis buvo mano mąstymo tikrasis formuotojas, prie kurio pripratau problemas lukštenti logiškai ir sistemiškai. <...> Be Šalkauskio šito nebūčiau pasiekęs"[22]. Taigi Šalkauskio įtaka Maceinai buvo gana stipri ir naudinga. Tačiau kitaip ir negalėjo būti, nes seminarijoje tarp profesūros tokių pedagogų kaip Šalkauskis nebuvo. Tokių asmenybių nedaug tebuvo ir Kauno universitete, nors būtent čia ir susirinko beveik visas Lietuvos šviesuomenės žiedas.

Fakulteto dekanas Pranas Kuraitis norėjo, kad Maceina, dar nebaigęs universiteto, vyktų studijuoti į užsienį, bet pats Maceina norėjo pirmiausia baigti studijas Kaune. Juk jis jau buvo susitaręs su jėzuitais... Be to, studijoms užsienyje jis neturėjo lėšų. Tačiau atsirado viliojanti galimybė jam gauti fakulteto stipendiją, skiriamą pažangiems studentams tęsti mokslus užsienio universitetuose. Norint pasinaudoti šia galimybe, reikėjo per vienerius metus baigti universitetą. Ar ši galimybė jį viliojo? Manyčiau, ne. Greičiausiai tada jį viliojo perspektyva kuo greičiau baigti universitetą ir, pasinaudojus jėzuitų palankumu, tapti kunigu... Deja, šiems planams nebuvo lemta išsipildyti. „Mano gyvenimą valdo kažkokia priešingybė: netapti tuo, kuo norėjau, o tapti tuo, kuo nė negalvojau..."[23]

proga. Tuo metu jis dar dėstė Miunsterio universitete, iš kurio, susirgęs tų pačių metų vasarą, buvo priverstas pasitraukti.

[23] Maceina A. *Filosofijos keliu* // Raštai, t. 6, p. 393.

Tai kodėl Maceina netapo tuo, kuo norėjo? Kodėl atsisakė ilgus metus puoselėtos svajonės tapti kunigu ir realios galimybės juo tapti? Kurgi slypėjo priežastis? Kas galėjo sutrukdyti pasiekti norimą tikslą?..

Atsakymas gana paprastas ir net banalus — *meilė.* Priminsiu, kad Maceina nuo pat vaikystės neturėjo draugų, o ypač artimų draugų. Anksti patyręs daug netekčių ir skausmo bei neradęs taip reikalingos paguodos iš artimųjų bei bendramokslių, jis užsidarė savyje ir ieškojo paguodos ne tarp žmonių, bet knygose ir Dievo namuose, kur jam buvo gera ir saugu. Tik Dievas, su kuriuo jis ir nusprendė susieti savo gyvenimą ir Jam tarnauti, buvo vienintelė paguoda ir viltis. Taigi gyvendamas pasaulyje, Maceina ir nemėgino ieškoti draugų, su kuriais galėtų pasidalyti savo mintimis bei svajonėmis. Jis netikėjo, kad tokių gali rasti. Gerokai vėliau, patyręs dar daugiau nuoskaudų ir skriaudų, savo vyresniajam sūnui Augustinui jis rašys: „Nepasitikėk žmonėmis, nelauk iš jų <...> užtarimo ar paramos"[24]. Ši karti nuostata pradėjo formuotis dar vaikystėje...

Bet apie viską iš eilės.

Įvykiai klostėsi pernelyg greitai, įtampa buvo didžiulė... Visa tai vyko skurdaus kasdieninio gyvenimo fone. Priminsiu, kad Maceina, dar prieš stodamas į universitetą, prašė savo tėvo materialinės paramos tik vieneriems metams ir žadėjo neilgai būti jam našta. Savo pažadą jis bandė tesėti dirbamas ne tik redaktoriumi „Ateityje" (straipsnius jis rašė dažnai be jokio atlygio), bet ir vargonaudamas Zitiečių koplyčioje: „Aš keldavausi penktą valandą

[24] A. Maceinos laiškas (1952 m. Kalėdos) sūnui Augustinui Maceinai // A. Maceinos archyvas.

Kaune, nes šeštą jau reikėjo groti Zitiečių koplyčioje mišioms: už tai gaudavau pietus zitiečių valgykloje"[21]. Atrodo, kad 1930 metais būtent šioje valgykloje, jo brolio Juozo teigimu[26], jis ir susipažino su savo būsimąja žmona Julija Tverskaite, kurią ne kartą matė ir universiteto koridoriuose, ir ateitininkų sueigose. Julija Tverskaite studijavo universiteto Humanitarinių mokslų fakultete vokiečių kalbą ir literatūrą, klausė filosofijos, meno istorijos paskaitų, Mstislavo Dobužinskio studijoje mokėsi tapybos, kaip ir Maceina dalyvavo ateitininkų meno draugijos „Šatrija" veikloje. Ji buvo gabi, jautri ir, kaip teigė giminės, itin religinga mergina: baigusi studijas, ruošėsi stoti į vienuolyną, todėl beveik kasdien lankėsi pas zitietes — „pratinosi prie vienuoliškojo gyvenimo"[27]. Pernelyg didelis jautrumas, būdingas ypač meniškoms sieloms, kurį gilino aistringas religingumas ir nesugebėjimas, kaip vėliau paaiškėjo, suderinti realią tikrovę su asmeniniu idealu, laikui bėgant skaudžiai atsiliepė Tverskaitės-Maceinienės gyvenime ir priartino jos sunkaus gyvenimo pabaigą...[28]

Jie matėsi retai: kiekvienas buvo užimtas savo reikalais. Tačiau jis atkreipė dėmesį į jos pamaldumą, laikyseną... Reikia pabrėžti, kad Julija Tverskaite buvo *pirmoji* mergina, kuria jis susidomėjo, beje, kaip ir ji juo. Tačiau ji patraukė jo dėmesį ne iš karto ir ne savo grožiu (gražuole jos tikrai nepavadinsi), bet kitkuo, kas jam buvo daug svarbiau, negu išorinis grožis. Pasak liudininkų[29], Juliją

[25] Ten pat.

[26] Juozo Maceinos atsiminimai (rankraštis) // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

[27] Ten pat.

[28] J. Maceinienė mirė 1971 m. Vilniuje, eidama 64 metus.

[29] Juozas Maceina, Stasė Bublienė ir kt.

iš kitų merginų išskyrė nenumaldomas noras siekti žinių, apsiskaitymas, darbštumas, kūrybiškumas, sąžiningumas, kuklumas, religingumas, idealo siekis... Žodžiu, visos tos dorybės, kurios buvo būdingos ir pačiam Antanui. Jis buvo sužavėtas, ypač po vienos paskaitos apie Kalėdų reikšmę katalikų gyvenime, kurią ji skaitė ateitininkų susirinkime Kalėdų išvakarėse ir kuri atitiko jo paties mintis... Manyčiau, jo dėmesys ir susižavėjimas ja pirmiausia buvo pagrįstas dvasiniu artumu. Be to, ši mergina tarsi įkūnijo visas žmogaus dorybes, kurias vertino Antanas. Atrodo, būtent bendri siekiai tarnauti Viešpačiui, vienodos pažiūros į kūrybą ir suartino šiuos du jaunus žmones. Jie pradėjo susitikinėti ir... kurti bendro gyvenimo planus, nes abu nusprendė pasilikti pasaulyje ir „padėti Dievui atbaigti kosmą". 1932 metais jie susižiedavo. Taip įvyko *lemtingas* posūkis Antano Maceinos gyvenime: apie ilgai svajotą kunigystę reikėjo pamiršti... Tačiau tarnauti Dievui galima ir pasaulyje, t. y. gerokai platesnėje erdvėje, negu tik toje, apie kurią jis svajojo norėdamas tapti kunigu. Maceina žinojo, kad tarnauti Dievui pasaulyje yra sunku: pasaulis gali sužlugdyti žmogų... Bet sunkumų jis nebijojo. Juk jis dabar buvo ne vienas: pirmą kartą gyvenime jis sutiko tikrą draugą, tiksliau — draugę, ir gyvenimas pasaulyje jam jau neatrodė nepakeliamas. Be to, jis seniai žinojo, kad Meilė yra Dievas. Todėl, matyt, ir galvojo, kad sutikta meilė — tai paties Dievo apsireiškimas. Susitikime su Julija Antanas įžvelgė Dievo valią, pajuto, kaip pats rašė, „Dievo apvaizdos pirštą", kuri suvedė juos „į vieną gyvenimą" tam, kad kartu gyventų „idealo gyvenimą"[30]. 1933 metais jie susituokė. Priešintis Dievo valiai

[30] A. Maceinos laiškas (Luvenas, 1933 m. sausio 8 d.) Julijai Tverskaitei // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

jis negalėjo, o ir nenorėjo: „mums nieko nebelieka, kaip tik prašyti Dievo *palaimos:* vis tiek mirčiai ar gyvenimui. Ir paskui *smagiai* sau dirbti. Mirsime — Dievuje, gyvensime — taip pat Dievuje"[31]. Atrodo, tai ir buvo jo, kaip tikro krikščionio, *sąmoningo įsipareigojimo* pasauliui pradžia. Šis įsipareigojimas pasauliui reiškia, pasak Maceinos, kurti kultūrą, nes tik kurdamas „žmogus stengiasi taisyti tai, ką nuodėmė yra sugadinusi"[32], ir padeda Dievui „atbaigti kosmą". Taigi jis galutinai suvokė savo pašaukimą — kurti kultūrą, „imtis kūrybinės veiklos visu rimtumu bei rūpestingumu"[33]. Jis buvo tikras, kad atrado tikrąją savo padėjėją.

žmoną ir motiną, buvo grynai idealistinis, tačiau sudėtingas ir nevienareikšmis. Jis moterį tikrai „aukštino", kaip yra teigęs Vytautas Kavolis, tačiau jai Maceina buvo reiklus. Manyčiau, kad net pernelyg reiklus: skyrė jai apibrėžtą, nors, jo požiūriu, ir labai garbingą vietą vyro gyvenime. Todėl tikriausiai Kavolis, sugretinęs Maceinos ir poeto Jono Aisčio požiūrius į moterį, yra teisus sakydamas, kad „nors Maceina moteris „aukština", o Aistis jas „žemina", abu autoritetingai žino, kas nėra moters sritis, abu paneigia moterims dvasinį veržlumą ir lygiateisio dalyvavimo kultūros kūryboje (net ir politikoje) galimybę"[34]. Kavolis čia rėmėsi paties Maceinos mintimi: „Kultūrinė kūryba <...> yra daugiau vyro privilegija. Nors moteris šioje srityje sugeba padaryti ir gražių

S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

Mintis, 1993, p. 498.

dalykų, vis dėlto išviršinio pasaulio tvarkymas, objektyvinių kūrinių gaminimas nėra būdingas moteriai iš esmės"[35]. Be abejonės, dėl šios Maceinos tezės galima ginčytis. Kai kam ypač mūsų laikais ji gali pasirodyti pernelyg konservatyvi, tačiau, kad ir ką kas besakytų, tiesos joje, manyčiau, tikrai yra... Taigi ši tema jau nuo pačios jaunystės buvo Maceinos ilgų apmąstymų objektas. Tačiau visada — ir tai reikėtų pabrėžti — kaip įsikūnijęs moters idealas prieš Maceiną stovėjo „Nazareto Mergaitė", Didžioji Padėjėja, Padėjėja tiek Kristui, tiek žmonijai... Maceina suprato moters vaidmenį vyro gyvenime būtent kaip padėjėjos. „Dievas sukūrė žmogui *padėjėją,* panašią į jį; sukūrė „moterį ir atvedė ją žmogui" *(2, 22)*[36, 37] Toks ir buvo pagrindinis Maceinos požiūris į moterį, Įdomu tai, kad su moterimis jis visada buvo daug atviresnis negu su vyrais, matyt, todėl, kad būtent iš moters jis laukė supratimo ir paguodos, nors pats, būdamas visiškai atsidavęs kūrybai, toli gražu ne visada galėjo atsakyti tuo pačiu. Praėjus daugeliui metų, kai jiedu jau buvo likimo išskirti, Julija Maceinienė, lyg ir patvirtindama šią mintį, rašė Alinai Skrupskelienei: „Matai, yra žmonių, kurie šeimą labai myli, bet *kūrybą* gal *dar labiau* (išskirta mano — *T. M.*). Jie kankinasi, ilgisi, liūdi be savųjų, bet nekūrę gal dar labiau graužtųsi... Manau, kad prie tokių žmonių tektų priskirti ir mūsąjį tėvelį"[38]. Taip ir buvo, kūryba Maceinos gyvenime buvo jam svarbesnė už viską...

1994, p. 375.

Maceinų šeimos archvvas.

Antanas Maceina, 1934 m.

Maceinos apmąstymai apie moters vaidmenį vyro gyvenime, moterystės esmę ir prasmę gana greitai įgijo tam tikrą pavidalą — 1933 metais jis baigė savo pirmąjį stambų veikalą „Mysterium magnum", kuriam, kaip jau minėjau, taip ir nepavyko išvysti dienos šviesos, nors prel. Aleksandras Dambrauskas gavo šiai knygai aprobatą. Šį pirmąjį savo veikalą Maceina labai intensyviai rašė studijuodamas Luvene. Matyt, norėdamas pamaloninti savo sužadėtinę, o kartu lyg ir padrąsinti bei paruošti ją būsimajam gyvenimui drauge, jis rašė jai iš Luveno, kad „Mysterium magnum" yra jų abiejų pastangų vaisius: „Tai mudviejų mintys, mudviejų brandintos, ugdytos, nešiotos"[39]. Panašios mintys išsakytos ir kituose tais pačiais metais rašytuose laiškuose. Ir visuose juose aiškiai jaučiama tvirta idealistinė Maceinos nuostata moters atžvilgiu šeimoje, šie laiškai yra lyg tam tikra paskata, kad netolimoje ateityje, jiems gyvenant kartu, minčių, idealų ir siekių bendrumas būtų išlaikytas ir ištobulintas pagal *jo paties* suvokimą...

Tačiau, nors neseniai buvusio seminaristo gyvenime ir atsirado moteris, pirmenybę jis teikė mokslams, kūrybai, visuomeninei veiklai... Ir net lankydamasis (o tai būdavo gana retai, dažniau-

[39] A. Maceinos laiškas (Luvenas, 1933 m. sausio 8 d.) Julijai Tverskaitei // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

siai per šventes) savo sužadėtinės namuose, kur visada buvo mielai sutinkamas, kiek pasėdėjęs, skubėdavo namo dirbti jo visada laukiančių neatidėliotinų darbų... 1930—1932 metai jam buvo iš tikrųjų ypač sunkūs. Kaip jau minėta, per vienerius metus jis turėjo baigti studijas universitete. Ir jis tai padarė. Maža to, Šalkauskio skatinamas Maceina, prieš išvykdamas į užsienį, dar spėjo įgyti licenciato laipsnį, kad išvengtų galimų, kaip manė Šalkauskis, sunkumų užsienyje. 1932 metų rugsėjo 22 dieną Maceina apgynė licenciato darbą „Kultūros ir religijos santykiai" ir, kaip visada, buvo įvertintas „labai gerai". Bet šis mokslinis laipsnis pasirodė nereikalingas, nes užsienio universitetuose (Luveno, Šveicarijos Fribūro, Strasbūro bei Briuselio) jo laisvam klausytojui (o Maceina vyko kaip laisvas klausytojas) nereikėjo... Be to, jis rimtai ir atsakingai ruošėsi jungtuvėms... Taigi ryškėjo jo, kaip besiskleidžiančios asmenybės, būdingiausi bruožai — atkaklumas ir net užsispyrimas siekiant užsibrėžto tikslo, nepaprastas darbštumas ir atsakomybės jausmas. Viename savo laiškų iš Luveno sužadėtinei Maceina rašė, kad dirba 11, o dažnai ir gerokai daugiau valandų per dieną... Vėliau jo nepaprastą darbštumą patvirtins ne tik jo paties pasakyti žodžiai, bet svarbiausia — jo padaryti darbai — 28 knygos bei daugybė straipsnių įvairiomis temomis lietuvių ir užsienio spaudoje.

Taigi 1932 metais Maceina baigė mokslą Vytauto Didžiojo universitete ir tais pačiais metais išvažiavo į Vakarų Europą tęsti studijų. Šalkauskio patartas (Šalkauskis buvo jo disertacijos vadovas) užsienyje Maceina iš esmės studijavo filosofinę pedagogiką, ten norėjo „pramokti" ir kalbų, kurias galiausiai ir išmoko. Kaip minėta, Maceina mokėjo lotynų, graikų, vokiečių, prancūzų, ispanų ir rusų kalbas. Būdamas Luvene, jis nemažai laiko skyrė ir

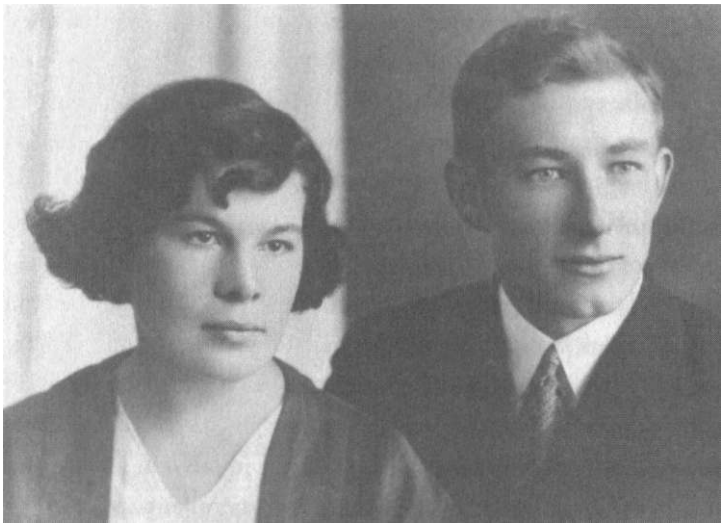

Antanas Maceina ir Julija Tverskaitė, 1933 m.

Fiodoro Dostojevskio kūrybai. Tačiau tada, dar nemokėdamas rusiškai, jis Dostojevskio kūrinius skaitė prancūziškai, bet net ir prancūziškas vertimas nesumažino to didžiulio įspūdžio, kurį Maceina patyrė skaitydamas šio rašytojo raštus, ypač susižavėjo romanu „Broliai Karamazovai". Galima spėti, kad būtent tada jam kilo ne visai aiškus noras „panagrinėti" Dostojevskio kūrybą, kuris galutinai išryškėjo ir susiformavo jam pačiam praėjus visus pragaro ratus: okupacijas, karą, patyrus skaudžias negrįžtamas netektis, neteisybes... Visa tai jis vėliau apibūdins kaip blogio siautėjimą pasaulyje... Įdomu, kad jau tada, 1933 metais, dar būdamas visai jaunas ir laimingas, kupinas įvairiausių sumanymų, kūrybinių planų bei vilčių, jis nujautė ir būsimas skriaudas, ir kančias, ir net nuspėjo gresiantį karo pavojų... Visomis savo mintimis jis plačiai dalydavosi laiškuose su būsimąja žmona, kuri tuo metu

Antanas Maceina ir Julija Tverskaite jungtuvių dieną, 1933 m.

taip pat skaitė ir žavėjosi didžiojo rusų rašytojo kūryba, bet ji Dostojevskį skaitė rusiškai"[40]... Šių jaunų žmonių intensyvus susirašinėjimas, begalinis ilgesys, noras būti kartu — tas širdies nekantrumas bei įsitikinimas, kad jiedu skirti vienas kitam, baigėsi tuo, kad vasarą, Maceinai grįžus atostogų, birželio 19 d. jie susituokė. Vestuvės buvo kuklios, jose dalyvavo tik giminės ir keli artimi draugai, tarp jų ir vėliau tragiškai žuvęs vokiečių konclageryje vienas artimiausių tuometinių Maceinos draugų (sūnaus Sauliaus krikštatėvis) Kauno gimnazijos direktorius Kazys Bauba su žmona. Taip prasidėjo jų bendro neilgo ir sunkaus gyvenimo kelias.

[40] Julija Tverskaitė puikiai kalbėjo ir skaitė rusiškai, nes vaikystėje (iki 1922 m.) gyveno Rusijoje, kurioje jos šeima atsidūrė Pirmojo pasaulinio karo metais traukdamasi nuo fronto. Rusijoje ji lankė rusišką gimnaziją.

Maceinos studijoms užsienyje skirti metai (1932—1935) „prabėgo beskaitant ir berašant". Kaip rašė pats, atkreipdamas dėmesį į kai kurių autorių, rašančių apžvalginius straipsnius apie jo gyvenimą ir kūrybą, daromas klaidas[41], užsienyje jis beveik nesidomėjo filosofija, tiksliau, ši sritis jam nebuvo pagrindinė. Disertacijos tema „Tautinis auklėjimas" nebuvo filosofinė, „todėl tiek skaityba, tiek klausytinų kursų pasirinkimas ėjo daugiau pedagogine, o mažiau filosofine kryptimi", „gal tik kultūros filosofijos veikalų esu kiek daugėliau skaitęs", nes būtent „šią discipliną buvau numatęs doktorato egzaminams šalia pedagogikos"[42], taip yra teigęs Maceina. Disertaciją jis parašė per dvejus metus ir, apgynęs ją Vytauto Didžiojo universitete, Teologijos-filosofijos fakultete, 1934 metais spalio 23 d. įgijo filosofijos daktaro laipsnį. Šią disertaciją jis apgynė apsivilkęs svetimu specialiai pasiskolintu tam reikalui iš draugo kostiumu, nes pats turėjo „tik vieną šviesų ir apnešiotą, tad netiko su juo pasirodyti prieš profesorius ir žmonių pilną salę..."[43] Dėvėti svetimus ar įsigytus ne už savo pinigus drabužius profesoriui, deja, teko ne kartą...

1935 metų birželio 6 d. Maceina apgynė habilitacijos darbą „Ugdomasis veikimas" ir įgijo privatdocento teisę dėstyti universitete. Deja, „Ugdomasis veikimas", kaip ir „Mysterium magnum", spaudoje nepasirodė. Reikėtų pridurti, kad „Mysterium magnum" leidimą Maceina pats sustabdė, priėjęs prie išvados, kad šis veikalas nepakankamai užbaigtas, pernelyg „jaunatviškas"

[41] Zr.: Dr. J. L. Navicko straipsnį *Maceinos filosofijos samprata ir metodas* ir dr. J. Girniaus straipsnį *An tan ui Maceinai 70 metų*// Aidai, 1978, Nr. 2, p. 60 ir 49.

[42] Maceina A. *Filosofijos keliu* // Raštai, t. 6, p. 396.

[43] A. Maceinos laiškas (1977 m. rugs. 3 d.) dukrai Danutei Marijai Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

Kaunas, 1931 m. rugsėjo 28 d.

27

P R O T O K O L A S .

Žemiau pasirašiusių sprendėjų komisija doktoranto Antano Maceinos disertacijai "Tautinis auklėjimas" įvertinti, susipažinusi su disertacija, r a d o ,

1. kad disertacija, kaipo a/liečianti savo tema dėstomuosius Filosofijos skyriuje pedagoginius mokslus, b/parašyta lietuvių kalba ir c/savo apimtimi galinti sudaryti arti 300 puslapių in 8°, atitinka formalinius reikalavimus, kuriuos stato doktorantų disertacijoms V.D.Universiteto reguliamino 236 paragrafas ir Teol.-Fil. Fakulteto Filosofijos Skyriaus reguliamino 41 paragrafo punktai a, b ir c;

2. kad, atsakydama Filosofijos Skyriaus reguliamino 41 paragrafo punkto d reikalavimui, disertacija apreiškia autoriaus sugebėjimą dirbti mokslinį darbą kritiškai ir sistemingai, moksliškai panaudoti tyrinėjamosios problemos šaltinius ir reikšti savo mintis turtingu ir originaliu moksliniu stiliumi, ir, pagaliau,

3. kad, patenkindama Fil. Skyriaus reguliamino 41 paragrafo punkto e reikalavimą, disertacija savo konstruktyvine mintimi, savo plačia struktūra, savo nuosekliai išlaikyta ir pagrįsta tautine pasaulėžiūra suteikia tokią tautinio auklėjimo sistemą, kurią galima laikyti laimėjimu ne vien tiktai lietuvių mokslinei literatūrai,

ir visu tuo remdamasi n u t a r ė

pasiūlyti Teol.-Fil. Fakulteto Filosofijos Skyriaus Tarybai pripažinti doktorento Antano Maceinos disertaciją "Tautinis auklėjimas" viešai ginti ir įvertinti ją požymiu labai gerai.

Komisijos nariai { Prof. A. Šalkauskis
Dr. Brin
L. Tumėnas

Antano Maceinos disertacijos įvertinimas

ir reikalauja „pagrindinės peržiūros". Taigi ryškėjo jo reiklumas sau, be to, jis lyg ir įgijo teisę būti reiklus kitų atžvilgiu... Vietoj „Mysterium magnum" Maceina Šv. Kazimiero draugijai[44] įteikė savo disertaciją „Tautinis auklėjimas", kurioje, kaip teigė Girnius, „ką St. Šalkauskis buvo tik schematiškai užbrėžęs kaip tautinio auklėjimo uždavinius, A. Maceina išplėtojo, išnagrinėdamas tautišką, patriotinį ir nacionalinį auklėjimą"[45]. Nesunku pastebėti, kad 1932—1935 metai buvo labai produktyvūs Maceinos gyvenime, kupini tikėjimo džiugia ateitimi, kuriai reikėjo tinkamai pasiruošti ir kuriai jis ruošėsi tikrai negailėdamas savęs, atiduodamas visas savo jėgas būsimam darbui ir su juo susijusiems planams. Be to, jis turėjo mylimą ir mylinčią žmoną, su kuria 1934—1935 m. kartu sėmėsi žinių Vakarų Europos universitetuose — Šveicarijoje, Prancūzijoje, Belgijoje... Grįžę iš užsienio, baigę visas savo studijas, jaunieji ruošėsi įsikurti Kaune nuolatiniam gyvenimui, kadangi Antanas nuo 1935 metų rudens turėjo pradėti dėstyti Kauno universitete. Atrodė, kad gyvenimas klostėsi kuo geriausiai, ir net pinigai, kurių jie neturėjo, jiems ne ypač rūpėjo, svarbiausia buvo tai, kad jie visam laikui yra kartu ir kad tas jų bendras, tik *jų dviejų,* gyvenimas ir bendras darbas greitai turi įgyti visai apčiuopiamą pavidalą. Tačiau, kad ir kaip tai atrodytų keista, Julija nepanoro skirtis su savo artimaisiais, „ji būtinai norėjo apsigyventi kartu su jos šeima (tėtuku, mamyte ir seserimi...)"[46].

[44] Šv. Kazimiero draugija — religinė spaudos leidimo ir prekybos organizacija, veikusi Kaune 1905—1940 metais. Turėjo „Šviesos" spaustuvę, knygynus, išleido per 700 knygų, leido periodinius leidinius.

[45] Girnius J. *Antanui Maceinai 70 metų* // Aidai, 1978, Nr. 2, p. 50.

[46] A. Maceinos laiškas (1978 m. kovo 29 d.) dukrai Danutei Marijai Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

Šis noras Antanui buvo netikėtas ir tam tikra prasme griaunantis jo puoselėtas svajones apie juodviejų gyvenimą kartu. Tačiau nusileido žmonai, nors ir buvo įsitikinęs, kad „jauna šeima kaip tik reikalinga dviejų vienatvės"[47]. Tai, kad jis nenorėjo gyventi kartu su žmonos artimaisiais, jokiu būdu nereiškė, kad tarp jo ir žmonos tėvų bei jos sesers būtų buvę kokių nors nesklandumų ar kad jos tėvai jo atžvilgiu būtų nedraugiškai nusiteikę. Priešingai, Julijos šeimoje jau nuo pačios jų pažinties pradžios jis buvo ir pageidaujamas, ir mylimas. Ir Antanui Julijos šeima buvo priimtina. Tačiau jis buvo pagrįstai įsitikinęs, kad jauna, ką tik susikūrusi šeima turi gyventi atskirai. Vėliau jis labai gailėjosi, kad nusileido žmonos norui... Tačiau tada Vanagupėje, kur jiedu leido atostogas grįžę iš kelionių po užsienį, jis buvo nuolaidus. „Aš, Danute, nesu užsispyrusio būdo, — rašė jis prisimindamas tuos senus laikus savo dukrai 1978 m., — mano valia nėra niekad „įstatymas"; nusileisti man lengviau, negu pramušti kakta sieną". Ar šis jo nuolaidumas, apie kurį rašė dukrai, iš tikrųjų buvo jo nuolatinė savybė, būdinga visais gyvenimo atvejais? Manyčiau, kad ne, bet apie tai šiek tiek vėliau... Tačiau šiuo konkrečiu atveju jis tikrai buvo nuolaidus ir todėl visai netikėtai sau pačiam tapo didelės šeimos galva ir kartu prisiėmė ant savo pečių visus šios šeimos rūpesčius. Ir tai jam nebuvo lengva visokeriopa prasme... Penkių asmenų šeima (be tarnaitės), kurią turėjo išlaikyti tik vienas jaunas neetatinis privatdocentas, įsikūrė keturių kambarių bute (įsigytame už skolintus pinigus) Lelijų gatvėje Kaune. „Taigi įbridome į skolas ligi ausų ir iš jų neišbridome ligi pat karo, kai viskas sudužo..."[48]

[47] Ten pat.

[48] Ten pat.

Nuo 1935 m. rudens Antanas Maceina pradėjo dėstyti Kauno Vytauto Didžiojo universitete, Teologijos-filosofijos fakultete. Jam buvo pavesta dėstyti bendrąją mokslinio darbo metodiką ir kultūros filosofiją, kuria jis pradėjo domėtis veikiamas Stasio Šalkauskio. Kultūros filosofijos kursą jis papildė arba, paties žodžiais tariant, „išskleidė" įvairiais epizodiniais kursais (pvz., apie buržuaziją, prometėjizmą...). Maceinos dėstomi kursai labiausiai „telkėsi aplinkui pedagogiką"; be jau minėtos mokslinio darbo metodikos, jam teko skaityti paskaitas ir apie įvairiausias tuometines pedagogines sroves, o šiek tiek vėliau dėstyti pedagogikos istoriją, kurią prieš tai dėstė prof. Pranas Dovydaitis, ir, jo paties nuostabai, net „krikščioniškos doktrinos" kursą arkivyskupo Juozapo Skvirecko nurodymu. Išvardyti kursai, t. y. kultūros filosofija ir pedagogikos istorija, tapo jo pirmųjų paskelbtų studijų, kurios nebuvo susietos su akademiniais laipsniais, — „Kultūros filosofijos įvado" (1936 m.), „Pirminės kultūros pagrindų" („Logos", 1936— 1938 m.) ir pirmosios „Pedagogikos istorijos" dalies (1940 m.), pagrindu. Maceina, kalbėdamas su Jonu Griniumi apie savo gyvenimą, metus po universiteto baigimo priskyrė prie vienų iš vaisingiausių savo darbo metų. „Sunku būtų tarti, kad anais Lietuvos nepriklausomo gyvenimo metais būčiau tinginiavęs", — sakė jis. Tai, kad ištie taip nebuvo, išraiškingai byloja darbai, kuriuos jis tais metais ir padarė, ir parašė. O jie buvo įvarių įvairiausi. Maceinos negalėjo tenkinti vien tik akademinis darbas. Jokiu būdu negalima pamiršti, kad jis buvo *tikras* ateitininkas ir *tikras* krikščionis, kuris, jo žodžiais tariant, buvo „užsiangažavęs pasauliui". Tačiau šis jo „užsiangažavimas" nepakeitė jo nusistatymo pasaulio atžvilgiu — pasaulio Maceina nuo pat vaikystės nemėgo.

Taigi jo, kaip krikščionio, įsipareigojimas pasauliui reiškė ne jo prisitaikymą prie šio pasaulio, bet, priešingai, jo „nesitaikymą prie pasaulio", kuriame siautėja blogis. Nesitaikymas prie pasaulio Maceinai reiškė nesitaikstymą su blogiu, o nesitaikstymas su blogiu yra nuolatinė „*kova* su blogio apraiškomis"[49] siekiant tobulumo visose lietuviškojo gyvenimo srityse. Taigi, užsibrėžęs tikslą, Maceina pradėjo veikti. Vos grįžęs iš užsienio, jis įsitraukė į jaunųjų katalikų ateitininkų būrelį, kurio tikslas — statyti tobulesnę valstybę — atitiko jo tikslą. Tautininkų režimas šių jaunuolių netenkino, nes, jų manymu, tautininkai nebuvo pajėgūs spręsti daugelį šalyje kylančių problemų. Susirūpinę šalies ateitimi, jaunieji katalikai intelektualai nutarė pateikti savo atnaujintos tobulesnės valstybės kūrimo planą. Jie slapčia rinkdavosi kieno nors iš jų bute ir rengė būsimosios tobulesnės Lietuvos programą. Susirinkimuose, kurie vyko visą 1935—1936 metų žiemą, „buvo ieškoma valstybei naujų pagrindų"[50]. Taigi jaunųjų katalikų intelektualų veiklą net galima pavadinti disidentine, nes buvo veikiama prieš suformuotą bei nustatytą valstybės tvarką, Tarp šių drąsuolių, nepabūgusių pakilti prieš tautininkų autoritarinį režimą, o jų buvo 16 (tai visiems žinomi Lietuvos inteligentai ir patriotai: Ignas Skrupskelis, Juozas Keliuotis, Kazys Pakštas, Pranas Dielininkaitis, Jonas Grinius, Zenonas Ivinskis ir kt.), Maceina, kaip atrodo, buvo vienas aktyviausių, nors ir kitiems patriotinio entuziazmo nestigo... Tad ir pats Maceina, ir jo vienminčiai pateko „į tokią būklę, kurią tiksliausia vadinti *opozicija*"[51]. Ar tą jaunųjų katalikų

[49] Maceina A. *Krikščionis pasaulyje* // Raštai, t. S, p. 587.

[50] Eretas J. Stasys Šalkauskis, p. 183.

[51] Maceina A. *Krikščionis pasaulyje* // Raštai, t. 5, p. 594.

būrelį galima priskirti prie politinių organizacijų, suteikti jam politinės partijos statusą? Vargu. Tačiau, jei kalbėsime apie opoziciją, tai jaunieji katalikai iš tikrųjų sudarė opoziciją toms blogybėms, kurios išryškėjo valdant tautininkams. Šį jaunųjų katalikų būrelį vargu ar galima priskirti prie politinės opozicijos, nes tikroji politinė opozicija visada siekia valdžios, o šie jaunieji intelektualai (bent dauguma iš jų) jos nesiekė. Jų grupės branduolį sudarė *ne politikai,* kurių tikslas — valdžia, o „*kultūrininkai*", tarp jų net nebuvo „nė vieno kunigo — tai išskirtinis atvejis Lietuvos politiniame gyvenime"[52]. Šiuo atveju opoziciją sudarė tikri idealistai, įsitikinę, kad išties įmanoma sukurti tokią tautinę valstybę, kurios „turinys... yra lietuviškoji kultūra", o tikslas — bendrasis gėris, galintis tapti norma visiems — ir tiems, kurie valdo, ir tiems, kurie valdomi...[53] Juk visai neatsitiktinai šios grupės rengiama deklaracija buvo pavadinta *„Į organiškosios* (išskirta mano — *T. M.)* valstybės kūrybą", t. y. tokios valstybės, kuri, reikia manyti, visiškai atitiktų idealiąją žmogaus prigimtį. Taip Maceina (kaip ir daugelis kitų šios grupės narių), niekada iš esmės nebūdamas politikas, įsitraukė į „politinę" veiklą. Tačiau norėčiau pabrėžti, kad jis įsitraukė tik *į idėjinį* šios veiklos sritį. Man atrodo, kad gana dažnai šios skirtingos sritys — praktinė politinė ir grynai idėjinė (proto) — nepagrįstai yra sutapatinamos. Būtent todėl, irgi be jokio pagrindo, Maceinai dažnai priskiriamas aršaus politiko, kuriuo iš esmės jis niekada nebuvo, vaidmuo. Žinoma, asmenybę ir jos veiklą „interpretuoti ga-

[52] Skrupskelis K. *Tariamas jaunųjų katalikų kartos fašizmas* // Naujasis židinys — Aidai, 1999, Nr. 4, p. 212.

lima skirtingai" (V Ališauskas), tačiau interpretacija neturėtų būti „savavališka" („prasilenkusi su objektu") ir tapti „išmone"[54]... Deja, su Maceina taip dažnai atsitinka...

Taigi Maceina niekada nebuvo politikas tikrąja šio žodžio prasme. Jo „būklė", paties Maceinos vadinama „opozicija", į kurią jis pateko ir iš kurios taip ir niekada neišsivadavo, iš esmės skiriasi nuo visiems mums įprastos ir tiesmukiškai traktuojamos „opozicijos" sąvokos. Savo studijoje „Krikščionis pasaulyje" Maceina labai tiksliai apibūdina buvimo opozicijoje reikšmę. „Būti opozicijoje reiškia betgi *susikirsti* su įvairiomis pasaulio nuomonėmis bei jėgomis; tai turėti *priešų* ir su jais kovoti — „ne prieš kūną ir kraują", kaip šią kovą apibūdina šv. Povilas, „bet prieš kunigaikščius ir valdžias, prieš pasaulio tamsybių valdovus, prieš piktybės dvasias padangėse (*Efez 6, 12),* vadinasi, prieš visa, kas neigia Kristų kaip pasaulio Savininką, kas pasaulį laiko savos valdžios objektu. Kadangi ši tamsybės valdovų pastanga yra visuotinė — pasaulis, kaip sakėme, yra visuma, — tai ir krikščionio opozicija pasauliui savaime pasidaro *visuotinė:* nėra nė vienos srities, kurioje anos šv. Povilo minimos piktybės dvasios nesireikštų; tuo pačiu nėra nė vienos srities, kurią krikščionis galėtų priimti be niekur nieko. Visur jis turi *budėti* ir *būti atstu* (išskirta mano —T. M.), kad galėtų skirti dvasias. Sankirtis su pasauliu užtat apima visa, nes visa yra nuodėmės paliesta ir tykoma grėsmės nusigrįžti nuo Dievo. Todėl krikščionis, kaip R. Gvardinis jį vadina, yra 'ne paprasta būtybė, bet... *kova'.* Kova yra konkreti opozicinės būsenos išraiška"[55]. Šie Maceinos žodžiai visiškai atskleidžia tos opozicijos,

kurioje jis visada buvo, ir tos kovos, kurią jis kovojo visą savo gyvenimą, pobūdį pasaulio atžvilgiu. Tačiau vėlgi Maceinos minima kova turi ne visai tokią prasmę, kokią mes esame įpratę šiam žodžiui teikti. 1935 metais uždarame jaunųjų intelektualų būrelyje prasidėję jau minėtos deklaracijos „Į organiškosios valstybės kūrybą" svarstymai pastūmėjo Maceiną susidomėti socialine bei politine filosofija, nes, kaip jis yra sakęs, „siūlant Lietuvai gerą socialinę, kultūrinę ir politinę santvarką, pirmiausia pačiam reikėjo šiuos klausimus pastudijuoti ir apsvarstyti"[56], vadinasi, pagrįsti tam tikra *ideologija.* Deja, dabartiniais laikais šis žodis tapo vos ne keiksmažodžiu. Tai įvyko tikriausiai todėl, kad jo esmė kažkodėl gana ilgai buvo siejama tik su marksistine-leninine ideologija, lyg ji būtų vienintelė visame pasaulyje... Todėl, matyt, mums tapo atgrasi bet kokia ideologija kaip prievartos įrankis. Mes seniai pamiršome, kad būtent idėjų pasaulis yra dvasios pasaulis, o dvasios pasaulis yra laisvės pasaulis ir kito tokio būti negali. Jau esame pripratę savivalę klaidingai traktuoti kaip laisvę, nesuprasdami laisvės esmės... Mūsų laikais skaudžiai jaučiama idėjų, kurios būtų pajėgios užvaldyti ne tik protą, bet ir širdį, stoka... Tačiau Maceinos laikais ideologija dar nebuvo toks bauginantis žodis, kokiu tapo (tam tikros propagandos dėka) mūsų dabartiniam jaunimui ir vėlesnės kartos prisitaikėliams. Tais laikais šiam žodžiui buvo teikiama itin svarbi reikšmė, nes buvo tikima idėjų galia... Tačiau keliamų idėjų esmė bei prasmė visada priklauso nuo siekiamų tikslų ir šių tikslų įgyvendinimo būdų. Taigi, kaip jau minėta, jaunųjų katalikų intelektualų tikslai, siekiant savo kraštui ir jo gyventojams „gėrio", ugdyti lietuviškąją kultūrą, buvo kilnūs

ir nesavanaudiški. Jiems teko, kaip rašė Maceina savo globėjui ir gerbėjui prelatui Pranciškui Jurui, pakelti visą kovą su tautininkais, išugdyti *katalikiškas* institucijas, *katalikiškąją* spaudą ir *katalikišką* socialinį gyvenimą (išskirta mano — *T. M.).* „Jiems taip pat teko mėginti formuluoti ir būsimosios lietuviškos demokratijos metmenis, kuriuos jie paskelbė 1936 metais „N. Romuvoje" (kovo mėn.)[57] ir kuriuos pasirašė devyniolika[58] jaunųjų kultūrininkų ir visuomenininkų"[59]. Maceina ne kartą pabrėždavo, kad šių jaunų „kultūrininkų" (jie visi studijavo Vakaruose) veikla buvo būtent *katalikiška,* kad ji „judino katalikų kultūrinį-religinį gyvenimą", kuris anuo metu Lietuvoje buvo apmiręs. Tad norint sujudinti visuomenę ir atnaujinti šį gyvenimą, ir buvo rengiama deklaracija „Į organiškosios valstybės kūrybą". Ruoštasi buvo ilgai ir kruopščiai. „Atsimenu, — pasakoja Zenonas Ivinskis, —

Antanas Maceina (antroje eilėje trečias iš kairės) ir žmona Julija (pirmoje eilėje antra iš kairės) su draugais Kaune, 1935 m.

asmenų: J. Ambrazevičius, P Dielininkaitis, J. Grinius, J. Grušas, Z. Ivinskis, J. Keliuotis, A. Maceina, I. Malinauskas (Malėnas), P Mantvydas, K. Pakštas, Č. Pakuckas, J. Pankauskas, A. Salys, 1. Skrupskelis, A. Vaičiulaitis ir B. Vitkus.

1997, p. iŠ.

Maceinos bute, priimant galutinį deklaracijos tekstą, ėjo ilgos diskusijos, koks yra skirtumas tarp „asmens" ir „individo". Susipainiojome. Maceina, kuris buvo vienas iš teksto redaktorių, pateikė aiškias aptartis"[60]. Taigi kiekvienas deklaracijos žodis buvo apgalvotas bei apsvarstytas... Maceina aktyviai dalyvavo rengiant deklaraciją, iki kol buvo suteikta atitinkama išsakytoms joje idėjoms forma. Jis ne tik redagavo jos tekstą (deklaracija buvo redaguota tris kartus), bet ir kartu su dr. Ignu Skrupskeliu bei kitais jį kūrė. Profesorius Šalkauskis teigiamai atsiliepė apie jaunųjų kultūrininkų parengtą programą, nes jo, kaip veiklaus žmogaus ir aktyvaus naujų Tėvynės klestėjimo kelių ieškotojo, negalėjo tenkinti tuometinis Lietuvos kultūrinio bei visuomeninio gyvenimo sąstingis. Džiaugdamasis, kad atsirado žmonių, kuriems rūpi Lietuvos ateitis, jis rašė: „Mano giliu įsitikinimu (tiesa, tai yra mano asmeninė pažiūra), šita deklaracija visai atitinka visuomeninę katalikų pasaulėžiūrą ir yra priimtina katalikams kaip tik todėl, kad šita pasaulėžiūra nėra sustingusi konservatizme, stokstančiame gyvos minties ir intelektualinės kultūros, kad ji visada eina integralinės sintezės linkme, kurioje susiderina momento reikalai ir principų reikalavimai, ir kad jai yra svetimas bet kuris vienšališkumas, nes jinai, kaipo katalikiška, yra universali iš esmės. <...> Brangieji draugai romuviečiai, vadindamas Jus šitaip, noriu pabrėžti, kad mūsų takai yra suėję į vieną platų kelią. Man nėra reikalo įsijungti į Jūsų sąjūdį, nes aš esu jau buvęs jo ištakose. <...> Bet iki šiolei mano kelias buvo beveik vienišo kelias. Dabar man pasidarė drąsiau ir džiaugsmingiau, matant, kad aplinkui tai, kas man rūpėjo, yra susibūrę gražus ratelis daugiausia jaunų pajėgų, daug žadančių

[60] Eretas J. Stasys Šalkauskis, p. 183.

mūsų tautai ir valstybei. Aš tiesiu Jums ranką ir tariu: nuo šiol žygiuosime drauge į laimingesnę mūsų tautos ateitį"[61]. Manyčiau, kad tai yra labai prasmingi ir sąžiningi žodžiai, be jokios savanaudiškos potekstės, kuri, deja, beveik visuomet jaučiama šiuolaikinių reformatorių žodžiuose... Anų laikų reformatoriai buvo nesavanaudiški, neturtingi materialine prasme, tačiau turtingi idėjų ir veiklos šioms idėjoms įgyvendinti. Taigi išties liūdna, kad mūsų laikais tikriausiai nėra nei neturtingų politikų, nei turtingų idėjų...

Būtų pernelyg drąsu teigti, kad tuometiniai jaunieji reformatoriai susilaukė visuotinio pripažinimo ir kad jų idėjos visiems suteikė tiek pat džiaugsmo, kiek ir prof. Šalkauskiui. Būta ir nemažai kritikos (apie deklaraciją plačiai diskutuota spaudoje) ir... išgąsčio. Tačiau tai visai natūralu, nes jaunieji reformatoriai kėsinosi į tuometinį politinį režimą. Tarp jų buvo ir Antanas Maceina, stropiai, su jam, ypač tais laikais, būdingu entuziazmu (vėliau jo visuomeninis entuziazmas išblėso) bei idealizmu pradėjęs savo, kaip pasauliečio, misiją... Taigi, įsipareigojęs pasauliui, jis buvo nuostabiai nuoseklus.

Aš leidau sau kiek platėliau sustoti ties Maceinos tuometine visuomenine veikla, nes ji yra ganėtinai reikšminga nagrinėjant jo, kaip asmenybės, vystymąsi. Jo pasaulis buvo dvasios, idėjų pasaulis. Maceina buvo idėjų kildintojas ir jų skleidėjas. Kelti idėjas ir jas propaguoti buvo jo praktinė visuomeninė veikla. Reikia manyti, kad ši jo veikla buvo sėkminga, nes jis, kaip prisimena liudytojai, buvo vienas populiariausių Kauno universiteto dėstytojų. Jo paskaitos pritraukdavo studentų minias. Monsinjoras Kazimieras Vasiliauskas, vienas Maceinos paskaitų klausytojų,

[61] Šalkauskis S. *Romuviečių deklaracija* // Naujoji Romuva, 1936, Nr. 1 1 (271).

pasakodamas apie savo susitikimus su juo, sakė: „Jis buvo mūsų (studentų — *T. M.)* Dievas. Mūsų pasaulėžiūros formuotojas. Jo paskaitos buvo protų puota... Visada tolerantiškas, visada mandagus — viskas pas jį buvo aukštumoje"[62]. Panašių liudijimų yra ir daugiau. Girnius rašė, kad Maceina „buvo ypačiai savo klausytojus sužavįs ir patraukiąs dėstytojas. Pilnos auditorijos klausė A. Maceinos Lietuvoje"[63]. Pilnos auditorijos klausė jo vėliau ir Vokietijoje, Freiburgo ir Miunsterio universitetuose; čia į jo paskaitas susirinkdavo per 300 įvairių fakultetų ir įvairių pasaulėžiūrų studentų. Maceina ir pats neneigė, kad studentai jį mėgo. Kurgi slypėjo jo, kaip dėstytojo, jėga bei patrauklumas? Girnius teigė, kad Maceiną „darė patrauklų dėstytojo sugebėjimas aktualiai klausimus kelti ir aiškiai spręsti, o ypačiai ta neišmokstama, jam savita emocinė šiluma, kuri gaubė jo paskaitas"[64]. Pats Maceina studentų susidomėjimą jo paskaitomis bei jų susižavėjimą juo, kaip asmenybe, linkęs aiškinti savo „kitoniškumu". Pokalbyje su Jonu Griniumi jis yra pasakęs: „jie mane mėgsta, nes esąs *kitoks* negu vokiečių profesoriai". Man regis, kad taip sakydamas, jis pasikuklino. Esu tikra, kad jis buvo *kitoks* ir dirbdamas Lietuvoje, nes „kitoniškumas" yra skiriamoji kiekvienos asmenybės ypatybė, o „Antanas Maceina buvo viena ryškiausių asmenybių to meto Vytauto Didžiojo universiteto dėstytojų tarpe", — teigė kunigas Andrius Baltinis[65].

Vincas Natkevičius tvirtino, kad Maceina buvo „neabejotinas autoritetas" studentams ateitininkams. Taip buvo ir Vokietijoje,

[62] Pokalbis su monsinjoru Kazimieru Vasiliausku, 1998 m. rugsėjo 8 d.

[64] Ten pat.

[65] Baltinis A. *Antano Maceinos įnašas į* mūsų *kultūrą* // Aidai, 1 968, Nr. 1.

Tiubingene, kur pokario metais buvo įsikūrusi pati didžiausia lietuviškoji pabėgėlių studentų kolonija (per 200 studentų), ir Lietuvoje, kur beveik visi Kauno universiteto studentai priklausė plačiai ateitininkų organizacijai, užsibrėžusiai ir siekusiai atnaujinti Lietuvą. Ir nors ateitininkijos ideologu bei vadu buvo pelnytai pripažintas neginčijamas autoritetas Stasys Šalkauskis, Antanas Maceina savo energija, jaunumu, veiklumu bei „kitoniškumu" jau galėjo varžytis su savo mokytoju. Man regis, kad būtent Maceina buvo jaunųjų ateitininkų „gyvoji dvasia", nes savo asmeniniu gyvenimu, veiksmais ir poelgiais bei veikla jis nuosekliai siekė įgyvendinti visus ateitininkijos principus, savo elgesiu bei kalba jis uždegdavo, bet kartu ir... erzindavo, tačiau ne jaunimą, tarp kurio jis buvo labai populiarus, kaip teigė Juozas Brazaitis[66], bet senosios kartos atstovus. „Tuomet fariziejai nuėję susitarė sugauti Jį kalboje" (*Lk 11, 12)* [67]... Ir „sugavo"... Nes Maceina, ypač jaunystėje, matyt, tikrai buvo, kaip manė prelatas Pranciškus Juras, kiek „drastiškas žodyje". Kunigo Stasio Ylos manymu, Maceina, „liesdamas jautrias visuomenines problemas", neturėjo reikiamo „įgudimo", buvo pernelyg emocionalus, principingas, todėl kartais atrodė net kategoriškas. „Realybė reikalauja aštriuosius principų kampus nušvelninti, o Maceina nebuvo linkęs to daryti"[68]. Stasys Yla pastebi, kad Maceina mėgo ieškoti teisybės. Jei kuo įsitikindavo, sunkiai buvo perkalbamas. Buvo gana jautrus, jei kas užkliudydavo jo pažiūras. Tačiau daugiau jaudinosi dėl viešojo gyvenimo žaizdų bei

[66] Brazaitis J. *Raštai,* t. 4, p. 357-376.

[67] J. Skvirecko vertimas.

[68] Yla S. *Krikščioniškojo humanizmo filosofas* // Draugas, 1973, Nr. 41.

kreivių. Tada būdavo linkęs eiti į kovą[69]. Prelatas Tulaba, su kuriuo Maceinos santykiai visados buvo ganėtinai aštrūs, prisimindamas senus seminarijos laikus ir sykiu seminaristą Maceiną, apibūdino jį kaip žmogų, kuriam jau ir ankstyvoje jaunystėje „trūko nuolankumo", tačiau jis esą „suvokdavo per daug pasakęs, padaręs netikslų teigimą, bet nerasdavo savyje valios prisipažinti suklydęs"[70]. Tulabos nuomonė, manyčiau, dėl tam tikrų priežasčių bei turint omenyje jų gana aštrius santykius kiek tendencinga ir išties stokoja „nuolankumo"... Todėl derėtų pasakyti ir netgi pabrėžti, kad daugelis gerokai artimesnių Maceinai ir gerai jį pažinojusių žmonių (Ivinskis, Brazaitis, Girnius, Grinius, Baltinis, Eretas ir kt.) prisimena Maceiną būtent kaip *nuolankų,* jautrų, atvirą, nuoširdų, draugišką bei gerbiantį kitų nuomonę žmogų, tačiau *tiesų* ir *principingą.* Girnius, apibūdindamas Maceiną, rašė: „Kas būtų Maceiną įsivaizdavęs rūsčiu, užsispyrusiu ar net arogantišku kovotoju, tas turėtų nustebti, su juo gyvai susipažinęs. Tiesa, svetimas jam toks nuolankumas, kurio vardan lenktųsi prieš tuščiavidurius autoritetus, atsisakydamas savigarbos. Tai, ką jis regi kaip tiesą, gina *nenuolaidžiai* (išskirta mano — *T. M.):* tiesa nepripažįsta nuolaidų. <...> Tačiau ne jam savyje puoselėti kartėlį ar piktai keršti. <...> Kupinas žmogui šilumos ir nuoširdžios pagarbos, jis bičiuliškai sutinka ir pirmąkart jį atsilankantį asmenį"[71]. Ereto nuomone, Maceina, nors ir silpnos sveikatos, bet buvo atkaklus savo pažiūromis ir visada tvirtai laikėsi savo pozicijų[72]. Pritarčiau šių iškilių žmonių nuomonėms, o ypač Juozui Girniui, teigusiam,

[69] Yla S. *Krikščioniškojo humanizmo filosofas* // Draugas, 1973, Nr. 41.

[70] Tulaba L. Nuo Dusios iki Tiberio, t. 1. p. 199.

[71] Girnius J. *Antanui Maceinai 70 metų* // Aidai, 1978, Nr. 2, p. 56.

jog gyvenime Maceina buvo toks, koks jis buvo ir yra savo raštuose, nors taip būna toli gražu ne visada. Tačiau šiuo atveju, manyčiau, taip ir buvo. Be to, ir Maceinos elgesys, kurio pobūdį nesunku suprasti analizuojant visą jo veiklą, paremtą ateitininkijos principais, padeda atskleisti šią asmenybę... Reikėtų pabrėžti, kad kiekvienas teigimas siekiant įtikinti kitus reikalauja svaraus pagrindimo bei geranoriškumo, kitaip vargu ar jis ras pritarimą, o kategoriškumas išsakant savo nuomonę visada verčia suabejoti pateikto teiginio nešališkumu...

Kaip minėta, Maceinos elgesys ir veikla galėjo sukelti (ir sukėlė) tam tikrų visuomenės sluoksnių nepritarimą, susierzinimą, net priešišką nusiteikimą. Ir tai visai suprantama, nes „kitoniškumas" visada sukelia neigiamą žmonių reakciją. Tiesa, ne jis vienas skyrėsi nuo kitų, tokia buvo visa jų grupė, vadinama „1936 metų generacijos atstovais", kuri ypač aktyviai rūpinosi Lietuvos ateitimi. Tačiau Maceina savo nepaprastu talentu, kūrybiškumu, darbštumu, atkaklumu bei produktyvumu išsiskyrė ir iš šių asmenybių. Vargu ar lengva būtų atrasti tuometinėje Lietuvoje (o ir dabartinėje) į jį panašų žmogų, kuris per tokį palyginti trumpą laiką — nuo 1935 m. rudens iki 1940 m. pavasario — sugebėjo tiek parašyti bei padaryti savo Tėvynės labui. Per penkerius savo dėstymo universitete metus Maceina sugebėjo išleisti penkias knygas: „Kultūros filosofijos įvadas" (1936 m., 225 p.), „Pirminės kultūros pagrindai" (1936 m. ir 1938 m., 145 p.), „Socialinis teisingumas" (1937 m., 248 p.), „Buržuazijos žlugimas" (1940m., 206p.), „Pedagogikos istorija", 1 tomas (1940 m., 392 p.), o parašė dar daugiau — devynias. 1939 m. „židinyje" (Nr. 4—11) buvo išspausdinta

[72] Eretas J. Valančiaus šviesa už marių, p. 221.

Maceinos studija „Kultūros sintezė ir lietuviškoji kultūra" (109 p.), į kurią (beje, kaip ir į „Kultūros filosofijos įvadą") reikėtų atkreipti ypatingą dėmesį, nes lietuviškosios kultūros vystymas bei kūrimas tapo didžiuoju Maceinos rūpesčiu.

O kiek per šį neilgą laiką jis parašė straipsnių, recenzijų, eilėraščių... Maceinos straipsniai buvo spausdinami visuose katalikiškuose žurnaluose — „Židinyje", „Naujojoje Romuvoje", „Lietuvos Mokykloje", „Tiesos Kelyje", filosofijos žurnale „Logos", dienraštyje „XX Amžius", kuris buvo įsteigtas 1936 m. vietoj katalikų dienraščio „Rytas". Tarp steigėjų — jaunųjų katalikų veikėjų (Ambrazevičiaus, Ylos, Dielininkaičio, Ivinskio bei kt.) — buvo ir Maceina. Dalyvavimas redakcijos veikloje, kuris tęsėsi nuo 1936 iki 1940 metų vedė jį, kaip rašė pats Maceina, jau „tiesiog į kasdieną ir net į žurnalistiką'" Atrodo, kad „kasdiena" jam — tai visi gyvybiškai svarbūs Lietuvai uždaviniai, kuriuos, norint pakeisti valstybės ir žmonių gyvenimą, padaryti jį tobulesnį, reikėjo nedelsiant spręsti. Tais metais Maceina gyveno viešą bebaimį gyvenimą. Jo dažni pasirodymai spaudoje, aktyvus dalyvavimas konferencijose, dalykiškuose susirinkimuose, pagaliau jo dėstytojavimas — visa tai buvo nukreipta į vieną tikslą — „apaštalauti gyvąja dvasia: vietoj žodžio pastatyti darbą ir vietoje raidės — dvasią"[74], pakeisti sustingusį žmonių ir valstybės gyvenimą, kelti Lietuvos kultūrą, įžiebti kūrybiškumą ir per kultūrą bei religiją išvesti Lietuvos žmones į tiesų gyvenimą.

[73] Maceina A. *Filosofijos keliu* // Raštai, t. 6, p. 397.

[74] Maceina A. Ateitininkai ir gyvenamasis metas (paskaita) // Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, f. 181-101.

Deklaracijos „Į organiškosios valstybės kūrybą" teiginys, jog „valstybės turinys yra lietuviškoji kultūra", buvo vienas pagrindinių principų siekiant pertvarkyti valstybės gyvenimą. Tvirtas įsitikinimas, kad „valstybės kūrimas niekados neturi baigtis", kad „kiekvienas sustingimas neša valstybei mirtį"[75], paskatino Maceiną dar 1935 metais įsigilinti ne tik į socialinę filosofiją, bet ir į šalies socialinio teisingumo problemas, nes „be teisingumo valstybė, kaip jau šv. Augustinas yra aštriai pasakęs, tampa „plėšikų gauja"[76]...

Tikriausiai nesunku įsivaizduoti Maceinos darbotvarkę — jis dirbo beveik ištisą parą: rašė knygas, straipsnius, skaitė paskaitas, knygas, rengė pranešimus, dalyvavo konferencijose... Savo pažiūras visada dėstė aiškiai, argumentuotai ir principingai... Ir štai viena iš konferencijų staiga tapo jam tam tikra prasme lemtinga, nes joje jis išsakė viską, ką galvojo apie socialinį katalikų teisingumą. Būtent toje konferencijoje fariziejai sugavo jį kalboje [77]... Tai įvyko 1936 metų rudenį Kaune, Katalikų veikimo centro[78] konferencijoje, kurioje, pasak Stasio Ylos, dalyvavo katalikų elitas, gausūs studentų būriai, daugybė kunigų, o už garbės stalo susėdo visi Lietuvos vyskupai[79]. Savo paskaitoje Maceina, pasak jo paties, kalbėjo apie katalikų įnašą į kapitalizmą ir kėlė mintį, esą socialinį klausimą reikia spręsti ryžtingai bei našiai, kol ne per vėlu. Siūloma bažnytinių turtų reforma buvo akivaizdus tokio

[75] / *organiškosios valstybės kūrybą* // Naujoji Romuva, 1956, Nr. 8 (268).

[76] Ten pat.

[77] Žr. 76 išnašą.

[78] Katalikų veikimo centras — bažnyčios hierarchų vadovaujama lietuvių pasauliečių katalikiškosios akcijos organizacija, veikusi nuo 1919 metų.

[79] Yla S. *Krikščioniškojo humanizmo filosofas* // Draugas, 1973, Nr. 41.

ryžtingumo ženklas[80]. Savaime aišku, kad viešas reikalavimas išdalyti „altoriaus auksą" (o tiksliau — „bažnytinę žemę") vargšams negalėjo sulaukti Bažnyčios hierarchų pritarimo. Maceinos siūlomos reformos, ypač žemių reforma bei bažnytinių turtų išdalijimas, sukėlė aistringas diskusijas, kuriose dalyvavo ir daug garbingų svečių, pavyzdžiui, vyskupai Justinas Staugaitis ir Mečislovas Reinys bei kiti hierarchai. Tačiau diskusijos, nors tęsėsi gana ilgai, baigėsi ir jokios naudos neatnešė — viskas liko, kaip ir buvę: socialinis katalikų teisingumas nenugalėjo. Maceinos balsas nuskambėjo „tuščiose dykumose", o pats pranešėjas ilgam užsitraukė katalikų hierarchų rūstybę bei nemalonę. Kai kurie katalikų laikraščiai, ypač „Darbininkas" ir Amerikos kunigų vienybės organas „Forum" 1937 m. (Nr. 15—17) straipsnyje „Dėl dr. A. Maceinos paskaitos" išvadino Maceiną „judu", „masonu", vėliau jis ne kartą buvo vadinamas ir bedieviu, ir net Bažnyčios griovėju. Kaip teigė prof. Eretas, pats dalyvavęs konferencijoje ir klausęsis Maceinos paskaitos, kai kuriuos hierarchus ir kunigus ypač suerzino faktas, kad *ekskl ierikas* (išskirta mano —*T. M.)* drįsta reikalauti iš Bažnyčios socialinio teisingumo[81]. Čia vertėtų patikslinti, kad Maceina socialinio teisingumo reikalavo ne iš Bažnyčios, o iš jos tarnų. Skaudžiausia jam buvo tai, kad šis „baisiai nemalonus gin čas" buvo ne viešas, o išsivystė, kaip jis sakė, „patvoriais". Net minėtojo straipsnio „Forume" autorius pasislėpė po inicialais — T. N. T. Norėčiau priminti, kad tai buvo jau antras (pirmas įvyko

[80] Maceina A. *Kokie įvykiai buvo nemaloniausi* (A. Maceinos laiškas, kuriame išdėstyti atsakymai į kunigo Broniaus Liubino, Europos lietuvių informacijos centro vedėjo, klausimus) // Darbininkas, 1968, Nr. 21.

[81] Eretas J. Valančiaus šviesa už marių, p. 233.

seminarijoje) Maceinos susidūrimas su Bažnyčios tarnais, bet toli gražu ne paskutinis...

Maceina labai skaudžiai išgyveno šį konfliktą, tačiau jautėsi teisus. Todėl, nesileisdamas į polemiką, jis ir toliau tęsė savo darbą. Išsiuntęs šeimą vasaroti, jis per atostogas parašė studiją „Socialinis teisingumas" (beje, kaip teigė Pizos universiteto prof. Pietras U. Dinis, pokario metais kunigas Vincentas Mincevičius išvertė šią studiją į italų kalbą. Šio vertimo kopija saugoma R Dini). Studijos pagrindu tapo minėta paskaita, sukėlusi tiek triukšmo, aistrų ir netgi neapykantos pranešėjui. Ši knyga, Maceinos žodžiais tariant, kilo „iš labai *įskaudintos* širdies" ir pasirodė 1937 metais. Ji buvo „sykiu paaiškinimas ir atsakymas"[82]: paaiškinimas tiems, kurie pritarė jo mintims, ir atsakymas tiems, kurie jas neigė... Šiandien, grynojo materializmo ir pragmatizmo laikais, tuometinis Maceinos idealizmas ir stebina, ir atrodo nesuprantamas, tačiau, kita vertus, jis ir žavi... O su įskaudinta širdimi jam buvo lemta nugyventi visą likusį gyvenimą, nes jo širdis buvo skaudinama ir toliau, ir ne tik brolių katalikų. Tačiau jis ir „nesitikėjo", kad gyvenimas pasaulyje gali būti be kančios: „Nesitikiu, kad Dievas ves mudu per gyvenimą be kentėjimų. Tai negalima net norėti, tai būtų tik vylinga iliuzija. Mes turėsime kentėti", todėl „gera pagalvoti <...> ir apie perkentimą", — rašė jis 1933 metais savo sužadėtinei Julijai Tverskaitei. Apie kančios „perkentimą" jis ne tik galvojo: šis „perkentimas" tapo jo nuolatine kova su siaučiančiu pasaulyje blogiu, kitaip jis tiesiog neišgyventų — kančia jį sužlugdytų...

[82] Maceina A. *Socialinis teisingumas* // Maceina A. Raštai, t. 2. — Vilnius: Mintis, 1992, p. 7-8.

Ta nelemta, o tiksliau, lemtinga, paskaita apie socialinį katalikų teisingumą pagilino Maceinos konfliktą su bažnyčios hierarchais, kuris, kilęs Lietuvoje, atsinaujino 1947 metais tremtyje. Po garsios paskaitos Maceina buvo laikomas, pasak kunigo Ylos, „kontroversiniu mintytoju" ir „toji reputacija atsirijo jį tremtin ir dar padidėjo..."[83] O tais 1936 metais pasekmių ilgai laukti nereikėjo. Kauno arkivyskupas Juozapas Skvireckas per teologijos-filosofijos fakulteto dekaną profesorių Praną Kuraitį paskutinį kartą perspėjo Maceiną — jeigu jis ir toliau leis sau panašius pasisakymus, iš jo bus atimta teisė dėstyti universitete. Tuo metu Skvireckas buvo Teologijos-filosofijos fakulteto Didysis kancleris, tad nuo jo daug kas priklausė. Be to, arkivyskupas pareikalavo, kad Maceina pasitrauktų iš KVC valdybos, nors į ją jį buvo išrinkusi pati konferencija. Pažymėtina, kad kai kurie arkivyskupo Skvirecko[84] veiksmai ir poelgiai tikrai nebuvo palankūs jauniems pažangiems katalikams, nusprendusiems pakeisti Lietuvos gyvenimą. „Arkivysk. J. Skvireckas buvo žinomas jau iš seno kaip jaunųjų katalikų nedraugas", — 1949 metų sausio 18 d. Maceina rašė savo globėjui prelatui Pranciškui Jurui, aiškindamas Lietuvoje kilusio ir tremtyje „išsirutuliojusio" konflikto su bažnyčios hierarchais priežastis. Nėra pagrindo manyti, kad šiame laiške Maceina buvo neobjektyvus, tiksliau sakant, šališkas, nes čia jis tik dėsto faktus ir jų nekomentuoja. O faktai byloja atvirą arkivyskupo nepalankumą ne tik Maceinai, bet ir Jonui Griniui, Stasiui Ylai, Ignui Skrupskeliui bei kitiems pažangiems katalikams ir atvirą nepasitenkinimą jų veikla. Arkivyskupo poelgiai jų atžvilgiu, sprendžiant iš mi-

[84] Antano Maceinos laiškai prel. Pranciškui Jurui (3 laiškas), p. 40.

nėto Maceinos laiško prelatui Jurui, išties buvo pernelyg griežti ir net neteisingi...[85]

Nesunku suprasti, kad Maceina buvo žmogus, kuriam darbas buvo gyvenimo pagrindas. „Aš daug dirbu, nes aš turiu dirbti. Kitaip aš žūčiau"[86]. Taip jis ir gyveno pasinėręs į savo darbus ir mintis, o buitiniai reikalai mažai terūpėjo. Pirmiausia jam rūpėjo dar jaunos, tačiau jau spėjusios išauginti valdininkų, tarnautojų, miesčionių klasę, valstybės likimas. Toji privilegijuota klasė, mananti, kad nusipelnė gyventi geriau už kitus, „sparčiai augino savyje buržuazinę dvasią"[87]. Sunku susilaikyti nepasakius, kad tada viskas vyko lygiai taip, kaip dabar vyksta Lietuvoje... Maceinos knyga „Buržuazijos žlugimas" (1940 m.), kurioje jis analizavo socialinę padėtį kituose kraštuose, kaip rašo Brazaitis, buvo įspėjantis šauksmas ir Lietuvai[88]. Maceinai rūpėjo žmonių gerovė, tautinė kultūra, kuri, jo manymu, turėjo sudaryti valstybės turinį ir be kurios negali būti nė kalbos apie žmonių gerovę plačiąja prasme. Taigi šeimai jis negalėjo skirti daug laiko, nes laisvo laiko jis iš esmės neturėjo. Ir tai sudarydavo tam tikrų sunkumų žmonai Julijai, kuriai, be abejonės, trūko vyro dėmesio. Tačiau Maceinos žmona nebuvo jo veiklos ir bendražygių nuošalėje. Julija (ypač iki vedybų) kartu su Antanu gana aktyviai dalyvavo visuomeniniame gyvenime — Lietuvių krikščionių demokratų partijos, Katalikų veikimo centro, Ateitininkų sąjungos veikloje, taip pat bendradarbiavo ateitininkų spaudoje — „Židinyje", „XX Amžiuje"... Jų bute

[85] Ten pat.

[86] A. Maceinos laiškas (Luvenas, 1933 m. sausio 8 d.) Julijai Tverskaitei // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

[87] Brazaitis J. Raštai, t. 4, p. 360.

[88] Ten pat.

(atrodo, Maceinos šeima tada jau gyveno Friko gatvėje) dažnai susirinkdavo draugai, diskutuodavo, spręsdavo bendrus reikalus, ir mes turime pagrindo manyti, kad tuose susibūrimuose dalyvavo ir Julija, tik gal ne kaip aktyvi tų pokalbių bei svarstymų dalyvė, o greičiausiai kaip pritarianti bendram reikalui. O kai 1937 metų balandžio 22 d. gimė jų pirmagimis Augustinas, ji visiškai atsidavė jo auginimui bei auklėjimui. Tačiau rūpesčių padaugėjo ir pačiam Maceinai, nes stiprus atsakingumo jausmas skatino jį dar daugiau darbuotis, idant jo šeima būtų kuo geriau aprūpinta. Jo brolis Juozas teigė, kad Maceinos materialinė padėtis tais laikais (ir ne tik tais — *T. M.)* nebuvo itin gera, juo labiau, kad jam reikėjo išlaikyti didelę šeimą. Todėl nevengta ir brolio Juozo pagalbos, kuris pagal išgales veždavo iš Prienų maisto ar malkų... Pats Maceina nebuvo linkęs nei kam nors skųstis savo sunkia materialine padėtimi, nei kam nors pasakoti apie savo asmeninį gyvenimą, kuris niekada nebūdavo draugiškų pokalbių tema. Gal šis jo uždarumas kada nors ir sukėlė visokių prasimanymų apie artimus jo santykius su žmonos Julijos seserimi Antanina, kuri, galimas dalykas, ir buvo jam neabejinga... Deja, daugelis mūsų mėgsta „krapštytis" svetimame intymiame gyvenime, o dabartiniais laikais mes dar ir skatinami tai daryti, matyt, dėl to, kad nukreiptume savo dėmesį nuo daug svarbesnių, esmingesnių dalykų...

1937—1938 metai Maceinos gyvenime paženklinti mažesniu visuomeniniu aktyvumu. Tačiau nėra tvirto pagrindo manyti, kad sumažėjęs aktyvumas buvo susijęs su nemalone, į kurią jis pateko po savo išgarsėjusios paskaitos apie socialinį katalikų teisingumą arba su išgąsčiu laukiant pasekmių. Maceina neišsigando hierarchų rūstybės, nors, savaime suprantama, arkivyskupo Skvirecko įspėjimas apie galimą pašalinimą iš universiteto turėjo Maceinai

tam tikrą reikšmę, bet ne tai jam buvo svarbiausia. Svarbiausias ir skaudžiausias dalykas buvo tai, kad konfliktas su bažnyčios hierarchais palietė jį *„kaip krikščionį"...* Manyčiau, kad *asmeninis* atviros neteisybės patyrimas, kai esantys valdžioje gali su tavim daryti beveik viską, ką tik užsimano, nepaisydami jokio teisingumo, buvo ir skaudus, ir svarbus. O šiuo konkrečiu atveju „nemaloniausias dalykas" buvo tai, kad anas, esantis valdžioje, yra Bažnyčios tarnas ir ne paprastas tarnas, o *arkivyskupas...* Kad ir kaip būtų, tuo metu jis vis dar buvo pasiryžęs tęsti atvirą kovą su negerovėmis, pavyzdžiui, buržuazėjimu, socialine nelygybe ir daugybe kitų. Tačiau jo veikla kiek susiaurėjo. Daug vėliau Maceina pasakys: „Aš nesu visuomenininkas ar politikas. Į šias sritis praktiškai aš nė neinu. Ir jose aš pasitenkinu tik paskaitomis ir raštais"[89]. Iš esmės tai atitinka tikrovę: jam iš tikrųjų pakako paskaitų, straipsnių ir raštų, nes buvo, kaip pats save vadino, „rašto žmogus". Tačiau viešas žodis (ypač politikoje), manyčiau, irgi yra praktinės veiklos dalis, ideologinės, ne mažiau veiksmingos, negu, pavyzdžiui, organizacinė. Taigi, mano galva, tais Antano Smetonos autoritarinio viešpatavimo metais Maceina buvo ir visuomenininkas, ir gal iš dalies politikas, nes kartu su kitais rengė naujos organiškos valstybės koncepciją, jos pagrindus. Jis kartu su savo bendražygiais ėmėsi veiklos, kurios tikslas buvo iš esmės pakeisti (gal, tiksliau, reformuoti?) tuometinį Lietuvos gyvenimą. Kad ir kaip būtų, deklaracija „Į organiškosios valstybės kūrybą", kurią rengiant jis aktyviai dalyvavo, tapo tiesioginiu iššūkiu tuometiniam autoritariniam Smetonos režimui, kvietimu į kovą už pilnutinę demokratiją ir kultūrinę autonomiją... Kaip žinia, kai kurios

minėtos deklaracijos mintys vėliau įėjo į Lietuvių fronto programą, kurią kuriant Maceina irgi aktyviai dalyvavo. Bet tai buvo gerokai vėliau...

Politinė situacija Lietuvoje nebuvo stabili. Beveik visais Smetonos prezidentavimo metais šalyje laikėsi karo padėtis, kuri buvo atšaukta 1938 metų lapkričio 1 d., bet jau po mėnesio Kaune ir jo apskrityje, o nuo 1939 metų pavasario ir visoje Lietuvoje įvestas valstybės „sustiprintos apsaugos metas". Visa tai buvo daroma norint sustiprinti Smetonos režimą ir sėkmingiau kovoti su opozicija, kuri, beje, ir taip buvo pakankamai užgniaužta. Tačiau visos šios priemonės jau buvo beprasmės, nes Lietuvai iškilo kitas pavojus, daug grėsmingesnis negu vidiniai nesutarimai bei kovos. 1939 m. Lietuva, kaip nepriklausoma valstybė, pakibo ant plauko.

Maceina paskutiniaisiais Lietuvos nepriklausomybės metais atsidūrė ne tik valdžios, bet ir konservatyviųjų katalikų opozicijoje. Jo žodis jau tada buvo veiksmingas, bet jis dar nespėjo tapti „kūnu", nes nuo 1938 metų Lietuvos padėtis tarptautinėje politinėje erdvėje pradėjo sparčiai keistis, kol galų gale Lietuva, kaip priklausoma respublika, atsidūrė Sovietų Sąjungos „glėbyje". Sunku kategoriškai tvirtinti, kad jau 1938 metais po Lenkijos ultimatumo ir net vėliau, netekus Klaipėdos krašto, Lietuvos inteligentija, o ypač paprasti žmonės, aiškiai suvokė Lietuvai gresiantį pavojų netekti nepriklausomybės. Atrodo, kad apie tai niekas net negalvojo arba nenorėjo galvoti, nors šiandien, žiūrint mūsų akimis, pavojus buvo pakankamai akivaizdus. Tačiau tada buvo tikima ir vokiečių, o kai kurių net ir rusų pažadais. Visuomenė buvo apolitiška, nes per ilgus Smetonos (ir ne vien tik Smetonos) viešpatavimo metus ji buvo pratinama paklusti ir aklai pasitikėti valdžia, kuri, esą visada žino,

ką daro. Ir kai pasigirdo balsai apie tautininkų valdžios bankrotą, apie tai, kad reikia gelbėtis, jau buvo per vėlu...

Tais lemtingais Lietuvai ir jos žmonėms metais Maceina, kaip ir visada, dirbo savo darbą, darė tai, kas jam buvo privalu daryti ir ko jis negalėjo nedaryti — jis rašė. Eretas visai teisingai yra pastebėjęs, kad „Maceina su plunksna užgimęs, su plunksna ir mirs. Dėl to jis, nors ir visokių bėdų bei ligų kamuojamas, patvariai tęs savo darbą"[90]. Taip iš tikrųjų ir buvo. Atrodo, kad jo gyvenimas ėjo įprasta vaga: jis dėstė universitete, rašė knygas ir straipsnius, rūpinosi savo šeima, kurioje 1939 metų lapkričio 17 d. gimė antras sūnus —Saulius... Tačiau Lietuvos ir jos žmonių gyvenimas jau buvo sujauktas, jame nebeliko nieko tikro, tik laukimas ir niekuo nepagrįstos iliuzijos. Smetonos vyriausybė buvo neveiksni, nieko nedarė, kažko laukė, delsė ir taip prarado brangų laiką. Tačiau katalikai inteligentai, suvokę neišvengiamą pavojų, intensyviai ieškojo būdų, kaip pasipriešinti okupantams, jau stovėjusiems ant Lietuvos slenksčio.

[90] Eretas J. Valančiaus šviesa už marių, p. 255.

Sugriautas gyvenimas

„...tikrovė yra ne tik neteisinga;
tikrovė yra žiauri be atodairos"[1].

1940 metų birželį mėnesį sovietai okupavo Lietuvą. Lietuvos valstybės nepriklausomybė žlugo, o Lietuvos žmonių gyvenimai buvo sugriauti. Taigi visi Maceinos bei jo bendražygių ketinimai ir planai kurti organišką valstybę staiga neteko prasmės, nes valstybės, kaip atskiro vieneto, jau nebeliko. Tuo buvo sunku patikėti, kaip ir suvokti, o suvokus, — su tuo susitaikyti. Daugelis tai suprato ne iškart, nes nepriklausomybės laikas buvo per trumpas, kad žmonėms ji taptų neabejotina vertybe. Galutinai suvokti padėjo masiniai areštai bei trėmimai... Kad ir kaip tai atrodytų keista, tačiau nuo pirmųjų okupacijos dienų tik nedaug lietuvių inteligentų, tarp kurių buvo ir Maceina, neturėjo jokių, nė menkiausių iliuzijų dėl savo ir savo šalies ateities... Taigi, atrodo, norint pagelbėti Tėvynei, reikėjo bėgti, gelbėtis patiems... Tačiau dauguma Lietuvos intelektualų nutarė likti Tėvynėje. Kas gi lėmė tokį

[1] A. Maceinos laiškas (1978 m. gruodžio 4 d.) sūnui Sauliui Maceinai // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

apsisprendimą? Ko jie tikėjosi? Be galo sunkus klausimas, nes atrodo, kad tikėtis tikrai nebuvo ko. Zenonas Ivinskis, cituodamas savo dienoraštyje Kazį Bizauską, rašė: „Inteligentų išbėgimas liaudžiai daro blogą įspūdį. Pagaliau reikia aukų. Mes esame dar per maža aukų sudėję nepriklausomybei apginti. Reikia pasilikti čia ir gyventi kartu su mase... Šviesuoliai turi pasilikti Lietuvoje"[2]. Šis paskutinis teiginys — „šviesuoliai turi pasilikti Lietuvoje", — atitiko ir Stasio Šalkauskio, ir Mykolo Krupavičiaus, ir paties Zenono Ivinskio bei kitų pasilikusiųjų Lietuvoje kultūrininkų nuomonę... Tačiau ši nuomonė ne visai sutapo su paties Maceinos nuomone, kurią jis vėliau išdėstys straipsnyje „Nuo ko mes bėgome" ir tarsi atsakys į visus jam išsakytus priekaištus, esą savo kraštą jis paliko tada, kai buvo reikalingas arba kaip auka, arba kaip kovotojas kultūriniame fronte...

Taigi liepos antroje pusėje, kai jau buvo suimti Maceinos bendražygiai ir bendraminčiai Pranas Dielininkaitis, Ignas Skrupskelis, Leonas Bistras, o jo bute Kaune padaryta krata (jis tuo metu su šeima gyveno Kampiškių[1] klebonijoje) ir jo pėdomis jau ėjo NKVD, Maceina *buvo priverstas* skubiai palikti Namus. Jis pabėgo į Vokietiją, į nežinią, nes, kad ir ką būtų sakęs patriotinių paskatų vedamas Kazys Bizauskas, Maceina nenorėjo tapti auka, juo labiau, kad ši auka tikrai būtų buvusi beprasmė... Kai Maceina pabėgo į Vokietiją, prof. Ivinskis savo dienoraštyje netrukus užrašė: „Daug kas patį A. Maceinos pabėgimą smerkia. Tiesa, jo bute

[2] Ivinskis Z. Dienoraštis (cituojamas 1940 m. liepos 28 d. įrašas)// Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, Z. Ivinskio archyvas, f. 29-14/1.

[3] Kampiškiai — kaimas Kauno rajone, Alšėnų apylinkėje, netoli Garliavos.

buvo daroma krata, ir jo kabinetas užantspauduotas. Iš to, rodos, galima daryti neabejotiną išvadą, kad jis būtų buvęs suimtas. Bet dabar tragiška žmonos (Maceinienės) ir jos dviejų vaikų padėtis"[4]. Padėtis išties buvo tragiška, nes Maceinos šeimai (dėl Julijos tėvų sveikatos ir Julijos prisirišimo prie tėvų) teko likti Lietuvoje, kur jai grėsė realus pavojus būti ištremtai, nes būtent tada čia prasidėjo pirmieji masiniai areštai bei trėmimai. Prisimindama tą šiurpų laiką, Maceinienė savo „Dienoraštyje" rašė: „Protu svarstydama suprasdavau, kad mano likimas namie gali būti pavojingas. Ir kažkur sielos gelmėse tūnojo nujautimas, kad gali įvykti, kad įvyks, jeigu neišvažiuosiu, kažkas baisaus, kažkas neatitaisomo... Tuo tarpu GPU pradėjo šeimininkauti mūsų bute. Užantspaudavo, be tėtyčio' kabineto, dar ir valgomąjį. Ir mes jautėmės savo bute svetimi. Aš nenakvodavau namie bijodama, kad neužkluptų kurią naktį iš GPU ir nepradėtų manęs tardyti. Bet ir nakvynę rasti ne taip būdavo lengva, nes visi bijodavo"[6]. Nerimaudamas dėl šeimos, Maceina rašė laiškus, kuriuose prašė draugų padėti Julijai kartu su vaikais ištrūkti iš Lietuvos. Ir draugai (Juozas Ambrazevičius (Brazaitis), Steponas Kolupaila, Zenonas Ivinskis, Kazys Bauba) padėjo — surinko reikiamą pinigų sumą, 2000 litų, kad Maceinos šeima pereitų sieną... Ypač daug padėjo artimas Maceinų šeimos draugas Bauba, kuris šią šeimą labai mylėjo ir didžiai vertino, o tai leido Zenonui Ivinskiui su jam, matyt, bū-

[4] Ivinskis Z. Dienoraštis (cituojamas i 940 m. liepos 26 d. įrašas) // Lietuvos nacionalinės M. Mažvvdo bibliotekos Rankraščių skyrius, Z. Ivinskio archyvas, f. 29-14/1).

[5] Taip namiškiai vadino A. Maceiną.

dingu kandžiu humoru parašyti, kad Bauba „elgėsi pagal posakį: „Tegu pasaulis griūva, bet tegul bus Maceinų šeima išgelbėta"[7]...

Maceina apsistojo Berlyne, o po kelių mėnesių draugų padedama ten atvyko ir jo žmona su dviem mažamečiais vaikais, puoselėdama slaptą ir nedrąsią viltį, kad tas sovietinis siaubas greitai, tegu ir padedant vokiečiams, išsisklaidys ir jie visi galės grįžti į Lietuvą prie savo darbų ir židinių, kur pasiliko Julijos tėvai ir sesuo Antanina. Taigi Julijos Maceinienės gyvenimas Berlyne tapo laukimu ir skausmingu išgyvenimu to, kas įvyko[8]. O Antano Maceinos gyvenimas, kaip ir Lietuvoje, buvo pilnas darbo ir rūpesčio dėl Lietuvos ateities. Tačiau čia jo darbai ir rūpesčiai įgijo kiek kitokį pobūdį negu Lietuvoje. Nepriklausomoje Lietuvoje jo pagrindinis rūpestis buvo katalikų kultūrinis-religinis gyvenimas, jaunimo auklėjimas bei ugdymas, socialinis teisingumas, valstybės tobulinimas. Iš šio rūpesčio gimė jo knygos, straipsniai, vertimai... Maceina buvo pasišventęs svajonei pastatyti valstybę ant kultūros ir krikščioniškosios dorovės pamatų, todėl ir naikino „pikta iš savo pačių tarpo" *(I Kor)*, dirbo po 16 valandų per dieną... Savaime suprantama, šiandien kai kam gali atrodyti, jog jis buvo gana naivus manydamas, kad kultūra (o kas gi kitas, jeigu ne ji?) išgelbės Lietuvą. „Maceinai ypač rūpėjo išvesti mūsų kultūrą iš sustingimo ir, Pakšto žodžiais tariant, pasukti Lietuvos kultūros laikrodį 100 metų pirmyn"[9], — rašė jo amžininkas kunigas Andrius Baltinis. Tačiau visos šios svajonės, visos viltys, visi planai — visas gyvenimas — sugriuvo, sovietams okupavus Lietuvą. Sujauktas

[8] Plačiau apie tai *ir.*: Maceinienė J. *Dienoraštis* // Metai, 1992, Nr. 1-6.

gyvenimas sujaukė žmogaus vidų, gyvenimą reikėjo statyti iš naujo ir jam suteikti naują prasmę, reikėjo imtis kitų įsipareigojimų, spręsti kitus uždavinius, bet pirmiausia reikėjo išgyventi...

Berlyne Maceinų šeima apsigyveno *Christkönigshause*[10] — krikščioniškos labdaros prieglaudoje, kur glaudėsi ir kiti lietuviai pabėgėliai. Daugumos jų svarbiausias rūpestis buvo kuo greičiau ištrūkti ir kuo toliau pasprukti iš Vokietijos. Berlyne nebuvo saugu: dažni bombardavimai keldavo sunkiai suvaldomą baimę dėl savo gyvybės. Maceinai, kaip ir visiems pabėgėliams, irgi rūpėjo šeimos ir savo paties saugumas, todėl ir jis, kaip visi, mynė konsulatų slenksčius, gal tik ne taip dažnai, kaip daugelis jo nelaimės draugų, nes vis dėlto tai nebuvo pagrindinis jo rūpestis... Tačiau skatinamas žmonos, jis siekė gauti vizas į Argentiną, kur gyveno vyresnioji Julijos sesuo Ona, išvažiavusi ten dėl asmeninių priežasčių dar iš nepriklausomos Lietuvos. Bet Maceina nebuvo galutinai apsisprendęs išvažiuoti kuo toliau nuo Tėvynės. Greičiausiai visi šie jo vaikštinėjimai, beldimai į svetimas duris buvo tik blaškymasis dėl nežinios ir nerimas dėl šeimos, kurioje augo du mažamečiai vaikai... Laiškai, rašyti 1940 m., rodo, kad jis netikėjo, jog Lietuva greitai atgaus nepriklausomybę... Taigi aplink jį vyravo nežinia... O Lietuvoje tuo metu vyko didysis persitvarkymas, kuris labai greitai išsklaidė tikėjimą komunistų pažadais ir žmonėse dar gyvavusią viltį apie normalų gyvenimą. Kai jos visai nebeliko, Lietuvoje kilo galinga pasipriešinimo banga. Tačiau dar prieš tai dramatiška šalies padėtimi susirūpino užsienio lietuviai ir Lietuvos diplomatai...

[10] *Christkönigshaus* — Kristaus Karaliaus namai (vok.).

Lietuvos Respublikos pasiuntinys Berlyne Kazys Škirpa 1940 metų lapkričio 17d., „susitaręs su vokiečiais"[11] įsteigė Lietuvių aktyvistų frontą (LAF), kurio tikslas buvo išvaduoti Lietuvą ir atstatyti naują Lietuvą, „nes buvusieji vadovai nesugebėjo tvarkyti tautos ir valstybės reikalus". „Mūsų idealas yra visos lietuvių tautos idealas: laisva ir nepriklausoma Lietuva"[12]. LAF'o veikloje, kuri buvo ir, reikia manyti, dar ilgai bus vertinama prieštaringai (matyt, dėl šio nelemto susitarimo su vokiečiais), dalyvavo įvairių pažiūrų žmonės, tačiau jo branduolį sudarė pabėgėliai iš okupuotos Lietuvos, tarp jų atsidūrė ir Maceina. Kitaip ir būti negalėjo. Tai buvo visai nuoseklus ir, sakyčiau, teisingas jo žingsnis, nes jam visada rūpėjo Lietuvos ir jos piliečių ateitis. Jis negalėjo likti nuošalyje. Tarsi patikslindamas savo ir „pirmosios tremties dalyvių" rūpesčių esmę, Maceina rašė: „Mes buvome susirūpinę ne tik politine Lietuvos laisve, bet ir krikščioniškąja jos dvasia bei kultūra[13] Manyčiau, kad tuo sudėtingu Lietuvai metu krikščioniškoji Lietuvos dvasia bei kultūra daugeliui LAF'o dalyvių ne taip rūpėjo kaip Maceinai, kuriam ji visada buvo svarbiausia, nes, jo tvirtu įsitikinimu, kol gyva tautos kultūra, tol gyva ir pati tauta... LAF'o rūpestis dėl tautinės kultūros nebuvo ir netgi negalėjo būti pagrindinis dalykas, jo rūpinimasis Lietuvos dvasia kartais buvo švelniai tariant, labai savitas, Maceinai nepriimtinas... Nemanyčiau, kad Bronio Railos parengta programa „Už ką kovoja aktyvistai", kuri, pasak Valentino Brandišausko, nepasižymėjo santūrumu kitataučių bei kitatikių, o ypač žydų

[12] Škirpa K. Sukilimas. — Washington, 1973, p. 35.

atžvilgiu[14], Maceinai buvo prie širdies. Jis, būdamas ideologijos komisijos pirmininkas, vadovybės pavedimu rengė savo programą. Galutinė programa buvo „nepalyginti nuosaikesnė"[15]. Ji tikrai yra nuosaiki (bent mano nacionalinių jausmų ji nė kiek nežeidžia), turint omenyje politinę padėtį, kurioje atsidūrė Lietuva. Beje, nuosaikumo lygis visada priklauso nuo situacijos arba padėties, kurioje atsiduria valstybė. Nėra jokių abejonių dėl gilios nacionalinės Maceinos savimonės. Ir jaunystėje, ir brandžiame amžiuje jis ne kartą pabrėždavo ir iškeldavo tautiškumą į principo aukštumas (ypač kultūroje), bet tai, manyčiau, visai natūralu ir nieko bendro neturi su fašizmu, kurį jam ne kartą bandė ir bando prikaišioti[16]... Maceinos straipsnis „Tauta ir valstybė"[17], kuris beveik visada būna kaltinimų pagrindas, nėra pakankamas Maceinos pabrėžtinai nacionalistinių ar net fašistinių nusiteikimų įrodymas. Beje, kažkodėl niekas ir niekada nekalba apie kitą jo straipsnį „Nacionalizmo pagrindai"[18], kuriame Maceina smerkia nacionalizmą kaip praktiką. Aš jau nekalbu apie daugybę jo pasisakymų ta tema straipsniuose bei laiškuose ir apie bendrą jo — tikro krikščionio — nusistatymą: *„išlikti žmogumi yra pats svarbiausias dalykas*". „Savo gyvenime esu sukiojęsis tarp dauge-

[14] Brandišauskas V. Siekiai atkurti Lietuvos valstybingumą (1940 06 — 1941 09). - Vilnius, 1996, p. 38.

Vilnius, 1997, p. 52-60; Donskis L. *Antanas Maceina: doktrininis intelektualas XX amžiaus lietuvių kultūroje* // Akiračiai, 1997, Nr. 2—4; Donskis L. *Identity and Freedom (mapping and social criticism in twentieth-century Lithuania).* — London and New York: Routledge, 2002.

[17] NaujojiRomuva, 1939, Nr. II.

[18] Židinys, 1934, Nr. 5-6, p. 480-488.

lio tautų: tiek studijų metu Belgijoje <...>, Šveicarijoje, Prancūzijoje, vėl Belgijoje, tiek tremtyje (Vokietijoje), tiek dabar, dėstydamas universitete <...>, kur dirba irgi įvairių tautybių žmonės. Šie daugialypiai susitikimai atskleidė vieną tiesą: *išlikti žmogumi yra pats svarbiausias dalykas.* Kur sunyksta žmogiškumas, ten nieko negelbės nė gražiausias tautiškumas (kalba, dainos, šokiai, drabužiai). Jeigu tad man jau būtinai reiktų duoti patarimo dabartinei lietuviškai jaunuomenei, tai šis patarimas susibėgtų į vieną vienintelę formulę: *išaugti ir išlikti pilnaverčiu žmogumi;* žmogumi aukštos kultūros, gilaus išsilavinimo, skaidrios moralės; kūrybišku žmogumi savoje srityje. Žmogiškumas yra pati didžiausia vertybė tiek tėvynėje, tiek tremtyje"[19]... O tai, kad pavojus tautai išnykti kaip tautiniam vienetui visada paaštrina bei pagilina nacionalinius jausmus, yra natūralu, nes šioje situacijoje pagrindiniu rūpesčiu tampa tautos (ypač mažos), o draugе ir valstybės išlikimas...

Railos įsitikinimu, LAF'as dirbo *labai veiksmingai,* siekdamas Lietuvos išlaisvinimo iš okupantų priespaudos. Tačiau yra ir kitų nuomonių. Pavyzdžiui, Juozas Kojelis taip nemano. Iš visų LAF'o veikėjų jis išskiria tik keletą žmonių, kurie, jo nuomone, dirbo produktyviai — Antaną Valiukėną ir Antaną Maceiną, „kuris paruošė LAF'o programą, dirbdamas *individualiai* (išskirta mano — *T. M.)"*[20]. Tai, manyčiau, atitinka tikrovę, nes Maceina savo įsitikinimais, visa savo veikla, savo tikslais bei siekiais niekaip negalėjo labai *aktyviai* dalyvauti politinėje *„kovos* (išskirta mano - *T. M.)*

1968, Nr. 23 (kovo 26 d.).

[20] Kojelis J. Iš nakties į rytą. - Kaunas, 1996, p. 349.

organizacijoje"[21] nes „politikoje *aktyvumas* reiškia *nuolatinį* (išskirta mano — T. M.) veiklą"[22], ir manau, būtent praktinę veiklą. Tačiau politika nebuvo *jo* veiklos sfera. Dalyvavimas joje atitiko jo „gyvenamojo momento" reikalavimus", ir tiek... Gal jis aktyviai ir dalyvautų politikoje, jeigu nežinotų ir nematytų, kaip žmonės, aktyviai įsitraukę į politinę veiklą, praranda žmogiškumą. Juk esant ribinei situacijai, žmonės labiau atsiskleidžia — parodo savo tikrąjį veidą ir toli gražu ne visada šis veidas būna patrauklus. Apie tokius tremtyje „atsiskleidusius" žmones ir jų „nešvarius" darbus, beje, tarp kurių buvo nemažai kunigų, Maceina antros tremties metu smulkiai rašė prel. Pranciškui Jurui. „Senieji politikai susijungė su biznieriais, darančiais machinacijas artimo meilės įstaigose <...>, nenoriu Jums pasakoti tų nešvarybių, kurios kyla jau iš žmonių nenormalumo..."[23] Taigi, nors Maceinai, kaip minėta, dažnai ir, manyčiau, visai nepagrįstai primetamas jam visai svetimas politiškai užsiangažavusio žmogaus, LAF'o politinio ideologo (nors formaliai jis juo ir buvo) vaidmuo — iš tikrųjų *politinis* ideologas jis niekada nebuvo. Tačiau ideologas, kaip tam tikrų požiūrių bei idėjų, pirmiausia plačiosios krikščionybės, šalininkas ir skelbėjas jis, be abejonės, buvo. O LAf'o politinės veiklos propaguotojo bei tikrojo ideologo vaidmuo, atrodo, teisėtai priklausė Railai, nors Kazys Škirpa būtent Maceinai pavedė parašyti ideologinę LAF'o programą, kurią pastarasis, „dirbdamas individualiai", ilgokai rašė, vis ją tvarkydamas ir perrašinėdamas. Matyt, jo rengiama programa ne visai atitikdavo LAF'o

[21] Škirpa K. Sukilimas, p. 34.

vadovybės reikalavimus bei siekius. Čia vertėtų pridurti, kad tinkamos vadovybei programos Maceina iki galo taip ir neparašė, nors nėra jokių abejonių, kad jos variantų jis buvo sukūręs nemažai... Taigi jam pavestą darbą teko užbaigti kitiems. Beje, Kojelis tvirtina, kad „daugelis tos programos (manyčiau, būtent tos dalies, kurią rengė Maceina) minčių, papildytų ir detalizuotų, vėliau atsidūrė „Į pilnutinę demokratiją" svarstymuose"[24]. Galima pridurti, kad šioje programoje yra nemažai nuostatų, atkeliavusių tiesiog iš deklaracijos „Į organiškosios valstybės kūrybą".

Maceina buvo nepaprastai kūrybiškas ir veiklus žmogus. Todėl net ir ekstremaliomis sąlygomis jis negalėjo nerašyti, neveikti... Žmonos sumanymas trauktis į Argentiną paskatino jį mokytis ispanų kalbos: „Antanas visu užsidegimu užgulęs ispanų gramatiką", „šiandien jis „Lectura espanola" beveik iš rankų neišleidžia", — rašė savo „Dienoraštyje" Julija Maceinienė pridurdama: „Gal tai ir gerai. Bent neturi laiko pesimizmui"[25]. Tačiau pati Julija pesimizmui laiko tikrai turėjo: slogi nuotaika, iš kurios jai, kaip atrodo, visada buvo sunku išsivaduoti, pernelyg dažnai apsunkindavo jos nelengvą gyvenimą. Jos vyras buvo kitoks — jis tiesiog negalėjo leisti sau tokios „prabangos" — ilgam nuliūsti, pulti į neviltį, jam visada reikėjo kažką daryti. Jo veiklumą Maceinienė, lyg priekaištaudama, apibūdino kaip negalėjimą pakelti kančios: „Antanas kančios nebepakelia. Jam reikia ką nors veikti"[26]. Teiginys, jog „Antanas kančios nebepakelia", yra labai ginčytinas, nes, Maceinienės

[24] Kojelis J. Iš nakties į rytą, p. 350.

[25] Maceinienė J. *Dienoraštis* // Metai, 1992, Nr. 1, p. 108.

[26] Ten pat, Nr. 3, p. 113.

supratimu, „pakelti kančią" reiškia ilgai ir stipriai emociškai išgyventi tai, kas ją sukelia, iki jėgų netekimo, visiško savęs nualinimo ir, kaip pasakytų pats Maceina, „nubūtinimo". Atrodo, kad Maceinienei tai iš tikrųjų buvo būdinga, tačiau jos vyrui — ne. Jis buvo emociškai stabilus, nors ir jautrus žmogus. Maceina galėjo ne tik „pakelti kančią", bet ir ją pergalėti, nes jis, kaip teisingai pastebėjo prof. Eretas, „dvasiškai buvo labai stiprus", kitaip vargu ar būtų galėjęs tiek daug padaryti bei parašyti ir išvis — išgyventi net ir fizine prasme... Vėliau, jau savo gyvenimo pabaigoje, jis taip save apibūdins: „Nesu pesimistas. Esu greičiau melancholikas"[27].

Šis prisipažinimas gana daug pasako, ir tikriausiai nėra jokio reikalo aiškinti, kuo skiriasi šios dvi sąvokos... Tačiau tikru melancholiku jis taps daug vėliau, kai netekęs vilčių bei svajonių *bendromis jėgomis* perkeisti mūsų nuodėmingąjį pasaulį, visam laikui pasitrauks iš visuomeninės veiklos, kai galiausiai visiškai įsitikins, kad *bendrų* kelių nebūna ir „jo kelias yra tik *jo vieno kelias"*. Galima tik pridurti, kad Maceina visada (dar nuo jaunystės) intuityviai jautė, kad jo kelias yra vienišiaus kelias...

O tais laikais net ir ta „netikrybė", prasidėjusi su sovietų okupacija ir privertusi Maceiną bei jo šeimą palikti Lietuvą, negalėjo užgožti nei jo kūrybiškumo, nei jo nuolatinio žinių troškimo, nei jam būdingo veiklumo, nei jo noro *bendrai* veikti Tėvynės labui, siekiant *bendrų* tikslų. Jis, net „jei tektų bent metus Vokietijoje laukti", nenorėjo sėdėti „dykas". Jis ir nesėdėjo „dykas" — po to, kai jam atsakė išduoti vizas į Argentiną, jis (greičiausiai, kad nuramintų žmoną) pradėjo ieškoti kitų būdų arba, kaip jis pats sakė,

Mickūnienei // Mickūnų šeimos archvvas.

„skylių" ištrūkti iš Vokietijos. Buvo galvota ir apie Jungtines Amerikos Valstijas, ir apie Braziliją, ir apie Portugaliją, ir apie Šveicariją... Tačiau šia kryptimi Maceina veikė ne taip aktyviai kaip kunigai pabėgėliai, kurių daugelis (o jų 1940 m. spalio mėnesį Berlyne buvo apie 2O)[28] trokšte troško atsidurti kuo toliau nuo „mylimos" Tėvynės, ir jiems tai pavykdavo gerokai lengviau negu pasauliečiams. Savaime suprantama, kad čia kalbama apie paprastus žmones, kuriems pirmiausia (pernelyg) rūpėjo jų pačių gyvenimas ir saugumas. Tačiau nieko panašaus negalima pasakyti apie iškilius žmones, pavyzdžiui, kunigą Stasį Ylą, kuris, kaip ir Maceina, buvo „pirmosios tremties dalyvis", nes ir jo gyvybei, sovietams okupavus Lietuvą, grėsė tiesioginis pavojus. Kun. Yla buvo vienas iš artimiausių Maceinos draugų ir palaikytojų, ypač pirmoje tremtyje... Įdomi smulkmena: kai Maceinos prašymas gauti vizas į Argentiną buvo atmestas, Yla vienintelis iš tremtinių džiaugėsi šiuo jo nepasisekimu ir sakė, kaip rašė Julija Maceinienė savo „Dienoraštyje", kad tai yra Dievo pirštas. Gal tai ir iš tikrųjų buvo „Dievo pirštas", o gal Yla tiesiog įžvelgė giliai užslėptą Maceinos norą likti arčiau Tėvynės. Daug vėliau savo laiškuose tai patvirtins ir pats Maceina... Tais be galo sunkiais metais kun. Yla beveik kiekvieną vakarą lankydavosi ankštame Maceinų kambarėlyje pabėgėlių prieglaudoje, jų pokalbiai trukdavo iki išnaktų: jie abu kurdavo būsimo gyvenimo Tėvynėje planus, svajodavo apie gražią Lietuvos ateitį, čia kildavo nemažai įdomių sumanymų ir idėjų, buvo nagrinėjamos bei svarstomos opiausios problemos... Čia vyko gyvenimas. Šitame mažame kambaryje Maceina dirbo — rašė dar Lietuvoje pradėtą „aktyvistų ideologiją", straipsnius,

[28] Antano Maceinos laiškai prel. Pranciškui Jurui (1 laiškas), p. 15.

knygas: „nerašęs jis būti negali. Jis jau spėjo pradėti naują veikalą apie Europos kolektyvizmą; pradėjo vokiškai studiją apie Dostojevskio inkvizitoriaus legendą; mačiau jau planą apie Lietuvos žlugimo priežastis <...>, o dabar štai vėl straipsnis"[29] apie bolševizmo pavojų Europai. Jis nuolat perrašinėjo aktyvistų ideologiją, dėl kurios ne kartą yra kilę visokių ginčų tarp Lietuvių aktyvistų fronto veikėjų. „Juo toliau, juo gilesnis nuomonių skirtumas, skilimas ir bendras nepasitenkinimas. Antanas juokiasi, kad p. Škirpa gali likti vienas, vienas vadas be vadovaujamųjų"[30]. Sie Julijos Maceinienės žodžiai skamba gana įtikinamai. Be to, yra nemažai istorinės medžiagos, patvirtinančios šią išvadą, pagaliau ir pati LAF'o dalyvių sudėtis — įvairiausios pakraipos politikai (voldemarininkai, tautininkai, socialdemokratai, krikščionys demokratai...), karininkai, kunigai, intelektualai — rodo, kad nesutarimai buvo neišvengiami. Tad visai galimas dalykas, kad Bronys Raila, visa širdimi dalyvaudamas šioje veikloje, kiek pervertino Berlyno LAF'o veiklos reikšmę Lietuvos išlaisvinimo žygyje.

Maceinai tuo tarpu buvo pasiūlytas darbas draudimo įstaigoje už 200 markių atlyginimą. Jis svarstė, kankinosi, juk šeimai išlaikyti reikėjo pinigų, bet... taip ir nesugebėjo savęs pergalėti — jis negalėjo dirbti valdininku, prisiversti atsisakyti „savo" darbo. Taigi beliko tikėtis kokios nors pašalpos iš Amerikos... O jis ir toliau dirbo kultūrinį darbą ir taip dalyvavo Lietuvos vadavimo darbe. Vėliau, beveik po vienuolikos metų, laiške savo artimai bičiulei Stasei Bublienei (Užupytei) jis išsakys niekada nepasikeitusią savo nuostatą dėl kovos už Lietuvos nepriklausomybę: „Kai kas ma-

[29] Maceinienė J. *Dienoraštis* // Metai, Nr. 1, p. 115.

[30] Ten pat.

no, kam tasai Maceina rašo apie Dostojevskį ar Solovjovą? Ką tai turi bendro su mūsų kova už savo nepriklausomybę? Tokiems jau Hello yra teisingai atsakęs: „Duonos riekė nėra panaši į saulės spindulį. O kas gi iš tikrųjų yra duona, jeigu ne saulės spindulys, įmaišytas į medžiagos gaivalą?" Taip yra ir čia. Knygos apie Dostojevskį ar Solovjovą nėra panašios į kovą už tautos nepriklausomybę. O tačiau kas gi yra ši kova, jei ne tautos įvedimas ir įtvirtinimas tarptautinėje arenoje? Tuo tarpu šios knygos kaip tik ir prisideda prie tokio įvedimo. Tauta tol yra nežinoma ir nevertinama, kol ji nedalyvauja, kaip Šalkauskis sakydavo, tautinių problemų sprendime. Dalyvauti šiose problemose reiškia išvesti tautą iš savo užsisklendimo ir laimėti jai prisipažinimą, be kurio kova už nepriklausomybę ginklais arba diplomatija yra tik pusiau kova, tik fizinis laimėjimas, bet dar ne dvasinis. Be to, kiekvienas kovoja savo ginklais. Ne visi gali būti kariai ir diplomatai. Bet visi turi kovoti. *Aš pasirinkau dvasinius pozityvius ginklus* (išskirta mano — *T. M.)"*[31]. Ir šiam savo pasirinkimui jis buvo ištikimas visą savo gyvenimą...

Laikas bėgo, bet Maceinų gyvenimas beveik nesikeitė, kaip ir tremties pradžioje jis buvo kupinas laukimo, abejonių, Tėvynės ilgesio... Kaip ir anksčiau, jų mažas kambarys buvo tarsi „vieškelis, kuriuo eina ir eina žmonės". Tik žmonės keisdavosi — kažkas, gavęs vizą, išvažiuodavo, kažkas atvažiuodavo, nešinas naujomis žiniomis iš Lietuvos... Maceinos buvo pradėję ieškoti sau atskiro buto, kad Antanas galėtų ramiai dirbti, bet su mažais vaikais niekas nenorėjo priimti. Tačiau po ilgų ieškojimų ir nusivylimų

[31] A. Maceinos laiškas (1951 m. gruodžio S d.) Stasei Bublienei // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

išsvajotas butas vis dėlto buvo surastas Berlyno pakraštyje. Gyvenimas slinko jau beveik įprasta vaga, bet... be gimtų namų, be artimųjų, be savo žemės... Gyvenimas skolon...

Įvykiu tapo Tėvo Kipo atvykimas į Vokietiją. Maceinos santykiai su Tėvu Kipu nepasikeitė, jie buvo draugiški bei šilti, nors, manyčiau, pastarasis ne kartą apgailestavo, kad Maceina pasirinko kitą kelią, negu buvo planavęs. Juk gerų, išsilavinusių ir pasišventusių kunigų Lietuvoje nebuvo daug... Jis atvežė ne tik daug visokiausių naujienų iš Lietuvos, bet ir viltį grįžti į Tėvynę. Pagaliau nežinia virto viltimi...[32] Atrodo, kad Maceina tik to ir laukė — su būdingu jam užsidegimu jis pradėjo kurti naujus planus, ką darys grįžęs Tėvynėn. „Jam vaidenasi namai, jis planuoja savo ateities darbus Lietuvoje, jis „tvarko" Švietimo ministeriją, sprendžia mokyklose organizacijų problemą, jis visa siela ten, namie..."[33]

O tuo metu Namuose vis dar šeimininkavo komunistai, sovietizacija vyko visu greičiu. Tačiau santykiai tarp vokiečių ir rusų jau buvo ganėtinai įtempti. Artinosi karas... Jo laukta kaip tam tikro išganymo... Lietuviai irgi nesnaudė: dar 1940 m. pabaigoje Lietuvoje pradėtos kurti antisovietinio pobūdžio pogrindinės organizacijos, o 1941 m. pradžioje jų jau buvo nemažai visoje šalyje. 1941 m. Žiemą Vilniuje ir Kaune buvo sukurti LAF'o štabai, kurių tikslas buvo suvienyti pogrindžio jėgas, Lietuva ruošėsi sukilimui...

Tuo tarpu pabėgėliai iš Lietuvos karo laukė nekantraudami, vildamiesi ir tikėdami, kad Lietuva bus atstatyta „per Vokietijos

Naujasis židinys-Aidai, 1999, Nr. 4 (100), p. 210.

paramą", į kurią reikia orientuotis[34]. Galų gale ilgai lauktas karas prasidėjo. Tai buvo džiugi naujiena. „Štai atėjo ji, nelaukta, netikėta laimė", užrašė (šiek tiek sau prieštaraudama) savo „Dienoraštyje" Julija Maceinienė, tuo metu visa širdimi tikėdama, kad ši diena taps ir jos šeimai, ir Lietuvai laimingo gyvenimo pradžia. Deja... Taigi birželio 22 d. vokiečiai įžengė į Lietuvą ir tą pačią dieną — birželio 22 vakare — prasidėjo antisovietinis lietuvių sukilimas. Jau kitą dieną — birželio 23-iąją — LAF'o štabo Berlyne įgaliotinis Leonas Prapuolenis per Kauno radiją paskelbė valstybės atkūrimo aktą, buvo sudaryta Laikinoji vyriausybė, kurioje Maceinai buvo siūloma užimti švietimo ministro postą, bet jis buvo vienas tų, kurių vokiečiai dar ilgai neišleido iš Berlyno, kaip ir paties ministro pirmininko Kazio Škirpos. LAF'o santykiai su vokiečiais gerokai pašlijo... Tad ministro pirmininko pareigas Laikinojoje vyriausybėje buvo pavesta eiti prof. Juozui Ambrazevičiui (Brazaičiui), kuriam atiteko ir švietimo ministro postas...

Sukilimas apėmė visą Lietuvą — vieni įvykiai keitė kitus... O pabėgėlių gyvenimas lyg ir nesikeitė — jie tik laukė, kada gi pagaliau gaus leidimą grįžti namo. Maceina, matyt, iškamuotas laukimo bei nerimo, vėl, kaip kadaise jaunystėje, pradėjo rašyti eilėraščius: „rašo pusiau mistiškas „psalmes" žemei, moteriai, Dievui — ir maištas jame kyla prieš visa, ir vėl jis linksta pavargusia širdim prie Dievo kojų"[35]...

Šis naujas poezijos kūrimo tarpsnis, prasidėjęs 1941—1942 m. po ilgo Maceinos poetinio tylėjimo, buvo jo gilių išgyvenimų išraiška. Galimas dalykas, kad tai jam buvo vienintelis būdas išsakyti

[34] Škirpa K. Sukilimas, p. 77.

[35] Maceinienė J. *Dienorašti* // Metai, 1992, Nr. 4, p. 126.

savo skausmą, pajutus bejėgiškumą ką nors pakeisti galingų įvykių sukūryje, prašyti Dievo, kad jis padėtų jam išsilaikyti, nepalūžti, suteiktų jėgų ir paguodos. Nors iš išorės Maceina atrodė santūrus, tačiau jis buvo, kaip minėta, labai jautrus žmogus. Tai rodo ir jo poezija, laiškai, ir visa jo kūryba. Tačiau nereikėtų manyti, kad jis buvo ypač emocionalus žmogus. Greičiausiai tai reiškia, kad jis, iš karto (intuityviai) suvokdamas įvykio ar reiškinio esmę, giliai ją išgyvendamas, („kūrybai reikalingi pergyvenimai"), tuoj pat į ją atsiliepdavo rašydamas. Maceina šventai tikėjo, kad šis jo rašymas gali padėti žmonėms susivokti reiškinių bei įvykių esmėje, o susivokus ir įsigilinus į ją — imtis veiklos siekiant pagerinti mūsų netobulą pasaulį... Įdomu, kad eilėraščius jis rašė būtent tada, kai būdavo pažeistas jo pasitikėjimas savo jėgomis ir kai jam būdavo ypač sunku, „kai nerimas spaudė" ir viskas atrodė beprasmiška ir beviltiška. O dalytis savo išgyvenimais su kitais, net ir su pačiais artimiausiais žmonėmis, jis niekada nemokėjo ir nenorėjo. „Niekados negalėjau savo jausmų kitiems parodyti"[36]. Tačiau jam reikėjo išsisakyti, išlieti tai, kas susikaupė jo sielos gelmėse. Tuomet jis ir griebdavosi poezijos, atsiskleisdavo joje, išliedamas savo jausmus, bet sykiu lyg ir prisidengdavo poetiniais vaizdais nuo kitų žmonių, norėdamas išsaugoti savo asmenybės neliečiamumą...

1940—1944 metai buvo itin sunkūs, nes Lietuvos žmonėms teko išgyventi ir pakelti tiek daug, kiek, atrodo, pakelti išvis neįmanoma. Per trumpą laiką Lietuva išgyveno net tris okupacijas. Ji atsidūrė lyg tarp dviejų galingų vilkšunių, tik ir laukiančių tin-

Maceinų šeimos archyvas.

kamo momento ją praryti su visais jos žmonėmis. Pasirinkimas čia buvo nedidelis, o tiksliau jo visai nebuvo. Lietuva buvo tarsi gardus kąsnelis, kuris turėjo atitekti galingesniam. Ji buvo tarsi kamuolys, kuriuo žaidžiama, kuris eina iš rankų į rankas... Atrodo, kad labiau pažeminta lietuvių tauta negalėjo būti, regis, tokia ji nebuvo per visą savo istoriją. Lietuvos likimas nuo jos pačios visiškai nepriklausė... Tai buvo be galo skaudus (nedažnai pasitaikantis) ir *pamokantis* patyrimas. Birželio sukilimas — šis nepaprastas patriotinis lietuvių žygis, kurį galima pavadinti net ir dvasiniu, nes juo buvo siekiama laisvės, padėjo vokiečiams, kurie įžengė į Lietuvą tą pačią dieną. Sutapimas? Ne, tai buvo susitarimas: „Sukilimo pradžios pagrindiniu ženklu laikyti vokiečių peržengimą Lietuvos sienos"[37]. Ir nors pačiam Kaziui Škirpai dar prieš sukilimą tapo visiškai aiškios vokiečių užmačios, padėtis buvo tokia beviltiška, kad iš dviejų blogybių reikėjo pasirinkti, kaip tuomet atrodė, mažesniąją... Manyčiau, kad būtent šis istorijos tarpsnis, nors ir vertinamas nevienareikšmiškai, yra ypač svarbus Lietuvai, nes jo pamokomoji reikšmė neišnyko iki pat mūsų laikų. „Nepriklausoma Lietuva, nepriklausomas joje lietuvis — yra nuolatinis mūsų idealas, — rašė Juozas Ambrazevičius (Brazaitis). — Tačiau nepriklausomybė visuomet yra tik reliatyvi"[38]. Su šiuo Ambrazevičiaus teiginiu sunku nesutikti, jis taikytinas visoms valstybėms, ypač mažoms, ir galima tik apgailestauti, kad jis pernelyg dažnai pamirštamas... Tačiau kur ir kame slėpėsi ir vis slepiasi tikroji Lietuvos žmonių nepriklausomybė — ta, kurios negalima nei paneigti,

[38] Ambrazevičius J. *Dvasinis lietuvio veidas nepriklausomoj Lietuvoj* // Židinys, 1938, Nr. 5, p. 654.

nei atimti? Atrodo, kad Maceina atrado aiškų bei įtikinamą atsakymą į šį klausimą, o atradęs visiems laikams paliko ir visuomeninį darbą, ir atsikratė retkarčiais jame užsiliepsnodavusio noro politikuoti bei dalyvauti „partiniuose reikaluose"...

Laikas ėjo, kiti „išvaduotojai" pakeitė pirmuosius. Išdžiūvo džiaugsmo ašaros ir nuvyto gėlės, su kuriomis buvo sutinkami šitie „išvaduotojai". Džiaugsmas truko neilgai, nes nacistai, užgrobę Lietuvą, greitai atskleidė savo tikslus. Jau 1941 m. rudenį LAF'as visur buvo uždraustas. Tačiau dar prieš sukilimą „gestapas pradėjo stoti prieš LAF'ą ir jo tikslą atkurti nepriklausomybę", o Kaziui Škirpai buvo pasakyta, kad „nepriklausomybės reikalavimas esąs tik šovinistiškos inteligencijos prasimanymas"[39]. Pačiam Škirpai vokiečiai uždėjo namų areštą, o vėliau uždarė jį koncentracijos stovykloje... Pasinaudoję lietuvių patriotiniu sąjūdžiu, vokiečiai nė nemėgino slėpti savo kėslų — paversti Lietuvą didžiojo reicho dalimi. Laikinoji Lietuvos vyriausybė, taip ir neįgyvendinusi savo pagrindinio tikslo — atkurti nepriklausomą Lietuvos valstybę, išgyveno vos šešis mėnesius ir buvo priversta, padedant voldemarininkams, 1941 m. rugpjūčio 5 d. sustabdyti savo veiklą. Svajonių nebeliko, jos dingo ilgam laikui...

Maceina ir kiti tikrieji Lietuvos patriotai, per naktis dirbę ir kūrę Lietuvos atstatymo planus, atsidūrė dviprasmiškoje ir beveik beviltiškoje padėtyje. Jų darbas Berlyne baigėsi, čia jie jau niekam nebebuvo reikalingi, o Lietuvoje jų laukė labai miglota ateitis, bet ten buvo Tėvynė, ir, nors ji buvo ištikta negandų, jie vis dar tikėjosi būti jai reikalingi. Maceina tikrai tuo tikėjo, todėl neapsakomai apsidžiaugė, kai vieną dieną (1941 m. rugsėjo 3-iąją)

[39] Škirpa K. *1941 m. Sukilimo vadavietė Berlyne* // Į laisvę, 197 1, Nr. 51, p. 30.

gavo iš Juozo Ambrazevičiaus kvietimą bei pranešimą, kad jis (Antanas Maceina) paskirtas Vytauto Didžiojo universiteto Filosofijos fakulteto docentu. Pranešime buvo nurodyta, kad mokslas prasideda rugsėjo 15 d., todėl prašoma kuo greičiausiai pasirūpinti sugrįžti į Kauną. Tačiau Maceina rūpinosi savo ir savo šeimos sugrįžimu jau nuo pat karo pradžios mindamas visų įstaigų, kurios užsiimdavo šiuo reikalu, slenksčius, bet jo pastangos buvo bevaisės. Laikas bėgo, vienas mėnuo keitė kitą, o leidimo grįžti tėvynėn jis vis negavo. Atrodo, kad priežastys aiškios, — kam įsileisti į klastingai užgrobtą kraštą vieną iš drumsčiančiųjų ramybę ir nepriklausančiųjų lengvai valdomai masei. Juk ir Škirpos, kuris buvo išrinktas Lietuvos laikinosios vyriausybės ministru pirmininku, vokiečiai taip pat neišleido iš Berlyno ir jo pareigas Lietuvoje, kaip minėta, teko eiti švietimo ministrui Ambrazevičiui. Žinia, ramybės drumstėjai visada pavojingi bet kuriai valdžiai — ir savajai, ir svetimajai... Maceina buvo vienas tų drumstėjų. Tačiau Berlyne jis buvo nė kiek nepavojingas, nes čia jis neturėjo jokio „garbingo" statuso. Jis buvo tik pabėgėlis... Bet Lietuvoje, net ir okupuotoje, jis buvo Asmenybė, kurios balsas buvo ne tik girdimas ir jo klausoma, bet į kurį buvo įsiklausoma bei atsižvelgiama.

Taigi Maceinos ir jo šeimos grįžimas į Lietuvą buvo labai komplikuotas. Ir nors nemažai žmonių rūpinosi jo sugrįžimu, pavyzdžiui, — Vokietaitis[10] net atsiuntė Maceinai gana keistą oficialų kvietimą dirbti lietuvių nacionalistų partijoje kultūros bei propagandos

[40] Ilgus metus buvo manoma, kad šį kvietimą Maceinai atsiuntė Algirdas Vokietaitis (g. 1909) — Vilniaus universiteto docentas, aktyvus rezistencijos dalyvis, kuris nuo 1949 m. gyveno JAV Tačiau jis pats tai paneigė laiške V Meškauskui manydamas, kad tai galėjo būti kitas Vokietaitis — Jonas (žr.: Dirva, 1987 m., lapkričio 12 d.).

žinyboje (pareigos nebuvo nurodytos), o dar prieš tai kunigas Jonas Aviža, atvažiavęs į Berlyną, buvo pasirengęs pergabenti Maceinų šeimą per sieną ir apie tai net susitarė su pasienio komisaru, tačiau visos pastangos buvo bergždžios. Ir Ambrazevičiaus kvietimas bei Maceinos paskyrimas Vytauto Didžiojo universiteto Filosofijos fakulteto docentu taip pat neturėjo jokios galios, o ir pats fakultetas, kuriame darbas turėjo prasidėti rugsėjo 15d., tuomet (1941 m. spalį) dar neveikė. Vokiečiai siekė sustabdyti universitetų bei aukštųjų mokyklų veiklą. Lietuvos kultūra jiems nerūpėjo, o jos vystymasis tam tikra prasme buvo net pavojingas, nes „dvasiniai ginklai" galėjo smarkiai sutrukdyti jiems vykdyti savo grobikišką politiką.

Galų gale visų (draugų, paties Maceinos, giminių) sutelktinėmis pastangomis Maceinai ir jo šeimai pavyko grįžti Lietuvon. Tai atsitiko 1941 metų lapkričio 1 dieną. Tačiau grįžimo džiaugsmas buvo kartokas, nes grįžti teko į vėl okupuotą šalį. Maceinai ir kai kuriems kitiems „pirmosios tremties dalyviams", nespėjusiems ar nepanorusiems išvažiuoti į tolimus kraštus, matyt, taip buvo lemta — pabėgti iš okupuotos šalies ir į tokią pat sugrįžti. Tik okupantai jau buvo kiti, kai kurie manė ir mano, kad geresni. Tačiau ar gali bet koks okupantas būti geresnis ar blogesnis? Manyčiau, kad naciai nė kiek nebuvo geresni už sovietus.

Maceinos grįžo į svetimųjų sužlugdytą bei išgrobstytą šalį. Tačiau reikėjo gyventi, auginti vaikus ir net tokiomis „nenormaliomis" sąlygomis, pasitelkus „dvasinius pozityvius ginklus", dirbti tautai bei Tėvynei naudingą darbą. Taigi, grįžęs į Tėvynę, Maceina tuoj pat (vėlyvą 1941 metų rudenį) pradėjo dirbti Vytauto Didžiojo universitete. Jį, kaip ir buvo žadėta, paskyrė Filosofijos fakulteto Filosofijos istorijos katedros docentu bei jos vedėju. Tad

filosofija tapo jo „pirmaeile pareiga". Vienas pagrindinių kursų, kurį jis skaitė studentams, buvo „Filosofijos įvadas", paties Maceinos teigimu, tapęs vieno jo reikšmingiausių veikalų „Filosofijos kilmė ir prasmė" „pradžia". O jo paskaitos apie Rilkės poeziją, arba, kaip jis pats jas vadino, „R. M. Rilkės poezijos <...> interpretacija paskaitų pavidalu", buvo „paruoša" „Didžiajam Inkvizitoriui", „Jobo dramai", „Niekšybės paslapčiai". Šiuo sunkiu laikotarpiu (nuo 1940 metų vasaros iki pat 1946 metų) Maceina neišleido nė vienos naujos knygos, nors paruošiamieji darbai ir vyko. Tačiau jis rašė — rašė knygas, straipsnius ir eilėraščius. Jo poetinio rinkinio „Gruodas"[41], kuris išvydo dienos šviesą tik 1965 metais, pagrindą sudaro eilėraščiai, sukurti 1942—1949 metais, t. y. ypač sunkiais okupacijos ir antrosios Maceinos tremties (kuri niekada taip ir nesibaigė) metais. Taigi nesunku pastebėti, kad eilėraščius jis rašė sunkiausiomis valandomis, o būtent tokiu laikotarpiu šios valandos tapdavo metais. Jis drovėjosi šio savo užsiėmimo ir, kaip pats prisipažino pokalbyje su Griniumi, nenorėjo, kad „pasauliečiai juoktųsi, esą Maceina kuriąs eilėraščius, taigi 'nerimtas'[42]. Be to, pasak Maceinos, jis nebuvo tikras dėl jų estetinės vertės. Jis ilgai negalėjo prisiversti kam nors parodyti savo eilėraščius (išskyrus žmoną), galiausiai išdrįsęs jis juos parodė savo draugui kunigui Stasiui Ylai, o šis, pamatęs, jog eilėraščiai yra vertingi visokeriopa prasme, — prof. Juozui Ambrazevičiui (Brazaičiui) ir poetui Bernardui Brazdžioniui. Visų šių garbingų vyrų vertinimai buvo labai palankūs. Kiek vėliau, 1943 metais, su Maceinos poezija susipažino ir Jonas Grinius, kuris net pavadino Maceiną

[41] Už šį poezijos rinkinį A. Maceina gavo Lietuvių rašytojų draugijos premiją.

[42] *J. Griniaus pokalbis su profesorium Antanu Maceina* // Draugas, 1968, Nr. 53.

„lietuvių lyrikos Mocartu"[43]. Toks palankus žymių ir jau tada autoritetingų žmonių įvertinimas paskatino Maceiną ir toliau rašyti eilėraščius, nors visąlaik išliko tas savotiškas „nedrąsumas" bei „gėdingumas", kurių jis niekada negalėjo, jo žodžiais tariant, „nuslėgti". Tai suprantama, nes tikroji poezija visada yra tam tikra išpažintis, taigi labai intymus dalykas. Atlikti išpažintį viešai Maceinai buvo pernelyg sunku, — „tarsi stovėčiau prieš minią ir turėčiau išsirengti nuogas" — todėl jis ir pasislėpė po Jasmanto pseudonimu. Daug vėliau, pradėjęs eiti septyniasdešimt trečiuosius metus, jis rašys: „Būdamas universitete studentas, esu truputį klausęs Maironio paskaitų. Sykį jis auditorijoje viešai apie save tarė: „O aš juk esu poetas". *Taip* apie save tarti aš niekad negalėčiau — paprasčiausiai nedrįsčiau"[44]. Kartais atrodo, kad šis jo drovumas, vertinant save ir savo darbus (ir ne tik juos) yra tolygus skaistumui, visada pasireiškiančiam mūsų poelgiuose ir ypač santykiuose su žmonėmis. Nė nemanau, kad Maceinos atveju tai būtų koks nors fariziejiškumo požymis...

Taigi poezija Maceinos gyvenime užėmė itin svarbią vietą. Manyčiau, kad ji, kaip ir jo laiškai artimiesiems, yra savitas raktas atskleisti ir suprasti Maceiną ne kaip visuomenės veikėją arba filosofą, o būtent kaip žmogų, kuris kentėdavo, ieškodavo, nerasdavo, nusivildavo ir vėl ieškodavo... „Laiškai labiausiai atskleidžia žmogų", — tvirtina Maceina 1984 metais laiške dukrai, — nors „žmogaus sielos gelmės niekam nėra prieinamos". Tai tiesa, tačiau

[43] Grinius J. Veidai ir problemos lietuvių literatūroje, t. 2. — Roma, 1977, p. 4S8.

[44] A. Maceinos laiškas (1980 m. sausio 50 d.) dukrai Danutei Marijai Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

poezija turbūt daug pajėgesnė net ir už draugišką bendravimą laiškais atskleisti žmogaus sielos gelmes. Tačiau tos gelmės yra tokios gilios, kad iš tikrųjų taip ir lieka niekam iki galo neprieinamos, nors poezija knygos pavidalu ir prieinama visiems...

Poezija buvo Maceinos vidinis, nematomas ir kitiems sunkiai prieinamas gyvenimas. Tačiau buvo ir kitas jo gyvenimas — viešas, gal tuo metu ne mažiau svarbesnis jam pačiam už tą nuo visų paslėptą, besireiškiantį poetinėje kūryboje... Tuo tamsiu laikotarpiu, kai Lietuvoje šeimininkavo naciai, jo darbas buvo tikslingas ir ką jis bedarydavo, pradedant paskaitomis universitete ir baigiant pogrindžio veikla, visada vadovavosi deklaracijos „Į organiškosios valstybės kūrybą" reikalavimais — ugdyti „vis sąmoningesnius, aktingesnius, sumanesnius, sąžiningesnius, ne tik suprantančius, bet giliai jaučiančius nepriklausomos valstybės prasmę[45] bei reikšmę, ją praradus, Lietuvos gyventojus. Į pogrindžio veiklą Maceina įsitraukė tuoj pat grįžęs iš tremties. Lietuvoje veikė patriotinis lietuvių sąjūdis, kurio tikslas buvo suburti ir sutelkti visas tautos jėgas, idant, karui pasibaigus, su kitų Vakarų valstybių pagalba būtų galima atkurti trokštamą nepriklausomybę. Kaip jau minėta, Berlyne Maceina dalyvavo LAF'o veikloje. Tačiau jau ir tada ši organizacija nebuvo vieninga. Todėl visai natūralu, kad vokiečiams uždraudus LAF'o veiklą, jo dalyviai, nors ir siekdami vieno tikslo, pradėjo burtis partiniu-ideologiniu pagrindu. Taip buvo atkurta Lietuvos laisvės kovotojų sąjunga (LLKS), suvienijusi radikalesnių pažiūrų žmones, o pažangieji katalikai 1941 metų pabaigoje įkūrė Lietuvių frontą (LF). Vienas šios organizacijos steigėjų, be Juozo Ambrazevičiaus, Adolfo Damušio, Zenono Ivinskio,

[45] Naujoji Romuva, 1936 m. vasario 23 d., p. 173.

buvo ir Antanas Maceina. Jis negalėjo likti bendro tautos darbo nuošalėje. Juo labiau, kad LF'o veikloje Maceina matė tam tikrą jaunesniųjų katalikų sąjūdžio darbo tąsą. Jis buvo įsitikinęs, kad LF, kurio veikla „savo kilme siekianti 1936 m. kovo mėn. (turėjau galvoje deklaraciją „Į organinės valstybės kūrybą", paskelbtą „N. Romuvoje"), veikia *kaip organizuota grupė* jau nuo 1940 m."[46] Maceinos įsitraukimą į šį darbą taip pat galima pavadinti organišku — juk jis buvo nuostabiai nuoseklus žmogus. Nuoseklumas būdingas ir jo minčiai, ir jo veiklai. Be to, savo veikla jis, matyt, norėjo atsispirti nepagrįstiems kaltinimams bei priekaištavimams, kurie jį pasiekė pirmos tremties metu. Kaip jau minėta ir kaip tvirtina Julija Maceinienė savo „Dienoraštyje", Maceinai ne kartą buvo priekaištaujama, kad jis pabėgo iš Lietuvos ypač sunkiu jai metu, kai jis, kitų manymu, buvo ypač reikalingas Tėvynei. Jo pabėgimu labiausiai pasipiktino „senieji klebonai" (matyt, jie niekaip negalėjo pamiršti jo garsios paskaitos apie socialinį katalikų teisingumą) sakydami: „pats klebonijas parceliavo, o kai atėjo tikrieji parceliuotojai, tai pabėgo..."[47] Tai girdėti jam, be abejonės, buvo labai skaudu, „lyg kas peiliu būtų dūręs"[48]. Panašių ir dar skaudesnių kunigijos „peilio dūrių" Maceinai dar teks iškęsti ne vieną... Tačiau galbūt skausmingiausią priekaištą jam teko patirti (nors ir netiesiogiai) iš savo didžiai gerbiamo mokytojo Stasio Šalkauskio[49], kuris aiškiai buvo nepatenkintas tuo, kad jaunieji

[46] Tulaba L. Nuo Dusios iki Tiberio, p. 512 (A. Maceinos laiškas, rašytas 1952 m. kovo 29 d., prel. L. Tulabai).

[47] Maceinienė J. *Dienoraštis*// Metai, 1992, Nr. 2, p. 119.

[48] Ten pat, p. 120.

[49] Grįžęs iš tremties, Maceina taip ir nesuspėjo susitikti su Stasiu Šalkauskiu. Šalkauskis mirė 1941 m. gruodžio 4 d. Šiauliuose.

intelektualai, bolševikams užėmus Lietuvą, paliko kraštą ir pasitraukė užsienin. Šalkauskis buvo įsitikinęs, kad nebuvo jokio tikro pagrindo trauktis iš Lietuvos. Tačiau jis klydo manydamas, kad kultūrininkamas negrėsė joks pavojus. Būtent Maceina ir keletas kitų turėjo rimtą pagrindą pasitraukti iš Lietuvos. 1940 metų vasarą pasitraukė „tik tie, kurie arba buvo NKVD griebti, bet, laimei, nepagriebti (Maceinos atvejis — *T. M.),* arba jautė tiesioginį pavojų dėl eitų pareigų (pvz., kun. J. Prunskis kaip „XX Amžiaus" redaktorius) bei buvusios veiklos (pvz., kun. S. Yla kaip knygos „Komunizmas Lietuvoje" autorius). Visi kiti, kurių nepalietė pirmoji suėmimų banga 1940 m. liepos viduryje, liko tėvynėje"[50]. Taigi, kaip matyti, tada, 1940 metų vasarą, Maceina neturėjo pasirinkimo. Tiksliau sakant, pasirinkimas buvo — arba būti suimtam — tapti beprasme auka, arba bėgti. Jis nutarė bėgti... Maceinos straipsnis „Nuo ko mes bėgome" — tai platus ir išsamus atsakymas į Šalkauskio priekaištą jam ir kitiems „pirmosios tremties dalyviams". Manyčiau, Šalkauskio priekaištas buvo pagrįstas klaidingu įsitikinimu, kad „sovietų okupacija nesudaranti Lietuvai kultūrinio pavojaus"[51], taip pat jis netinkamai įvertino žymių kultūros veikėjų situaciją, kuri buvo pavojinga jų gyvybėms. O štai kai kurių kunigų būgštavimai ir įtarimai dėl Maceinos buvo apskritai nepagrįsti bei įžeidžiantys, nes 1940 metų vasarą tiesioginis pavojus daugumos kunigų gyvybei dar negrėsė...

Taigi Maceina gana aktyviai įsitraukė į Lietuvių fronto veiklą. Reikia pabrėžti, kad tuo metu visos pogrindžio organizacijos siekė vieno pagrindinio tikslo — atkurti Lietuvos nepriklausomybę,

[50] Maceina A. *Nuo ko mes bėgome* // Į laisvę, 1971, Nr. 51, p. 6.

tačiau nepriklausomą Lietuvą jie įsivaizdavo skirtingai. Tas nuomonių arba vizijų išsiskyrimas trukdė jiems susivienyti. 1943 metais Lietuvoje veikė du pagrindiniai antinacinės rezistencijos centrai: krikščioniškoji Tautos taryba ir liaudininkų, socialdemokratų, tautininkų bei nacionalistų Vyriausiasis lietuvių komitetas. Ir net šiems centrams susijungus (1943 metų lapkričio 25 d.) į Vyriausiąjį Lietuvos išlaisvinimo komitetą (VLIK'ą), nuomonių skirtumas, nesantaika tarp atskirų organizacijų bei partijų, nors ir siekiančių vieno tikslo, neišnyko. Vėliau, būdamas vėl tremtyje, Maceina savo paskaitoje „Lietuvių fronto organizacija ir taktika"[52] rašė: „Politiniame gyvenime mes miname *naujus* (išskirta mano — *T. M.)* kelius". Bendrame politinio Lietuvos gyvenimo fone Lietuvių frontas išsiskyrė iš kitų organizacijų būtent šiais ieškojimais, kurie, beje, prasidėjo dar 1935 metais, o gal šiek tiek ir anksčiau. Nuo kitų organizacijų LF skyrėsi dar ir tuo, kad šiame sąjūdyje pagrindiniai veikėjai, pasak Maceinos, buvo ne kolektyvas, o *asmenybės,* „idėjos nešėjai". „Sąjūdis visada remiasi asmenybėmis, nes jis remiasi idėjomis"[53], — rašė Maceina. Tai buvo svarbiausia šio sąjūdžio nuostata. Lietuvių fronto veikėjai Lietuvą įsivaizdavo kaip šalį, kurioje, atkūrus nepriklausomybę, bus įvykdyta *kultūrinė demokratija.* Pagrindinis sąjūdžio dalyvių ginklas buvo „gyvas ir rašytas žodis". Suprantama, kad gyvenimas šiek tiek pakoregavo tų žmonių, kurie sudarė LF branduolį, veiklą. Lietuvių frontas, pradėjęs dirbti nacių okupuotoje Lietuvoje, buvo antinacinis

A. Maceinos archyvas, f. 181—97. Minimos paskaitos data nenurodyta, nors iš turinio aišku, kad ji rašyta, kai Maceina jau antrą kartą (1944 m.) atsidūrė tremtyje.

rezistencinis sąjūdis. Tačiau vėliau, jau 1944 metų vasarą, sovietams vėl okupavus Lietuvą, šio sąjūdžio veiklos pobūdis šiek tiek pasikeitė, nes pasikeitė sąlygos, kuriomis LF teko tęsti savo darbą...

Prasidėjęs karas ir Birželio sukilimas smarkiai sugriovė Lietuvą tiesiogine prasme. Sukilimas, kuriuo buvo siekiama išvaduoti Tėvynę iš sovietinių okupantų, manyčiau, padarė Lietuvai nemažai žalos, kaip ir kiekvienas revoliucinio pobūdžio maištas ar ginkluotas pasipriešinimas... Sukilimas, deja, neišgelbėjo Lietuvos iš sovietų okupacijos, nors ir padėjo „išvaduotojams" lengviau įžengti į Lietuvą... Taigi šie didžiuliai įvykiai sujaukė žmonių gyvenimą, jis tapo įtemptas, neramus, o žmonės irzlūs, nepakantūs, nervingi... Tai suprantama, nes džiaugtis tikrai nebuvo ko — tariamieji „išvaduotojai" greitai parodė savo tikrąjį veidą: „jie (naciai — *T. M.)* nuskurdino mus išplėšdami mūsų krautuves, mūsų fabrikų žaliavų atsargas... — rašė savo tada dar mažiems vaikams Julija Maceinienė. — Mūsų maisto normos yra juokingai mažos. Judu dabar nė nujausti negalite, kad Jus tinkamai pamaitinti mums dabar yra nemaža problema. Tėtytis yra pasiryžęs dėl pieno lašo Judviem keliauti kas antrą dieną į Panemunę!"[54] Ir nors karas buvo jaučiamas visur, o jo pabaiga atrodė miglota, vokiečiai ryžtingai šeimininkavo ir įvesdinėjo savo tvarką svetimame krašte. Jau 1941 metų liepos pabaigoje prasidėjo bibliotekų „valymas", buvo naikinamos netinkamos, t. y. ideologiškai nepriimtinos naciams knygos, buvo suvaržyta knygų bei periodinės literatūros leidyba. Lietuvių fronto leidinys „Į laisvę" buvo uždarytas, o likusieji, dar egzistavę, buvo griežtai cenzūruojami. Sunkūs metai atėjo ir aukštosioms mokykloms bei mokytojų seminarijoms. 1943 metų pavasarį buvo

[54] Maceinienė J. *Dienoraštis* (laiškas vaikams)//Metai, 1992, Nr. 5, p. 120.

uždaryti Kauno ir Vilniaus universitetai. Profesūra, sykiu ir Maceina, 1942 metais gavęs ekstraordinarinio profesoriaus vardą ir išrinktas fakulteto dekanu, liko be darbo... Jam tai buvo tragedija: „Aš turiu dirbti. Be darbo aš žūčiau", — šie 1933 metais pasakyti žodžiai, manyčiau, geriausiai apibūdina Maceiną kaip tikrą krikščionį, kuris galėjo „ištverti" pasaulį tik dirbdamas... Naciai taip įsismagino įvesdami savo tvarką, kad net buvo pasiryžę pakeisti miestų bei gyvenviečių pavadinimus ir mielai būtų pakeitę, jei jiems tai būtų pavykę padaryti, ir žmonių pavardes. Maceinai buvo pasiūlyta pasivadinti „gražiai" vokiškai — „Maceiner", už tai jam buvo žadamas saugumas bei geras darbas. Tačiau tai padaryti jis griežtai atsisakė". Naciai iškraustė — tai įvyko 1943 metų rugpjūčio 25 d. — iš buto jo šeimą (tiesą sakant, jie kraustė iš miesto centro bet ką, jei jiems patikdavo butas) prieš pat trečiojo Maceinų kūdikio gimimą. Ir paties Maceinos nepamiršo, jo veikla buvo nuolat stebima. Prasidėjo inteligentų „valymas"...

Taigi tokioje neramioje aplinkoje rugsėjo 12 d. gimė trečias Maceinų vaikas, šįkart — mergytė. Tačiau šeima nesidžiaugė. Netekęs darbo, nematydamas jokios prošvaistės, Maceina užsidarė savyje, retai nakvodavo namuose, ieškojo kokios nors išeities ir... vienatvės. Raginamas draugų jis išvažiavo iš Kauno į kaimą Šakių rajone, kur galiausiai susirgo, todėl teko sugrįžti į Kauną ir gultis į ligoninę, nors būti Kaune jam buvo pavojinga. Jis niekada nebuvo geros sveikatos — nuo pat vaikystės dažnai sirgdavo, negaluodavo. Daug vėliau lyg stebėdamasis, kad vis dar gyvena, dukrai Danutei jis rašys: „silpnas vaikas, silpnas jau-

paremtas mamos Julijos Maceinienės prisiminimais.

nuolis, visokių negandų bei ligų ištiktas vyras pamažu, pamažu ėmė ir užkopė į senio „sostą"[56]... Grįžęs iš kaimo, Maceina buvo paguldytas į Kauno 1-ąją chirurginę kliniką, kur jam buvo skubiai atlikta išvaržos operacija. Operavęs Maceiną chirurgas, pasak giminių, išgelbėjo jo gyvybę tikrąja to žodžio prasme, nes gestapininkams, ieškojusiems Maceinos, kaip nepaklusnaus inteligento, pasakė, jog Maceinos būklė labai sunki ir jam nėra jokios vilties išgyventi...

O tuo metu padėtis fronte smarkiai keitėsi. Pergalingas ir greitas vokiečių veržimasis vis gilyn į Rusijos platybes pamažu lėtėjo ir galų gale buvo visai sustabdytas. Sovietų kariuomenė stumte stūmė vokiečius iš savo teritorijos... Ėjo 1943-ieji. Staigus persilaužimas fronte nežadėjo Lietuvai nieko gero, nes buvo akivaizdu, kad Lietuvai grėsė pavojus vėl būti okupuotai, tačiau dabar jau kitų. Sunku įsivaizduoti, kad lietuviai galėjo atlaikyti sovietų invaziją be Vakarų valstybių karinės pagalbos. Tačiau buvo tikėtasi, kad Vakarai neleis bolševikams įžengti į Europą ir taip apsaugos Lietuvą nuo sovietų invazijos... Deja, šios viltys ilgainiui nepasiteisino. Be to, nevertėtų pamiršti, kad karo metais Lietuvoje aktyviai veikė ne tik lietuvių rezistencinės organizacijos, bet ir sovietų partizanai, kurie kovojo ne tik su vokiečiais, bet žudė ir terorizavo vietos gyventojus... LKP Centro komitetas bei Lietuvos TSR vyriausybė nesnaudė ir nežadėjo pasiduoti, juo labiau, kad tais metais pradėjo ryškėti būsimosios pergalės kontūrai... Taigi Lietuvos ir jos žmonių likimas nuo jų pačių visiškai nepriklausė. Padėtis buvo sunki, dviprasmiška ir ganėtinai beviltiška,

[56]A. Maceinos laiškas (1980 m. sausio 30 d.) dukrai Danutei Marijai Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

todėl buvo itin sunku apsispręsti, ką daryti toliau, kaip pasielgti... Be pagrindinio — esminio — apsisprendimo tai padaryti galėjo nedaugelis. Apskritai dauguma žmonių, ypač kritiškoje arba ribinėje situacijoje, susitaiko su savo likimu ir jį atiduoda į svetimas rankas, nes apsispręsti — reiškia prisiimti atsakomybę. Tačiau atsakomybės našta daugeliui yra nepakeliamas dalykas. Todėl ir pats apsisprendimas — ne kiekvieno galioje bei valioje. Daugelis paklūsta likimo arba, tiksliau, svetimai, primetamai valiai. Tačiau asmenybė visada apsisprendžia pati, o apsispręsdama visada rizikuoja, nes jai visada gresia, kaip rašė Maceina viename iš savo laiškų (1974 metų gruodžio 4 d.), pavojus „apsispręsti ir už niekį". Taigi asmenybės apsisprendimas gali būti ir klaidingas, ir dėl savo kilnumo bei aukštų siekių nesuprastas kitų, o tam tikra prasme jiems ir pavojingas ar netgi žalingas, nes gali šalia esantiems arba kartu gyvenantiems atnešti daug vargo ir ašarų... Tačiau, kad ir kaip ten bebūtų, šis laisvas sąmoningas apsisprendimas būdingas kiekvienai ryškiai asmenybei.

Maceina savo pagrindinį apsisprendimą padarė būdamas dar labai jaunas. Ir visa jo veikla bei veiksmai buvo kaip šio pagrindinio kamieno šakos. Todėl apsispręsti toje kritiškoje situacijoje, kai 1944 metų liepos 4 d. sovietų kariuomenė peržengė Lietuvos sieną, jam nebuvo sunku. Sunku buvo kitkas — nežinia kuriam laikui palikti Tėvynę ir šeimą. Šeimos palikti jis nenorėjo, tačiau paliko... „Sakai, negalėjusi man dovanoti, kodėl Julytę palikęs, šios kaltės ir pats sau negaliu dovanoti. Tačiau anuo metu buvo mane apėmusi kažkokia negalia, kažkoks paralyžius ir net noras žūti. Priežasčių buvo ne viena. <...> Aktyvus aš buvau, bet jau buvo per vėlu. Nepamiršk, kad mes neturėjome nei arklio, nei vežimo, o žmogus (vienas kunigas), kuris buvo juos žadėjęs, paskutinį momentą jų mums nedavė, bijodamas, kad vokiečiai jų pakelyje neatimtų, tarsi bolševikai iš jo

paskiau nebūtų atėmę! Tuo tarpu mūsų didšeimės buvo juk 8 žmonės — tarp jų trys vaikai ir du senukai, ir aš pats dar ligonis. Mano žaizdos užgijo tik 1945 m. vasario mėnesį Würzburge. Žinoma, aš kaltinu save, kad į viską nespjoviau, nepasiėmiau vaikų ir neišėjau pėsčias, kaip tai padariau vėliau vienas. Bet ar dėl to nebūčiau kaltinęs savęs ir ar nebūčiau buvęs kaltinamas, palikęs senus žmones vienus? Išeitis buvo labai kebli ir vargiai nugalima be kaltės. Man šiandien tik viena yra paaiškėję, kad kas nepalieka savo tėvo ir motinos, savo sesers ar savo brolio dėl savo moters ar vyro (Julijos Maceinienės atvejis — *T. M.),* tas sugriauna galų gale patį gyvenimą"[57]. Taigi priežasčių, kodėl Maceina galų gale išėjo vienas, palikęs šeimą, matyt, pirmiausia reikia ieškoti Maceinų asmeniniame gyvenime, kuris nuo pirmų vedybinio gyvenimo metų klostėsi ne visai taip, kaip buvo norėta. Priminsiu, Julija Maceinienė nepanoro skirtis su savo tėvais ir seserimi, taigi „dviejų vienatvės", apie kurią svajojo Antanas, jam neteko patirti... Tačiau jis mylėjo savo šeimą ir jam, kaip žmogui, vyrui, trijų mažamečių vaikų tėvui, didelės šeimos galvai bei maitintojui, buvo labai nelengva pasiryžti tokiam žingsniui, kurį jis nutarė žengti neturėdamas, atrodo, kitos išeities, kaip tik palikti savuosius, kuriems jis buvo labai reikalingas, likimo valiai... Išėjo dar ne visai pasveikęs po operacijos, silpnas, kenčiantis... Pagal bendrą susitarimą šios kančios keliu Maceiną lydėjo jo žmonos Julijos sesuo Antanina[58]...

Bublienei // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

pataikiusi atsitiktinė kulka, kurią netyčia iššovė vokiečių karininkas vienoje iš Viurcburgo kavinių A. Maceinos, J. ir A. Grinių bei Z. Ivinskio akivaizdoje. Ji buvo sužeista 1945 m. vasario 28 d., o po septyniolikos dienų mirė ligoninėje.

Antanina Tverskaite (Julijos Maceinienės sesuo), 1931 m.

Maceina paliko namus 1944 metų rugpjūčio 2 dieną[59]. Tai buvo nepaprastai sudėtingas Lietuvos žmonių ir jo paties gyvenimo laikotarpis ir nepaprastai sunkus bei komplikuotas šeimai sprendimas... Tačiau kitaip pasielgti jis negalėjo... Dėl savo pagrindinio apsisprendimo jam teko paaukoti šeimą... Išties — „kokie keisti žmogaus gyvenimo keliai": 1940 metais Maceina bėgo į Vokietiją pas tariamus išvaduotojus, o 1944-aisiais jis vėl bėgo į tą pačią Vokietiją, bet jau pas pralaimėtojus savo tėvynės okupantus. Ir kito kelio jam, matyt, nebuvo. Jis, kaip ir dauguma Lietuvos šviesuolių inteligentų (šį kartą jau neturėjusių jokių vilčių dėl savo Tėvynės ateities), traukėsi kartu su savo tėvynės okupantais (karti likimo ironija!) į šių okupantų tėvynę... Šis kelias atrodė be galo ilgas, sunkus ir tamsus — jis vedė per Kulautuvos miškus, Panemunę, per Seredžių, Šakius... Jie ėjo trise[60], ėjo pėsčiomis, nakvodami kur papuola — apleistose sodybose, klebonijose, pakrūmėse, kartais ištuštėjusiais Lietuvos keliais juos pavėžėdavo pakeleivinės mašinos su besitraukiančiais vokiečiais... „Vasara jau buvo pribrendusi ir

[59] Ši mano nurodyta data yra apytikrė — sprendžiant iš Julijos Maceinienės dienoraščio, Maceina iš namų išėjo pirmomis rugpjūčio dienomis. Tačiau kai kurios aplinkybės rodo, kad tai įvyko būtent rugpjūčio 2 dieną.

[60] Kartu su A. Maceina ir A. Tverskaite ėjo ir jos draugė bibliotekininkė iš Kauno Jieva (pavardė nenustatyta), kurios brolis gyveno Vokietijoje.

geltona. Ir mes trys lyg sudžiūvę šieno padraikai nešami iš pastogės nežinomybėn <...>. Vėl visai visai vieni. Ne tiktai trobos tuščios, bet ir laukai ir medžiai tušti, be jokio paukščio, be jokios gyvybės. „Mes keliaujame paskutiniai per niekieno žemę"[61]. Ir iš tikrųjų žemė tada jau buvo niekieno — ji nepriklausė netgi tikriesiems jos šeimininkams... Galų gale jie pasiekė Slavikus; čia klebonijoje laikiną prieglobstį rado nemažas būrys pabėgėlių, ilgai kažko vis dar laukusių, gal stebuklo?... „Mes neturėjome čia už ko užsigriebti. Net skaityti nebuvo kas. Mums beliko kentėti ir laukti. Ir mes laukiame stebuklo: greitai vakaruose turėjo įvykti taika, greitai visi bendromis jėgomis turėjo išvyti bolševikus iš mūsų krašto ir greit turėjome mes vėl grįžti į savuosius". Kai vokiečiai laikinai atidarė sieną, „kilo didelis nerimas pabėgėlių tarpe: ar jau leistis per sieną, ar dar kiek lūkuriuoti... Vieni įrodinėjo, kad nėra ko laukti, kad jau atėjo paskutinis momentas ryžtis palikti savo kraštą, nes čia bolševikai iš po vienos gražios dienos gali netikėtai lyg grybai išdygti. Kiti optimistai įkalbinėjo dar laukti, žiūrėti, kas toliau bus... Pabėgti visada dar būsią laiko. <...> Antanukas nenorėjo skubintis. Jis buvo nutaręs laukti tol, kol dar mažiausias mūsų krašto gabaliukas bus nuo bolševikų laisvas"[62]... Šį kartą Maceina buvo vienas iš paskutiniųjų pabėgėlių, išėjusių iš ištuštėjusios Slavikų klebonijos, kai jau nebeliko jokios, net ir beprotiškos vilties. Tik tada jis peržengė Lietuvos sieną... Ir kas gali žinoti, gal jau tada jis nujautė, kad atgal jam kelio nebus, todėl ir delsė, nesiskubino norėdamas „dar kiek pabūti" savoje žemėje...

[61] Iš A. Tverskaitės užrašų (savo užrašus apie jų lemtingą kelionę iki Slavikų, kur pabėgėliai laukė savo valandos pereiti Lietuvos—Vokietijos sieną, A. Tverskaitė pradėjo rašyti Slavikuose 1944 m. spalio 5 d.). A. Tverskaitės užrašų ir dienoraščio kopijos saugomos S. ir T. Maceinų šeimos archyve.

[62] Ten pat.

Gyvenimo vingiai

„Gyvenimas nėra toks lygus kaip autostrada:
sėsk į auto ir trauk į norimą tikslų. Gyvenimas yra duobėtas
šunkelis, kurio duobėse sudūžta ir viltingiausi pažadai"[1].

1944 metų lapkričio pradžioje Maceina su savo svaine Antanina Tverskaite atsidūrė nuolat bombarduojamame Viurcburge. Prasidėjo labai trapus, neužtikrintas, kupinas nerimo, nepriteklių ir neapibrėžtumo jo sunkaus gyvenimo etapas. Tačiau visos negandos, praradimai, ligos, nepritekliai negalėjo užgožti Maceinai būdingo veiklumo, ryžto įveikti visus sunkumus bei kliūtis ir dirbti siekiant bet kokiomis sąlygomis padaryti savo gyvenimą prasmingą ir „nepamesti" jau seniai užbrėžto tikslo tarnauti Dievui ir Tėvynei. Sąmoningas įsipareigojimas pasauliui virto auka... Jis jau daug buvo paaukojęs šiam pasauliui... Taigi, išsinuomojęs pigų nekūrenamą kambarėlį, Maceina ištisas dienas praleisdavo vietiniame universitete skaitydamas. „Niekur ir niekad nesu tiek daug skaitęs filosofijos veikalų, kaip tuo

[1] A. Maceinos laiškas (1978 m. gegužės 11 d.) sūnui Sauliui Maceinai // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

metu Würzburge ligi jo sudeginimo (1945 03 16)"[2]. Taip „atsinaujino" jo filosofavimas, kuris buvo nutrauktas vokiečiams uždarius Lietuvos aukštąsias mokyklas. Filosofavimas laikui bėgant pasidarė pagrindiniu jo užsiėmimu, pamažu išstūmęs iš jo gyvenimo ir visuomeninę veiklą, ir pedagogiką... Tačiau — ne poeziją. Su poezija jis niekada nesiskyrė. Ji tūnojo jame kaip sužvarbęs paukštis, kuris laukia valandos, kai galės išskristi. Maceina buvo įsitikinęs, kad tarp poezijos ir filosofijos „esama gilaus vidinio ryšio", ir šis jo įsitikinimas buvo pagrįstas giliu asmeniniu išgyvenimu. Taigi filosofiją padaręs savo pagrindiniu užsiėmimu, kuri tapo jo nuolatine būsena, Maceina ir „gyvenęs *filosofiškai"*, nors gal ir ne visai taip kaip Sokratas, kurio gyvenimą Maceina pateikė mums kaip „buvojimo" filosofiškai pavyzdį, nes „jo (Sokrato — *T. M.)* filosofija buvo jo būvis"[3]. Tačiau Maceina gyveno ne tik filosofiškai, jis gyveno dar ir *poetiškai,* nors niekada ir neišdrįso to viešai pasakyti. Jis tik prisipažino, kad „poezijos buveinė" jo širdžiai labai artima ir kad jis joje dažnai lankosi... Tai suprantama, nes jo širdis buvo išties labai jautri ir pažeidžiama, taigi ne veltui jis visą gyvenimą bandė ją suvaržyti... Poezija iš tikrųjų buvo tarsi Maceinos apsauga — jo protą ji saugojo nuo dogmatizmo, o širdį — nuo suakmenėjimo... Ir čia norėtųsi iš karto pabandyti atsakyti į Maceinos iškeltą pusiau klausimą: „Ar poezijos gyvenvietė manyje yra lygios vertės kaip ir filosofijos gyvenvietė..."[4] Turbūt ne. Tikriausiai taip nebūna, kad viename asmenyje sugyventų

[4] Plg.: Maceina A. *Filosofijos keliu* // Raštai, t. 6, p. 398.

lygiaverčiai poetas ir filosofas. Kažkuris iš jų ima viršų... Maceinos atveju, atrodo, viršų paėmė filosofas, nors jis negalėjo nutildyti poeto, tačiau neabejotina, kad tarp jų dviejų — Maceinos filosofo ir Maceinos poeto — „esama gilaus vidinio ryšio"... Apskritai tema — Maceina filosofas ir Maceina poetas — labai subtili, ir, norint kiek geriau suprasti Maceinos asmenybę, ją tikrai verta panagrinėti...

O dabar vėl grižkime į šaltą, svetimą, nuolat bombarduojamą Viurcburgą, kuriame kiekviena išgyventa diena žeidė Maceinos širdį, o protas kasdien stengėsi išsaugoti jo trapų gyvenimą. Kadangi Maceinai šis laikotarpis buvo jo įžengimo į filosofijos kelią pradžia, tad atrodo, kad būtent filosofija arba, tiksliau, filosofavimas tam tikra prasme gelbėjo jį, nuolat kenčiantį, liūdintį ir atgailaujantį (prisiminkime jo paliktą Lietuvoje šeimą), nuo nuolatinės sąžinės graužaties bei širdies dejonių... O karas vis tęsėsi, kartais netgi atrodė, kad jis niekada nesibaigs. „Dievas žino, kada jis baigsis. O kiek buvo pranašauta, kiek buvo spėliota ir visų laukta toji karo pabaiga, kai buvom dar Lietuvoj, bet turbūt niekad tiek jos nelaukėm kaip dabar. Ar galima bent įsivaizduoti tokį laiką, kai sirenos nebekaukia, kai lėktuvai nebeūžia viršum galvos, kai miestas sklidinas šviesos! O kokia puiki svajonė, koks sapnas nebejausti to amžino įtempimo ir rūpesčio. Kokia laimė grįžti į savo kraštą, pas savo mylimuosius! Bet kada ateis toji diena? Ar mes sulauksime?"[1] Atrodo, šiuose Tonės Tverskaitės žodžiuose atsispindi bendra tremtinių, kurių gyvenimas vis dar buvo v i e n tik laukimas, nuotaika...

[1] A. Tverskaitės dienoraštis, rašytas Viurcburge 1944 m. gruodžio mėn. // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

„Ar mes sulauksime?.." Nesulaukė — nei ji, nei jis... „Kovo 15 dieną mirė Tonė, — užrašė savo dienoraštyje Antanas Maceina. — Kovo 16 dieną žuvo Würzburgas. Abudu šitie įvykiai sukrėtė mane ne savo pačiu žlugimu, bet savo *neprasmingumu* (išskirta mano — *T. M)"*[6]. Norėtųsi atkreipti dėmesį į tai, kad *ne pati mirtis* sukrėtė Maceiną, nes „mirtis savyje — tai, aš esu dabar visiškai įsitikinęs, — nėra nei baisus, nei sunkus dalykas"[7], bet būtent šis „neprasmingumas", kurį Maceina visada labai išgyvendavo, nes jis visada ir bet kokiomis sąlygomis ieškojo gyvenime prasmės bei esmės... Moters ir miesto beprasmė žūtis tarsi išmušė žemę iš po jo kojų. „Dabar Würzburge jau niekas manęs neberišo: nieko nebėra. Filosofijos seminaro su universitetu nebėra, Tonės nebėra"[8]. Dar tris dienas, išsikankinęs, karščiuodamas, slankiojo jis „po griuvėsius ir dūmus" ir paliko „šią mirusiųjų buveinę". Griniaus lydimas, Maceina, palikęs Viurcburgą, nutarė važiuoti pas kunigą Rimšelį, kunigavusį kaimelyje netoli Sveinfurto, apie 40 kilometrų nuo Viurcburgo. Svetingas kunigas jais pasirūpino ir tą pačią dieną suieškojo jiems kambarius. Kaimelis, kuriame Maceinai teko praleisti gerokai daugiau negu du mėnesius ir sulaukti karo pabaigos, vadinosi Brebersdorfas... Matyt, taip jau buvo likimo lemta, kad būtent šis kaimas, kuriame Maceina apsigyveno atsitiktinai, o tiksliau, tie žmonės, kurie jį priglaudė, laikui bėgant užims svarbią vietą jo tolesniame gyvenime. 1945 metų pavasarį radęs laikiną prieglobstį Brebersdorfe, Maceina po 42 metų, rado čia ir amžiną

[6] A. Maceinos dienoraštis, rašytas Viurcburge 1945 m. kovo-birželio mėn. Mintys, cituojamos iš jo, buvo užrašytos 1945 m. kovo 23 d.// S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

[7] Ten pat.

[8] Ten pat.

Bredersdorfas kaimelis netoli Viurcburgo, kuriame Antanas Maceina nuo 1945 m. pavasario praleido beveik metus

pastogę — atgulė šioje svetingoje, bet svetimoje žemėje amžinam poilsiui. Tačiau visa tai įvyko daug vėliau...

Taigi 1945 metų kovo 23 d. prasidėjo naujas Maceinos gyvenimo tarpsnis[9]. Jis apsigyveno vokiečių ūkininko šeimoje, už maitinimą šeimininkui „užmokėdavo" savo maisto kortelėmis. Diena slinko po dienos, o jis mintimis vis grįždavo prie neseniai įvykusių šiurpių įvvkių, mąstė apie neaiškią ateitį, apie paliktą šeimą, nežinodamas nei ko griebtis, nei ką daryti... „Parsinešiau iš vietinio klebono porą knygų ir porą iš kun. Rimšelio. Bet

netikslių jo biografijos faktų. Pvz., kun. A. Liuima knygos „Antano Maceinos laiškai prel. Pranciškui Jurui" (Vilnius, 1997) įvade rašo, kad Maceina „1944—1949 m. gyveno Šveinfurt'o... tremties stovyklose". Iš tikrųjų Maceina 1944 m. stovyklose negyveno, ten jis atsidūrė tik 1945 m. birželį.

tuo tarpu net skaityti nesinori. Kažkoks vyksta keistas atslūgimas"[10]. Kitą dieną, Verbų sekmadienį (1945 03 25), jis užrašys savo dienoraštyje: „Lygiai prieš dvyvliką metų tokį pat Verbų sekmadienį sėdėjau Liuvene ant kalnelio atokaitoje ir svajojau. Bet kaip kitokia buvo tada nuotaika. Tada gyvenimas buvo prieš mane. Aš jam ruošiausi, daug ko iš jo tikėjausi, daug žadėjau jam duoti. Po dvylikos metų vėl esu svetur. Vėl esu vienų vienas tarp svetimųjų. Gyvenimas dabar sustojęs. Gyvenu laukdamas. Dabarties nebėra. Tačiau ir ateitis pridengta nepermatoma uždanga. Kas bus? — štai klausimas, kuris kankina visus mus, palikusius savo žemę. Pradedame gailėtis ją palikę. Nežinia ar tai yra tikras gailestis, ar tik nevilties ir nežinios šauksmas. Ir mirti yra geriau tarp savųjų. Bet ar mes būtume mirę tarp savųjų? Frontas slenka vis arčiau ir arčiau. Kad tik greičiau jis persiristų ar kaip kitaip išsispręstų! Bet tai dar ne viskas. Rytuose dar pasilieka mūsų mirtinas priešas. Kas ir kaip susidoros su juo? O nuo to priklauso visų mūsų tremtinių likimas"[11]. Maceiną dažnai aplankydavo tokios ar panašios mintys — įkyrios, kankinančios, trukdančios dirbti, nes užtemdydavo darbo prasmę, trikdė jo ir taip sudarkytą gyvenimą, kartais varė į neviltį ir į gilų pesimizmą. Tačiau tarp žmonių, su kuriais Maceina bendravo, jis buvo kitoks — ramus, santūrus, susitvardęs. „Kun. Rimšelis ir Ivinskis su Griniais stebisi mano ramumu, mano „stoiškumu". Bet jie nežino, kiek man šita ramybė kaštuoja. <...>. Tik keletą sykių, kai niekas nematė, kai buvau vienų vienas, buvau pradėjęs

[10] A. Maceinos dienoraštis (1945 m. kovo. 24 d. įrašas) // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

nesusilaikyti ir verkti. Ir pajutau, kad vieną sykį davus įspūdžiams valią, susilaikyti yra žymiai sunkiau. Todėl vėliau valdžiausi ir vienas likęs"[12]. Manyčiau, kad šis išorinis jo santūrumas bei ramumas suklaidino ne vieną jį pažinojusį ir bandžiusį suprasti jo asmenybę. Dažnas nesuprato nei jo lengvai pažeidžiamos sielos, nei jo jautrios širdies... Tačiau mokėjimas valdytis, nors tam prireikė daug pastangų, neleido Maceinai paskęsti savo kančioje, neviltyje, apsaugojo jį nuo visokių paklydimų, tuščiažodžiavimo bei įpročių, griaunančių žmogaus sielą ir kūną ... Po daugelio metų jis rašys dukrai: „Aš negeriu, nerūkau, nelaidokauju"[13]. „Rašymas sudaro mano gyvenimą", — šie jo dažnai kartojami žodžiai skamba lyg tam tikras leitmotyvas. Rašymas ir buvo jo gyvenimo leitmotyvas... Net ir tada, tų siaubingų 1945 metų pavasarį, kai virš galvos kiekvieną dieną ūžė lėktuvai ir sproginėjo bombos, praėjus vos mėnesiui po šiurpių įvykių, kuriuos jam teko išgyventi, jis bandė rašyti. „Šiandien vėl grįžau prie didžiojo inkvizitoriaus. Jį rašyti pradėjau dar Würzburge. <...> Atvykęs į Brebersdorfą, kurį laiką neturėjau teksto. Dabar gavau iš kun. Rimšelio „Brolių Karamazovų" I tomą, kuriame kaip tik šita legenda yra. Bet keletą dienų knyga gulėjo nejudinama. Bet šiandien mano darbinga nuotaika. Dar lovoje gulėdamas parašiau „Vakarop", kurį man vakar laukuose įkvėpė jaunos miežių vagelės. Paskui po pusryčių ėmiausi toliau inkvizitoriaus. Rašyti sekėsi"[14]. Maceina dėkojo Dievui, kad jis suteikė jam jėgų darbui, kad neleido „įgrimzti" kančioje...

[12] Ten pat, 1945 m. balandžio 1 d. įrašas.

Mickūnienei // Mickūnų šeimos archvvas.

[14] A. Maceinos dienoraštis (1945 m. balandžio 21 d. įrašas) // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

„Ačiū Tau, Viešpatie, kad viskas praeina. Mes dažnai liūdime, kad laikas slenka ir neša praeitin visus mūsų džiaugsmus, visas viltis, lūkesčius, mūsų mylimuosius ir mūsų darbus. Tai liūdna. Tačiau mes pamirštame, kad jis neša sykiu ir mūsų kančią..."[15] jis mokėsi pergalėti kančią ją iškentėdamas. Ir išmoko. Vėliau jis ėmėsi misijos „palengvinti" kelią kitiems pergalėti kančią, vadinasi, išgyventi ir nepalūžti. Jis išgyveno ir nepalūžo: „noras žūti", kuris jį aplankė, kai, netekęs darbo ir bet kokių galimybių dirbti mylimą darbą, jis blaškėsi ieškodamas išeities ir galiausiai, kai aplinkybės privertė jį palikti šeimą ir išeiti į „nežinią", daugiau niekada neaplankė jo. Jis „susigyveno" su kančia, kuri tapo jo filosofavimo šaltiniu... Būtent čia, Brebersdorfe, Maceina užbaigė savo „Didįjį Inkvizitorių", kurį pradėjo rašyti (vokiškai) dar būdamas Berlyne, o vėliau (lietuviškai) Viurcburge... Brebersdorfe jis parašė ir poetinį ciklą „Giesmių giesmė". Jonas Grinius, tuomet gyvenęs netoli Maceinos, teigė, kad šiam poezijos ciklui „akstiną davė A. Maceinos svainės Tonės Tverskaitės netikėta mirtis..."[16] Tai visai galimas dalykas, nes, kaip minėta, būtent iš gilių išgyvenimų ir kilo Maceinos poetiniai kūriniai. Įdomu tai, kad vienas Maceinos bičiulių sykį jam papriekaištavo, kad jis (Maceina — *T. M.)* „savo poezijoje kitoks negu savo filosofijoje: ne toks tikras ir net *netikras*"[17]. Su šiuo teiginiu nenorėčiau sutikti, nes poezija, Maceinos žodžiais tariant, „kalba ne proto vedama, o taria pačią žmogaus būtį"[18]. Ir nors „šioje būtyje yra gana tamsu", būtent

[15] Ten pat, 1945 m. balandžio 1. d. įrašas.

[17] A. Maceinos laiškas (1978 m. gruodžio 4 d.) sūnui Sauliui Maceinai // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

[18] Ten pat.

poezijoje atsiskleidžia žmogaus gelmės... Tad, manyčiau, žmogaus tikrumas greičiausiai glūdi jo poezijoje, kuri nėra taip lengvai prieinama kito protui bei širdžiai, kaip mums kartais atrodo. Kalbant apie Maceiną, sunku atsikratyti minties, kad savo poezijoje jis ir yra tikrų tikriausias, nes poezija — tai savitas žmogaus dienoraštis...

Karas ėjo į pabaigą... *„Mums karas jau pasibaigė"*, — užrašė Maceina savo dienoraštyje balandžio 10 d., tačiau netikrumas, lydėjęs tremtinių gyvenimą, liko. „Bet kas dabar laukia mūsų, pabėgėlių? Amerikonai, žinoma, elgsis su mumis gerai. Bet tas dar neišsprendžia mūsų likimo. Ką mes veiksime, kaip gyvensime? Pirmiau buvom įsijungę į vokiečių užsuktą mašiną ir taip laikėmės. Dabar ta mašina jau sustojo. Prie ko dabar pritapsime? lietuvių <...> yra jau nemaža. Bet frontas visus labai išsklaidė. Kaip ir kur susirinksime? Nežinomybė. Vėl kova prieš akis"[19]. Paskutiniais žodžiais tarsi apibrėžiamas tremtinių tikslas — kovoti už savos valstybės nepriklausomybės atstatymą. Šioje kovoje Maceina matė tremtinių gyvenimo prasmę. Tačiau idant šis tikslas būtų įgyvendintas, reikėjo susiburti, susivienyti ir nusibrėžti veiklos gaires... Nekantraudamas jis laukė leidimo išvažiuoti iš jam „mielo kaimelio", nes „karui pasibaigus, reikia susitikti su žmonėmis ir ką nors galvoti"[20]. Maceina ruošėsi važiuoti į Bambergą, kuriame buvo susitelkę šimtai lietuvių pabėgėlių. „Jis darosi lietuvių centras. Ir šitas centras kviečiasi mane. Ką aš ten veiksiu, nežinau. Bet viskas paruošta — kambarys dideliame viešbutyje ant

[19] A. Maceinos dienoraštis (1945 m. balandžio 10 d. įrašas) // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

[20] Ten pat, 1945 m. gegužės 15 d. įrašas.

upės šalia miesto, amerikoniškas maitinimas, baltiniai — žodžiu, viskas, ko aš neturiu[21]. Važiuoti reikia"[22]. Iš Brebersdorfo Maceina išvažiavo 1945 metų birželio 1 d. Tada jam atrodė, kad pagaliau baigėsi jo ilgų „atostogų" metas, kai viltis buvo persipynusi su neviltimi, noras „keliauti ir veikti" — su begaliniu nuovargiu, aiškumo, tikrumo (net ir šioje svetimoje šalyje) troškimas — su sunkiai suvaldomu troškimu grįžti į Tėvynę, pas savuosius... Tačiau, matyt, Bamberge, Maceina, kaip ir Zenonas Ivinskis Viurcburge, „nerado... to, ko tikėjosi". Jį nuvylė tai, kad Bamberge bendras tremtinių darbas buvo „nevaisingas"... Taigi „susitikimas su žmonėmis", kurio jis taip troško, nebuvo sėkmingas. Su mintimi, kad „vienas žmogus gali daug daugiau padaryti negu būrys"[23], jis netrukus vėl sugrįžo į Brebersdorfą... Taigi Brebersdorfe jis pragyveno (su nedidele pertrauka, kai buvo išvykęs į Bambergą) „beveik ištisus metus". Ir šie metai tikrai nebuvo „nevaisingi". Kaip jau minėta, būtent Brebersdorfe jis parašė „Didįjį Inkvizitorių", sukūrė poetinį ciklą „Giesmių giesmė", užbaigė „pirmą juodraštį „Jobo dramos". Tą laiką, kurį Maceina praleido Brebersdorfe, grįžęs iš Bambergo, galima pavadinti tremties prasmės paieškomis. Manyčiau, kad būtent čia šie ieškojimai įgavo aiškų pavidalą — pavirto tikslia tremtinių veiklos programa. Kitaip vargu ar Maceina būtų išvažiavęs iš šio svetingo kaimelio, kuriame pradėjo jaustis beveik kaip namuose, nes nuolat buvo apsuptas šeimininkų, kurių sūnus žuvo Vilniuje, tėviškos globos...

[21] Visi A. Maceinos daiktai, išskyrus rankraščius, kuriuos jis visada nešiojosi „prie savęs portfelyje", žuvo per Viurcburgo bombardavimą.

[22] A. Maceinos dienoraštis (1945 m. gegužės 9 d. įrašas) // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

[23] Ten pat, 1945 m. birželio 2 d. įrašas.

Turėdamas aiškią tremtinių veiklos programą, Maceina „įsirašė į lagerį" Šveinfurte, buvusį netoli Brebersdorfo... Taip prasidėjo jo gana ilgas ir sunkus, tačiau kartu veiklus bei kūrybiškas laikotarpis stovyklose. Jis gyveno Šveinfurto, Niurtingeno, Švabijos Gmiundo tremtinių stovyklose. Šis laikotarpis tęsėsi iki 1949-ųjų pabaigos... Ištroškęs prasmingos veiklos, Maceina atsidūrė tarp savųjų, tokių pat kaip ir jis, tremtinių, ir nuo pat pirmųjų dienų kibo į darbą. 1946 metus Maceina laikė „atsikūrimo laiku", kai vėl susibūrė seni bičiuliai, katalikai kultūrininkai, pasiryžę iš naujo daryti viską, kas buvo daroma Lietuvoje nuo 1933 metų, „kada į religinį-kultūrinį mūsų Tautos gyvenimą pradėjo įsijungti jaunų, Vakaruose studijavusių žmonių..."[24] Taigi tremtyje „jauniems (tiesa, per tą laiką jie jau spėjo kiek pasenti) reformatoriams" reikėjo „organizuoti savą kultūrą". „Mums reikėjo kurti mokyklas, organizacijas (ypač ateitininkų), spaudą, Kat. Akciją"[25]. Be to, reikėjo tęsti Lietuvių fronto — rezistencinio sąjūdžio — veiklą, nes jų rezistencija, kaip sakė Maceina vienoje iš savo paskaitų[26], dar nebuvo baigta. Tačiau ši veikla, pasikeitus sąlygoms, turėjo įgyti kitokį pobūdį. „Laisvės netekimas grąžino mus visus (tiek krašte, tiek tremtyje esančius) į „Aušros" tarpsnį, kada nepriklausomos valstybės idealas švietė kaip aukščiausias. Jis šviečia dabar ir mums"[27]. Maceina jau nebegalvojo, kaip kadaise, būdamas pirmoje tremtyje, apie tolimus kraštus. Jis įžvelgė prasmingo darbo galimybę čia, Vokietijoje, kuri geografiškai buvo ne taip toli nuo

[24] Antano Maceinos laiškai prel. Pranciškui Jurui (3 laiškas), p. 25.

[25] Ten pat, p. 30.

M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, f. 181—97.

[27] Maceina A. *40 metą sukakties temomis* // Į laisvę, 1958, Nr. 15, p. 13.

Zenonas Ivinskis, Antanas Maceina, Alina Grinienė ir Jonas Grinius Vokietijoje, 1946—1948 m.

gimtųjų namų, bet vis dėlto toli, nes Namai buvo nepasiekiami. Tačiau viltis, kad jis grįš į Tėvynę, vis dar ruseno jo širdyje. Tad, norėdamas grįžti, turėjo nemažai padaryti čia, Vokietijoje...

Taigi šiuo pirmuoju antros tremties laikotarpiu, praleistu stovyklose, Maceinos visuomeninė veikla buvo ypač aktyvi. Netolimos praeities įvykiai, sugriovę ne tik žmonių gyvenimus, bet ir visą valstybę, tiesiog žadino savarankiškos valstybės atkūrimo veiklą. *„Atkurti savarankišką valstybę dabar yra tikslas, aplinkui kurį telkiasi ir turi telktis visos tremtinių pastangos.* Tai ir yra mūsų gyvenimo įprasminimas"[28]. Siekti šio tikslo, Maceinos požiūriu, reikia ne tik politikos keliu, „kuris veda į *formalinį* (išskirta mano — *T. M.)* tautos laisvę", bet ir *kultūros* keliu, „kuris eina per krikščioniškai humanistinių vertybių išlaikymą bei kūrimą". Šis antras kelias, būtent *kultūros*

[28] Ten pat.

kelias, Maceinai buvo pats svarbiausias, nes „išlaikytos" ir sukurtos tremtyje krikščioniškai humanistinės vertybės ir sudarys būsimojo laisvo gyvenimo Lietuvoje turinį. Todėl buvo būtina kovoti ne tik už laisvę formalia prasme, bet ir už šios laisvės *turinį,* kurį sudaro kultūra, „išaugusi iš laisvos krikščioniškai humanistinės dvasios". Taigi pats svarbiausias tremtinių gyvenimo uždavinys, kaip teigė Maceina, ir yra tokios *kultūros,* kuri būtų „laisvės ir *asmens* (išskirta mano — *T. M.)* pirmenybės nešėja"[29], *kūrimas.* Kuriant savosios valstybės idealą, buvo vadovaujamasi demokratiniu asmens pirmenybės principu ir siekiu įgyvendinti kultūrinę demokratiją. Valstybė turi tarnauti žmogui, nes žmogus yra kultūros (plačiąja prasme), kuri sudaro valstybės turinį, kūrėjas. Tačiau kultūrinis veikimas yra neįmanomas be pasaulėžiūrinio prado. Kiekvienas kultūrinis kūrinys yra įkūnyta žmogiškoji idėja. Idėjų sritis yra viršesnė už „daiktų sritį", nes nuo įkūnytų idėjų priklauso valstybės turinys. „Kultūrinės gėrybės" — mokslinės, meninės, religinės — padeda žmogui tobulėti ir atsiskleisti *dvasiškai,* tapti „pilnutiniu" žmogumi. Šios „kultūrinės gėrybės" padeda tobulėti ir valstybei, tapti jai „pilnutine", nes „valstybė yra kaip žmogus: kai jis gema, pirmutinis jo tikslas yra išsilaikyti; kai jis išsilaiko, pirmutinis jo tikslas yra išsivystyti ir tapti tikru bei pilnutiniu žmogumi"[30]. Tačiau politinės priemonės valstybės ir žmogaus tobulinimuisi netinka, nes jos visada yra priverstinės, vadinasi, žlugdančios žmogaus laisvę ir sykiu paneigiančios patį žmogų kaip idėjų nešėją ir kaip laisvą kūrėją. Todėl pati politika negali būti pasaulėžiūrinė, pasaulė-

[29]Maceina A. *40 metų sukakties temomis* // Į laisvę, 1958, Nr. 15, p. 13.
[30]Ten pat.

žiūra nėra jos kompetencija. Pasaulėžiūra priklauso ir turi priklausyti tik kultūrai...

Taigi tremtyje Maceina ir kiti žymūs kultūrininkai kūrė savosios valstybės idealą. Tai buvo tie patys žmonės (nors ir ne visi, kai kurių jau nebebuvo tarp gyvųjų[31]), kurie anksčiau paskelbė manifestą „Į organiškosios valstybės kūrybą", dalyvavo LAF'o veikloje, o grįžę po pirmosios tremties į Lietuvą organizavo nacių okupuotoje tėvynėje rezistencinį sąjūdį — Lietuvių frontą, kurį Maceina apibūdino kaip „pilnutinės demokratijos sąjūdį"[32]. Lietuvių fronto branduolį sudarė katalikiškos orientacijos žmonės, arba buvę jaunieji katalikai, vadinamieji „36-tų metų generacijos" žmonės — Juozas Brazaitis*, Adolfas Damušis, Zenonas Ivinskis, Juozas Katilius (Vytautas Vaitiekūnas), Antanas Maceina ir kt. Per visą vokiečių okupaciją šie žmonės bandė tęsti savo jau seniai pradėtą darbą — kurti būsimos valstybės pagrindus. Jų manymu, atkurtos valstybės pamatą turėjo sudaryti katalikiškoji lietuvių kultūra, kaip pasaulėžiūrinio prado nešėja, o politikai būsimojoje valstybėje buvo teikiamas pagalbinis vaidmuo... Kokia gi vieta šiame sąjūdyje, kuris „šalia specifinių rezistencinių uždavinių... sielojosi ir programos gaminimu"[33], priklausė Maceinai? Juozas Brazaitis įvardijo jį kaip Lietuvių fronto ideologą, tačiau laikė (ir visiškai pagrįstai) „ne tiek organizaciniu veikėju, kiek *dvasiniu vadu* (išskirta

pavasarį (balandžio 6 d.) mirė Pranas Dielininkaitis.

bibliotekos Rankraščių skvrius, A. Maceinos archyvas , f. 181—97.

Brazaičiu ir pasiliko juo iki mirties".

mano — *T. M.)"*[34]. Beje, manyčiau, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad Maceina kaip dvasinis vadas reiškėsi ne tik LF veikloje. Brazaitis, minėdamas ir *kitas* Maceinos visuomeninės veikios sritis[35], rašė apie *„ypatingą"* „jo veikimo plotmę", būtent: „pro gyvenimo faktus besiveržiančias idėjas stebėti ir vertinti, tapti ne tiek organizaciniu veikėju, kiek *dvasiniu vadu* (išskirta mano — *T. M.)."* Vadinasi, Maceina buvo ir kitų savo veiklos sričių dvasinis vadas... Tačiau grįžkime prie LF veiklos. 1944 metais atsidūrę tremtyje, buvę jaunieji katalikai vėl susibūrė ir tęsė Lietuvoje pradėtą Lietuvių fronto darbą. Aktyviai dalyvaudami katalikiškame tremties gyvenime — vadovaudami įvairioms akcijoms ir organizacijoms, organizuodami katalikų spaudą — jie sukėlė senesniosios kartos veikėjų nepasitenkinimą. Jų manymu, šie „reformatoriai" buvo katalikų bendruomenės skaldytojai ir todėl pavojingi Bažnyčiai... Reikėtų priminti, kad nepasitenkinimas jaunųjų katalikų veikla atlydėjo juos į tremtį dar iš Lietuvos, o tremtyje peraugo į atvirą konlliktą tarp Lietuvių fronto ir Krikščionių demokratų partijos, į kurią susibūrė „tremtyje atsidūrę senieji, kelioliką metų miegoję veikėjai, netekę savo dvarų, biznių ir vietų, panorėjo vėl atsigauti ir vėl vadovauti kat. Visuomenei"[36]. Taigi „senieji veikėjai" siekė vadovauti katalikiškajai visuomenei ir „apginti" ją nuo klaidingos bei žalingos, jų manymu, „jaunųjų reformatorių" veiklos. 1946 metų gegužę Štutgarte įvyko katalikų suvažiavimas, kuriame ir buvo nutarta

[34] Brazaitis J. *Antanas Maceina dešimtmečiais pralenkė savo laikus* // Brazaitis J. Ristai, t. 4, - Chicago, 1985, p. 371.

(Ateitininkų tarybos pirmininkas vado pareigos) ir kt.

atgaivinti Krikščionių demokratų partiją. Šiame suvažiavime Maceina griežtai pasisakė už LF išlaikymą bei jo veiklos išplėtimą, o tai sukėlė nemažai diskusijų ir nepasitenkinimo. Nieko nuostabaus, juk Maceina jau nuo seno buvo laikomas, kaip rašė Stasys Yla, „kontroversiniu mintytoju" ir „toji reputacija atsivijo jį tremtyje ir dar padidėjo"... O padidėjo ji, pasak kunigo Ylos, kai Maceina ėmė skelbti nepasaulėžiūrinę politiką ... Taigi tremtyje katalikai suskilo į du frontus su savo skirtingais tikslais ir programomis. Apie įnirtingus šių partijų ginčus byloja Maceinos susirašinėjimas su prelatu Ladu Tulaba, vyskupu Vincentu Brizgiu bei kitais įtakingais hierarchais. Atrodo, kad senieji veikėjai, kurie sudarė Krikščionių demokratų partijos branduolį ir taip aistringai skelbė katalikų vienybę, patys nemažai prisidėjo prie katalikų skilimo... Tačiau kuo gi šiems seniems veikėjams užkliuvo toji nepasaulėžiūrinė politika, kur čia jie norėjo aptikti „erezijos raugą"?..

Nepasaulėžiūrinės politikos idėja pradėjo reikštis jau pirmoje jaunųjų katalikų programoje, nors tada ji dar nebuvo išvystyta. Ji buvo tarsi nepaliaujamų pasaulėžiūrinių-politinių rietenų bei kovų tarp partijų „gimdinys"... „Jaunieji reformatoriai" įžvelgė, jog pasaulėžiūra yra kenksminga politikai, nes, jų manymu, pasaulėžiūrinė politika trukdo tinkamai tvarkyti valstybės gyvenimą. Tad „nepasaulėžiūrinės politikos" idėjos iškėlimas buvo visai nuoseklus tų pačių žmonių, kurie parengė „Į organiškosios valstybės kūrybą" deklaraciją, žingsnis, nes tai buvo anksčiau jų skelbtų idėjų tęsinys... Maceina buvo aistringas šios idėjos šalininkas. Pirmą kartą jis ją iškėlė 1946 metais leidinyje „Mažasis židinys", vėliau —

[37] Yla S. *Krikščioniškojo humanizmo filosofas* // Draugas, 1973, Nr. 41.

1947 metų straipsnyje „Kultūrinė demokratija" („Aidai", Nr. 9) ir 1948 metų straipsnyje „Politika ir pasaulėžiūra" („Aidai", Nr. 19). „Nepasaulėžiūrinės politikos" esmę, kaip rašė Maceina prelatui Pranciškui Jurui, jis buvo išdėstęs laiške J. E. vyskupui Padolskiui „dviem teigimais: 1. politika yra nekompetentinga spręsti pasaulėžiūros ir su pasaulėžiūra susijusius klausimus ir todėl jų sprendimą bei konkretų tvarkymą turi pavesti pasaulėžiūrinėms bendruomenėms (katalikų atveju Bažnyčiai); 2. pasaulėžiūra savo skelbimui ir vykdymui naudojasi kultūrinėmis ir religinėmis, bet ne politinėmis priemonėmis, kurios esmėje yra prievartinės"[38]. Tad iš pirmo žvilgsnio visai nesuprantama, kas gi šiuose aiškiai išdėstytuose teiginiuose galėjo sukelti kai kurių žymių katalikų (tarp jų ir ateitininkų, ir kunigų) bei kai kurių hierarchų tokią audringą reakciją, pasireiškusią ne tik nepasitenkinimu bei pasipiktinimu Maceina, bet ir akivaizdžiu priešiškumu jam. Pasak Maceinos, nepasaulėžiūrinės politikos idėja tikrai atnešė didelį kartėlį ir net sunku suprasti, kodėl tai atsitiko. „Juk tai buvo *tik idėja,* nukreipta į tolimą ateitį, neliečianti nė vieno asmens ir nė vienos grupės <...>. Kodėl tad ši, pasakyčiau, abstrakcija taip uždegė širdis, kad jos šokosi viena kitą neigti?" Ir čia pat Maceina atsako: „man atrodo, kad anas kartėlis atsirado ne dėl ko kito, o tik dėl *pakantos stokos* kitaip manantiems. Pas mus seniai jau vyravo tarsi kažkokia „dogma", kad katalikiškoji visuomenė turinti būti vieninga ne tik religiškai (kas savaime suprantama), bet ir *politiškai* (kas yra tik dienos reiškinys). Todėl kai tremtyje (pradžia 1946 m.) šia „falšyva dogma" buvo suabejota ir praktiškai nueita *dviem* keliais, dalis mūsų katalikų (tarp jų ir ateitininkų) palaikė

tai katalikų skaldymu bei silpnumu ir neigė tuos, kurie tokio vieno kelio nelaikė nei principiniu, nei tremtyje reikalingu. Tad ir prasidėjo erzelis"[39]. Taigi priešiškumo priežastys — *pakantos stoka* kitaip manantiems. Maceina ir buvo *kitaip* manantis, jo „kitoniškumas" buvo toks ryškus, kad pats savaime gėlė širdį ir sukeldavo priešiškumą. Maceina buvo „ne iš jų"... Todėl nenuostabu, kad jo keliamos idėjos beveik iš karto buvo ne tik atmetamos kitaip negu jis manančių, bet ir jo idėjose, net neįsigilinus į jas, buvo įžvelgiama „kažkas negero" — priešiško Bažnyčiai ir Bažnyčios mokslui. Apie tai gana aiškiai byloja vyskupo Brizgio laiškas Maceinai, rašytas 1947 metų lapkričio 5 d. Šį laišką galima laikyti pavyzdžiu, kaip buvo iškreipta Maceinos „nepasaulėžiūrinės politikos" idėja neįsigilinus į dalyko esmę[40]... Vyskupo Brizgio laiškas be galo įžeidė Maceiną ir jis atsakė gana aštriu bei griežtu laišku (kartais Maceina tikrai buvo „drastiškas žodyje"[41]), kuriame, be kita ko, buvo sakoma: „Man atrodo, kad su svetimomis mintimis reikia taip lygiai elgtis, kaip ir su svetimu turtu. Niekas, be abejo, nėra įpareigotas svetimą teoriją suprasti iš sykio. Tačiau jeigu jis nori ją atpasakoti, turi pasistengti atpasakoti autentiškai, o ne pagal savo fantaziją. Šiuo klausimu aš parašiau dar sykį „Aiduose" (š. m. 9 nr.). Paskaitykite šį straipsnį, palyginkite ten išreikštas mano pažiūras su Jūsų formuluotomis „tezėmis" ir nesunkiai galėsite suprasti skirtumą"[42]. Į šį laišką buvęs Maceinos

[39] *Lietuvių lankymaisi į pavergtą kraštą ir jų nauda tautai* (pašnekesys su dr. Antanu Maceina) // Į laisvę, 1968, Nr. 43, p. 26-27.

[40] Antano Maceinos laiškai prel. Pranciškui Jurui (3 laiškas), p. 40—U.

[41] Prelato Juro žodžiai.

[42] A. Maceinos laiškas (1947 m. gruodžio 13 d.) J. E. vyskupui Brizgiui // Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, f. 181—144 (V Brizgio susirašinėjimas su A. Maceina (1946 12 18 — 1970 11 9).

bendramokslis vyskupas Brizgys, su kuriuo „santykiai (seminarijos laikais — *T. M.)* buvo visiškai bičiuliški"[43], neatsakė... Taigi dalis lietuvių katalikų hierarchų „nepasaulėžiūrinės politikos" idėją priėmė kaip dar vieną Maceinos iššūkį Bažnyčiai. Jų akimis, Maceina tapo pavojingas, nes, kaip teigė Tulaba laiške Brizgiui, „Maceina veda propagandą prieš krikščionišką politiką"[44], kuri esą remiasi katalikų vienybe visais klausimais. Taigi nuo Maceinos — pagrindinio „katalikų skaldytojo" — reikėjo gintis, šauktis Vatikano pagalbos. Kažkas iš kunigų (panašu, kad L. Tulaba) slapčia apskundė Maceiną, t. y. apkaltino jį „katalikams priešingų pažiūrų" skleidimu. Šie kaltinimai buvo įteikti Romai, Šv. Oficijos kongregacijai... Prasidėjo gana ilgi bei nuobodūs aiškinimai ir išpuoliai, nuo kurių buvo priverstas gintis ir pats Maceina... Visa ši istorija baigėsi tuo, kad Maceinos „nepasaulėžiūrinės politikos" tezėse erezijos nerasta, nors ir kruopščiai ieškota. Įdomiausia turbūt tai, kad pati „nepasaulėžiūrinės politikos" idėja buvo ne jo paties „išradimas". Viename viešų pokalbių[45] Maceina pastebi, kad pirmas šią idėją yra paskelbęs vyskupas R Būčys savo studijoje „Apie apšvietą" (Chicago, 1918), kurioje jis teigė, kad „įsitikinimų, pažiūrų srityje viešpatija (senas terminas 'valstybės' vietoje, *Mc.)* neturi kompetencijos", vėliau, 1927 metais, šią mintį išplėtė prof. S. Šalkauskis, paskelbęs kultūrinės autonomijos idėją, ne kartą ją kėlė ir prof. Kazys Pakštas. Taigi politikos ir pasau-

[43] A. Maceinos laiškas (1977 m. lapkr. 2 d.) J. Girniui// Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, f. 181-155.

[44] V Brizgio laiškas (1946 m. gruodžio 18 d.) A. Maceinai // Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, f. 181-144.

[45] žr. 39 išnašą, p. 31.

lėžiūros klausimai buvo svarstomi ir anksčiau... Tačiau tada jie nesukeldavo jokio visuomenės susidomėjimo, o sykiu ir diskusijų, ką jau kalbėti apie aistras. Maceina linkęs manyti, kad tada visuomenė dar nebuvo „priaugusi" svarstyti šių klausimų... Užtat 1946 metais tremtyje lietuvių visuomenė, tiksliau, tam tikra jos dalis, jau buvo tokia „priaugusi", kad net negalėjo suvaldyti savo neigiamų emocijų „nepasaulėžiūrinės politikos" klausimu, ypač šio klausimo kėlėjui. Kažin ar būtų tiek aistrų ir triukšmo, jeigu šią idėją būtų iškėlęs ne Maceina, o kas nors kitas... Kaip teigė Maceina, pats prel. Mykolas Krupavičius (krikščionių demokratų lyderis) privačiuose pokalbiuose „yra pasakęs, kad kr. demokratai jau nuo 1922 m. skelbia *tą patį* (išskirta mano — *T. M.),* ką ir frontininkai, ir kad tik laikas neleido jiems įvesti Lietuvoje kultūrinės autonomijos"[46]... Todėl Maceina ir tvirtina: „viskas užkliūva už mano pažiūrų arba *mano asmens* (išskirta mano — *T. M.*)"[47] . Tai, kad Maceina „užkliūdavo" kitiems, patvirtino ir Juozas Brazaitis rašęs: „Kartais būna, kad idėja nepriimtina todėl, kad nepriimtinas jos autorius dėl įvairiausių motyvų"[48]. Maceina (dar nuo seminarijos laikų) tikrai buvo „nepriimtinas". Todėl nemažai senų veikėjų ir kunigų pradėjo kariauti prieš... vieną asmenį, prieš vieną jai nepriimtiną asmenybę, prieš, kaip jie manė, Bažnyčios pamatų „ardytoją" bei „griovėją", nors Maceina ir teigė, kad „politika neturi liesti altoriaus"[49]. Šis įtakingų ir nelabai įtakingų žmonių

[47] A. Maceinos laiškas (1947 m. rugpj. 28 d.) \ysk. Brizgiui // Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, f. 181-144.

[48] Brazaitis J. Raštai, t. 4, p. 357-376.

[49] žr. 46 išnašą, p. 42.

sukilimas prieš Maceiną buvo jam ir skaudus ir, nors suprantamas, bet sunkiai suvokiamas... Šį konfliktą su bažnyčios hierarchais Maceina pavadino, kaip minėta, pačiu „nemaloniausiu dalyku"... „idėjinėje plotmėje". Tačiau, be abejonės, šis „dalykas" palietė jį ir asmeniškai kaip žmogų ir *krikščionį,* kuris negailėdamas savęs vykdė savo misiją pasaulyje...

Maceina niekada nestokojo idėjų, jam niekada negrėsė, jo žodžiais tariant, „idėjinė impotencija". Ir nors „nepasaulėžiūrinės politikos" idėja buvo ne jo „išrasta", tačiau, jo manymu, pokaris buvo tinkamas laikas vėl ją iškelti, išplėsti, padaryti „politiškai" kada nors atkurtos valstybės kūrimo programos pagrindu. Siūlomoje programoje turėjo atsispindėti savos valstybės idealas ir jo įgyvendinimo keliai. Tai buvo savotiškas pasiruošimas ateičiai, kai Lietuva vėl taps nepriklausoma valstybe, ateičiai, kuri, deja, tuo metu buvo gana miglota... Tai buvo savosios tremties įprasminimas. Taigi Maceina ne tik kėlė idėjas, bet ir bandė jas įgyvendinti, nors ir ne praktinėje veikloje, bet teorinėje plotmėje išvystydamas jas ligi galo. Lietuvių fronto programos metmenys „Į pilnutinę demokratiją (Svarstymai apie valstybės pagrindus)" kaip atskiras leidinys pasirodė 1958 metais. Prieš tai jie buvo skelbiami 1954—1955 metais žurnale „Į laisvę". Tad ne tik Lietuvoje, bet ir tremtyje šalia kitos veiklos ir kitų rezistencinių uždavinių Lietuvių frontas „sielojosi ir programos gaminiu". Šioje programoje atsispindėjo savosios valstybės idealas, kurį, anot Maceinos, reikėjo skelbti, skleisti, aiškinti ir už kurį reikėjo kovoti.

Iškėlęs *pasaulėžiūrinės* kultūros ir *nepasaulėžiūrinės* politikos idėją, Maceina ruošė būsimos atkurtos Lietuvos valstybės pagrindus.... Tai buvo jam itin svarbus darbas. Pasirinkdamas kovoje už savosios valstybės idealą, t. y. už „pilnutinę" (dar niekur nebūtą) de-

mokratiją, „dvasinius-pozityvius ginklus", Maceina ėjo kultūrinės demokratijos link, be kurios, jo įsitikinimu, valstybė niekada netaps „*tikrai* demokratinė". „Kultūros išlaisvinimas iš politinės srities yra pagrindinis mūsų rūpestis"[50]. Taigi šiuo 1946—1949 metų laikotarpiu Maceina daug dėmesio ir laiko skyrė ir politikos, ir ne politikos problemoms. Jo dėmesio centre atsidūrė, pavyzdžiui, politikos ir pasaulėžiūros, politikos ir kultūros, politikos ir religijos, religijos ir kultūros klausimai... Rašydamas straipsnius ar viešai pasisakydamas, jis kovojo už savosios valstybės idealą, už tokią valstybę, kurioje nebus varžoma žmogaus teisė nulemti savo likimą pagal savo sąžinę, nes „sąžinė apima žmogaus įsitikinimus, jo filosofiją ir religiją"[51]. Jis nenuilstamai skelbė, skleidė, aiškino savo idėjas nekreipdamas dėmesio į „urzgimus pakampiuose"... Gindamas nepasaulėžiūrinės politikos idėją, Maceina net ruošėsi „nepasaulėžiūrinės politikos sampratą išvystyti atskira knyga. <...> Tačiau pakvietimas dėstyti Freiburgo universitete (1956) sumaišė mano planus, ir ši knyga liko neparašyta"[52]. Taigi konfliktas su bažnytine hierarchija — šis „nemaloniausias dalykas" jo gyvenime truko ilgus metus, tačiau jis kovojo: „šį sykį ašen nebuvau toks santūrus kaip Lietuvoje, tiek laiškais, tiek straipsniais gindamas savo idėją"[53]... Ir tik po daugelio metų jis galutinai įsitikino, kad tarp iškeltos idėjos ir jos įgyvendinimo pernelyg dažnai „guli" didžiulis, sunkiai įveikiamas, o dažnai išvis neįveikiamas atstumas. Tuo įsitikinęs, Maceina visiškai pasitraukė iš

[50] Maceina A. *Kultūrinė demokratija* // Aidai, 1947, Nr. 8, p. 344.

[51] Maceina A. *Į pilnutinį demokratiją. Svarstymai apie valstybės pagrindus* // \ laisvę, 1958, Nr. 2, p. 8.

visuomeninės veiklos ir beveik tris (gal kiek mažiau) paskutinius dešimtmečius „vedė savotišką atsiskyrėlio gyvenimą, atsidavęs rašymui ir griežtai prižiūrėdamas jau nuo seno nestiprią sveikatą"[54]... O tais pokario metais Maceina tiesiog negalėjo būti pasyvus, kaip ir kiti žymūs kultūrininkai Juozas Brazaitis, Adolfas Damušis, Jonas Grinius, Zenonas Ivinskis. Ištikimi savo ankstesniems idealams bei tikslams jie visi net iš pagrindų pasikeitusioje situacijoje jautė pareigą dirbti Dievo, Tėvynės ir savo tautiečių ateities vardan, slapčia tikėdami, kad pastarieji įvertins jų triūsą bei pasiaukojimą... Šiandien jų atsidavimas tokiems „abstraktiems" dalykams kaip Dievas ir Tėvynė gali kai kam pasirodyti geriausiu atveju keistas, sunkiai paaiškinamas, švelniai tariant, neprotingas, nes žodžių — Dievas, Tėvynė — turinys mūsų laikais yra pakankamai „nususintas" ir nuskurdintas. Tačiau tais laikais šie žodžiai buvo didžiai prasmingi. Be abejonės, ir tada ne visiems jie buvo tokie prasmingi ir svarbūs, kaip šioms asmenybėms, tačiau kartais atrodo, kad vis dėlto daugeliui jie išties buvo reikšmingi...

Taigi veiklos laukas buvo platus, o žmonių, galėjusių ir norėjusių dirbti vardan Dievo ir Tėvynės, buvo ne taip jau daug (tiesa, jų visais laikais, deja, nedaug): tik tie patys žmonės, kurie dirbo Lietuvoje, tarp jų ir Maceina. Tačiau reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad ir tada, gana aktyvios visuomeninės veiklos laikotarpiu, Maceinos visuomeniškumas rėmėsi *tik* „bendru katalikišku reikalu" ir asmenine atsakomybe veikloje už šį bendrą reikalą. Juk kas

Maceinos kapo) // Ateitis, 1987, birželis. Numeris skirtas Antanui Maceinai prisiminti.

gi yra, pavyzdžiui, toji katalikiškoji akcija, kurioje aktyviai dalyvavo Maceina, jeigu ne katalikų pasauliečių apaštalavimas — siekis „laimėti sielas" statant Dievo karalystę žemėje?.. Savo (ir ne tik savo), kaip kataliko pasauliečio, misijos sampratą Maceina plačiai apmąstė studijoje „Krikščionis pasaulyje", ir ji visiškai neprieštarauja tam, kaip šią misiją aptarė popiežius Pijus XI, vadinamas „katalikų akcijos popiežiumi". Tačiau net dalyvaudamas katalikiškoje akcijoje, energingai veikdamas šioje srityje, Maceina, deja, patyrė nemažai skriaudos iš pačių aukščiausių dvasininkų, kuriems jis, viešai išsakantis savo nuomonę ir atvirai kalbantis apie negeroves, jau nuo seno stovėjo „skersai gerklės"... Taigi aktyvus „reformatorių" dalyvavimas katalikiškoje akcijoje, noras ją pertvarkyti, atremti į parapijos bendruomenę ir išvesti iš sąstingio nerado jokio pritarimo ir buvo kitų krikščionių demokratų veikėjų nepasitekinimo priežastis. Bet „dar svarbesnė priežastis, dėl kurios šie „reformatoriai" užsitraukė vyskupų (ir senų katalikų — *T. M.)* rūstybę, yra „Caritas Lituana"[55] veiklos palietimas ir pastangos ją iš tikro reformuoti", nes šioje įstaigoje buvo daroma daug negražių dalykų su siunčiamomis tremtiniams pašalpomis ir jų dalijimu. „Visiems buvo aišku, kad Caritas lit. priedangoje kažkas varo biznį"[56], apie tai žinojo ir vyskupai, bet tylėjo... Savaime suprantama, kad pažangūs katalikai, įsipareigoję Dievui ir sau vykdyti apaštalavimo misiją pasaulyje — tarnauti Dievui ir sykiu Tėvynei — negalėjo likti nuošalyje ir tylėti lyg nieko nematytų ir nežinotų. Savo bendražygių įpareigotas, Maceina pirmas viešai

[55] „Caritas Lituana" — labdaros organizacija, vadovaujama katalikų vyskupų. Ši įstaiga įkurta arkivysk. Skvirecko iniciatyva 1945 m. spalio 9 dien<į.

[56] Antano Maceinos laiškai prel. Pranciškui Jurui (3 laiškas), p. 28—34.

prabilo apie šias negeroves paskaitoje „Ateitininkai ir gyvenamasis momentas"[57] Ateitininkų sendraugių konferencijoje, kuri įvyko 1947 metų sausio 25 d. Augsburge. Ir vėl kilo skandalas, ir vėl šis teisingumo ir teisybės ieškotojas buvo apkaltintas melu: vyskupas Brizgys viešai pareiškė, kad priekaištai, išsakyti „Caritas Lituana" „neturį pagrindo"[58]... Taip ir gyveno tremtyje Antanas Maceina ir jo bendražygiai, kovodami su neteisybėmis, norėdami atlikti savo katalikiškąją pareigą — išrauti blogį, esantį tarp jų. Nors ir labai keista, bet norėdami gyventi pagal krikščioniškos moralės dėsnius, jie gyveno vyskupų nemalonės šešėlyje. Šios nemalonės šešėlis nuolat persekiojo Maceiną ilgus metus, nes dažniausiai būtent jam tekdavo pasisakyti dėl bendro reikalo ir konferencijose, ir suvažiavimuose, ir susirinkimuose... Nemažai skriaudos Maceina patyrė ir iš ateitininkų. Ir tai jau neturėtų nieko stebinti, nes ateitininkuos veiklą globojo Bažnyčios hierarchai. Taigi, kaip matyti, Bažnyčios hierarchų išpuoliai perskverbė visą Antano Maceinos gyvenimą, visą jo veiklą... Tapęs po karo vienu pagrindinių (šalia prof. Juozo Brazaičio) Lietuvių fronto bičiulių ideologu, Maceina pasidarė „netinkamas" ir ateitininkams, nors visada buvo tikras ateitininkas ir labai stengėsi atitikti visus ateitininkų reikalavimus... Reikia pripažinti, kad Maceina, net ir kritinėse situacijose visada išlikdavo žmogumi, o tai reiškia — gyveno pagal sąžinę. Matyt, ne veltui jis dažnai prisimindavo Gižų seminarijos dėstytojo prof. Ražaičio žodžius — „gyvenimas pagal sąžinę yra vienintelis

bibliotekos Rankraščių skyriuje, A. Maceinos archyve, f. 181 — 101.

subjektyvus būdas būti išganytam". Tad šio išganymo Maceina ir siekė visą savo gyvenimą...

Gyventi „pagal sąžinę" išties nelengva — įrodymų tam apstu ir praeityje, ir dabar. Šiandien šie įrodymai stovi prieš mus kaip sunkiai paneigiami faktai (nors dažnokai bandoma juos paneigti arba iškraipyti). Praeities gi faktai visada tampa interpretacijos objektu, tačiau „prasilenkusi su objektu interpretacija darosi tuščia ir galop virsta išmone"[59]. Manyčiau, interpretacija visada remiasi ne tik mūsų žinojimu, pasaulėžiūra, pajauta, bet ir... mūsų sąžine. O gyventi „pagal sąžinę" reiškia nesiekti (kiek žmogus yra pajėgus tai padaryti) asmeninės naudos. Savo veikloje, ypač visuomeninėje, Maceina niekada nesiekė naudos sau, nesvarbu, ar tai būtų lengvai apčiuopiama medžiaginė (pasak šv. Augustino, „pinigas", reiškiantis materialines gėrybes), ar — nemedžiaginė nauda (garbė, populiarumas, valdžia ir t. t.). Jis veikė ir dirbo iš pareigos, įsipareigojęs pasauliui, bet nesitaikstydamas prie jo, gyvendamas *„atstu* nuo pasaulio". Ir būtent todėl, kad jis veikė atsiduodamas pasauliui, jam buvo ypač skaudūs nepagrįsti įtarinėjimai, kaltinimai bei skundai Vatikanui. Kaip jau minėta, Maceina buvo apskųstas Vatikanui dėl skelbtos nepasaulėžiūrinės politikos arba, pasak Maceinos, valstybės neutralumo religijų bei pasaulėžiūrų atžvilgiu. Nesiliauju stebėtis, kad visa tai vyko dėl jo skelbtų idėjų, dėl jo pažiūrų... „Amerikoje plito vyskupo R Būčio laiškas, kuriame jis siūlė Ateitininkų federacijos valdybai arba priversti mane atšaukti savo pažiūras, arba išmesti mane iš ateitininkų (man pačiam jis siūlė *išstoti);* Vokietijoje visi trys lietuviai vyskupai[60]

[60] Vvsk. Padolskis, vysk. Brizgys ir arkiw.sk. Skvireckas.

Antanas Maceina (pirmoje eilėje pirmas iš dešinės) su draugais Vokietijoje Reino koniferencijos metu, 1947 m.

pasisakė prieš mano kandidatūrą į Ateitininkų Federacijos vadus"[61]. Vyskupai baiminosi, kad Maceinos „vadovavimas gali ateitininkiją pastūmėti vienašališka (jiems nepriimtina — *T. M.)* linkme"[62]. Reino konferencijos metu, kuri vyko 1947 metų gegužės 20—22 d., vyskupas Brizgys vetavo Maceinos kandidatūrą į Ateitininkų federacijos vadus. „Jūsų taktas ir būdas pas daugelį yra sukūręs neigiamą nuomonę dėl tinkamumo vadovauti ateitininkijai"[6J], — nerimavo vyskupas. Bet Maceina vis dėlto buvo išrinktas AF tarybos pirmininku. O AF vadu vėl tapo Adolfas Damušis,

[61] Maceina A *Kokie įvykiai buvo nemaloniausi* // Darbininkas, Nr. 21.

[60] A. Maceinos laiškas (1947 m. rugs. 29 d.) V. Brizgiui // Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, f. 181-144.

M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių sky rius, A. Maceinos archyvas, f. 181—144.

kuris prieš tai, ruošdamasis vykti į Ameriką, atsistatydino iš šių pareigų. Tačiau netrukus po šios konferencijos Damušis vis dėlto išvyko į Ameriką, ir jau tada Maceinai, kaip jo pavaduotojui, teko perimti AF vadovavimą. Ateitininkijai Maceina vadovavo dvejus metus ir, kaip visiškai teisingai rašė dr. J. Girnius, veikė *„dėl jų*" (išskirta mano — *T. M.).* Galima tik apgailestauti, kad veikimas „dėl jų", t. y. dėl kitų, tarp jų ir tų, kurie jj neigė, toli gražu ne visada yra tinkamai vertinamas... 1949 metų rugsėjo 1 d. Ateitininkų federacijos taryba buvo perkelta į JAV, ir Maceina galų gale pasijuto „laisvas nuo bet kurių pareigų". Jis ir anksčiau norėjo pasitraukti iš šio posto, juo labiau, kad nemažai ateitininkų dėl tam tikrų (jau išvardytų) priežasčių nenorėjo, jog jis būtų AF vadu, bet Bažnyčios vadovybė (delegatūra) neleido jam atsistatydinti. Jis tai galėjo padaryti tik susiklosčius palankioms sąlygoms. Sprendimas perkelti AF tarybą į JAV kaip tik ir suteikė jam tokią galimybę. Maceina atsisakė AF vado pareigų 1949 metų rugpjūčio 27 d. studentų ir moksleivių stovykloje Kresbrone. Išsilaisvinęs nuo šios jį slegiančios naštos, Maceina pagaliau pasidarė mažiau priklausomas nuo kitų norų, reikalavimų, pageidavimų, užgaidų ir galėjo žymiai laisviau planuoti tolesnį savo gyvenimą. Jis jau pavargo nuo visų šių rietenų... „Aš esu rašto žmogus, kuris mėgsta vienatvę ir tylą. Jeigu kartais esu įtraukiamas į visuomeninį darbą, tai tik iš bėdos. Jam aš netinku ir stengiuos kuo greičiausiai iš jo ištrūkti. Besibaigiant tremties gyvenimui Vokietijoje, aš iš šio man nemielo darbo kaip tik ištrūkau. Tikiuos, kad ir man pačiam, ir visai mūsų katalikiškajai visuomenei tai bus tik nauda", — rašė jis savo globėjui prelatui Pranciškui Jurui 1949 metų spalio 18 d. Šiuose žodžiuose esama tiesos, bet ne visos. Greičiausiai čia slypi skaudus savo karčios patirties suvokimas ir

Antanas Maceina Švabijos Gmiundo stovykloje, 1949 m.

apibendrinimas — tarp idėjos iškėlimo ir jos įvykdymo visada stovi sunkiai įveikiamos kliūtys. Jis negalėjo, nors ne kartą bandė, pašalinti tas kliūtis, kurios trukdė jam įgyvendinti savo idėjas. Tačiau argi galima kada nors įveikti valdžią ir „pinigą" žodžiais ir idealais? Vargu, šie monstrai tam nepasiduoda. Tai kas gi jam, „rašto" kovotojui, beliko, jei ne tyla ir vienatvė? Tiesa, tylėti jis nesiruošė, nes Bažnyčios tarnų išpuoliai vis tęsėsi... Tačiau jis buvo, jo žodžiais tariant, *vienų vienas* — nesuprastas, dažnai paniekinamas, be šeimos, kuri galėtų paremti arba paguosti sunkią gyvenimo valandą... Apie šeimos likimą Maceina ničnieko nežinojo, nors ne kartą bandė sužinoti per pažįstamus, kurių giminaičiai buvo likę Lietuvoje, tačiau, kaip jis pats rašė, žmonės bijojo teirautis net apie savuosius, o ką jau kalbėti apie svetimus... Taigi visos pastangos ką nors sužinoti apie Lietuvoje likusią šeimą buvo nevaisingos. Ši skaudi nežinomybė „nepataisomai" slėgė jo širdį. Jis iš tikrųjų buvo „vienų vienas", nors ir turėjo draugų bei bendraminčių. Tačiau jų buvo visai nedaug...

Dėl savo skelbiamų idėjų Maceina vos neprarado vienintelio rimto globėjo ir guodėjo prelato Pranciškaus Juro, kurio visokeriopa parama jis naudojosi daug metų, palankumo. Šiandien net sunku įsivaizduoti, kas būtų buvę su Maceina ir su jo parašytais veikalais, jei ne nuolatinė finansinė šio reto dosnumo žmogaus

parama. Juras padėjo ne tik Maceinai, bet ir daugeliui kitų žymių Lietuvos kultūrininkų, kurie, Juro manymu, buvo verti dėmesio bei pagalbos. Tačiau Maceina, be abejonės, buvo jo numylėtinis: „Tamsta, Brangusis Kristuje, esi artimas mano širdies draugas. Dar daugiau. Esi brolis Kristuje. Esu pasiryžęs dalytis paskutiniu duonos kąsniu <...>. Jeigu kada būtų reikalinga mano finansinė pagalba, nesidrovėk parašyti, paprašyti. Turėsiu vien malonumą, jeigu galėsiu kuomi nors Tamstai pasitarnauti", — rašė prelatas Maceinai 1967 metų gruodžio 12 d. Juras labai aukštai vertino Maceinos kūrybą ir tikriausiai buvo vienas iš nedaugelio, kuriam tikrai rūpėjo ją išsaugoti. Tačiau, kaip rašo prof. Eretas, „pačioje savo pažinties su Maceina pradžioje Juras jo atžvilgiu laikėsi atsargiai, nes Lietuvos frontininkai, prie kurių jis tą jaunąjį ir veiklųjį profesorių priskaitė, jo akyse buvo laicistai[64], liberalai, atskalūnai, skaldantieji bendrąjį katalikų frontą. Tačiau susirašinėdamas su Vakarų Vokietijos stovyklose bevargstančiu Maceina, jis pakeitė savo nuomonę ir išleido... net šešis jo veikalus"[65]. Be abejonės, pirmykštį prelato Juro atsargumą Maceinos atžvilgiu sąlygojo ir nepalanki katalikų spauda, be paliovos puldavusi Maceiną, kaltinusi jį erezijomis ir negailėjusi visokiausių įžeidžiančių epitetų, ir prelato asmeniniai ryšiai su įtakingais dvasininkais, kurių nuomonė apie Maceiną ir jo veiklą, paremta jiems nepriimtinomis jo skelbiamomis idėjomis, taip pat buvo nepalanki. Tad šis prelato atsargumas nesunkiai suprantamas ir paaiškinamas. Pats Juras

[64] Laicizmas (lot. *laicus)* — antibažnytinis nusistatymas, kuriuo siekiama pašalinti bet kokią Bažnyčios įtaką viešajam gyvenimui. Laicizmui atstovauja ateistai, laisvamaniai, socialistai.

asmeniškai Maceinos nepažinojo, tačiau, būdamas pernelyg patiklus (jis visada tikėjo žmonių sąžiningumu), buvo linkęs pasikliauti jo gerbiamų bei autoritetingų žmonių nuomone. Kiek vėliau Maceina ris dėlto sugebėjo įtikinti prelatą ir savo nekaltumu, ir savo ištikimybe „žilagalvei Motinai Bažnyčiai". Patikėjęs Maceina ir būdamas tiesiog pakerėtas jo raštų bei poezijos, Juras, nors ir jausdamas kitų opoziciją, tapo ir ligi mirties liko Maceinos „tėveliu" (taip jį pavadino Maceina). Jis visada buvo ne tik „pasiryžęs dalytis paskutiniu duonos kąsniu", bet ir dalijosi juo su savo globotiniu, be to, jam iš tikrųjų rūpėjo, kad būtų išsaugoti Maceinos rankraščiai. Prelatas gėrėjosi Maceinos kūriniais. 1948 metų liepos 19 d., perskaitęs „Didįjį Inkvizitorių" (pirmąją laidą — *T. M.)*[66], Juras parašė Maceinai susižavėjimo kupiną laišką: „Tamstos „Didžiuoju Inkvizitoriumi" negaliu atsigėrėti... Šį veikalą norėčiau skaityti daug kartų... Dievulis apdovanojo Tamstą nepaprastais talentais... Išspausdinti Tamstos veikalus <...> laikyčiau sau didele garbe ir vidujinį džiaugsmą suausčiau su katalikiškąja lietuvių visuomene."[67] Beje, prelato Juro gėrėjimasis primena dabartinio vyskupo Jono Kaunecko žavėjimąsi Maceina. Savo neseniai paviešintame pasisakyme „Lietuvių garsiausio filosofo-teologo-poeto Antano Maceinos (Jasmanto) šimtmečiui" vyskupas Kauneckas rašo: „O man A. Maceinos „Didysis Inkvizitorius" — ne tik lietuvių, bet ir viso pasaulio mąstymo viršūnė. Jei lietuvių kalba nebūtų nieko daugiau parašyta, tik A. Maceinos „Didysis Inkvizitorius" — vien tos knygos užtektų lietuvių tautą pavadinti didžiąja

[66] „Didvsis Inkvizitorius" pirm,) kartą pasirodė spaudoje 1946 metais.

[67] *Prelato Juro laiškas* (Lawrence, Mass., 1948 m. liepos 19 d.) *A. Maceinai* // Antano Maceinos laiškai prel. Pranciškui Jurui, p. 17.

Antanas Maceina Freiburge, apie 1949 m.

tauta!" *(Religijos komentarai//* Atmintis, 2008 01 26). Taigi... Prelatas Juras, plačiai žinomas kaip lietuvių emigracijos globėjas, išskyrė Maceiną iš visų, kuriems tik padėdavo, o padėjo jis daug kam, stengdamasis palaikyti ir išlaikyti lietuviškąją kultūrą būsimoms kartoms. Jis buvo iš tų retų žmonių, kuriems tikrai nestigo „meilės ir pagarbos savai kultūrai ir jos paminklams"[68], lygiai kaip nestigo jam ir meilės savo artimui.

Galima visai pagrįstai teigti, kad tik prelato Juro dėka Maceina turėjo galimybę ištrūkti iš pabėgėlių stovyklos Švabijos Gmiunde ir 1949 metų rudenį persikelti gyventi į Freiburgą. Jis jau seniai, dar karo metu, gyvendamas pas ūkininkus Brebersdorfe, puoselėjo sunkiai įgyvendinamą svajonę įsikurti kokiame nors ramiame universitetiniame miestelyje ir „dirbti sau toliau". Tačiau tuomet

sukakčiai atminti) // Aidai, 1961, Nr. 5, p. 204.

tai buvo tik svajonė, jokio konkretaus plano nebuvo, o ir būti negalėjo, kai šalia jo kasdien slankiojo mirtis ir kiekvieną dieną jis buvo „pasiruošęs mirti". Dabar, kai jo padėtis buvo konkretesnė, nors ir nepavydėtina, planai irgi įgijo konkretų pavidalą. Jie buvo visapusiškai apmąstyti ir pagrįsti. Maceina, kuriam 1949 metais suėjo jau 41-eri, pavargęs nuo beprasmių kovų, žmonių ir „pasaulio", nutarė atsiduoti teologijai ir taip „dar sykį pamėginti priartėti prie Viešpaties altoriaus", t. y. *tapti kunigu.* Penkerius metus neturėdamas jokių žinių apie savo šeimą, Maceina buvo beveik įsitikinęs, kad jo artimųjų nebėra gyvų, tačiau nebuvo tuo visiškai tikras. Galutinį sprendimą jis nutarė priimti po studijų Teologijos fakultete, kurios truko ketverius metus, tikėdamasis, kad per šį netrumpą laiką jam pasiseks išsiaiškinti savo šeimos likimą. Tačiau, „jeigu pasirodytų, kad Viešpaties Apvaizda yra išlaikiusi mano žmoną gyvą, tuomet pasilikčiau teologas pasaulietis", — 1949 metų vasarą dalijosi jis savo planais su prelatu Juru[69], prašydamas paremti jo „teologines-kunigiškąsias" studijas. Matyt, Maceinai buvo *esmiškai* svarbios šios studijos, nes šiam reikalui jis buvo pasiryžęs paaukoti net dviejų savo veikalų („Didysis Inkvizitorius" ir „Jobo drama") išleidimą, kurį finansiškai rėmė prelatas Juras. Tačiau geraširdis Juras sutiko finansuoti ir jo studijas. Savo studijoms Maceina pasirinko Freiburgo universitetą, kuriame, jo manymu, buvo stiprus Teologijos fakultetas, o filosofijos fakultetas turėjo „specialią kat. filosofijos katedrą teologams".

Maceina persikėlė į Freiburgą 1949 metų spalio pabaigoje. Prasidėjo naujas jo gyvenimo tremtyje laikotarpis, kai jis vėl pabandė (kelintą jau kartą!) „priartėti prie Viešpaties altoriaus". Manyčiau,

[69] Antano Maceinos laiškai prel. Pranciškui Jurui (3 laiškas), p. 52.

kad grįžimas prie savo pirmykščio apsisprendimo — *tapti kunigu* — buvo visai nuoseklus Maceinos žygis. Jis niekada nemėgo pasaulio, kuris nuo mažens jo atžvilgiu buvo negailestingas. Jis norėjo „išeiti į Dievo pasaulį", nes „žmonių pasaulis yra per daug netobulas". Drauge jis ruošėsi įgyti *neginčytiną* teisę būti *teologu,* kad daugiau niekas negalėtų jo pulti ir įžeidinėti dėl „keistų ekskursijų į mažai jam pažįstamas sritis"[70], priekaištauti, „kam pasauliškis kišąsis į ne savo sritis". Tačiau šis jo naujas nenaujas apsisprendimas anaiptol nereiškia, kad Maceina norėjo būti vienu „iš jų". Greičiausiai jis norėjo būti „dėl jų", būdamas arčiau jų, ir dar dėl kitų, įgydamas neginčytiną teisę skelbti ir skleisti Bažnyčios tiesas ir svarbiausia — jis norėjo „atsidėti *tiktai* (išskirta mano *T. M.)* Bažnyčios tarnybai". Pirmiausia jis nutarė iš naujo labai tikslingai ir labai išsamiai studijuoti dogminę ir fundamentinę teologiją. Todėl jis pasirinko Vokietijos Freiburgo universiteto Teologijos fakultetą, o po poros metų planavo vykti į Prancūziją vieneriems ar dvejiems metams tęsti savo studijų, nes, jo manymu, būtent Vokietija ir Prancūzija teologijos mokslą buvo „išvystę aukščiausiai". Kyla klausimas, kodėl Maceina nepasirinko Romos? Apie Romą jis net nesvajojo (bent tuo metu) „dėl dviejų priežasčių": „visų pirma (manyčiau, kad ši priežastis buvo svarbiausia) dėl J. E. vysk. Brizgio ir kun. prof. Tulabos (Šv. Kazimiero kolegijos rektoriaus)" jam „reiškiamo nepalankumo". Jis buvo įsitikinęs, kad būtent dėl šios priežasties jam tiesiog neįmanoma patekti į kolegiją. Tikriausiai jis buvo teisus... O patekti į Freiburgo universiteto Teologijos fakultetą jam jokių sunkumų nebuvo

[70]T. N. T. *Dėl dr. A. Maceinos paskaitos* // Amerikos kunigų vienybės laikraštis „Forum", 1957, Nr. 15-17, p. 10-15.

[71] Išsamiau apie tai *ir.:* Antano Maceinos laiškai prel. Pranciškui Jurui (6 laiškas), p. 55.

Taip atsinaujino dėl įvairių priežasčių (apie tai buvo kalbėta) jo neįgyvendinta jaunystės svajonė. Ir tik dabar, po tiek metų vargo, netekčių, nusivylimų prelato Juro dėka ši svajonė galėjo tapti realybe. Tačiau... netrukus po šio svarbaus apsisprendimo iš Amerikos jį pasiekė „netiesioginė ir jau kiek pasenusi žinia, kad jo žmona gyva"[72]. Jo apsisprendimui ši žinia, nors ir buvo „netiesioginė" bei „pasenusi", tapo lemtinga: jis ir toliau turėjo likti ir dirbti pasaulyje... Vėliau savo filosofinėje biografijoje jis parašys: „Mano gyvenimą valdo kažkokia priešingybė: netapti tuo, kuo norėjau, o tapti tuo, kuo nė negalvojau"[73]... Maceina nedelsdamas parašė žmonai laišką, kurį, nedrįsdamas siųsti iš Vokietijos, siuntė per Ameriką, bet jo draugai, pasak Maceinos, šį laišką sunaikino patarę jam „turėti kantrybės"[74]. Tačiau, neturėdamas kantrybės, jis vis dėlto bandė susekti savo šeimos pėdsakus... Gal žinios apie šeimą buvo netikros ir išties „pasenusios"?.. Tačiau rasti šeimos pėdsakų jam ilgai nepavyko...

O tuo metu jo gyvenimas buvo įėjęs į tam tikrą vagą, kuri jau tapo jam beveik įprasta. Persikėlęs į Freiburgą, Maceina su jam būdingu atkaklumu tris semestrus studijavo teologiją Teologijos fakultete. Jis tikėjosi patirti kažką naujo, jam dar nežinomo šioje srityje, įsigilinti į dogmų esmę, bet, greitai supratęs, kad vokiečių teologų dėstymas jam nėra įdomus, nes „jie nagrinėja daugiau

[72] Ši žinia atkeliavo iš Amerikoje gyvenančio Maceinos bičiulio (pavardė tiksliai nežinoma), kuris, įsigijęs keletą Lietuvoje leidžiamų knygų, tarp jų ir Stendalio „Parmos vienuolyną", pastebėjo šios knygos paskutiniame puslapyje redaktorės Julijos Tverskaitės pavardę. Maceina manė, kad toji knvga buvo išleista 1947 m. ar 1948 m. ir kad tuo metu jo žmona dirbo Valst. leidykloje.

[73] Maceina A. *Filosofijos keliu* // Raštai, t. 6, p. J93.

bičiulei Stasei Bublienei // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

dogmų istoriją, o ne pačią dogmą", pasitraukė iš studentų gretų ir atsidavė saviems darbams. Tačiau atrodo, kad jo užsidegimą studijuoti teologiją visų pirma atšaldė ne kas kitas, o žinia, nors ir ne visai tikra, kad jo šeima gyva... Taip susiklosčius aplinkybėms, jo teologinės studijos neteko prasmės — jis negalėjo tapti kunigu teologu. O būti „teologu pasauliečiu" žinių jam tikrai pakako... Manyčiau, kad žinių jis turėjo pakankamai ir tam, kad taptų kunigu. Tačiau šiuo atveju, matyt, jis ne tik siekė žinių, bet ir norėjo įrodyti savo skriaudėjams neginčytiną teisę rašyti „teologinėmis temomis", tapti, kiek tai įmanoma, *pavyzdingu* kunigu teologu, ypač dėl to, kad jo laikais buvo nemažai tikrai menkai išprususių kunigų, kurie niekuo nesidomėjo ir nieko neskaitė, nors ir užėmė nemenkas pareigas bažnytinėje hierarchijoje. Tačiau jam nebuvo lemta tapti kunigu...

Sprendžiant iš Maceinos laiškų, rašytų 1951 metais, jis vis dėlto buvo patenkintas tuometiniu savo gyvenimu. Ir tai visiškai suprantama. Po tiek metų vargo, nelaimių, skriaudų jam pagaliau atsirado galimybė ramiai, niekieno nekliudomam dirbti tą darbą, kuris visada jį viliojo. Tais metais jis save vadino *Privatgelehrter*, t. y. laisvu mokslininku, ir sakė, kad „tai pati geriausia 'profesija', nors labai netikra ir nesaugi, nes gali ateiti diena, kada šis 'Privatgelehrter'neturės duonos kąsnio"[75]. Tačiau „duonos kąsnį" prelato Juro dėka jis visada turėjo. Ir nors finansiškai buvo priklausomas nuo kitų ir tai jį slėgė, tačiau dvasiškai jam buvo „puiku", nes būtent šioje dvasinėje srityje jis iš tikrųjų buvo nuo nieko nepriklausomas ir galėjo dirbti taip, jo žodžiais tariant, kaip išmano, ir tai, ką išmano. Jis labai pasitikėjo Dievo Apvaizda, kuri ligi

[75] Ten pat.

šiol jo neapvylė. Kristaus tiesa — „ieškokite visų pirma Dievo Karalystės ir Jo teisybės, o visa kita bus Jums pridėta" — tapo jo asmenine nuostata, kuria jis vadovavosi visą savo gyvenimą, neieškodamas naudos sau ir pasitenkindamas tuo, ką kiti geraširdžiai duoda, ir tik išskirtiniais atvejais prašydamas pats, kad jam duotų. Jis ieškojo „Dievo Karalystės ir Jo teisybės" mąstydamas, o savo mintis dėstydavo savo raštuose. Jis dirbo *„visą* laiką, ištisas 16 valandų, išskyrus miegą"[76], o žiemą — ir naktimis: „Aš turiu dirbti. Be darbo aš žūčiau..." Iš tikrųjų taip, nes įsipareigojimą pasauliui jis suprato kaip nenuilstamą darbą statant Dievo Karalystę žemėje... Tik retkarčiais jis nuvažiuodavo į Miuncheną aplankyti Grinius, kartais į Pfulingeną pas Brazaičius. Neužmiršo Maceina ir vokiečio ūkininko Hofmanno šeimos, jį priglaudusios karo metais, beveik kiekvienais metais aplankydavo juos, o kartais, pasiėmęs darbą, ten ir vasarodavo. Būtent Brebersdorfe 1950 metų vasarą jis parašė (tiesa, tai buvo ir vėl tik juodraštis) „Niekšybės paslaptį"...

Atsipalaidavęs nuo visuomeninių pareigų ir persikėlęs į Freiburgą, Maceina, kartais atrodo, net karštligiškai puolė į darbą. Be seniau parašyto „Didžiojo Inkvizitoriaus", per vienerius 1950 metus jis užbaigė, tiksliau, beveik parašė visą (anksčiau jis buvo parašęs tik 40 puslapių) „Jobo dramą", galutinai parengė vokišką „Didžiojo Inkvizitoriaus" variantą, parašė „Niekšybės paslapties" juodraštinį variantą (tada šią studiją jis buvo pavadinęs „Mysterium iniquitatis"), be viso to, Maceina buvo parašęs du savo planuotos studijos „Kaltė ir atgaila" skyrius. Vienas jų, pavadintas

[76] A. Maceinos laiškas (1951 m. gruodžio 5 d.) Stasei Bublienei // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

„Nusidėjėlio tragika", išspausdintas ‚Aiduose"" praėjus šešeriems metams nuo jo parašymo. Šios studijos, kuri pagal pradinį jo sumanymą turėjo sudaryti trečiąjį „Cor inquietum" ciklo tomą, pagrindą sudarė Fiodoro Dostojevskio romanas „Nusikaltimas ir bausmė". Tačiau ir tai buvo ne viskas, ką jis sugebėjo padaryti per tuos vienerius metus... Išsamų atliktų darbų sąrašą Maceina nusiuntė savo „palaikytojui" Pranciškui Jurui 1950 metų gruodžio 14 d.[78]. Tai buvo savotiška Maceinos ataskaita savo globėjui, jo garbės reikalas — parodyti, kad ne veltui jis valgo svetimą duoną, jis ją sunkiai uždirba... Per vienerius metus Maceina parašė 1144 puslapius!.. „Knygas rašyti ir jas leisti dabar yra tikra auka. Bet jos reikia, kad ir Dievas, ir žmonės nesakytų, jog rūpinomės tik duona, o pamiršome Viešpaties žodį"[79] ... Mano galva, tokia auka yra reikalinga ir mūsų laikais, juk niekas nepasikeitė nuo to laiko, kai garbingiausias profesorius, vienas iš šviesiausių Lietuvos protų, būdamas brandaus amžiaus, lopydavo savo vieninteles kelnes, nes neturėjo pinigų įsigyti naujoms, kad galėtų pasirodyti tarp žmonių. „Už savo raštus aš nieko negaunu"... Tačiau ne tai jam buvo svarbu, jam rūpėjo kitkas: „Jeigu aš pasiliksiu Europoje, tai ne todėl, kad man čia lengviau, bet todėl, kad čia galiu *savai Tautai* (išskirta mano — *T. M.)* sudėti šitą dvasinę savo auką, be kurios mūsų mintis suskurs galutinai"[80]. Pranašiški žodžiai... Tačiau būtent todėl Maceinai buvo taip svarbu pasilikti prie savo raštų. O pasilikti Europoje Maceina apsisprendė jau

[78] Antano Maceinos laiškai prel. Pranciškui Jurui (13 laiškas), p. 74—75.

[79] Ten pat (11 laiškas), p. 71.

[80] Ten pat.

nuo Niurtingeno laikų, ir šį apsisprendimą galutinai patvirtino 1951 metų pabaigoje. Kas gi dar lėmė šį jo apsisprendimą? Juk jau 1950 metais iš Vokietijos emigravo daug lietuvių, Freiburge jų išvis nebeliko, išskyrus tris kunigus. Iš Maceinos draugų Vokietijoje (o ir visoje Europoje) liko tik keletas — Griniai, Ivinskis — Romoje, Brazaičiai ruošėsi išvykti į Ameriką... Lietuviai masiškai traukė į Ameriką, pasak Maceinos, į šalį, „kur duonos gundymas yra tobulai pavykęs", todėl, nors ir daugelio įkalbinėjamas vykti kartu, nepasidavė „gundytojams" ir pasiliko ten, kur dar buvo „daug dvasinės jėgos"... Tačiau buvo dar vienas svarbus motyvas pasilikti Europoje: „lietuviškąją mintį paskleisti pasaulyje". Neturime pamiršti, kad Maceina rašė ne tik lietuviškai, bet ir vokiškai. Jau 1951 metais jo „Didysis Inkvizitorius" turėjo pasirodyti vokiečių kalba (pasirodė 1952 m.) ir tais pačiais metais buvo „visiškai parengtas" „Niekšybės paslapties" „vokiškas tekstas", kuris „gulėjo" Herderio leidykloje ir „laukė savo eilės". Maceina nekantriai laukė šios knygos pasirodymo: „neabejoju, kad pasirodžius vokiškai manajai „Niekšybės paslapčiai", vokiečiai laikys mane teologu-kunigu, kol nustebę patirs, kad esu tik paprastas pasauliškis. Mano studija apie antikristą yra *esmingai teologinė* (išskirta mano — *T. M.),* nors man atrodo, kad ji yra aktualiausia iš visų mano parašytųjų. Bet toks jau mano likimas: man religiniai klausimai yra labai arti prie širdies ir juose daugiausia išmanau. Kad tai nepatinka mūsiems teologams ir vyskupamas, tai žinau, bet nesijaudinu, nes, mano pažiūra, religijoje specialistų nėra ir negali būti. Kiekvienas žmogus gali ir net privalo apie religiją susimąstyti ir savo išvadas kitiems pasakyti, jeigu jos tik sutinka su Bažnyčios mokslu. Todėl mūsųjų nepasitenkinimas ir priekaištai manęs ne tik neatbaido, bet tik dar labiau paskatina šiuos

Antanas Maceina (antras iš dešinės) ir Zenonas Ivinskis (pirmas iš dešinės) su draugais Vokietijoje, 1954 m.

klausimus pastudijuoti ir apie juos pagalvoti"[81]. „Niekšybės paslaptis" vokiškai pasirodė spaudoje 1955 metais ir, suprantama, sulaukė visokių atsiliepimų: „priekaištų ir nemalonumų" jis turėjo dėl kiekvienos savo išleistos knygos...

Maceinos kūrybiniai planai buvo milžiniški. Tai natūralu, nes be darbo jis būtų žuvęs... Jis nemėgo „poilsio laikotarpių", nes „jų... metu ir prasiveržia vienatvės sunkumas". Tad norėdamas išvengti „vienatvės sunkumo" ir išnaudoti jos privalumus — „vienatvė yra man gera tuo, kad niekas nekliudo rašyti. O rašyti turiu daug ką" — Maceina dirbo *„visą* laiką"[82]... Be jau minėtų parašytų ir rengiamų dalykų, jis pradėjo „knibinėti" knygą apie šv. Pranciškų,

[81] A. Maceinos laiškas (Freiburgas, 1951 m. gruodžio 5 d.) Stasei Bublienei // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

[82] A. Maceinos laiškas (Freiburgas, 1956 m. Did. ketvirtadienis) Stasei Bublienei // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

kurią užsakė pranciškonai (ši knyga, pavadinta „Saulės giesme", išleista 1954 m.). Artimiausiuose planuose buvo ir knyga „Žmogdievis", kurioje jis norėjo išdėstyti bedievybės filosofiją. Be to, jis, kaip ir visada (gal kiek mažiau negu 1946—1949 m.), plačiai bendradarbiavo periodinėje spaudoje jausdamas pareigą paremti ypač „Aidus" bei „Ateitį", nes, jo nuomone, būtent šie leidiniai formavo lietuvių ateitį. Buvo ir dar vienas jam svarbus reikalas — galutinai parengti Lietuvių fronto programą, kuri turėjo pasirodyti 1952 metais. Šiam darbui, kaip jau minėta, Maceina skyrė tikrai nemažai laiko, nes buvo įsitikinęs, kad jų, tremtinių, vienas svarbiausių tikslų yra paruošti Lietuvos ateities pamatus. Nemažai rūpėjo jam ir užsitęsęs ginčas tarp dviejų pagrindinių katalikų organizacijų — krikščionių demokratų ir frontininkų. Todėl po ilgo bei aštraus susirašinėjimo su prelatu Ladu Tulaba Maceina sutiko parengti krikščionių demokratų ir Lietuvių fronto vieningos partijos projektą, nors jam pačiam dviejų katalikų partijų buvimas buvo visiškai priimtinas, o tomis sąlygomis net ir neišvengiamas...

Stovyklose pasiilgęs vienatvės ir tylos ir radęs tai Freiburge, Maceina buvo beveik laimingas galėdamas niekieno nekliudomas kurti. Pirmieji ketveri metai Freiburge Maceinai, palyginti su kitais, buvo ramūs, išskyrus visokius nesklandumus, susijusius su knygų leidyba, kunigų nepasitenkinimu jo kūryba, amžinus ginčus tarp krikščionių demokratų ir frontininkų, silpną sveikatą, kuri kartkartėmis pasireikšdavo įvairiausiomis ligomis, šeimos ilgesį bei slegiančią nežinomybę. Tačiau netgi ir ši realiatyvi ramybė tęsėsi palyginti neilgai. Ir šį kartą ne kas nors kitas, bet pats Maceina ją sutrikdė...

Metai bėgo, dėl neaiškios šeimyninės padėties Maceina negalėjo įgyvendinti savo jaunystės svajonės. Atrodo, kad jis netgi visiškai apsiprato su mintimi, jog niekada netaps kunigu. Tačiau,

kad ir kaip ten būtų, reikėjo išsklaidyti šią slegiančią nežinomybę, kuri trukdė jam dirbti ir pastatė jį į dviprasmišką padėtį. Taigi reikėjo kažką daryti, kažką sugalvoti, nes nuo jo šeimyninės padėties priklausė ir paties tolesnis gyvenimas. Ir Maceina sugalvojo. Pasinaudojęs savo buvusio dėstytojo Vinco Mykolaičio-Putino 60-ties metų sukaktimi (tai buvo 1953 m.), parašė jam sveikinimą ir nurodė savo adresą tikėdamasis, kad Putinas („jei jis dar nėra savo dūšios bolševikams pardavęs") jo adresą pasistengs perduoti jo žmonai, jei ji gyva, o jei su ja kas nors atsitiko, jam apie tai praneš. Maceina tuomet nė nenumanė, kad *šis laiškas* jam reikš „kryžiaus kelią"[83]... Po kelių mėnesių tylos jis pagaliau gavo ilgai lauktą žmonos laišką, konspiracijos sumetimais pasirašytą svetima pavarde. Taigi Maceina įsitikino, kad visa jo šeima, išskyrus žmonos tėvus, gyva, gyvena Kaune, bet verčiasi labai sunkiai. Sužinojęs apie sunkią šeimos padėtį, Maceina, nors ir pats gyveno labai kukliai, vos sudurdamas galą su galu, tuoj pat pradėjo rūpintis siuntiniais šeimai į Lietuvą: juos iš Amerikos siuntė kunigas Stasys Yla. Maceina padėdavo šeimai kiek galėdamas — siuntė drabužius, vaistus, batus — viską, ko tik prašydavo žmona, o kai tam pritrūkdavo pinigų, tekdavo, kaip pats rašė, ir „paubagauti"... Ir tik jam mirus, pagalba šeimai nutrūko... Taigi ryšys su šeima buvo užmegztas. Susirašinėjimas prasidėjo 1954 metų pradžioje ir su pertraukomis truko ligi Maceinos mirties.

1955 metų spalio 23 d. po dešimties metų išsiskyrimo įvyko pirmas ir paskutinis Antano Maceinos ir Julijos Maceinienės susitikimas, kuris išties buvo dramatiškas...

Bublienei // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

Julija Maceinienė (apie 1955 m.) jau po paskutinio susitikimo su savo wru

Daugelį metų Maceina karštai meldė Dievą, kad Jis išsaugotų jo šeimą. Šeimai atsiradus, jis patyrė didelį ir neabejotiną džiaugsmą, bet kartu, kaip atrodo (nors tai ir skamba šiurpokai), lyg ir nusivylimą, nes po žmonos laiško pasidarė visiškai akivaizdu, kad neliko nė menkiausios vilties bei galimybės (o mums visada svarbu *turėti galimybę,* nors galime ja ir nepasinaudoti) išsipildyti jo jaunystės svajonei, lygiai kaip ir įgyti neginčytiną teisę tapti „teisėtu" teologu. Jis turėjo visam laikui pasilikti šiame „be atodairos žiauriame pasaulyje"... Tačiau, nepaisant šių likimo vingių, Maceinos padėtis tapo daug aiškesnė, nors dviprasmiškumas liko: dabar jis, turėdamas šeimą, jos lyg ir neturėjo... Taigi būtent šeima tapo jo nuolatiniu rūpesčiu ir kančia... Išoriškai jo gyvenimas tarsi ir nepakito — jis, kaip ir anksčiau, daug rašė — 1953 metų pabaigoje pradėjo rašyti naują veikalą apie Mariją Dievo Motiną. Jis davė įžadą parašyti knygą Švč. Mergelės Marijos garbei dar karo metais, kai, stovėdamas ant bedugnės krašto, jis karštai maldavo Jos pagalbos ir iš tikrųjų jos sulaukė. Dabar jis jautė, kad atėjo metas savo pažadą ištesėti, ypač dėl to, kad 1954-ieji buvo sukakties metai. 1954 metais sukako 100 metų nuo Nekaltojo Prasidėjimo dogmos paskelbimo. Kunigas dr. Gaida-Gaidamavičius teigė, kad mąstyti apie Dievo Motiną Maceina pradėjo „nuo pat savo studi-

jų dienų. Jis mąstė apie ją būdamas Gižų seminarijoje, vėliau Kauno V D. universitete kaip studentas ir profesorius, pagaliau mąstė jis apie Ją kaip tremtinys Vokietijoje"[84]. Tačiau atrodo, kad šis kunigo pastebėjimas, nors ir teisingas, bet nevisiškai tikslus. Manyčiau, kad galvoti apie Dievo Motiną Maceina pradėjo daug anksčiau. Nereikėtų pamiršti, kad jo šeima buvo labai religinga ir, kaip ir visa Lietuva, ypač gerbė Švenčiausiąją Dievo Motiną kaip lietuvių tautos globėją. Taigi nieko keisto, kad Maceina, anksti netekęs motinos, savo ypatingą meilę atidavė Švč. Mergelei Marijai, kurios šviesus paveikslas užpildė tuštumą, supusią jį po motinos mirties. Kadangi antroji tėvo žmona Katerina nesugebėjo atstoti tikrosios motinos, jis savo meilę atidavė Tai, kuri tapo visos žmonijos Didžiąja Užtarėja ir Pagalbininke, ypač nelaimėse bei varguose. Būtent todėl savo teologinėje studijoje „Didžioji Padėjėja" (1958 m.) Maceina sugebėjo „ne tik perteikti tradicinę teologinę doktriną apie Mariją, bet ir filosofiniu žvilgsniu pagauti bei perteikti Jos esmę <...>. Lietuvių raštijoje tai pirmas tokio pobūdžio marijologinis veikalas. <...> Rašančiam apie Mariją reikia *gilaus išmanymo* (išskirta mano — *T.* M.)"[85]. O Maceina tokį „išmanymą" tikrai turėjo... Nesunku pastebėti, kad Maceinai ypač rūpėjo krikščioniškosios moterystės esmė ir prasmė, jos sakramentinis pobūdis, skaistybės bei nekaltybės problemos, celibatinė moterystė. Dar būdamas studentu, jis ne kartą yra rašęs apie krikščioniškąją moterystę „Ryte", „Naujojoje Vaidilutėje", kituose leidiniuose. Šioms problemoms bei jų apmąstymui skirti ir visi jo

[84] Gaida-Gaidamavičius P. *A Maceinos „Didžioji Padėjėja"* // Aidai, i960, Nr. 1, p. 43—46.

[85] Ten pat.

1933 metų laiškai iš Luveno sužadėtinei Julijai Tverskaitei. Moterystės problemos visada jaudino Maceiną, gal todėl jos visada buvo jam ir svarbios, ir *aktualios,* kad šios „didžiosios paslapties" jis taip ir nesugebėjo iki galo įminti... Dar 1937 metais „židinyje" pasirodė net trys dideli jo straipsniai, skirti šiai temai[86], vėliau — 1948 bei 1950 metais „Aiduose" (ir ne tik „Aiduose") ši tema vėl suskambėjo ir galiausiai ją vainikavo studija „Didžioji Padėjėja". Joje, be kita ko, galima justi, jog autorius ilgisi Moters idealo ir liūdi jo neradęs kasdieniame gyvenime, bet kartu ir džiaugiasi žinodamas bei patirdamas, jog šis idealas yra įkūnytas Dievo Motinoje — Švč. Mergelėje Marijoje. Tačiau ypatingas pakilimas bei džiaugsmas, kurį Maceina patyrė rašydamas šią knygą, nes ji buvo rašoma „daugiau širdimi negu protu", greitai išnyko. Jis dingo tada, kai su knyga susipažino aukštieji dvasininkai — cenzoriai ir, kaip tai ne kartą yra buvę, vėl pradėjo priekaištauti Maceinai, kam jis, pasaulietis, kišasi ne į savo sritis. Šis nuolatinis, nuo pirmųjų jo straipsnių prasidėjęs kai kurių dvasininkų (o jų niekada netrūko) nepasitenkinimas, o tikriausiai ir pavydas ilgainiui vis augo. Jis turėjo nemažai rūpesčių ir nemalonumų dėl „Jobo dramos", vėliau dėl „Saulės giesmės", o 1955 metais — dėl „Didžiosios Padėjėjos", nes, kaip rašė prof. Eretas, „nepasitikėjimo (kilusio dėl Maceinos pažiūrų — *T. M.)* šešėlis palietė ir jo veikalus"[87]. Ir nors Maceina tarp dvasininkų turėjo garbingų užtarėjų — galima paminėti kun. Stasį Ylą, kun. dr. Petrą Celiešių, kun. Vy-

[86] Maceina A. *Krikščioniškosios moterystės prasmė* // židinys, 1937, Nr. 7; *Moterystės pagrindai* // židinys, 1937, Nr. 8—9; *Kūdikis ir* asmens *pilnatvė* // židinys, 1937, Nr. 12.

[87] Eretas J. Valančiaus šviesa už marių, p. 190.

tautą Bagdanavičių, — matyt, puldinėjančių bei formuojančių nuomonę vis dėlto buvo daugiau. Maceiną ištiko didelė vidinė krizė; apimtas gilios depresijos ir nusivylimo, jis nusprendė niekada daugiau nerašyti teologinių straipsnių bei knygų *lietuviškai.* „Rašysiu lietuviškai iš literatūros srities, o vokiškai iš teologijos. Tada būsime visi ramūs: nes Maceina nebeerzins jų savo straipsniais (vokiškų jie neskaitys, kaip jų neskaito ir dabar), ir aš pats, nes nereikės gadinti nervų, skaitant priekaištus arba laiškus, kuriuose šie priekaištai daromi"[88]. Tačiau visiškai nerašyti teologiniais klausimais gimtąja kalba jis nebegalėjo, lygiai kaip ir atsiriboti nuo religinių problemų, nes buvo tvirtai įsitikinęs, kad kiekvienas žmogaus gyvenimo klausimas yra religinis klausimas ir išmąstytas ligi galo, susiveda į santykį su Dievu. Tačiau, nors religija, kaip prisipažino Maceina prel. Jurui, nebuvo virtusi jo gyvenimu[89], nes jis netapo kunigu, bet persmelkė *visą* Maceinos gyvenimą — jo mintis, pasaulėžiūrą, darbus... Negalima paneigti, kad visi nemalonumai, kuriuos jis patyrė „iš Bažnyčios tarnų", dažni puolimai ir priekaištai paliko gilų pėdsaką tolesniame Maceinos gyvenime — jis vis atsargiau vadino save teologu, kol pagaliau atrado tinkamą bei tikslų teologijos, kuria jis užsiima, apibrėžimą. Jo teologija — tai *kalba apie Dievą.* Jis buvo filosofas, kalbantis apie Dievą. Filosofas bei teologas jame nebuvo „persiskyrę", kaip nebuvo „persiskyrę" žinojimas ir tikėjimas. Šiandien mes galime apgailestauti, kad popiežiaus Jono Pauliaus II enciklika „Fides et ratio" („Tikėjimas ir protas"), kurioje yra apibrėžtas tikėjimo ir proto santykis, pasirodė per vėlai, nes jei tokia enciklika būtų pasirodžiusi

[88] Antano Maceinos laiškai prel. Pranciškui Jurui (52 laiškas), p. 157.
[89] Ten pat (19 laiškas), p. 87.

Maceinos laikais, jis tikrai būtų išvengęs (bent dalies) visų tų nemalonumų, kuriuos jam teko pernelyg skaudžiai išgyventi. Minėtoje enciklikoje popiežius Jonas Paulius II teigia, kad teologui, kuris atsisako filosofijos, gresia pavojus „užsidaryti menkai su tikėjimo samprata derančiose mąstymo struktūrose"[90], todėl popiežius pabrėžia būtinybę būsimiems kunigams ir teologams gauti gerą filosofinį išsilavinimą, nes be proto nėra nei tikro tikėjimo, nei žmogiškumo, turinčio kūrybinės galios. Tad tikrai gaila, jog ši enciklika pasirodė palyginti neseniai, bet kartu ir džiugu, kad ateinančios filosofų bei teologų kartos tikriausiai bus apsaugotos nuo neteisėtų puolimų, neteisingos ir įžeidžiančios kritikos — visų tų nemalonumų, kuriuos kadaise nepelnytai patyrė Maceina.

Dažni išgyvenimai bei nusivylimai negerino jo ir taip silpnos sveikatos, gydytojai ne kartą įkalbinėjo jį keisti gyvenimo būdą. „Bet kaipgi aš jį galiu pakeisti? Tai reikštų pakeisti savo darbą, o to aš negaliu"[91]. Tačiau norint sustiprinti sveikatą, jam buvo reikalingos geresnės gyvenimo sąlygos ir geresnis maitinimas. Dosnus prelatas Juras — šis „žilagalvis tėvelis" — ir dabar neliko nuošalyje. Tik prelato Juro dėka 1954 metų pavasarį Maceina įgijo naują nuosavą dviejų kambarių butą. Ir kadangi pats neturėjo galimybės užsiiminėti savo „ūkeliu" — tam nebuvo nei laiko, nei sveikatos, nei noro, — jam prireikė padėjėjos. Maceina pasikvietė šeimininkauti moterį iš tos pačios katalikiškos vokiečių ūkininkų Hofmannų šeimos, kuri jį priglaudė karo metais pabėgusį iš subombarduoto ir žuvusio Viurcburgo. Maceina puikiai žinojo, kad, pasikvietęs šeimininkę, jis sulauks daug apkalbų ir įvairiausių įta-

[90] Bukauskas L. *Prolas ir tikėjimas* // Sandora, 1999, Nr. 2, p. 57-38.

rinėjimų, tačiau tuščios apkalbos jo nebaugino. Jis jau patyrė tiek daug skriaudų, kad šios apkalbos — dar viena skriauda — niekaip negalėjo nei ką nors pakeisti, nei ypatingai apsunkinti jo gyvenimą.

Po 1955 metų pavasarį patirtos krizės, kurią sukėlė nemalonumai dėl „Didžiosios Padėjėjos", Maceinos laukė dar viena krizė, turbūt pati sunkiausia iš visų patirtų. Jos priežastis — žmonos apsilankymas Freiburge 1955 metų spalio 23 d.[92] Pasakysiu tik tiek, kad Julijos Maceinienės apsilankymo tikslas buvo grąžinti Maceiną į šeimą, taigi — į Lietuvą. Žinia, Antanas Maceina labai griežtai atsisakė sugrįžti į Sovietų Lietuvą... Reikia pabrėžti, kad Maceinienės apsilankymo Vokietijoje aplinkybės gana sudėtingos ir painios; žiūrint paviršutiniškai, jos gali sukelti tam tikrų nepageidautinų ir net neteisingų įtarimų. Norint juos išsklaidyti, šiam susitikimui bus skirta pakankamai dėmesio kitoje šios knygos dalyje...

Taigi šis susitikimas paliko gilų pėdsaką visame likusiame Antano Maceinos gyvenime ir net, manyčiau, uždėjo savotišką antspaudą ant jo vėliau parašytų veikalų... O jo gyvenimas svečioje šalyje, „drebinamas" iš visų pusių, vis dar niekuo ir niekaip nebuvo užtikrintas. Šis netikrumas kartais „išmušdavo" iš pusiausvyros net ir tokį dvasiškai stiprų žmogų kaip Maceina. Jis vis labiau pavargdavo, dažnai sirguliuodavo. Jis troško kažko tikresnio, tvirtesnio. Ir nors jis, kiek nutolęs nuo visuomeninių darbų, tapo, kaip save apibūdino, „dvasiškai nepriklausomas", vis dėlto finansinė priklausomybė su amžiumi pradėjo jį vis stipriau slėgti, nors jis ir turėjo rimtą pasiteisinimą savo ilgus metus trukusiam „elgetavimui". Beje, elgetavimą Maceina apmąsto viename savo

[92] Pats Maceina įvairiuose šaltiniuose nurodo skirtingą susitikimo su žmona datą, pvz., prel. Jurui jis nurodė — spalio 24 d.; S. Bublienei — spalio 23 dieną.

studijos „Saulės giesmė" nemažame skyriuje, kuris taip ir vadinasi — „Elgetavimas". Kai kurias mintis, išdėstytas šiame skirsnyje, galima pritaikyti ir pačiam Maceinai... Priimdamas finansinę paramą iš kitų rankų, visų pirma iš prelato Juro, Maceina save atvirai vadino tai „ubagu", tai „elgeta". „Jau daug metų esu elgeta, kurio žemiškas išlaikymas yra sudėtas į kitų rankas", — liūdnai konstatuoja jis. Tačiau, sekdamas šv. Pranciškaus pavyzdžiu, jis buvo tikras, „kad išmalda yra palaiminta ir tam, kuris ją duoda, ir tam, kuris ją ima. Tam, kuris ją duoda, todėl, kad jis įsijungia tuo į Dievo Apvaizdos veiksmus; tam, kuris ją ima, todėl, kad jis tuo būdu apreiškia pasitikėjimą šia Apvaizda"[93]. Jis buvo įsitikinęs, kad būtent prelato Juro asmenyje jam apsireiškė dieviškoji Apvaizda, nes Juras buvo tas, kuris duoda, nes gauna. Tačiau Maceina netapo šventuoju, net ir sekdamas šv. Pranciškaus pavyzdžiu, jis buvo tik žmogus, kuriam rūpėjo jo rytojaus diena, jo paties uždarbis ir tolesnio gyvenimo aprūpinimas ir kuriam vis sunkiau buvo gyventi priimant išlaikymą „iš kitų rankų", net ir iš labai jį mylinčio prelato rankų. Jis labai nenorėjo, kad kiti juo rūpintųsi, ypač jei jis taptų nedarbingas, „bet vis dėlto pasaulyje jam tektų dar tebevegetuoti". „Štai šitokio atvejo norėčiau išvengti. Nes vis labiau įsitikinu, kad Kristaus įsakymas „mylėk savo artimą kaip pats save" praktiškai reiškia „nebūk savo artimui našta". Man atrodo, kad šį — tegu ir negatyvinį — principą išvysčius, būtų galima sukurti ištisą *etiką* (išskirta mano — *T. M.*)"[94]. Manyčiau, Maceina sukūrė savo etiką, nors jos ir neišvystė, tačiau tikrai vertėtų ją patyrinėti.

Taigi tolesnis materialinis pragyvenimas tapo Maceinos rūpesčiu. „Mes visi rūpinamės", — teigė jis, kalbėdamas apie tai, kad šis rūpestis, tapęs pagrindiniu žmogaus gyvenime, „paglemžia žmogaus būtybę". Maceinos „būtybės" jis tikrai nepaglemžė, tačiau privertė galvoti, kaip užsidirbti pragyvenimui. Maceina, rašydamas užsakytus straipsnius lietuviškai bei vokiškai spaudai, uždirbdavo šiek tiek pinigų, be to, gaudavo Baltų instituto[95], kurio tikruoju nariu buvo nuo jo įkūrimo, stipendiją, bet šių pinigų jam neužtekdavo. Tai buvo išties menki pinigai. Iš „Aidų" už savo apžvalgas bei straipsnius jis gaudavo 20 JAV dolerių, iš „Draugo" — 5 ar 10, vienu metu pranciškonai siuntė jam kas antrą mėnesį honorarą — po 50 dolerių (dažnai vėluodami šį honorarą išmokėti)... Tačiau ar gali savo raštais daug uždirbti filosofas arba rašytojas, nerašantis komercinio ar konjunktūrinio šlamšto?.. Tad teisus buvo Maceina sakydamas, kad knygas (be abejonės, jis turėjo omenyje „rimtą" literatūrą) rašyti ir jas leisti yra tikra auka... Jis ir aukojosi, tačiau, nenorėdamas tapti kitiems našta, norėjo ir pats užsidirbti. Bet norėdamas užsidirbti, jis turėjo, kaip rašė dar 1940 metais savo dienoraštyje Julija Maceinienė, „prasimušti", t. y. užimti tam tikrą padėtį visuomenėje. O tai reiškia — eiti tokias pareigas, už kurias gerai mokama. Jam, svetimšaliui, svečioje šalyje tai buvo ypač sunku. Ir tik savo atkaklumo, kantrybės, puikaus išsilavinimo, nepriekaištingo vokiečių kalbos mokėjimo dėka jis galų gale „prasimušė". Šia prasme jam buvo labai naudingas jo veikalo „Der Grossinquisitor" („Didysis Inkvizitorius") pasirodymas

[95] Baltų tyrimų institutas (*Baltisches Forschungsinstitut*) įkurtas 1953 m. Vokietijoje, Bonoje; tikrieji nariai buvo: prof. Antanas Maceina, prot. Zenonas Ivinskis ir prof. Juozas Girnius, kiti — latviai ir estai. Leido žurnalą „Commentationes Balticae".

vokiškoje visuomenėje, turėjo reikšmės ir jo straipsniai bei paskaitos vokiečių kalba"" ir 1955 metais išėjusi „Das Geheimnis der Bosheit" („Niekšybės paslaptis"). Šios publikacijos, kaip rašė Eretas, praskynė Maceinai kelią į vokiečių akademiškąjį pasaulį. 1956 metais Freiburgo universitetas pakvietė Maceiną dėstyti rusų filosofiją, kurią Maceina puikiai išmanė. Susidomėti rusų filosofija, kaip jau minėta, dar studijų Kaune laikais Maceiną paskatino jo mokytojas prof. Stasys Šalkauskis. Laikui bėgant, šis jo susidomėjimas rusų filosofija bei teologija virto giliu šių dalykų pažinimu, kuris atkreipė vokiečių dėmesį į patį Maceiną. „Maceina, — teigė prof. Brazaitis, — pirmas iš lietuvių filosofų, suradęs sau nelietuvišką europinę auditoriją. Ir toji auditorija jam parodė *reikiamo* (išskirta mano — *T. M.)* dėmesio — ir jo knygoms, ir jo paskaitoms"[97]. Taigi Maceina dar šešiasdešimtaisiais metais buvo „suradęs sau europietišką auditoriją" (pabrėžiu, *pirmas* iš lietuvių filosofų), o dabar jau — ir Rytų Europos auditoriją (irgi pirmas iš lietuvių filosofų): jo filosofiniai veikalai, išversti į rusų kalbą, tikrai sulaukė „reikiamo dėmesio" Rusijoje[98]. Galima tik apgailes-

[96] Norėdamas supažindinti plačiąją vokiečių visuomenę su savo nauju veikalu, Maceina paskelbė jėzuitų leidžiamame žurnale studiją „Die Erzählung vom Antichrist als apokalyptishe Geschichtsvision Solowjews".

[97] Brazaitis J. Raštai, t. 4, p. 557-376.

inquietum" išleido Sankt Peterburgo leidykla „Aleteja"; „Didysis Inkvizitorius" ir „Niekšybės paslaptis" („Великий Инквизитор" и „Тайна беззакония") išėjo 1999 m.; „Jobo drama" („Драма Иова") - 2000 т.; „Dievo Avinėlis" („Агнец Божий") — 2002; šiuo metu Maskvos visuomeninio stačiatikių instituto, įkurto kunigo Aleksandro Menio, leidvkla ruošiasi išleisti Maceinos studiją „Dievas ir laisvė", beje, šios studijos du skyriai išspausdinti Maskvos akademiniame leidinyje „Вопросы философии" (2008, Nr. 4).

tauti, jog Tėvynėje to „reikiamo" dėmesio jis vis dar nesulaukė... Rusų filosofijai bei Rytų Bažnyčiai Maceina buvo ne tik neabejingas, bet ir jų veikiamas. Atrodo, kad rusų filosofų pasaulėjauta buvo artima jo pasaulėjautai. Maceiną traukė mįslinga rusiškoji dvasia... Tačiau šios filosofijos įtaką patyrė ne tik Maceina, bet ir kiti žymūs lietuvių ideologai bei filosofai, pavyzdžiui, prel. Aleksandras Dambrauskas-Jakštas, Stasys Šalkauskis ir kiti. Maceina buvo tikras, „kad lietuviškoji filosofija išaugo iš Solovjovo". Taigi, Maceinos manymu, lietuviškosios filosofijos šaknys glūdėjo rusų filosofijoje. Todėl nenuostabu, kad Maceina buvo rimtai susidomėjęs ne tik rusų filosofija, bet ir stačiatikių kristologija, rusų literatūra bei menu. Laikui bėgant, šis domėjimasis ne tik nesumažėjo, bet, priešingai, — dar labiau sustiprėjo. Tremtyje Maceina savarankiškai išmoko rusų kalbą vien tam, kad galėtų skaityti originalo kalba ir geriau suprasti bei pajusti rusų mąstytojus, poetus, rašytojus... Tad atrodo visai dėsninga, kad 1956 metais Freiburgo universiteto vadovybė pakvietė Maceiną dėstyti rusų filosofiją, o kiek vėliau jam buvo pasiūlyta dėstyti ir marksistinę filosofiją... Kaip jau minėta, 1955 metais Maceina išgyveno dvi krizes: pirmoji buvo susijusi su jo veikalu „Didžioji Padėjėja", tiksliau, su agresyvia bažnyčios hierarchų reakcija, kurią sukėlė šios knygos pasirodymas spaudoje; antroji — žmonos apsilankymas Freiburge siekiant įkalbėti Maceiną grįžti į Lietuvą — Sovietų Lietuvą... Šias dvi krizes jis išgyveno sunkiai. Tačiau nepalūžo, „perkentėjo", vadinasi, pergalėjo savo kančią. Maceina apgynė savo pasaulėžiūrines nuostatas ir atsispyrė žmonos bandymui grąžinti jį į okupuotą šalį, apgynė jas ir nuo hierarchų tęsdamas savo veiklą, paremtą tvirtais, niekada jo nesulaužytais principais. Užsitęsęs konfliktas su hierarchais leido jam padaryti dvi išvadas:

„ 1. bažnytiniai hierachai yra savos aplinkos bei tradicijos vaikai ir todėl sunkiai pajėgia iš jos išsilaužti, eidami paprastai iš paskos; 2. todėl jų pažiūras reikia visados kritiškai vertinti, nes Bažnyčioje yra neklaidingi tik „populus Dei" kaip visuma ir popiežius kaip šios visumos Galva, kai kalba visumos vardu ex cathedra. Visa kita yra kintama, reliatyvu ir palenkta pavojui klysti bei klupti. Šia prasme žiūriu gana kritiškai ir į dabartines katalikų pastangas prisitaikyti arba pasivyti moderninę kultūrą bei moderninį žmogų, nes vieną kartą suklupus, negalima žinoti, ar nesuklupsi ir antrą kartą"[99]. Manyčiau, kad šie žodžiai tinka beveik visiems žmonėms, „nes žmogus lieka žmogumi — net jei nešiotų ir vyskupo kepuraitę"[100]...

Freiburgo universitete Maceina pradėjo dėstyti 1956 metų gegužės 1 d. Pradėtas po labai ilgos pertraukos darbas universitete (kiek ironiškai jo pavadintas „daugiau garbės pareiga") labai jį alino, nors jis teturėjo dvi valandas per savaitę. Tai visai suprantama, nes jam reikėjo dėstyti svetima kalba. Be to, Maceinai būdingas atsakomybės jausmas ir sąžiningumas neleido jam pasinaudoti jau seniai įgytomis žiniomis ir vokiško jaunimo neišmanymu — jie „tiek menkai nusimano apie komunizmą ir rusų dvasią, kad net gaila žiūrėti" — bei dėstyti tinkamai (jo supratimu) nepasiruošus. Tad šis pasiruošimas — daug skaityti, rinkti medžiagą, rašyti (savo paskaitas jis visada rašė), taisyti, perrašinėti — pareikalavo iš Maceinos daug laiko ir jėgų. Jis pasidarė irzlus, jo stebėtina kantrybė bei ištvermė pradėjo svyruoti... Sulaukęs keturiasdešimt aštuonerių metų, jis vis dar negalėjo užsidirbti pragyvenimui ir

[100] A. Maceinos laiškas (Miunsteris, 1980 m. spalio 10 d.) sūnui Sauliui Maceinai // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

sykiu kaip dera padėti savo vargstančiai Sovietų Lietuvoje šeimai. Žmona vis prašydavo siuntinių, nuolat primindavo jam tėvišką pareigą — bent išlaikyti šeimą. Kartais, negalėdamas išpildyti eilinio žmonos prašymo, jausdamas savo bejėgiškumą, jis nerimavo, kamavosi ir net prisiversdavo prašyti draugų išsiųsti jo šeimai reikalingų daiktų bei vaistų... Už savo darbą universitete jis negaudavo jokio atlyginimo, jei atlyginimu nelaikysime 220 DM (55 dol.), kurias jam mokėjo už visą semestrą. Jis jautėsi pažemintas, bet buvo priverstas kęsti šį „pasityčiojimą", nes tikėjosi, kad darbas Freiburgo universitete bus naudingas, kaip jis sakė, ateičiai. Jis žūtbūt norėjo įsitvirtinti vokiškoje visuomenėje lyg nujausdamas, kad jam niekada jau nebeteks dirbti tarp savųjų... Kadangi darbas universitete iš jo pareikalavo daug jėgų ir laiko, tai ir kai kurie anksčiau planuoti darbai buvo atidėti į šalį. Neturėdamas nei laiko, nei pinigų, o tik miglotą ateitį, vardan kurios dirbo, Maceina „įkliuvo", kaip pats sakė, „į savotišką bėdą", nes negalėjo rašyti nei „Aidams", nei „Amerikos balsui" Miunchene, nei kitiems leidiniams. O ką jau kalbėti apie sumanytus veikalus, juk visą laiką atimdavo ruošimasis paskaitoms svetima kalba. Įvairiausių sumanymų, pradėtų ir nebaigtų studijų jis turėjo tikrai nemažai, tačiau...„kokie keisti žmogaus gyvenimo keliai ir kaip viskas darosi atvirkščia, negu esi ketinęs bei planavęs"[101]. Iš tikrųjų viskas pasidarė atvirkščiai, negu jis ketino bei planavo. Dar 1950 metais Maceina buvo sumanęs parašyti veikalą „Kaltė ir atgaila" pagal Fiodoro Dostojevskio romaną „Nusikaltimas ir bausmė", o 1951-aisiais — veikalus „Žmogaus kova su Dievu" pagal Adomo

[101] A. Maceinos laiškas (1980 m. balandžio 2*i* d.) dukrai Danutei Marijai Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

Mickevičiaus „Vėlines" bei „Keliai į Dievą" ir jais užbaigti ciklą „Cor inquietum". Tačiau šį sumanymą pavyko įgyvendinti tik iš dalies... Beje, jo planai pradėjo keistis jau 1950 metais, kai Maceina įsipareigojo parašyti studiją „Mysterium iniquitatis" (pirmasis studijos, kurios pagrindu tapo Vladimiro Solovjovo „Trumpa apysaka apie antikristą...", pavadinimas, vėliau ji buvo pavadinta „Niekšybės paslaptis") ir taip pagerbti žymaus rusų filosofo Solovjovo, po kurio mirties 1950 metų vasarą buvo praėję 50 metų, atminimą. Maceinos ateities planuose kaip svarbiausieji jo gyvenimo darbai buvo įrašyti: „Žmogaus filosofija" ir „Evangelijų filosofija". „Jeigu man pavyktų juos įvykdyti, tuomet ramiai tarčiau: 'Nunc dimitis servum tuum, Domine"[102, 103]. Bet prieš tai, pasak jo, jis turėjo parašyti nemažai kitų knygų... Tačiau, pradėjęs dirbti universitete, saviems darbams jis nebeturėjo laiko. Tai jį be galo liūdino, nes daug sumanymų dėl nepalankių sąlygų — tam tikra prasme dėl priverstinio dėstytojavimo — liko neįgyvendinta. Iš jų norėtųsi paminėti prelato Juro pasiūlytą studiją „Didysis įstatymas" apie meilės įsakymą ir jo reikšmę žmogaus gyvenime, paties Maceinos sumanytą studiją apie Kristaus pirmtaką šv. Joną Krikštytoją... Įdomu tai, kad net ir gilios krizės metu (1955 m.), kai Maceiną eilinį kartą įskaudino dvasininkija (jo grynai teologinės studijos „Didžioji Padėjėja" cenzorių kritika), jis buvo sumanęs rašyti daug naujų veikalų, tačiau *tik vokiškai.* Tai veikalas „Mamonna" apie turto vaidmenį išganymo istorijoje, vokiškas anksčiau sumanytos studijos apie bedievį žmogų variantas ir, pasak Maceinos, išsami istorijos teologija, kuri turėjo tapti atsakymu

[102] „Dabar atleidi savo tarną, Viešpatie" (lot.).

[103] Antano Maceinos laiškai prel. Pranciškui Jurui (19 laiškas), p. 90.

„mūsiškiams teologams". Deja, visi išvardyti veikalai, taip pat „Žmogaus filosofija" bei „Evangelijų filosofija", taip ir liko neįgyvendinti jo ateities planai. Kai kurios iš minėtų knygų buvo pradėtos, jų bendras sumanymas atsispindėjo Maceinos straipsniuose, bet kaip užbaigtos nė viena iš jų, išskyrus „Niekšybės paslaptį", taip niekada ir nepasirodė. Tačiau pasirodė kiti darbai — vertingi ir nusipelnę visokeriopo dėmesio, kurio taip ir nesulaukė netgi iki šiol... Beje, norėtųsi išskirti ir sykiu atkreipti skaitytojo dėmesį į vieną nepaprastai įdomų prelato Juro pasiūlymą Maceinai, kurio šis nepriėmė. Tačiau šiuo atveju reikšmingas ne tiek pats pasiūlymas, kiek atsisakymas jį priimti, tiksliau, jo motyvai. Tris kartus — 1956, 1962 ir 1973 metais — gana primygtinai prelatas siūlė Maceinai parašyti „Aštuonių palaiminimų[104] knygą", tačiau Maceina, iš pradžių prisipažinęs, kad pasiūlymas jį labai sudomino, vėliau, ilgai delsęs bei svyravęs, vis dėlto tvirtai atsisakė išpildyti Juro prašymą. Kodėl? Savo motyvus Maceina labai aiškiai išdėstė prelatui Jurui laiške, rašytame 1976 metais birželio 16 d. (įsidėmėkime, kada pagaliau Juras gavo galutinį atsakymą į savo prašymą — po dvidešimties metų!). Šiame laiške Maceina rašė: „Aštuoni Kristaus palaiminimai yra tokie kilnūs bei gilūs savo turiniu, jog jie reikalauja būti *gyvenami* (išskirta mano — *T. M),* o ne tik apmąstomi. Dar daugiau: sėkmingas jų apmąstymas gali būti įvykdytas tik tada, kai jis kiltų iš gyvenimo šiais palaiminimais. Tai aš jaučiau ir tebejaučiu labai aiškiai. Tuo tarpu mano gyvenimas anaiptol nebuvo ir nėra anų palaiminimų išraiška:

[104] Šie vadinamieji aštuoni palaiminimai yra Dievo Karalystės žemėje programa ir krikščioniškojo tobulumo santrauka. Kiekvienas palaiminimas kokiu nors nauju atspalviu paryškina vieną bendrą dvasią: Dievas aukščiau už viską!

aš nesu *nei romus, nei gailestingas, nei tyraširdis, nei taikdarys* (išskirta mano — *T. M.).* Gal tik vienas vienintelis palaiminimas galėtų man tikti: „Palaiminti, kurie *liūdi" (Mt. 5, 4),* nes liūdesys iš tikro yra *nuolatinė* (išskirta mano —T. *M.)* mano nuotaika"[105]. Taigi Maceinai prireikė net dvidešimties metų Juro pasiūlymui apmąstyti ir padaryti išvadą, kad savo gyvenimu jis nėra nusipelnęs rašyti apie aštuonis Kristaus palaiminimus. „Žmogus turi žinoti, kur yra jo galios riba, ir nemėginti jos peržengti..."[106] Tai drąsus prisipažinimas ir labai griežtas savęs ir savo gyvenimo įvertinimas, kuris toli gražu ne kiekvienam pagal jėgas. Manyčiau, kad šis prisipažinimas reiškia — *nesu vertas* apie tai rašyti, taigi esu nepajėgus (tinkamai) tai padaryti. Čia ir glūdi giluminis savo galių supratimas.

Maceina daug parašė, tačiau žymiai daugiau buvo sumanęs. Bet ne viskas priklauso tik nuo mūsų pačių. Aplinkybės taip pat turi įtakos, ar mūsų sumanymai bus įgyvendinti, ar ne, nes „žmogus ne visais atvejais ir ne visose situacijose yra visagalis"[107] . O situacijos bei aplinkybės, kurioms esant Maceinai teko dirbti, niekada nebuvo itin palankios. Todėl reikėdavo atsisakyti sumanymų, o kartais net ir nepadaryti to, ką buvo žadėjęs, kaip tai atsitiko su pažadėtu nauju skyriumi „Marijos veikimas istorijoje", kuriuo jis norėjo papildyti savo „Didžiąją Padėjėją", ir ne tik su juo... Šios aplinkybės trukdė jam dirbti norimą ir mylimą darbą, padarė jį priklausomą: likdamas elgeta, jis, pradėjęs dirbti universitete, neteko tos „dvasiškos nepriklausomybės", kuria po prelato

[105] Antano Maceinos laiškai prel. Pranciškui Jurui, p. 310.

[107] A. Maceinos laiškas (1981 m. sausio 26 d.) marčiai Tatjanai Maceinienei // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

Juro sparnu taip džiaugėsi pirmaisiais savo gyvenimo Freiburge metais. Su neapsakomu kartėliu jis galų gale turėjo pripažinti, kad jam nėra į ką atsiremti: „Į lietuviškąją visuomenę aš atsiremti negaliu, nes ji mano filosofija nesidomi ir jokių perspektyvų senatvei (tuo metu, kai jis rašė šį laišką, jam jau buvo 50 metų —*T. M.*) iš jos tikėtis negalima", todėl jam ir reikia pačiam „grabaliotis", stengtis užsitikrinti sau pragyvenimo šaltinį ir apsirūpinti artėjančiai senatvei. Tad kas gi jam dar belieka, jei saviesiems jis nerūpi? „Belieka tad vokiškoji visuomenė, kuriai reikia ką nors pirma parodyti, kad joje galima būtų kiek nors įsitvirtinti"[108]. Todėl Maceina, dėstydamas Freiburgo universitete, ir rodė vokiškai visuomenei, ką sugeba, negailėdamas nei laiko, nei jėgų. Jis imdavosi visokių darbų — prašomas važinėjo po Vokietiją su paskaitomis, skaitė studentų referatus, disertacijas, egzaminuodavo, kiekvienam semestrui ruošdavo naują kursą... Tačiau svarbiausia, ką jis sugebėjo padaryti, tai pritaikyti dėstomus kursus prie savų darbų. Tai daryti jis išmoko dar dėstydamas Kaune. Maceinos kursai tapdavo jo būsimųjų darbų pagrindu. Tačiau Freiburgo universitete dėstomų kursų specifika jį ribojo, todėl atitinkamai keitėsi ir jo kūrybiniai sumanymai bei planai. Manyčiau, kad jei jis ir toliau būtų galėjęs dirbti kaip *Privatgelehrter,* t. y. kaip laisvas mokslininkas ir nebūtų buvęs priklausomas nuo pinigų, tai jis būtų parašęs, nors gal ir ne viską, ką buvo sumanęs, bet iš tiesų daug daugiau...

Maceina buvo ne iš tų žmonių, kurie mėgsta švaistytis žodžiais. Jam buvo be galo sunku ir nejauku, kai jis negalėdavo (visada dėl rimtų priežasčių) išpildyti savo pažado... Dažniausiai tai atsitikdavo dėl ligos, daug rečiau dėl kitų priežasčių... Kartais atrodo,

kad jis buvo pedantas, skrupulingai atliekantis savo uždavinius, išpildantis pažadus. Tačiau turbūt tai buvo ne pedantizmas, o tikrų tikriausias *sąžiningumas* ir nuoseklumas visur — veiksmuose, darbuose, mintyse; tai nuoseklumas, dažnai painiojamas su pedantizmu... Sendamas jis žadėdavo vis atsargiau, dažnai pridurdamas: jei tai padaryti leis sveikata... Tačiau keisčiausia tai, kad Maceina, kaip pats yra prisipažinęs, daugiausia padarė sirgdamas...[109]

Pirmaisiais dėstytojavimo Freiburgo universitete metais moralinį pasitenkinimą Maceinai teikė studentų pripažinimas, kurio jis tikrai greitai sulaukė. Jo paskaitos, kaip ir nepriklausomoje Lietuvoje, patraukdavo studentų dėmesį ir buvo gausiai lankomos — jose paprastai dalyvavo apie 300 klausytojų iš įvairių fakultetų. Studentams patiko jo dėstymo metodas — „problemas spręsti, kaip jos yra savy". Pasisekimas tarp studentų bylojo apie jo greitai augantį populiarumą, kuris neliko nepastebėtas. Nuo 1957 metų rudens Maceina jau turėjo 4 valandas per savaitę ir pagaliau jam buvo pažadėtas pastovus atlyginimas... Nuo 1958 metų Maceina pradėjo dėstyti dialektinį materializmą, o kiek vėliau — „dėsčiau sistemiškai marksistinę filosofiją kaip šiandieninę Rytų Europos apraišką"[110]. Darbas jį domino, nes jis suprato, kad „komunistinė filosofija yra sunkesnė suprasti ir kritikuoti, negu paprastai manoma"[111]. Be to, jis suprato, kad marksistinė filosofija organiškai siejasi su visa rusų filosofija, kuria jis nuo senų laikų ne tik domėjosi, bet ir žavėjosi. Manyčiau, kad būtent marksistinės filo-

[109] A. Maceinos laiškas (1985 m. lapkr. 20 d.) dukrai Danutei Marijai Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

[110] *Idėjų ir širdžių sąsajos* (Antano Maceinos ir Stasio Ylos laiškai) // Metai, Nr. 8-9, 2008, p. B9.

sofijos dėstymas ir pelnė Maceinai vokiškos visuomenės pripažinimą, kuriai jis atskleidė, pasak prof. Juozo Brazaičio, „sovietinio žmogaus dvasią". Jis buvo pripažintas šios filosofijos žinovu. Tačiau pinigų už tai negaudavo, šios filosofijos dėstymas taip ir liko tik jo „įnašu" į ateitį. O pinigų verkiant reikėjo — ne tik pragyvenimui, bet ir šeimai, sunkiai vargstančiai sovietų užgrobtoje Lietuvoje ir dar apniktai ligų — sirgo ir negalėjo dirbti Maceinos žmona Julija, sirgo ir jo vidurinysis sūnus Saulius. Maceina kiek tik galėdamas padėjo šeimai, tik jo galimybės buvo ribotos... Tad ir vėl teko „paubagauti"...

Pasinėręs į darbą universitete, Maceina beveik nieko nerašė, bet jo paskaitos buvo „įnašas" į būsimus veikalus. Tiesa, jis pradėjo rašyti knygą vokiečių kalba (skaitomo kurso pagrindu) apie sovietinį žmogų ateistą. Tačiau ji pasirodė tik 1969 metais „Sowjetische Ethik und Christentum" („Sovietinė etika ir krikščionybė") pavadinimu. Bet tai ir viskas... Eilėraščių jis irgi nerašė, nors išgyvenimų ir sukrėtimų pakako. Tačiau šie išgyvenimai nekėlė poetiškos nuotaikos — sunki buitis ir buitiniai rūpesčiai užgožė jame slypinčią poeziją. Po ilgų ir didelių vargų 1958 metų pabaigoje, atrodo, rudenį, pagaliau išėjo Maceinos „Didžioji Padėjėja", kurios pasirodymas nelabai nudžiugino autorių, nes ši knyga ne tik „pavėlavo išeiti", kaip pastebėjo kunigas Stasys Yla laiške (1976 m. lapkričio 16 d.) Juozui Eretui, bet ir sukėlė jos autoriui daug kančių... Maceinos gyvenimas Freiburge buvo labai įtemptas, bet kartu jis buvo tikslingai orientuotas, nes, kaip atrodo, dėstymas Freiburgo universitete tapo jam paskutine šio gyvenimo galimybe „prasimušti", kuria jis ir pasinaudojo paaukojęs tam nemažai įdomių sumanymų... Savo gyvenimą ypač paskutiniais metais Freiburge jis vadino „pilku"... Ir tame „pilkame" fone

vienu reikšmingiausių įvykių tapo Maceinos susitikimas su savo „žilagalviu tėveliu" — prelatu Pranciškumi Juru. Jų pirmas ir paskutinis susitikimas įvyko Vokietijoje 1958 metais rugsėjį ir tapo savotišku atsisveikinimu, nors ir po šio susitikimo jie susirašinėjo iki pat prelato Juro mirties...

Maceina gyveno uždarą gyvenimą, neturėdamas jokio ryšio „net su savojo fakulteto profesoriais". Tai jį kartais liūdino: „Ką gi — pabėgėlis iš Rytų yra antro rango žmogelis... Jam leidžiama dėstyti — tai ir viskas. Bet žmogiškas ryšys — tai jau kas kita. Taip ir gyvenu vienišas be galo"[112]. Ir tik prof Zenonui Ivinskiui atvažiavus[113] bei apsigyvenus Bonoje, jo nelinksmas, priklausomas nuo kitų žmonių bei aplinkybių gyvenimas kiek praskaidrėjo. Geru ženklu jam tapo kvietimas 1959 metų sausio 20 d. skaityti viešą paskaitą „Sovietinės laisvės dialektika" Miunsterio universitete, nes tų pačių metų pavasarį Maceina buvo pakviestas dėstyti šiame universitete...

[113] Prof. Zenonas Ivinskis Bonoje apsigyveno 1959 m. rudenį.

Kelyje, bet niekad, niekad ne namolei

„Pirmyn, pirmyn į tuščių tolį
Ir vėl atgal, ir niekad ne namolei" [1].

Miunsteris tapo paskutine Maceinos gyvenimo ir, kaip jis kiek ironiškai sakė, jo „karjeros" vieta. Kvietimą dirbti profesoriumi svečio teisėmis Miunsterio universitete Maceina gavo 1959 metų žiemą, tačiau nelabai palankiu jam laiku, nes tuo metu jis, kaip dažnai atsitikdavo, ypač po patirtų sukrėtimų, sirgo[2]. Šį kartą jis sirgo gana ilgai — nuo vasario mėnesio (beveik nuo tada, kai buvo pakviestas profesoriauti) iki vėlyvo rudens. Liga kiek aptemdė jo džiaugsmą gautu rimtu siūlymu ir privertė nerimauti, ar įstengs tinkamai pasiruošti rudens semestrui, juo labiau, kad buvo pakviestas tik vieneriems metams, ir ar šis kvietimas bus pratęstas — priklausė nuo jo paties. Maceinai reikėjo parodyti ir įrodyti, kad jis niekam čia nenusileidžia nei savo žiniomis, nei savo gebėjimu

[1] Jasmantas A. (Maceina). Ir niekad ne namolei. — Chicago, 1980, p. 11.
[2] Gydytojai įtarė tulžies pūslės akmenligę.

Miunsterio universitetas, kuriame 1959- 1970 metais dėstė Antanas Maceina

dirbti su studentais. Tačiau pats kvietimas jau buvo jo asmenybės ir jo nuopelnų pripažinimo vokiečių akademiniame pasaulyje įrodymas, nekalbant jau apie tai, kad vokiečius žavėjo jo inteligentiškumas, santūrumas ir nuolankumas kitiems žmonėms. Po metų labai nelengvo ir įtempto darbo, t. y. 1960 metais, jo profesoriavimas šiame universitete buvo pratęstas, o kiek vėliau galutinai užtikrintas. 1961 metais Maceina tapo tikruoju Filosofijos fakulteto nariu ir gavo docento titulą, o 1962-aisiais „buvo paskirtas nebeatšaukiamu filosofijos profesoriumi, pažymint religijos filosofiją kaip jo ypatingą sritį"'. Tiesa, religijos filosofiją Miunsterio universitete Maceina pradėjo dėstyti, kaip rašė savo bičiuliui Stasiui Ylai (1973 m. kovo 4 d.), tik „1966 m. Žiemos semestrą ..." Tačiau, kad ir kaip ten bebūtų, pagaliau, sulaukęs penkiasdešimt

ketverių metų, Maceina „prasimušė". Per visą gyvenimą tremtyje jis *pirmą kartą* gavo „padorų" atlyginimą — 240 dolerių per mėnesį, vėliau jo atlyginimas didėjo priklausomai nuo pareigų. Galima tik įsivaizduoti, kiek jėgų, vidinio susitelkimo, valios, pastangų, darbo, nervų, sveikatos kainavo jam šis „prasimušimas", bet vargu ar mes pajėgsime tai suprasti, nes, norint tai suprasti, reikia kartu su juo pereiti visą jo kančios kelią...

Jau 1961 metais Maceina, tapęs tikruoju Filosofijos fakulteto nariu ir tituluotas docentu, gavo ir nemažą algą — „beveik 400 dolerių". Jsitvirtinęs universitete, jis pagaliau tapo finansiškai nepriklausomas; taigi nuo jo širdies nukrito tas nuolatinis, metams bėgant augantis slogutis bei rūpestis, kaip prasimanyti pinigų, kad ir pats kaip nors pragyventum, ir netaptum, ypač senatvėje, kitiems našta bei padėtum savo vargstančiai Lietuvoje šeimai, kurios nelengvas likimas slėgė jį visą laiką... Jo gyvenimas Miunsteryje jau įgijo žemiško (vadinasi, netikro) pastovumo bruožų, todėl jis tapo ramesnis ir netgi apsiprato su mintimi (jei išvis įmanoma su ja apsiprasti), kad jam nėra lemta sugrįžti į Tėvynę. „Atsisakęs 1955 metais, kai mano žmona buvo į Freiburgą atvykusi, grįžti į Lietuvą, netekau paskutinės progos"[4]. Jis kitaip pasielgti negalėjo, netgi susitaikė su mintimi, kad vaikai jį gali ir pamiršti, ir netgi prakeikti. Jis apsiprato ir su kita mintimi, kad, galimas daiktas, jam teks visą likusį gyvenimą praleisti nelabai gražiame gamtos atžvilgiu — „Freiburge buvo, žinoma, daug gražiau" — Miunsteryje, „tačiau negi čia žmogus rinksiesi: kur gauni darbą, ten reikia ir apsistoti"[5].

[4] Antano Maceinos laiškai prel. Pranciškui Jurui (78 laiškas), p. 212.

Taigi, tik pradėjęs dirbti, Maceina iš karto pasinėrė į universitetinį darbą. Ir nors Miunsteryje gyveno daug daugiau lietuvių negu Freiburge, jis beveik su niekuo nesusitikinėjo, nesusirašinėjo (tik darbo reikalais)... Jis netgi nedalyvavo bendroje ateitininkų ir frontininkų studijų savaitėje, vykusioje Kenigšteine, lygiai kaip ir Eucharistiniame kongrese Miunchene, atsisakė jis ir kvietimo į Ameriką dalyvauti LKM akademijos suvažiavime... Savo atsisakymą dalyvauti kažkada jam svarbiuose renginiuose jis motyvavo nepakankamai stipria sveikata ir dideliu užimtumu rengiant dėstomus kursus. Ir iš tikrųjų Maceina visiškai atsidavė naujam (nenaujam) darbui, nes jam vis reikėjo galutinai įsitvirtinti (tuo metu jis dar neturėjo Vokietijos pilietybės) ir pagaliau pajusti ne tik dvasinę, bet ir finansinę nepriklausomybę, kuri užtikrintų jam pasiturimą ateitį — kad jis, niekieno nekliudomas, galėtų laisvai kurti. Tačiau jo pasitraukimo iš visuomeninės veiklos negalima paaiškinti vien tik per dideliu darbų krūviu bei ligomis. Maceinos atsisakymai — tai gana aiškiai išreikštas *noras* daugiau nedalyvauti visuomeninėje veikloje, kuriai kadaise atidavė tikrai nemažai laiko, gal kiek naiviai galvodamas, kad jo dalyvavimas joje ir tiesus viešas žodis gali ką nors pakeisti šiame netobulame pasaulyje. Taigi ankstesnis gyvenant Kaune ir vėliau tremtyje stovyklose ganėtinai stiprus jo noras būti visuomeniškai aktyviam ir netgi kam nors priklausyti (vienminčių grupei, sąjūdžiui, organizacijai), jo „gyvas visuomeninis jausmas" septintojo dešimtmečio pradžioje pradėjo ne tik blėsti (tai atsitiko daug anksčiau), bet ir nykti, kol visai išnyko. Kitaip ir būti negalėjo: ne tik gyvenimas privertė Maceiną atsikratyti jaunatviško idealizmo ir blaiviai vertinti savo ir kitų galimybes, bet kartu ir gilus bei skausmingas suvokimas to, kad objektyviai šio žemiškojo pasaulio neįmanoma

paversti Dievo Karalyste. Tačiau Maceina niekada neatsisakė siekio tobulinti šį pasaulį kuriant. „Kultūros kūrėjo siekinys peržengia (*trancendit*) jo kūrinį ir kaip tik šiuo siekiniu įjungia jo veiklą į eschatologiją visų daiktų atbaigimo prasme; kitaip sakant, kultūra įeina Dievo karalystėn ne realiais savo kūriniais, bet idealiais savo siekiniais"[6]. Maceinos pasirinktas kūrybos kelias — tai kelias nugalėti pasaulį, kuriame siautėja blogis, palenkiant šį pasaulį Viešpačiui, „kuris pats savyje yra Tiesa, Gėris ir Grožis"[7].

Nors Maceina nenorėjo dalyvauti jokioje visuomeninėje veikloje ir buvo įsitikinęs, kad žmogus, būdamas vienas, gali daug daugiau padaryti negu kolektyve, jis vis dėlto kiek pajėgdamas retkarčiais dar dalyvavo Lietuviškųjų studijų savaitėse, kurios nuo 1953 metų buvo rengiamos kasmet ir kurių įkvėpėjas buvo jis pats, be to, neatsisakė ir iki paskutiniųjų savo dienų buvo AF tarybos narys... Studijų savaitės jam buvo ypač brangios, kadangi, pasak Maceinos, šie tremtinių susibūrimai buvo jų kova su nuovargiu, nes „tremtinys pavargsta būti tremtiniu ir mėgina virsti čiabuviu", o „tremtis įsiprasmina ne asmeniniu mūsų įsikūrimu, bet tuo, *kiek asmeninis įsikūrimas virsta indėliu į tėvynės kultūrą"*[8]. Maceina buvo tikras, kad tik kultūros kūrimas arba, jo žodžiais tariant, „kultūrinė plotmė" tegali tremtinius išgelbėti nuo pavojaus virsti čiabuviais ir taip žlugti... Jis pats čiabuviu, t. y. „tremties išdaviku" netapo, kadangi jo „asmeninis įsikūrimas" virto tikrai svariu indėliu į Lietuvos kultūrą... Jis daug padarė „būdamas

[6] Maceina A. *Krikščionis pasaulyje* // Ryštai, t. 5, p. 516.

[7] Ten pat p. 522.

[8] Maceina A. Studijų savaičių prasmė tremtyje (Sveikinimo žodis 25-to studijų savaičių dalyviams) // Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, f. 181—11.

vienas", prašomas niekada neatsisakydavo parašyti pranešimo arba straipsnio *jį* dominančia tema ir, *jo* manymu, reikalingo lietuviškai visuomenei. Dažniausiai savo pranešimus ar paskaitas jis „įkalbėdavo" „į juostelę" ir nusiųsdavo užsakovui. Kelionių jis niekada nemėgo — „aš pats esu didžiai sėslus"", o susirinkimai ir suvažiavimai pradėjo jį varginti lygiai taip pat kaip ir jų dalyviai — „aš pasigėriau žmonėmis, aš jais vemiu"[10]. Jis tikrai kartais buvo „drastiškas žodyje", bet ar tik ne žmonės padarė taip, kad jis nuo jų atsiribojo?.. 1965 metais Maceina galutinai nustojo *asmeniškai* dalyvauti studijų savaitėse ir lietuvių suvažiavimuose, kur anksčiau taip noriai skaitė viešas paskaitas. Jis jau nematė šios bendros veiklos prasmės, be to, jį glumino dar ir tai, kad „tremties išdavikų skaičius auga"[11]... Geras Maceinos pažįstamas prof. Vincas Natkevičius rašė, kad paskutinė Maceinos viešoji paskaita įvyko 1965 metais Lietuviškųjų studijų savaitėje Hiuttenfelde, Vasario 16-osios gimnazijoje[12]. Tai, matyt, ir buvo Maceinos visuomeninės viešosios veiklos pabaiga...

Miunsterio universitete Maceina dėstė įvairius rusų bei marksistinės filosofijos kursus. Ir tai buvo tam tikra dar Freiburge dėstytų jo kursų tąsa. Tačiau tik Miunsteryje, kaip sakė pats Maceina, jam pavyko galutinai „apvaldyti" komunistinę filosofiją.

[9] A. Maceinos laiškas (1978 m. balandžio 5 d.) dukrai Danutei Marijai Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

[10] A. Maceinos laiškas (1980 m. birž. 24 d.) sūnui Sauliui // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas. Beje, čia Maceina kartoja R. Rolano žodžius: *„Je suis soûl des hommes, je les vomis"*.

[12] Natkevičius V. *Prof. Antanas Maceina iš arti ir toli* (numeris skirtas A. Maceinos atminimui)// Ateitis, 1987 m. birželis, p. 28.

Nekyla jokių abejonių, kad ši filosofija jį ypač domino: vokiečių universitetai buvo suinteresuoti jo profesionaliu dėstymu, tad pačiam Maceinai buvo naudinga ją išmanyti siekiant įsitvirtinti vokiškame akademiniame pasaulyje. Jam asmeniškai — ir kaip žmogui, ir kaip filosofui — buvo labai svarbu nuodugniai išsiaiškinti, *kas* yra tas, kuris išvijo jį iš Lietuvos, atskyrė nuo šeimos, paliko be darbo, sužlugdė Lietuvą, pavergė daugybę įvairiausių tautų, naikino bei trėmė žmonės... Ir kodėl visa tai įvyko ir dar tebevyksta? Maceina ieškojo giluminių reiškinio priežasčių... Jis ieškojo atsakymo į rūpimus jam klausimus religijoje norėdamas suprasti, kas gi yra toji „žmogaus karalystė" (pažymėsime, jog šiuo konkrečiu atveju — tai žmogaus „be pinigo" (proletariato) karalystė, kuri jam „atėmė viską"[13]. Tuo pačiu metu jį, gyvenantį tremtyje, t. y. visiškai kitame pasaulyje, ne mažiau domino ir žmogaus *su pinigu* karalystė, kuri taip pat jo nežavėjo. „Juo daugiau gėrybių kraujasi pasaulio kluonuose, juo rytojaus diena daros tamsesnė..."[14]. Galiausiai Maceina priėjo prie išvados, kad „'žmogaus' karalystė nepasiseki todėl, kad žmogus žmogui dažnai esti vilkas, ką žinojo jau senieji romėnai ir kas pasitvirtina *visose* (išskirta mano — *T. M.)* dabarties sistemose[15]. Tai tikrai pranašiška, bet nepaguodžianti įžvalga, kuri verčia visas viltis sutelkti į vieną vienintelį kenčiančio žmogaus Guodėją bei Užtarėją, kuris yra visų mūsų Dievas.

Taigi pirmaisiais gyvenimo Miunsteryje metais (nuo 1959 m. rudens iki 1962 m. pabaigos) Maceina beveik visą savo laiką skyrė

[13] A. Maceinos laiškas (1981 m. sausio 26 d.) marčiai Tatjanai Maceinienei // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

[15] Žr. I i išnašą.

komunistinei filosofijai, komunistiniam ateizmui, sovietiniam žmogui kaip tam tikrai ateizmo aukai, nes ateizmas, anot Maceinos, įsikūnija sovietinio žmogaus asmenyje ir gyvenime. Jis buvo parengęs (tiesa, juodraštyje) knygą apie komunistinį ateizmą, kurią 1959 metais jam buvo užsakęs Herderio institutas Marburge. 'Tuo metu jis buvo gavęs nemažai užsakymų parašyti apie bolševizmą, komunistinę filosofiją, ateizmą ir, kaip rašė prelatui Jurui, „visos šios studijos jau eina prie galo. Pamažu pradės jos netrukus pasirodyti"[16]. Tačiau, taip ir nepasirodžiusios kaip atskiros knygos, jos buvo sutelktos į jau minėtą studiją „Krikščionybė ir sovietinė etika" („Christentum und sowjetische Ethik", 1969). Knyga išėjo tik vokiškai, vertimo į lietuvių kalbą taip ir nesulaukusi, matyt, dabartiniais laikais ši tema jau nebeaktuali, nors tam galima ir paprieštarauti, turint omenyje kaip visatos valdovą tvirtai viešpataujantį žmogų ir vis pavojingai platėjančią bei klestinčią „žmogaus karalystę", tik, kaip pasakytų Maceina, „kitu pavidalu"... Tačiau šis vienokiu (Sovietų Sąjungoje) ar kitokiu (Vakaruose) būdu „žmogaus karalystės" išsiskleidimas bei platėjimas atskleidė Maceinai nepaprastą bei amžiną Dievo problemos aktualumą... Ši problema užgožė visas kitas iki šiol jį dominusias problemas, kurios, atrodo, pasidarė jam nereikšmingos, prarado savo svarbą. Tačiau ši problema visada „stovėjo" jo dėmesio centre, tik anksčiau šalia jos atsirasdavo ir kitų, žemiškesnių, problemų, kurios irgi atrodė svarbios, todėl jas taip pat reikėjo spręsti. Be to, Maceinai, kuris daug metų dirbo „filosofijos mokslininko" darbą dėstydamas Rytų Europos filosofiją Freiburgo ir Miunsterio universitetuose, kaip jis pats yra sakęs, tiesiog trūko laiko „savitam filoso-

[16] Antano Maceinos laiškai prel. Pranciškui Jurui (74 laiškas), p. 204.

favimui". Pasak jo, „savitam filosofavimui", iš kurio ilgainiui išaugo svarbiausi jo gyvenimo darbai — „Religijos filosofija" (1976) ir „Filosofijos kilmė ir prasmė" (1978) — jis atsidavė tada, kai, pasitaikius progai (tai atsitiko 1966 m. — *T. M.*), „perleido visą Rytų Europos filosofiją jaunesniam privatdocentui"[17]... Tačiau, manyčiau, jis pasikuklino. Jo „savitas filosofavimas" pasireiškė, sakyčiau, jau ankstyvuosiuose jo raštuose — Fiodoro Dostojevskio legendos „Didysis Inkvizitorius", Vladimiro Solovjovo „Trumpos apysakos apie antikristą", biblinės Jobo knygos interpretacijose... Juk filosofija, Maceinos teigimu, yra interpretacija. Taigi interpretuodamas pasaulinės literatūros filosofinius kūrinius, jis „savitai" filosofavo... Būtent „Jobo dramoje" jis iškėlė uždavinį, tapusį svarbiausiu jo gyvenimo, kurį sudarė rašymas, tikslu, būtent — „egzistencijoje atskleisti transcendenciją"[18]. Tai buvo prasmės ir esmės klausimas. Maceina buvo tikras, kad be Dievo žmogaus gyvenimas yra beprasmis ir nevertingas... Kaip minėjau, Dievas visada „stovėjo" jo dėmesio ir gyvenimo centre. Apsisprendimą Viešpaties atžvilgiu Maceina laikė svarbiausiu žmogaus apmatu, nes, anot jo, Dievas yra žmogaus buvimo pagrindas... Tačiau žmonės tai pamiršta. Todėl, net ir gyvendami „didelės grėsmės akivaizdoje", jie pamiršta, „kad *budėti* (išskirta mano — *T. M.)* reikia visą laiką. Tai yra ne tik Evangelijos nurodymas, bet ir pati gyvenimo patirtis. Tačiau masė greitai nusisuka nuo šio nurodymo, jei tik jai pradeda kiek geriau sektis"[19]. Tad dėl marksistinės filosofijos ir dabartinio žmogaus nuotaikos, pasak Maceinos, Dievo problema

[17] Maceina A. *Filosofijos keliu* // Raštai, t. 6, p. 400.

[18] Maceina *A.Jobo drama* // Raštai, t. 3, p. 424.

[19] Antano Maceinos laiškai prel. Pranciškui Jurui (81 laiškas), p. 221.

darosi labai aktuali. Manyčiau, jog ji ne mažiau aktuali ir dabartiniais laikais, nors marksistinė filosofija, atrodo, jau pasidarė nebeaktuali...

Taigi, atitolęs „nuo visų kasdienos politinių bei partinių reikalų", kurie jam buvo „nebe prie širdies", Maceina 1963 metais rašė didelį darbą apie marksistinę filosofiją. Keletą metų studentams dėstydamas rusų filosofiją, komunistinę-marksistinę filosofiją ir net „komunistinę religiją", Maceina suvokė, kaip tikslingai išdėstyta komunizmo doktrina atskleidžia „mūsosios pasaulėžiūros silpnas vietas". Jai, jo manymu, trūksta pagrindimo, nes ne viskas buvo apmąstyta iki galo. Jis priėjo prie išvados, kad „tikėjimas į Dievą, gautas iš Apreiškimo, mus yra taip įtikinęs, kad mes neregime, jog prigimtasis Apreiškimo pagrindas, vadinamas Apologetika, yra atsidūręs dideliame pavojuje"[20]. Tad reikėjo daug ką permąstyti iš naujo... Maceina savo dėmesį nukreipė į Rytų Bažnyčią, kuri pasidarė jam (jis pats rašė — „mums") „labai aktuali" bei pranašesnė daugeliu atžvilgiu, nes, jo giliu įsitikinimu, „Rytų Bažnyčia yra kaip tik toji dvasinė erdvė, kurioje brendo giliausios krikščioniškosios įžvalgos į Kristaus asmenį, virtusios visuotinių susirinkimų nutarimu tikėjimo tiesomis <...> "[21]. Maceinos susidomėjimas Rytų krikščioniškąja teologija bei gilinimasis į ją buvo visai nuoseklus, ir ne tik todėl, kaip jis pats rašė, kad į Rytų krikščionijos filosofiją bei teologiją jį metų metais vedė jo paties akademinis darbas, bet ir todėl, kad jos išlaikė „savyje aną gyvą *pirmųjų Krikščionybės amžių dvasią* (išskirta mano — *T. M.),* kuriai Kristus kaip Dievažmogis buvo ne tik tikėjimo, bet kartu ir mąsty-

[21] Maceina A. *Dievo Avinėlis* // Raštai, t. 6, p. 499.

mo bei pergyvenimo objektas"[22]. Teologija, su kuria Maceinai tekdavo susidurti, pasidarė jam *„svetima"*, nes tas, kas anksčiau buvo ginama, dabar pradėta neigti — Apreiškimo transcendentiškumas, Dievo būrimo įrodymai, gimtosios nuodėmės samprata, Marijos Mergystė ir t. t.[23] Kaip jau minėta, šios problemos visada domino bei jaudino Maceiną ir buvo jo mąstymo objektas, tačiau, jam visai „priartėjus" prie savosios religijos filosofijos, jos atsidūrė jo dėmesio centre. Laikui bėgant, šių problemų sprendimas tapo *vieninteliu* Maceinos gyvenimo tikslu. Anksčiau, kaip minėta, jo dėmesį šioms problemoms bei domėjimąsi jomis kartais trikdė kiti reikalai, pirmiausia — visuomeninė veikla, į kurią jis įsitraukė gana naiviai tikėdamas, kad nedidelis būrelis jaunų katalikų gali pakeisti šį žemiškąjį netobulą pasaulį... Dabar jo požiūris pasikeitė. Jo veikla (universitete) ir kūryba, t. y. visas jo gyvenimas, susitelkė aplink Dievą.

Religija — santykis su Dievu — tapo pagrindiniu jo gyvenimo ir mąstymo rūpesčiu. Kaip jau minėta, Maceina buvo įsitikinęs, kad svarbiausias žmogaus apmatas yra apsisprendimas Dievo atžvilgiu. Jis pats jau seniai buvo apsisprendęs, tik šis jo apsisprendimas metams bėgant vis gilėjo, todėl ir savo vienatvėje jis niekada nebuvo vienas — šalia jo visada stovėjo Dievas kaip vienintelė paguoda ir džiaugsmas, tačiau su juo visada buvo ir kančia, nes, kaip ir visi trokštantieji pažinti Dievą, Jo pažinti jis negalėjo. „Dievo negalima mąstyti <...>. Dievą galiu tik apmąstyti...", — rašė Maceina savo „Filosofiniame dienoraštyje"[24]. Apie ką Maceina

[24] Maceina A. Filosofinis dienoraštis, arba Filosofiniai užrašai // Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, f. 181-4.

berašė ar bekalbėjo viešose paskaitose — visada tai buvo kalba apie Dievą, kuri tęsėsi ligi jo mirties. Laikas pakeitė Maceinos gyvenimą — tai, kas anksčiau jam atrodė be galo svarbu, amžinybės akivaizdoje neteko savo prasmės ir ne todėl, kad laikas „nubūtina" mus... Žmonių tarpusavio santykiai, kai iškyla visokių nesutarimų, užgauliojimų, ginčų, rietenų, nesusipratimų, nustojo jį jaudinti, tačiau liko gailestis dėl veltui prarasto laiko ir jėgų. Ir jis bandė atsigriebti už sugaištą laiką, kompensuoti tai, kas nebuvo padaryta. Kaip jau minėta, nuo 1962 metų jo dėmesys buvo nukreiptas į Rytų Bažnyčios liturgiją, „rusiškąją Kristaus sampratą Solovjovo, Dostojevskio ir Bloko raštuose", į „rytietišką Kristaus išgyvenimą bei supratimą, kaip jį vaizduoja liturgija ir teologija"[25]. Savo „studijėles", skirtas šioms problemoms, jis, likdamas ištikimas sau duotam žodžiui (nes tai buvo grynai teologinės studijos), rašė tik vokiškai. Maceina buvo tikras, kad parašytos lietuvių kalba jos nieko nesudomins, „o suerzinti — tikrai suerzins". Tačiau, kad ir kaip būtų, jis vis dėlto neatsisakė minties, „kai šios studijos bus baigtos, padaryti ir lietuvišką redakciją"[26]. „Bet ir vėl — kas... leis?"... Čia derėtų prisiminti, kad tada, kai prelatas Juras pradėjo savo kilnią veiklą — leisti lietuviškas knygas (1933 m.), ne visi lietuvių kultūros kūrėjai bei dvasininkai buvo patenkinti jo pasirinktomis knygomis. Todėl savaime aišku, kad šis nepasitenkinimas palietė ir Maceiną. Kaip prisimena prol. Juozas Eretas, prelatas Mykolas Krupavičius apie Juro išleistą Maceinos veikalą „Didysis Inkvizitorius" kadaise rašė, jog jis niekam nereikalingas[27].

[26]Ten pat.

Jei net toks garbus žmogus kaip prelatas Krupavičius galėjo taip kategoriškai teigti, tai ką jau kalbėti apie kitus... Panašių priekaištų Maceina galėjo susilaukti rašydamas ir apie „rytietišką Kristaus pergyvenimą bei mąstymą", bet tai jį jau mažai tebejaudino. Tačiau jam visada rūpėjo, kad jo raštai būtų reikalingi lietuvių visuomenei ir būtų skaitomi. Vokiečiams buvo įdomi bei naudinga ir rusų filosofija, ir rusiškoji Kristaus samprata, lietuviams, deja, — ne. Tai jį be galo liūdino...

Tuo pačiu metu, kai Maceina pradėjo rengti (pirmiausia vokiečių kalba) studiją apie rytietišką Kristaus išgyvenimą bei supratimą, jis vokiškai rašė ir didelę studiją apie marksistinę filosofiją, nes buvo tvirtai įsitikinęs, kad lietuviškai niekas jos „tikrai neleis". Šiandien atrodo keista, kad būtent tais metais niekas iš lietuvių intelektualų nesidomėjo nei priešo filosofija, nei jo mąstymu, nei jo pasaulėžiūra... Tačiau, regis, taip iš tikrųjų buvo. Apskritai Maceinos darbai, atrodo, buvo sunkiai įkandami sustabarėjusiai lietuvių katalikų užsienio bendruomenei (beje, kaip ir dabartinei mūsų visuomenei). Daugelis jos narių gerai įsikūrė, įsigijo namus, gavo gerą darbą ir kasdienės duonos rūpesčiai užgožė dvasios troškimus. Gimtieji Namai ėmė tolti nuo jų, o ir rūpintis jais iš toli darėsi vis sunkiau... Taigi „tremties išdavikų skaičius" augo. Nedrįsčiau apibendrinti ir teigti, kad visi pasidavė klestinčių Vakarų gundymams ir pamiršo Tėvynę; taip tikrai nebuvo, tai byloja išeivijos darbai vardan Tėvynės, bet vis dėlto... Antanas Maceina buvo vienas iš nedaugelio, kuriam rūpestis dėl Namų buvo vienas pagrindinių: jis rūpinosi jais rašydamas ir apie marksistinę filosofiją, ir apie marksistinę etiką, ir apie sovietinį žmogų... Visa jo kūryba buvo rūpinimasis Namais. Maceina labai norėjo „išvesti" savo tautą iš „užsisklendimo" „ir laimėti jai pripažinimą" —

„ne savo asmeniui dirbu, bet mūsų tautai"[28]. Kad jis tikrai dirbo „ne savo asmeniui", byloja jo gyvenimas tremtyje — čia jis ne tik nesusikrovė žemiškų turtų, bet netgi neturėjo nuosavo namo, kuris jam atrodė pastovumo bei prieraišumo dvasios, „kuri žmogų padaro nebe keleiviu žemėje, bet žemės gyventoju"[29], įsikūnijimu...

Gyvendamas Miunsteryje, Maceina kiek daugiau negu penkerius metus „tylėjo", t. y. neišleido nė vienos knygos, išskyrus lietuviškąjį seniai parašytos studijos „Niekšybės paslaptis" variantą, kuris pasirodė tik 1964 metais (devyneriais metais vėliau negu vokiškoji laida). Tačiau šis jo „tylėjimas" buvo iškalbingas. Maceina, rengdamasis paskaitoms, prirašė šimtus puslapių, t. y. daugybę rankraščių, tačiau visi jie buvo parašyti vokiečių kalba. Kad šie rankraščiai virstų knygomis (ir dar lietuviškomis), jam reikėjo „tik visa tai apdoroti". O norint „apdoroti" surinktą ir parašytą medžiagą, reikėjo nuo visko atsiriboti, užsidaryti ir dirbti, nes, jo žodžiais tariant, metai bėgte bėgo. Bet visiškai „užsidaryti" jis vis dar negalėjo, tam trukdė ir paskaitos universitete, ir visokiausi įsipareigojimai... „Užsidarys" jis vėliau, baigęs dėstytojauti universitete, o tuo metu jis vis dar buvo „visuomeniškas", nes gana platus, nors ir dalykiškas, bendravimas su žmonėmis buvo neišvengiamas. Tačiau, kai darbas universitete jam tapo visiškai įprastas, kasdieninis, kai jį besąlygiškai ėmė pripažinti akademiniai sluoksniai, tada jis vėl grįžo prie seniai sumanytų planų bei darbų. Laikui bėgant, šie planai šiek tiek keitėsi, tačiau kitaip ir būti negalėjo. Laikas ir vienoki

[28] A. Maceinos laiškas (1951 m. gruodžio 5 d.) Stasei Bublienei // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

[29] Ten pat.

ar kitoki įvykiai visada įsikiša į mūsų planus bei sumanymus ir koreguoja juos...

Maceina, daug metų dėstydamas rusų filosofiją pradedant senąja ir baigiant tuometine — marksistine, kaip minėjau, negalėjo nesidomėti pravoslavų bei Rytų dvasine kultūra. Su jam būdingu kruopštumu bei atkaklumu, siekdamas užčiuopti pačią esmę, jis gilinosi į Rytų teologiją bei Rytų Bažnyčios liturgiją. Tarp lietuvių filosofų (tuo metu ir tikriausiai dabar) sunku buvo (turbūt ir yra) rasti bent vieną tokį rusų filosofijos, teologijos, literatūros, įvairių rusiškojo meno sričių žinovą, koks buvo Maceina. Į jo akiratį pateko daugybė mažai arba visai Lietuvoje nežinomų filosofų ir teologų (N. Ogarev, A. Chrapovickij, R Svetlov, J. Trubeckoj ir kt.). O tai, nors ir labai keista, sukėlė tikrai stebėtiną bei sunkiai paaiškinamą kai kurių asmenų pasipikinimą, esą kam Maceina cituoja bei remiasi nereikšmingais, „antrarūšiais" (šie „antrarūšiai" tiesiog įstrigo man į galvą), vieno prelegento nuomone, autoriais[30]. Tačiau Maceina, mano supratimu, rėmėsi tik savu pasaulio matymu, tik *savu* jo suvokimu, tik *savu* patyrimu, tik *sava* intuicija... „Sunku būtų pasakyti, — rašė Brazaitis, — kuri jo pažinimo galia stipresnė — intelektas ar intuicija"[31]... Taigi šį, jau ne kartą prasiveržusį pasipiktinimą gana sunku suprasti, nors konkrečiu atveju jis gana lengvai paaiškinamas... Kartais mūsų mąstymo (gal tiksliau būtų pasakyti — galvojimo) provincialumas, stipriai susijęs su elementarios elgesio kultūros stoka, ne tik stebina, bet norom nenorom verčia susimąstyti apie tikrąsias šio savotiško

[30] Donskis L. *Antanus Maceina: doktrininis intelektualas XX amžiaus lietuvių kultūroje* // Akiračiai, 1997, Nr. 1-4.

[31] Brazaitis J. *Antanas Maceina - 50 metų sukaktis*// Į laisvę, 1958, Nr. 15 (52).

neigimo priežastis. Deja, mums iš tikrųjų „stinga meilės ir pagarbos savai kultūrai ir jos paminklams", lygiai kaip ir *kultūros* plačiąja šio žodžio prasme... Kultūros kūrimas, kuris labiausiai rūpėjo Maceinai ir kuriame jis matė vienintelį *realų* mūsų gyvenimo įprasminimą, atsidūrė dabartinio mūsų gyvenimo pakraštyje... Panašu, kad ir *„mūsoji* (išskirta mano —*T. M.)* nuotaika... yra antikultūrinė"[32].

Maceinos savastis — tai yra tai, ką turėjo *tik jis vienas,* ir daugiau niekas, — padarė jį ryškia asmenybe (gal pačia ryškiausia Lietuvos kultūriniame kontekste). Jos reikšmę mes galime suvokti tik gilindamiesi į jo palikimą... Maceina iš kitų lietuvių kūrėjų bei mąstytojų išsiskiria savo *atvirybe* — jis buvo *atviras* visoms kultūroms, neužsisklendęs vienos, t. y. savos kultūros rėmuose. Plačiai pripažindamas visų kultūrų reikšmę ir vertę, Maceina nė manyti nemanė, kad, gausiai cituodamas vien Heidegerį, Jaspersą, Kantą, Hėgelį ar kitus minties galiūnus, jis ir pats pakyla iki jų lygio, o jei ir ne, tai bent jau stovi kažkur netoliese. Jam, manyčiau, net į galvą nebūtų atėjusi mintis save su kuo nors lyginti ar į ką nors lygiuotis... Jis turėjo *savo* nelygstamai aukštą lygį--- O savo paties atžvilgiu jis buvo pernelyg kuklus — „dirbau, kiek galėdamas gerai; krapščiausi vis į viršų, niekad nepasiekdamas viršūnės, bet nė nekrisdamas atgal... Kiekvienas privalo atiduoti tai, ką gali. Tačiau žmogus ne visais atvejais ir ne visose situacijose yra visagalis..."[31]

1963 metų situacija susiklostė taip, kad Maceina vėl su nauju užsidegimu pradėjo rašyti lietuviškai. Viena iš šio užsidegimo

S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

priežasčių buvo Amerikos lietuvių kultūros archyvo (ALKA)[34] įkūrimas Putname, inicijuotas prelato Juro. Tai reiškė, kad jo ir kitų lietuvių kūrėjų darbai bus išsaugoti ateities kartoms, kurioms šie darbai galbūt, kaip tikėjosi Maceina, bus reikalingi... Be to, nors ir buvo nusprendęs (po dar vieno dvasiškių išpuolio prieš jį, susijusio su „Didžiąja Padėjėja") rašyti tik vokiškai, nerašyti lietuviškai jis *nebegalėjo.* Maceina buvo *lietuvių* kūrėjas ir jo kūrybiniai planai bei darbai buvo susieti su lietuvių kultūros, kuri, jo manymu, turėsianti ilgainiui tapti atkurtos nepriklausomos lietuvių valstybės turiniu, kūrimu. Taigi savo „neišsemiamuose stalčiuose" jis tikrai turėjo nemažai neužbaigtų darbų, parašytų lietuviškai, tačiau, neturėdamas vilties juos kada nors išleisti, prie jų net neprieidavo. Gavęs iš prelato Juro siūlymą parengti spaudai kokį nors vieną savo veikalą ir jo įkvėptas, Maceina užsidegė noru juos užbaigti. Ir nors Juras tuo metu buvo pasirengęs išleisti tik vieną jo knygą, Maceina tuoj pat nusiuntė prelatui trijų knygų planus — „Dievo Avinėlio" (Kristus Rytų Bažnyčios tikėjime ir mąstyme), „Nebūties vietininko" (nuodėmės filosofijos metmenys) ir „Žmogaus sukilėlio" (prometėjizmo problema ir jos sprendimai). Reikėtų pasakyti, kad visos trys knygos buvo nebaigtos,

Antanus .Maceina Miunsteryje, apie 1969 m.

[34] ALKA yra Lietuvių katalikų mokslo akademijos nuosavybė.

tačiau „išnešiotos", apmąstytos ir apmestos. Jų santraukos arba buvo skaitomos kaip paskaitos, arba spausdinamos „Aiduose" bei vokiškoje spaudoje[35]. Prelatas pasirinko „Dievo Avinėlį", ir tai sutapo su paties autoriaus noru. Norėtųsi atkreipti dėmesį į šį prelato Juro pasirinkimą, rodantį, jog jis tikriausiai vienas iš nedaugelio tuometinių dvasininkų buvo tikrai plačių pažiūrų žmogus, ir nors ne visada pajėgdavo suprasti sudėtingus filosofinius Maceinos išvedžiojimus, tačiau gerai jausdavo ir suprasdavo tai, kas iš tiesų yra vertinga...

„Dievo Avinėlis" išėjo 1966 metais. Pasak autoriaus, ši knyga buvo rašoma „mylinčia širdimi". Atsakydamas į kunigo Broniaus Liubino klausimą, kokios iki šiol parašytos knygos jam arčiausiai širdies (klausimai buvo pateikti Maceinos 60-ojo jubiliejaus proga), Maceina išvardijo tris — „Socialinį teisingumą", „Saulės giesmę" ir „Dievo Avinėlį"[56]. Kalbėdamas apie „Dievo Avinėlį", Maceina gana netikėtai prisipažino: „Kad „Dievo Avinėly" pasirinkau Rytų Bažnyčios kristologiją, tai buvo anaiptol ne atsitiktinybė: tai vidinis *įsitikinimas* ir *išpažinimas* (išskirta mano —T. M.). Lotyniškoji kristologija, ypač šv. Anzelmo, man niekados nėra buvusi prie širdies — kaip ir visa lotyniškoji santvarka su jos teisynu, su taisyklėmis ir nurodymais kiekvienam žingsniui, su drausme ir praktikomis, taip labai

bausmė" // Aidai, 1959, Nr. 8—9; trečiasis skyrius apie Putiną iš studijos „Žmogus sukilėlis" buvo išspaudintas lietuvių rašytojų almanache „Tremties metai" 1947 m.; tos pačios studijos antrasis skyrius „Prometėjas kaip poetas" buvo išspausdintas vokiškai 1956, o lietuviškai — „Aiduose" Mickevičiaus 100-ųjų mirties metinių proga 1955 metais.

kun. B. Liubinu)//Darbininkas, 1968, Nr. 20.

primenančiomis Evangelijos krapus bei mėtas (plg. *Mat. 23, 23).*

*Tu*riu šia proga prisipažinti: nors esu išaugęs lotyniškoje Bažnyčioje, nors mėgstu jos kalbą ir jos muziką, tačiau savo širdimi ir pergyvenimais, savo teologinėmis mintimis ir įžvalgomis *esu Rytų krikščionis*"[37]. Apie ką iš tikrųjų byloja šis prisipažinimas — sunku vienareikšmiškai atsakyti. Mes tik galime daryti prielaidą, kad čia pasireiškia Maceinos pasaulėjauta, artima Rytų krikščioniui. Manyčiau, kad Maceinos prisipažinime — „esu Rytų krikščionis" — atsispindi jo ieškojimai, vidinis nepasitenkinimas, ir, be abejo, jo labai sudėtingi santykiai su lietuvių katalikų hierarchais, bažnytiniais cenzoriais, ne kartą vetavusiais jo knygų leidybą ir reikalavusiais atitinkamų pataisų. Taigi Maceinos atsigręžimas į Rytų Bažnyčią tikrai nebuvo atsitiktinis. Jis ieškojo ramesnės ir draugiškesnės „dvasinės erdvės". „Dievo Avinėlyje" atsispindėjo visi jo išgyvenimai, patirtas skausmas ir kartu džiaugsmas, nes jam atrodė, kad būtent Rytų Bažnyčioje jis rado „tą dvasinę erdvę", kurioje pasijuto esąs savas, ypač dėl to, kad šioje dvasinėje erdvėje „brendo giliausios krikščioniškosios įžvalgos į Kristaus asmenį, virtusios visuotinių susirinkimų nutarimu tikėjimo tiesomis"[38]... „Dievo Avinėliu" Maceina užbaigė savo antrąją trilogiją, į kurią įėjo „Saulės giesmė" ir „Didžioji Padėjėja". Atrodo, kad po „Dievo Avinėlio" Maceina pradėjo mąstyti žymiai laisviau ... Nors jo mąstymas ir nebuvo visiškai dogmatiškas, tačiau vis dėlto buvo stiprokai „pririštas" prie dogmų, tiesa, pats jis to nenorėjo pripažinti. Tačiau puikiai tai suvokdamas, griebdavosi poezijos — „ji mano mąstymą saugo nuo dogmatizmo"[39].

[38] Maceina A. *Dievo Avinėlis* // Raštai, t. 4, p. 499.

1965 metais, dar prieš pasirodant „Dievo Avinėliui", Maceina išleidžia savo pirmąjį poezijos rinkinį „Gruodas". Jam tai nebuvo lengvas žingsnis. Jis visada truputį gėdijosi savo nesuvaldomo potraukio rašyti eilėraščius. Tačiau draugai, kuriais jis pasitikėdavo ir kuriems jis ryžosi parodyti savo eilėraščius, buvo tikri, kad jo poezija, be abejonės, verta dėmesio ir turi būti išleista. Vargu ar jis pats kada nors būtų ryžęsis „be spaudimo iš viršaus" išleisti šį savitą savo sielos dienoraštį, nes, kaip jau minėta, būdamas uždaro būdo, niekada nebuvo linkęs kam nors atverti savo „dūšią". Todėl suprantama, kodėl jis kankinosi, kai ris dėlto nusprendė „paleisti" savo eilėraščius į pasaulį. Už savo poetinį rinkinį „Gruodas" Maceina gavo Rašytojų draugijos premiją. Bet premijos ir visokiausi apdovanojimai jį nelabai jaudino, nors gauti juos tikriausiai buvo malonu, juk žmogus visada tiki, kad kiekviena premija yra pripažinimo ženklas. Deja, taip būna toli gražu ne visada, tiksliau, pripažinimas ne visada byloja apie meno kūrinio neabejotiną meninę vertę. Maceina tai puikiai žinojo, todėl ir nepasiduodavo tokio pobūdžio ir kitokiems gundymams... Pavyzdžiui, kai 1979 metų pradžioje kun. prof. dr. Antanas Liuima su vyskupu Deksniu sumanė „išsirūpinti iš Vatikano" Maceinai už nuopelnus Bažnyčiai „šv. Grigaliaus ar šv. Silvestro ordiną", jis griežtai nepalaikė tokio sumanymo: „Dirbti Bažnyčios labui pasauliškių subrendimo amžiuje yra *pareiga.* Tad bent koks to ar kito asmens išskyrimas kokiu nors žymeniu menkina šios pareigos sąmonę ir pasauliškio darbą kaip apaštalavimą, tuo ar kitu pavidalu padaro lyg ir „malone", teikiama Bažnyčiai. Žymenis būtų galima teikti tik už ypatingus atskirus *žygius,* kurie jau pralaužia pasauliškio sąmonės rėmus ir patenka į didvyriškų darbų sritį... <...> Esama eilės žmonių, kurie ir Bažnyčiai, ir tautai yra daugiau padarę, negu ašen. Mano darbai, pav., religijos filosofija,

yra dar neužbaigti. Mano anksčiau keltieji klausimai gali būti vertinami ir vienaip, ir kitaip: pažiūros dėl jų dar labai skiriasi. Kažin tad ar manęs išskyrimas kokiu nors žymenimi objektyviai net būtų teisingas? Kažin ar tai nepažadintų kartėlio kitų širdyse? Man atrodo, kad mums, esantiems svetur, reiktų nuo tokio išskyrimo — to ar kito asmens — susilaikyti. Palikime tai istorijos sprendimui. <...> Esu Jums ir ekscelencijai giliai dėkingas už nuoširdų norą mane pagerbti. Bet jau pats šis noras mane labai pagerbia, taip kad jo mano dvasiai *visiškai* pakanka. Objektyvuotas šis noras sujauktų tą tylų džiaugsmą, kuris kilo mano širdyje... Leiskite tad man ir toliau džiaugtis ir nedėkite pastangų pažymėti šį džiaugsmą kokiu nors išviršiniu riešu ženklu. Leiskite man likti ir toliau tokiu, koks esu... <...> Man būtų iš tikro nesmagu būti išskirtam iš mano pažįstamųjų bei bičiulių plotmės. Nors ir nesu pranciškonas, tačiau norėčiau būti ir likti „mažesnysis brolis"[40]. Tai labai iškalbingas laiškas, Maceina iš tikrųjų norėjo būti ir likti „mažesniųjų broliu", tyliai bei ramiai dirbti tėvynės labui. „Kiekvienas išėjimas ar išstūmimas viešumos „scenon" jam buvo „sunkiai pakeliamas"[41]. Matyt, dėl to Maceina nė karto neatsiliepė į dažnus kvietimus vykti į Ameriką, kurios jis nemėgo, ir ten dalyvauti įvairiuose kongresuose, ateitininkų stovyklose ir t. t. Jis negalėjo priimti šių kvietimų ne tik dėl silpnos sveikatos ir darbo universitete, kuris atimdavo daug laiko bei jėgų, ir netgi ne todėl, kad buvo, jo žodžiais tariant, „didžiai sėslus", bet svarbiausia todėl, kad nenorėjo gaišti laiko, nes nemanė visus šiuos susibūrimus esant naudingus. Jam atrodė, jog svarbu

[40] A. Maceinos laiškas (1979 m. sausio 29 d.) kun. prof. A. Liuimai // Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, f. 181-173.

[41] Ten pat.

„veikti ten, kur dar gali, ir nesigriebti to, kas būtų per sunku ir ne per daug naudinga"[42]. Jis ir veikė ten, kur galėjo, o galėjo jis *rašyti* ir dėstyti. Jo paties religijos filosofija jau buvo „išnešiota", brandi ir laikui bėgant įgijo knygos pavidalą. Nuo 1966 metų Maceina ėmė dėstyti savąją religijos filosofiją. Kaip jis pats rašė, iš pradžių dėstė pirmą jos dalį, kurioje buvo nagrinėjama Dievo, Dievo Kūrėjo ir Palaikytojo problema, antroje dalyje, t. y. antrame semestre jis numatė nagrinėti žmogaus santykio su Dievu problemą, o trečiame planavo spręsti pasaulio problemą, arba religijos ir kultūros santykius. Taigi iš šių išvardytų trijų dalių ir susiklostė Maceinos religijos filosofija, kuri tarsi buvo „tikrinama" skaitant ją klausytojams. Tai išties geras būdas patikrinti savo mintis. Ir pats Maceina jį pripažino: „dėstymas universitete yra tuo geras, kad jei kokį kursą pasiskelbi, tai ir turi jį ligi galo išvesti". Jau nuo Kauno universiteto laikų būtent tokiu būdu Maceina ir „išvedė" į pasaulį nemažai savo veikalų. Jam buvo būdinga „tikrinti" savo mintis kitiems girdint, t. y. balsu. Šia savita dialogo forma Maceina sėkmingai naudojosi skaitydamas savo paskaitas ne tik universiteto studentams, bet ir kitai auditorijai. Net asmeniniuose laiškuose, kurie irgi yra dialogo atmaina, mes dažnai randame gausybę jo paskaitose ar knygose išsakytų minčių. Susidaro įspūdis, kad Maceina net ir laiškuose bičiuliams ar artiniesiems norėjo patvirtinti ar patikslinti savo mintis, o gal ir gauti pritarimą. „Savais laiškais noriu *pasikalbėti* — su visais, kuriems tik rašau..."[43] Taigi Maceina, ieškodamas būdo ne tik savo mintims išreikšti, bet ir joms patikrinti, dažnai sustodavo

[41] A. Maceinos laiškas (1977 m. rugsėjo 3 d.) dukrai Danutei Marijai Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

„prie *pokalbio*"[44]. Tačiau jis nebuvo pagrindinė Maceinos minčių reiškimo forma, nors ir dažnai jo taikyta. *Pokalbio* Maceina troško nuo pat jaunų dienų visą savo gyvenimą. Ir, matyt, pernelyg dažnai šis pokalbis su kitais neįvykdavo ar nepavykdavo, nes kitaip Maceina nebūtų toks vienišas — „vienišas be galo"[45]... Tačiau Maceinos egzistencijos centre, kaip pats prisipažino, visada stovėjo Kristus, svarbiausia buvo santykiai su Juo, *pokalbis* su Juo, kuris visada buvo tikras ir nuoširdus, kaip ir paties Maceinos „kalba apie Dievą". Bet... juk „Kristaus asmeniškai tarp mūsų nebėra"[46].

Nuo 1966 metų Maceina, kaip minėta, jau nebedėstė marksistinės filosofijos, atsidavė savo religijos filosofijos dėstymui ir planavo ne tik „likti prie jos ir toliau, bet, kai šis kursas bus baigtas", „perdirbti" jį lietuviškai ir išleisti prelato Balčiūno serijoje „Krikščionis pasaulyje". Jis labai didžiavosi mintimi, kad, jei tik pasiseks, tai lietuviai turės „sava kalba pirmą religijos filosofiją"[47]. Tačiau ir šio sumanymo neįgyvendino iki galo. 1967 metų gegužės mėn. Maceiną ištiko miokardo infarktas ir jis turėjo „pertraukti darbą ištisus metus"[48]. Šis rimtas fizinių jėgų išbandymas, juolab, kad prisidėjo dar ir kitos ligos, jam tapo rimta problema — ar pajėgs ir toliau dėstyti universitete... Tačiau nebedėstyti jis negalėjo, nes iki pensijos jam dar buvo toloka — tais laikais Vokietijoje valstybės tarnautojai į

[44] Plg.: Maceina A. *Niekšybės paslaptis* // Raštai, t. 3, p. 209.

[45] Antano Maceinos laiškai prel. Pranciškui Jurui (70 laiškas), p. 195.

Broniu Liubinu)//Darbininkas, 1968, Nr. 20.

[47] Antano Maceinos laiškai prel. Pranciškui Jurui (93 laiškas), p. 252.

[48] A. Maceinos laiškas (Miunsteris, 197 1 m. gruodžio 20 d.) visiems trims savo vaikams — Danutei, Sauliui ir Augustinui. Jis rašytas mirus žmonai Julijai Maceinieniei // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

pensiją išeidavo sulaukę 65 metų. Taigi pensijos klausimas, nesulaukus reikiamo amžiaus, jam, ištiktam rimtos ligos, staiga pasidarė labai aktualus, nors jis ir buvo paskirtas profesoriumi iki gyvos galvos. 1968 metais po ilgos pertraukos Maceina vėl grįžo prie darbo ir dėstė visą vasaros semestrą, bet, tik jam pasibaigus, rugpjūčio pradžioje vėl susirgo ir atsidūrė universiteto klinikose. Tikriausiai šį kartą jį ištiko insultas, nes buvo paralyžiuota dešinioji kūno pusė, sutriko kalba. Sirgo Maceina ilgai ir sunkiai. Buvo aišku, kad į universitetą jis jau nebegrįš. Visi žemiškieji ryšiai — su šeima, gyvenusia tada jau Vilniuje, su draugais, kurių visada buvo nedaug, su universitetu — visai susilpnėjo... Jis visada vengė „prieraišumo", ir „pastovumo", norėdamas išlaikyti „keleivinę dvasią", o dabar, kai jį ištiko sunkios ligos, jo ir taip trapūs ryšiai su žmonėmis ir su šiuo pasauliu beveik visai sutrūkinėjo... Liga atpalaidavo jį beveik nuo visų ir visko, bet tik ne nuo rašomojo stalo... Jis vėl pradėjo rašyti eilėraščius, pamažu užbaiginėjo savo „Religijos filosofijos" pirmąjį tomą — „Dievas kaip kūrėjas", buvo pradėjęs ir antrąjį — „Žmogus kaip kūrinys", bet šis darbas dėl ligos nutrūko. Jį nuolat kamavo liūdnos mintys, vienišumas, šio gyvenimo netikrumas, tačiau jis prašė Viešpaties, kad leistų jam dar truputį pabūti žemėje — „ne man pačiam (ašen jau nebeturiu čia ko ieškoti), bet kad dar galėčiau apie Jį Patį užbaigti rašyti tai, ką esu pradėjęs..."[49]

1970 metų balandžio 1 d. Antanas Maceina, taip ir nesulaukęs reikiamo amžiaus, buvo priverstas išeiti į pensiją, t. y. į „poilsį", kurį jis pavadino „negarbingu", nes tokiame amžiuje jis buvo „per ankstyvas", o dėl ligos „priverstinis". Prasidėjo naujas Maceinos gyvenimo ir kūrybos etapas.

[49] Antano Maceinos laiškai prel. Pranciškui Jurui (98 laiškas), p. 263.

„Miunsterio vienuolis" [1]

„Buvau vienas, esu vienas ir būsiu vienas"[2].

Po ilgų ir kankinančių ligų, kurios privertė Maceiną, išgirdusį „Didįjį Šūksnį" iš anapus, palikti universitetą, jo gyvenimas pasidarė dar uždaresnis. Kaip jau minėta, jo mes tikrai negalime priskirti prie tų žmonių, kurie buvo linkę bendrauti su bet kuo ir bet kaip, neturėdami tam bendravimui rimto pagrindo. Maceinai bendravimas netarnavo gyvenimo paįvairinimui ir jo „pasmaginimui". Masinių susibūrimų Maceina nemėgdavo. Jo *aktyvumas* pasireikšdavo ne veikliu dalyvavimu susirinkimuose, o gausiais straipsniais, paskaitomis, viešais drąsiais pasisakymais — jo *produktyvumu*. Tai netiesiogiai patvirtina savo dienoraštyje artimas Maceinos bičiulis prof. Zenonas Ivinskis[3]. Iš jo 1938 metų liepos 6 d. įrašo dienoraštyje galima suprasti, kad Maceina dažnai vengdavo bendrų jaunųjų katalikų susirinkimų. Kaip rašo Ivinskis, viename šių

[2] A. Maceinos laiškas (1978 m. kovo 29 d.) dukrai Danutei Marijai Mickūnienei // Mickūnų šeimos archvvas.

M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 29 — 14/1 ir f. 29 —14/2.

susirinkimų buvo nutarta išsiaiškinti Maceinos nesilankymo priežastis: „pavesta dr. Pankauskui pakalbėti su Maceina ir Keliuočiu, ar jiedu dar mūsų sąjūdyje toliau dalyvaus". Tad, matyt, Maceina iš tikrųjų nebuvo itin aktyvus jaunųjų katalikų posėdžių dalyvis. Viename iš savo laiškų Maceina rašė: „Žmogus nėra tokia 'socialinė būtybė', kaip jis dažnai vadinamas" Taigi Maceinos „socialumas" visada buvo savitas, o laikui bėgant, jis vis mažėjo. Maceina nuo pat mažens buvo linkęs į vienatvę, nuo kurios, kad ir kaip tai būtų paradoksalu, labiausiai pats ir kentėjo. Savo laiškuose artimiems žmonėms jis ne kartą skundėsi savo vienatve. Ar jis tikrai norėjo būti vienišas? Į šį klausimą negalima atsakyti vienareikšmiškai. Kartais, kai jo skundas tampa tam tikru laiškų leitmotyvu, atrodo, kad nenorėjo, kad jam reikėjo *nuolatinės* paguodos ir nuolatinio *kito* žmogaus palaikymo. Tačiau tokio *kito* žmogaus, kuris galėtų suteikti jam tai, ko jis norėjo, Maceina nerado. Jis ir negalėjo rasti tokio *tobulumo* žmogaus, kuris atitiktų visus jo reikalavimus. O Maceinos reikalavimai visada buvo aukšti bei griežti ir vargu ar kas nors galėjo juos atitikti. Norint tai suprasti, pakanka susipažinti su jo laiškais, rašytais 1933 metais iš Luveno savo sužadėtinei Julijai Tverskaitei... Laikui bėgant, jo reikalavimai kitiems žmonėms nepasidarė švelnesni, tačiau jis suprato, kad jie, deja, neįvykdomi, ir su tuo susitaikė. Per savo gana ilgą gyvenimą Maceina priprato „būti vienas ir vienišas". Ir ne tik priprato, bet kartais atrodo, sąmoningai siekė šios vienatvės, nuo kurios taip stipriai kentėjo — „vienatvėje pasaulis juodžiau atrodo, negu būryje krykščiančių vaikų ar linksmų draugų", „iš kitos tačiau

[4] A. Maceinos laiškas (1978 m. balandžio 5 d.) dukrai Danutei Marijai Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

pusės, vienatvėje galima į pasaulį kiek giliau pažvelgti, negu būnant minioj"[5]. Minios jis nemėgo, nes ir pats nebuvo minios žmogus — jis buvo Asmenybė. Asmenybė niekada nepritampa prie minios, o ir pati minia ją išstumia iš savo gretų kaip nesavą. Ir asmenybei minia nėra sava. Asmenybės prieglobstis yra vienatvė. Įdomu tai, kad nevienatvę Maceina tapatino su „smagiu gyvenimu", kuris „padaro pažiūras paviršutiniškas, nes pridengia pasaulyje šėlstantį blog". Jis daro gana kategorišką, bet, manyčiau, visiškai teisingą ir pagrįstą išvadą: „kas blogio neregi, tas niekad negalės pasaulio interpretuoti tinkamai"[6]. Prie šios minties jis ne kartą grįždavo savo straipsniuose bei raštuose, nes joje atsispindėjo viena iš Maceinos nuostatų pasaulio atžvilgiu. Blogio regėjimas sykiu yra ir „pasaulio, kiek jis yra nuodėmingas ir todėl Dievui prieštaringas"[7], paneigimas...

Vienatvės pagimdyta kančia ypač pagilėjo po to, kai jis buvo priverstas palikti Miunsterio universitetą... Ir nors Maceina dar nuo Freiburgo laikų, kai jis prelato Juro dėka 1954 metais įsigijo butą, buvo apsuptas savo šeimininkės Fridos Holmann, prižiūrėjusios jo kuklų „ūkelį" ir jį patį, kai susirgdavo, stropaus rūpestingumo, tai vis dėlto neišgelbėjo jo nuo neišvengiamos (norimos ir nenorimos) vienatvės, kurią jis ypač jautė sirgdamas, o vėliau ir sendamas. Maceinos nesibaigiančios ligos privertė jį susirūpinti tyliai atslenkančia senatve. Jis nenorėjo tapti kam nors našta, nes čia, Vokietijoje, manė neturįs tokių artimųjų, kuriems jo negalios nebūtų našta: „Atsisakęs 1955 metais, kai mano žmona buvo

[5] Antano Maceinos laiškai prel. Pranciškui Jurui (71 laiškas), p. 199.

[6] Ten pat.

[7] Maceina A. Altorius ar varstotas? // Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skvrius, A. Maceinos archyvas, f. 181—37.

į Freiburgą atvykusi, grįžti į Lietuvą, netekau paskutinės progos"[8], t. y. neteko progos būti tarp tų, kuriems jis tikrai rūpėjo ir nebūtų našta. Tačiau, manyčiau, šią progą, nors kaip ir neišpildomą galimybę, jis vis dar turėjo. Jos jis neteko vėliau — 1971 metais, mirus žmonai. Bet liko vaikai... Taigi jo šeima buvo toli ir nepasiekiama, be to, santykiai su ja jau seniai buvo griežtai apibrėžti. Paviršutiniškai žiūrint, iš jo buvo laukiama tik vieno — materialinės paramos, kurią jis ir teikdavo, kol buvo gyvas. Tačiau tiesa ir tai, kad savoje šeimoje jis visada buvo skausmingai, beviltiškai laukiamas, bet apie grįžimą negalėjo būti nė kalbos. Tais laikais grįžti į Tėvynę jam buvo neįmanoma. Nors Maceina tai bandė išaiškinti ir žmonai, susitikęs su ja 1955 m. Freiburge, ir jau suaugusiems savo vaikams laiškuose, tačiau iki galo, manyčiau, taip ir liko nesuprastas — ir žmona, ir vaikai (ilgą laiką) nešiojo didžiulę nuoskaudą, kad jis juos *paliko.* Žmogišku požiūriu tai galima suprasti. Julija Maceinienė taip ir mirė nusinešusi į kapus šią neišdildomą nuoskaudą, bet kartu... ir meilę šiam vieninteliam savo gyvenime vyrui, kurio ji, kaip galima numanyti, jautėsi nuskriausta ir išduota... O pats Maceina, kai žmona ir vaikai jam ilgai nerašė (o jei ir rašė, tai vis ko nors prašydami atsiųsti), kaip yra prisipažinęs, nesijautė „nei nusiminęs, nei įskaudinęs", nes niekas negali rūpintis „svetimomis naštomis, kai savų jau pakanka", be to, jis buvo įsitikinęs, kad „toks yra visų vienišių likimas — ar tėvynėje, ar svetur"Tačiau šiuose jo žodžiuose jaučiama ir nuoskauda (gal patirta dar gyvenant šeimoje?), ir susitaikymas su „vienišių", prie kurių jis save be išlygų priskyrė, likimu. Kai 1967— 1970 metais jį

užgriuvo rimtos ligos, pareikalavusios iš jo netgi tam tikros aukos — atsisakyti dėstymo universitete — Maceina iš visų dar likusių jėgų bandė sutramdyti jas: stropiai prižiūrėdavo savo trapią sveikatą, griežtai laikydavosi gydytojų nustatyto režimo, visaip save apribodavo, siaurino ir taip mažą bendravimo ratą. Visa tai buvo daroma tik tam, kad galėtų rašyti — baigti jau pradėtus darbus ir pradėti sumanytus: „Ne savo asmeniui dirbu..."

Taigi Maceina, aiškiai pajutęs „savoje būtyje" „Didįjį Šūksnį", supratęs, kad šis „Šūksnis" bet kada gali visu balsu suskambėti ir jam, nepuldamas į neviltį, tęsė savo darbą. Per trejus ilgus ligos metus Maceina užbaiginėjo anksčiau pradėtus darbus. Pagaliau 1969 metais išėjo jo ilgai rašytas vokiškas veikalas „Sowjetische Ethik und Christentum", o jau 1970 metais — studija „Bažnyčia ir pasaulis". Šia studija Maceina pradėjo savo trečiąją trilogiją, kurioje svarstė katalikiškojo gyvenimo problemas, iškilusias po Vatikano II susirinkimo. Sveikatai pagerėjus, kitais — 1971 metais Maceina išleidžia dar vieną savo veikalą „Didieji dabarties klausimai", skirtą pasaulio sekuliarizacijos problemoms. 1973—1974 metais pasirodo dar viena Maceinos knyga „Krikščionis pasaulyje", kurioje jis aptaria pasauliečio vaidmenį išganymo istorijoje ir, kaip rašė Juozas Girnius, „siekia pateikti 'kultūrinės krikščionio veiklos arba net ir pačios kultūros teologiją'"[10]. Taigi Maceinos produktyvumas, nepaisant įvairiausių ligų ir negandų, ne tik nesumažėjo, o priešingai, padidėjo. Prisiminsiu jo žodžius: „Keista, ar ne, kad daugiausia padariau sirgdamas..."" Jo atveju tai visai nekeista.

[10] Girnius J. *Antanui Maceinai 70 metų* // Aidai, 1978, Nr. 2.

Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

Ligos ir nelaimės Maceiną visada versdavo susitelkti ties vienu svarbiausiu gyvenimo dalyku — kūryba. „Visokių negandų metu prasiveržia manyje kažkoks kūrybinis polėkis. Nepaisant slogių viršinių sąlygų, vidus pasilieka laisvas ir net kažkaip paskatintas. Gal viršinis nerimas pažadina vidinį kūrybiškumą, gal įvyksta kažkas kitas, — sunku pasakyti. Bet taip yra. <...> Taigi tokiais protarpiais esu <...> kūrybiškas. Kodėl? Nežinau!" — rašė jis 1973 metais savo bičiuliui Stasiui Ylai.

Naujas Maceinos gyvenimo laikotarpis, prasidėjęs jam išėjus į pensiją, tapo viso jo nueito kelio apmąstymo laikotarpiu. Jis jau senokai buvo priėjęs prie išvados, kad *„kolektyvinis* tiesos ieškojimas negalimas". Jaunystės svajos bendromis jėgomis pasiekti tiesą jau seniai tapo praeitimi ir pavirto pelenais. Dabar jos kėlė tik liūdnoką ironiją. Jis seniai suprato, kad bendromis jėgomis, nors ir sunkiai, galima pertvarkyti tik valstybę, tačiau tai nereiškia, kad net ir iš pagrindų ją pertvarkius, bus pasiekta ir Tiesa, ir Teisybė, ir Teisingumas. Jau minėta, kad Maceina labai skeptiškai vertino ir Rytų, ir Vakarų, o ypač Amerikos gyvenimą, kuris „yra taip kuriamas, tarsi žmogus niekados nebūtų puolęs": „Man nėra esminio skirtumo tarp bolševizmo ir amerikonizmo, nes abiejų šių dvasių pagrinduose glūdi materializmas", — rašė Maceina dar 1949 metais.[12] Laikui bėgant, ši jo nuomonė ne tik nepasikeitė, bet dar sustiprėjo. Pasak jo, materializmas, užvaldęs pasaulį, neša dvasiai mirtį. Su tuo tikrai sunku nesutikti stebint ir mūsų dabartį. Pasaulio „žiaurumas", kaip „buržuazinės dvasios" išdava, privertė Maceiną atsitraukti ir nuo politikos, o ypač nuo tų žmonių, kurie

[12] A. Maceinos laiškas (1949 m. gruodžio 19 d.) p. A. Skrupskelienei // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

jam savo „buržuazine dvasia" buvo svetimi. Tad vienatvė visais atvejais buvo neišvengiama, nors jos Maceina niekada nelaikė tik savo paties privilegija: „visi esame <...> vieniši savyje"[13]. Tačiau, manyčiau, Asmenybės vienatvę visada lydi įsisąmonintas neišvengiamumas. Asmenybė yra pasmerkta vienatvei...

Nusigręžęs nuo politikos, „nes ji metams bėgant darėsi vis neprasmingesnė", Maceina „dar stipriau" suaugo su Bažnyčia, kurioje jautėsi „kaip savuose namuose" ir tikėjosi, kad Šv. Dvasia padės jam „šią namų nuotaiką Bažnyčios atžvilgiu" išlaikyti ligi pat gyvenimo galo. Ir tikrai ši „nuotaika" jį lydėjo ligi pat mirties. Priminsiu, kad dar vaikystėje, netekęs motinos ir savų namų, jis atrado namus būtent Bažnyčioje, kur jam buvo gera ir saugu. Tad „nuotaika", apie kurią jis rašo, lydėjo jį nuo pat jaunų dienų ligi paskutinio atodūsio... O šiuo laikotarpiu jam rūpėjo „tik Tiesa ir Bažnyčios gerovė"[14], bet Bažnyčios ne kaip tam tikros plačiai išsivysčiusios organizacijos, o kaip Kristaus Kūno. Šio Maceinos gyvenimo laikotarpio tikslui apibūdinti tikriausiai tiktų 103 psalmės žodžiai: *„Cantabo Domino, donec vivam; psallam Deo meo, quamdiu ero"*[15]. Tai buvo Maceinos pagrindinis uždavinys, tačiau buvo ir kiti — žemiški, paprasti, bet būtini „reikalai-reikaliukai": rūpintis savo sveikata, poilsiu, vaikais, kurie liko našlaičiai... 1971 metų lapkričio 19 d. Vilniuje, būdama vos 63 metų, mirė jo žmona Julija Maceinienė. Ir nors Maceinų bendras gyvenimas truko gana trumpai, o bendravimą laiškais lydėjo nuolatinė įtampa, žinia apie

Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

[14] Antano Maceinos laiškai prel. Pranciškui Jurui (101 laiškas), p. 271.

[15] „Viešpačiui giesmes giedosiu, kolei gyvensiu, skambinsiu Dievui, kol žemėj būsiu" (lot.).

ankstyvą žmonos mirtį skaudžiai paveikė Maceiną, nes būtent ji buvo ta moteris, su kuria jis kadaise siejo viltis apie harmoningą, tobulą (iki šiol dar niekam nepavykusį) gyvenimą dviese. Ši mirtis suartino jį su vaikais — jis ėmė ne tik gana aktyviai susirašinėti su jais, bet ir nuolat beveik ligi pat savo mirties teikti jiems pagalbą...

Tais pačiais 1971 metais Maceina patyrė dar vieną skaudžią netektį — gruodį mirė jo artimas bičiulis prof. Zenonas Ivinskis. „Po Ivinskio mirties atsirado kažkokia manyje tuštuma, ir vienatvė dar labiau padidėjo, nes dabar neturiu pašonėje jokio žmogaus, su kuriuo būtų galima pasitarti ar į jį atsiremti. Bet tai turbūt visų mūsų likimas. Amžiui slenkant, žmogus vienišėja"[16], — guodėsi Maceina savo ištikimam draugui ir globėjui prelatui Jurui. Tačiau „vienuolinis" nusiteikimas (ne būsena) buvo jam įprastas, nes vargu ar kitu atveju jis būtų galėjęs taip daug parašyti, nepaisant netekčių, skriaudų, nepriteklių bei ligų... Taigi jis puikiai suvokė aukos prasmę ir žinojo, kad „krikščionis pasaulyje būna aukodamas"[17], t. y. *atiduoda* pats save tam darbui, kuriam jis pašauktas. Maceina buvo pašauktas kultūros kūrybai, kuri „reikalauja didžių aukų — tiek dvasinių, tiek medžiaginių". Jis ir aukojosi... Ir nors retkarčiais, apimtas gilios depresijos, jis galėjo ir suabejoti savo aukos prasmingumu bei reikalingumu („Žiūriu į savas lentynoje sustatytas 23 knygas ir galvoju: o kas iš jų? Jokio čia perversmo jos nepadarė ir nepadarys. O kiek triūso į jas įdėta! Gal būtų geriau buvę, užuot jas rašius ir kankinusis, prasėdėjus kur smuklėje ar bent kavinėje..."[19]), tačiau

[16] Antano Maceinos laiškai prel. Pranciškui Jurui (105 laiškas), p. 276.

[17] Maceina A. *Krikščionis pasaulyje* // Raštai, t. 5, p. 517.

[19] A. Maceinos laiškas (1986 m. bal. 4 d.) dukrai Danutei Marijai Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

tai nebuvo tikroji jo nuotaika. Greičiau tai buvo apokaliptinė nuotaika žmogaus, jaučiančio artėjantį „žiaurėjančio" pasaulio galą, — jo negali išgelbėti net ir kultūros kūryba, kuriai Maceina atidavė visas savo jėgas ir didžiulį talentą.

Maceinos sveikata nusistovėjo, jo paties žodžiais tariant, negerėjo, bet ir neblogėjo. Ir jis suaktyvino savo darbą. Atidėjęs į šalį vienadienius dalykus (straipsnius), jis nutarė gerokai daugiau laiko skirti didesniems ir svarbesniems darbams, o pirmiausia — „Religijos filosofijai". Bendras jo uždavinys nagrinėjant religines problemas buvo „išjudinti mūsų religinę mintį", kuri, kaip ir religinis gyvenimas, buvo „sustingusi". Jis labai sielvartavo, kad žmonėms ši „religinė mintis" nėra svarbi ir aktuali, kad jie paprastai nesieja jos su savo gyvenimu. Pasaulio sekuliarizacija, t. y. „pasaulio nudievinimas", pasak Maceinos, paneigia „pačios būties šventumą ir tuo būdu viską suveda į vieną pilką, kasdieninę sritį, kurią vadiname profanine: sekuliarizacija virsta pasaulio profanizacija"[20]. Tai jį baugino, vertė rūpintis būsimųjų kartų ateitimi. Jo manymu, sekuliarizacija yra iššūkis, turintis skatinti „krikščionį atstatyti pasaulio šventumą <...>, tačiau randant jį ne kosmologinėje ar antropologinėje, bet ontologinėje srityje, vadinasi, ten, kur pasaulis yra grynas santykis su Dievu, vadinasi, kur jis būna kaip Viešpaties veikalas, o ne kaip gamtinės būtinybės ar žmogiškosios laisvės padaras"[21]. Čia priminsiu kunigo Andriaus Baltinio pasakytus žodžius apie Maceiną: „Šviesos jis pasaulyje ieškojo, šviesą visur matė..."[22] Ne visai taip. Pasaulyje Maceina tikrai nematė

[20] Maceina A. *Didieji dabarties klausiniai* // Raštai, t. 5, p. 547.

[21] Ten pat.

daug šviesos, jis ją matė kitur ir norėjo jo matomą šviesą „įnešti" į pasaulį. Jis norėjo apsaugoti pasaulį nuo dar didesnės tamsos, kurią nešė pasaulio sekuliarizacija ir evoliucinė R Tejaro de Šardeno teorija, kuri, pasak Maceinos, tik klaidina žmones įrodinėdama, kad Dievo Karalystė gali įvykti jau istorijoje, tam „reikia tik, kad krikščionys taptų tikrais krikščionimis, ir pasauliui gresią pavojai praeisią savaime <...>. Nauja žemė, apie kurią kalba Naujasis Testamentas (plg. *2 Pt 3, 13; Apr. 21, 1*), evoliucinei teologijai išnyra iš pačios istorijos kaip aukščiausias jos pažangos vaisius"[23]. Maceinos manymu, evoliucijos teorija yra labai „nutolusi nuo religijos tikrovės" ir todėl pavojinga...

Maceina buvo tikras, kad nė viena mūsų gyvenimo problema negali būti sprendžiama *be* religijos. Tuo įsitikinęs jis nė kiek neabejojo, kad jo iškeltas uždavinys — išjudinti religinę mintį — yra ne tik labai svarbus bei aktualus, bet ir gyvybiškai reikalingas žmonėms. Tačiau toli gražu ne visi lietuviškos bendruomenės užsienyje nariai buvo nusiteikę taip kaip ir jis. Perskirdami religiją ir gyvenimą, jie dažnai pageidaudavo iš Maceinos kitų, ne religinių, knygų, o „gvildenančių bendrąją mūsų problematiką"[24]. Tai Maceiną ne tik stebino, bet ir piktino, nors tokio pobūdžio pasisakymai bei pageidavimai nebuvo jam jokia naujiena. Jis tik apgailestavo, kad net ir tokiu būdu religija yra stumiama į šalį, tarsi ji nepriklauso žmogaus gyvenimui ir nesudaro jo pagrindo. Tačiau jis nežadėjo atsisakyti savo svarbaus bei pagrindinio uždavinio. Maža to, jis, kaip ir visada, nebuvo linkęs nutylėti net ir švelnių išpuolių prieš save, todėl ir paruošė atsakymą savo oponentams,

[23] Maceina A. *Didieji dabarties klausimai* // Raštai, t. 5, p. 552-354.

[24] Plg.: Antano Maceinos laiškai prel. Pranciškui Jurui (107 laiškas), p. 281.

kuris buvo pavadintas „Laiškai mano kritikams" ir išspaudintas 1972 metų rudenį savaitraščio „Draugas" kultūriniame priede... Deja, jo balsas, kaip ir kiekvieno kito norinčio kurti dvasią, o ne statyti pastatus[25], vėl nuskambėjo tyruose. Laimei, jis visai nenutilo ir vienas kitas jį vis dėlto išgirdo ir tebegirdi... Tačiau norėtųsi, kad Maceinos balsą išgirstų kuo daugiau žmonių, juo labiau, kad trečioje jo trilogijoje išsakytos mintys mūsų laikais, matant vis didėjančią pasaulio sekuliarizaciją, darosi vis aktualesnės...

Maceinos „Laiškai mano kritikams", kuriuos jis iš pradžių buvo sumanęs išleisti atskira knyga, turi didesnę reikšmę, negu iš pirmo žvilgsnio būtų galima pagalvoti. Šią seriją sudaro Maceinai labai svarbūs straipsniai, nes jie buvo parašyti lyg svarus atkirtis tiems, su kuriais jis visą savo gyvenimą kovojo už religiją kaip kiekvieno žmogaus gyvenimo pagrindą bei šio gyvenimo įprasminimą, bet ne kaip privilegijuotų žmonių užsiėmimą. Tačiau šis sumanymas šiek tiek pasikeitė, įgijo konkretesnę prasmę — straipsniai tapo pokalbiu apie krikščionybės tiesas ir apie tai, kaip jas traktuoja kiti, užsikrėtę naujausiomis, Maceinos nuomone, klaidingomis idėjomis. Pasaulietis Maceina pradėjo ginti krikščionybės tiesų tvirtumą nuo kunigų, kurie, užsidegę naujomis teorijomis, leido sau kai kuriomis jų suabejoti. Jis šią teisę įgijo ne tik savo žinojimu bei neabejotina kompetencija, bet ir savo nepalenkiama ištikimybe Bažnyčiai. 1973 metais kunigas Augustinas Rubikas net siūlė Maceinai kartu rašyti knygą „pokalbio laiškais pavidalu", kuri turėjo būti pavadinta „Pokalbis dvasiškio su pasauliškiu". Manyčiau, kad anksčiau (iki Vatikano II susirinkimo),

[25] Maceina yra sakęs: „Mes statome pastatus, bet nekuriame dvasios." // Ten pat, p. 282.

kai Maceiną ypač smarkiai puolė dvasininkai, toks pasiūlymas išvis nebūtų buvęs įmanomas. Pasirodo, kad Maceinos nuomonė tam tikruose sluoksniuose darėsi svaresnė ir reikšminga... Šį kunigo Rubiko pasiūlymą Maceina priėmė su džiaugsmu ir netgi parašė būsimos knygos įžangą, tačiau įdomus sumanymas, deja, taip ir liko tik sumanymas...

Manyčiau, kad Maceinai taip ir nepavyko išspręsti savo kilnaus uždavinio — „išjudinti lietuvių religinę mintį", nors jo mintis ir turėjo nemažą atgarsį bei kėlė vis didesnį tam tikrų sluoksnių susidomėjimą, bet, deja, ne jaunimo — „mūsų jaunimas esti gainiojamas visokių vėjų..." Tačiau tai padaryti, ypač Vakaruose, niekam nėra pavykę (ir vargu ar pavyks), išskyrus gal tik vieną ir tikriausiai vienintelę pasaulyje tibetiečių tautą, kurios tautinis auklėjimas nuo mažens yra glaudžiai susijęs su religiniu, o ir pats žmogaus gyvenimas čia niekada nenutolsta nuo religijos. Taigi, matyt, ne veltui, nors ir nedidelė (bet ir ne tokia jau maža) europiečių dalis su viltimi žiūri į Rytus ir ieško ten to, ko negali rasti Europoje ir ką mes visi nelabai originaliai vadiname dvasiniu penu... O Maceina, būdamas tikras krikščionis, nors ir pernelyg atsargiai, bet pagarbiai vertino budizmą, tačiau ne kaip vieną reikšmingiausių pasaulinių religijų, o kaip filosofinę teoriją, tiksliau — filosofinę būseną, kuri padeda budizmui, kaip jis manė, atrodyti religija[26]. Visada siekęs objektyvumo (jei jis apskritai yra pasiekiamas), jis su kartėliu pripažino: „Nėra abejonės, kad Rytai ne vienu atžvilgiu yra Vakarus pralenkę ir kad jų dvasinis gyvenimas yra žymiai subtilesnis, nei mūsų. Man studentaujant, prof. Šalkauskis kartais sakydavo, esą indai žiūri į mus, europiečius, taip, kaip mes, europiečiai, žiūrime

[26] Maceina A. *Filosofijos kilmė ir prasmė* // Raštai, t. 6, p. 94.

į amerikiečius, tai yra: kaip į barbarus"[27] . Dar daugiau, pasak Maceinos, Stasys Šalkauskis kadaise yra pareiškęs, kad barbariškoje tautoje ir religija yra barbariška, nes religija reiškiasi per kultūrą. *„Religija negali reikštis be kultūros"*, — teigė Maceina.

Turėjo praeiti nemažai metų, kad Maceina įsitikintų, jog jo svajonė — dvasinį žmogaus gyvenimą padaryti „subtilesnį" — negali išsipildyti ne rien todėl, kad „pasaulis yra didžiai žiaurus", nes jam trūksta artimo meilės ir vidinio Kristaus tiesų bei įstatymų išpažinimo. Ne tik todėl, kad pasauliečių vaidmuo Bažnyčioje apribotas formaliu trijų pareigų — „klauptis prieš altorių, kreipti akis į sakyklą ir traukti iš kišenės piniginę"[28] — atlikimu, kuris nieko nekeičia — nei pačių žmonių, nei jų gyvenimo, tačiau ir todėl, kad tas gyvenimas stokoja *kultūros,* be kurios negali reikštis religija. Tai teigdamas, Maceina buvo įsitikinęs, kad tik puoselėjant bei tobulinant kultūrą, nes kultūra, pasak jo, sudaro valstybės turinį[29], galima sukurti organišką (harmoningą) valstybę, kurioje žmogus galėtų „atsitiesti". Šią temą jis plėtojo ir tremtyje, teikdamas kultūros kūrybai pagrindinę reikšmę visose žmogaus žemiško gyvenimo srityse, sykiu ir religiniame gyvenime. Tvirtindamas, kad „Dievas gyvena tarp mūsų kultūriniu būdu", Maceina turėjo omenyje ir „prigimtąjį, ir net kasdieninį ryšį tarp kultūros ir religijos apskritai"Tačiau jis niekada, kaip manė kai kurie kultūrininkai (pvz., S. Yla, A. Baltinis), ***„religijos į kultūrų nejungė.*** Priešingai, sekdamas Šalkauskiu, jis visados ***kultūrą jungė į religiją,*** bet ne atvirkščiai", — rašė

[27] A. Maceinos laiškas (1980 m. rugs. 28 d.) sūnui Sauliui Maceinai // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

[29] *Į organiškosios valstybės kūrybą*// Naujoji Romuva, 1936, Nr. 8.

[30] Maceina A. *Krikščionis pasaulyje* // Raštai, t. 5, p. 504.

Maceina S. Ylai 1973 metais, dėstydamas savo požiūrį į religijos ir kultūros santykius. Manyčiau, tai svarbi pastaba, nes ir kiti, pristatydami Maceinos poziciją šiuo klausimu, gali suklysti... Taigi kultūros ir religijos neatskiriamumas Maceinai buvo akivaizdus ir neabejotinas. Jis didžiai apgailestavo matydamas, kaip bandoma ir stengiamasi nusakralinti kultūrą, ir numatė visas karčias šio reiškinio pasekmes. O jos išties liūdnos, nes tai, kas dabar yra vadinama kultūra, sunku susieti su tuo, kas per amžius gyvavo ir formavo žmogaus dvasią, darė dvasinį žmogaus gyvenimą „subtilesnį". Ir būtent todėl kultūra buvo pripažinta kaip neįkainojama amžinoji vertybė. Mes dabar matome bevaises paieškas *naujų* vertybių, atitinkančių dabartinio žmogaus poreikius. Tos paieškos bergždžios, kadangi jos niekuo nepagrįstos, todėl ir regimas tų paieškų rezultatas, mano galva, neturi nieko bendra nei su tikrąja kūryba, t. y. su dideliu atsidavimu bei aukojimusi, nei su religija, kuri irgi yra aukojimasis. Dabartinė kultūra pernelyg „savarankiška", neturinti jokių sąsajų su religija... Tačiau kultūros sakrališkumo paneigimas, kaip teigė Maceina, yra „kova prieš visa, kas dieviška"[51]. Ir su šiuo jo teiginiu sunku nesutikti. Tačiau nuostabiausia tai, kad kultūra, kuri buvo laisvės pagimdyta arba atsirado kaip viena iš jos apraiškų, dabartiniame pasaulyje yra žudoma laisvės, tiksliau, to, ką daugelis mūsų jau priprato laikyti laisve, sykiu paneigdami laisvę kaip grynai dvasinį reiškinį...

1973 metų pabaigoje po ilgų ir varginančių nesusipratimų bei vilkinimo pagaliau pasirodė nauja Maceinos knyga „Krikščionis pasaulyje", kurioje plačiai aptariama pasauliečio problema, jo pasiuntinybė, kultūra kaip sakralinė jo tarnyba. Kaip pats Maceina

[51] Maceina A. *Krikščionis pasaulyje* // Raštai, t. 5, p. 504.

apibūdino, „ši knyga savo esmėje yra ne kas kita, kaip kultūrinės krikščionio veiklos arba net pačios *kultūros teologija*"[32]. Šis jo veikalas reikšmingas ir įdomus ne tik pačiu savo sumanymu, bet ir tuo, kad jis padeda geriau suprasti paties Maceinos asmenybę, jo uždavinius bei veiklą, įsigilinti į jo idėjų pasaulį. 1974 metais už šį religinį veikalą jam buvo paskirta Lietuvių katalikų mokslo akademijos premija...

O tuo metu Maceinos gyvenimas tekėjo įprasta vaga — laikydamasis gydytojų nustatyto režimo, jis dirbdavo po keletą valandų iki pietų, paskui ilsėjosi ir vėl imdavosi, vaizdžiai tariant, plunksnos. „Maceina su plunksna užgimęs, su plunksna ir mirs. Dėl to jis, kad ir visokių bėdų bei ligų kamuojamas, patvariai tęs savo darbą", — rašė prof. Juozas Eretas[33]. Tai teisingas ir tikslus filosofo Maceinos apibūdinimas. Jis iš tikrųjų „patvariai" tęsė savo darbą ir, nors buvo žadėjęs daugiau laiko skirti plataus masto darbams, tačiau negalėjo atmesti ir smulkesnių pasiūlymų bei prašymų, juolab, kad prašė jo seni geri bičiuliai, kuriems jis, jausdamas pareigą, negalėjo atsakyti. 1974 metų gegužę turėjo įvykti Lietuvių fronto bičiulių suvažiavimas ir jo valdyba šia proga paprašė Maceiną parašyti programinį referatą, o ateitininkai sendraugiai — paskaitos apie „Tikėjimą ir laisvę". Ateitininkams jis taip pat negalėjo atsakyti, juo labiau, kad būtent jų rūpesčiu tais pačiais 1974-aisiais buvo išleista trečioji jo „Didžiojo Inkvizitoriaus" laida. Laikraštis „Į laisvę" paprašė straipsnio apie „Dviejų kultūrų sankirtį", „Tėviškės Žiburiai" — interviu ir t. t. Visa tai, pasak Maceinos, buvo jo „kasdieniai darbeliai", kurie tačiau atimdavo nemažai laiko,

todėl, laukdami savo eilės, „kentėjo" kiti, jau senokai pradėti, bet nebaigti Maceinos veikalai, pirmiausia — seniai sumanyta ir pradėta „Religijos filosofija". Ir nors pastarojo veikalo pagrindą sudarė Miunsterio universitete 1966—1968 metais skaitytos paskaitos, tačiau jas reikėjo išversti į lietuvių Laibą, papildyti ir išplėsti. Taigi jo laukė sunkus bei sudėtingas ir labai atsakingas darbas, nes lietuviai iki šiol savos religijos filosofijos neturėjo. Galima numanyti, kad rašyti „Religijos filosofiją" Maceina delsė tam tikra prasme sąmoningai, nes šis veikalas jam buvo itin svarbus. Jis norėjo jį parašyti nepriekaištingą visais atžvilgiais, todėl ir leido sau neskubėti ir užsiiminėti „šalutiniais" darbais, kuriuose nagrinėjami dalykai dažniausiai nenutoldavo nuo jo plačiai svarstomos Dievo ir žmogaus santykių problemos. Tačiau pasitaikydavo ir kitų progų, pavyzdžiui, paminėti jam svarbių žmonių sukaktis — prof. Jono Griniaus šešiasdešimtmetį, filosofo Solovjovo mirties 75-ąsias metines, prof. Juozo Brazaičio mirties metines... Tačiau metai bėgte bėgo, — „ak, tie bėglūs metai", — todėl labai ilgai šio savo pagrindinio darbo atidėlioti jis negalėjo. Taigi 1975 metais „Religijos filosofija" tapo pirmaeiliu Maceinos darbu, o „šalutiniai" laukė savo eilės. Svarbiais Maceinos gyvenimo įvykiais tapo lietuvių fondo[34] užsakymas (tačiau be įsipareigojimų) parašyti filosofinį veikalą ir dviejų tūkstančių dolerių „kūrybos stipendijos" paskyrimas. Maceinos „neišsemiamuose stalčiuose"[35] atsirado ką pasiūlyti Fondui. Kadangi jis turėjo vokiškų paskaitų, skaitytų 1966

[14] Lietuvių fondas — laisvojo pasaulio lietuvių institucija, kuri nuo 1960 m. pradėjo remti lietuviškąją kultūrą (ir ne tik ją). Institucijos šūkis: „Milijoninis fondas lietuviškiems reikalams".

fija // Draugas, 1978, Nr. 23.

metų vasaros semestre Miunsterio universiteto studentams, rankraštį apie filosofijos kilmę ir prasmę, tai pasiūlė Fondui parašyti knygą tuo pačiu pavadinimu — „Filosofijos kilmė ir prasmė". Ši knyga tapo vienu reikšmingiausių ir brandžiausių Maceinos veikalų, kurį, pasak Kęstučio Girniaus, galima „laikyti Maceinos filosofijos kertiniu akmeniu"[36]. Maceina norėjo, kad ši knyga pagrįstų jo religijos filosofiją ieškant kelio į Dievo buvimą, nes religijos filosofija kaip tokia Dievo buvimo nesvarsto. Tačiau šis veikalas pranoko savo pirminį sumanymą ir tapo pagrindiniu jo kūriniu, kuriame sutelkta vientisa Maceinos filosofinė sistema...

Nors buvo iškilę visokių techninių ir piniginių nesklandumų (jų beveik visada pasitaiko leidžiant filosofinę literatūrą), Maceina tikėjosi, kad ši jo knyga bus išleista. Kaip ir visada, jis nelaukė pelno, nes puikiai žinojo, kad „pats darbas bus veltui (pinigine prasme — *T. M.),* kaip ir daugelis darbų darbelių ligi šiolei"[37]. Pelnas jam nebuvo itin svarbus, jam buvo svarbu, kad jo knygos išvystų pasaulį, būtų reikalingos žmonėms ir padėtų jiems „atsistatyti dvasiškai", taptų būsimojo dvasinio Lietuvos atsistatymo plytelėmis, o kai ji vėl atsigaus ir bus nepriklausoma — vilties ženklu. Jis buvo tikras, kad „nekurti kultūros tremtyje reiškia netikėti Lietuvos prisikėlimu"[38]. O jis tikėjo, kad ji prisikels, todėl ir kūrė kultūrą tremtyje (lygiai taip, kaip būtų kūręs ją gyvendamas ir Lietuvoje, ir visur kitur, kur būtų nublokštas likimo). Jis tai darė rašydamas knygas, kuriomis bandė padėti žmonėms susivokti

prasmė")//Aidai, 1978, Nr. 2.

laiškai prel Pranciškui Jurui, p. 502.

gyvenime, atskleisti jiems ne tik gyvenimo, bet ir kančios — šios nuolatinės žmogaus palydovės — esmę bei prasmę. „Kančia, kuri mus lydi kiekvieną dieną, yra sunkiausias žmogaus likimas. Todėl kiekvienas, kuris šią kančią palengvina, yra geradaris giliausia šio žodžio prasme"[39]. Savo knygomis Maceina bandė „palengvinti" žmonių likimą ir atskleidė „šviesiąją ir atperkančiąją kančios pusę", jos „statomąją galią", apie kurią daugelis net nesusimąsto. Jis, kaip ir jo globėjas prelatas Juras, buvo įsitikinęs, kad „knyga visados pasiliks žmogaus artimu draugu, patarėju, mokytoju, žinių teikėju"[40]. Tačiau jis žinojo ir kai ką kita — „daug knygų — daug klaidų", knygų „klaidos eina per amžius" ir jų „klaidos išspaudė žmonėms jau daug ašarų ir dar daug išspaus"[41]. Tai žinodamas, Maceina prisiimdavo visą atsakomybę už kiekvieną savo ištartą žodį, išsakytą mintį, savo skelbtą idėją. Jis neleisdavo sau ištarti neapgalvoto žodžio ar neapgalvotos minties. Maceina nebėrė patarimų bei pamokslų, paprastai jų vengė, nes suvokė jų keblumą... „Jei tad mudviem ir būtų lemta susitikti bei išsikalbėti, nemanyk, kad rastum manyje tokį 'išminčių', kuris Tau išblaškytų abejones ir įžiebtų pastovią šviesą. O ne!"[42]; „Tu manai, esą aš suradęs tikrąjį kelią ir jį rodąs kitiems; Tu lauki iš manęs pasistiprinimo, paaiškinimų, paramos. Ar nenusivilsi, vaikeli, jei laimė

Marijai Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

[40] *Prelato Juro laiškas A. Maceinai (I 964 m vasario 29 d.)* // Antano Maceinos laiškai prel Pranciškui Jurui, p. 228.

[41] A. Maceinos laiškas (1978 m. geg. 17 d.) dukrai Danutei Marijai Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

[42] A. Maceinos laiškas (1978 m. gruodžio 4 d.) sūnui Sauliui Maceinai // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

nusišypsotų, ir mudviem tektų susitikti? Nepamirški, Danutėle, kad aš esu paprastas, silpnas žmogelis kaip ir visi kiti; kad ir manyje pilna visokių ydų, klaidų bei silpnybių; kad ir aš turiu aibę abejonių bei neaiškumų, kurie ir liks neaiškumai lig pat mirties[43]. Jis niekada nepretendavo būti 'išminčiumi', juo labiau — Mokytoju, žinodamas ir išpažindamas tik vieną Mokytoją — Kristų, jis tik norėjo kitiems padėti rasti kelią Dievop... Tačiau, manyčiau, jis buvo Mokytojas. Bet apie tai kiek vėliau...

Maceina ne kartą yra sakęs, kad rašymas yra jo gyvenimas. Tam reikėjo „tylos ir vienatvės", o nuo jų jis labiausiai ir kentėjo, bet kartu jų siekė norėdamas sukurti sau tinkamą gyvenimo erdvę. Jis vengdavo žmonių ir didelių triukšmingų miestų, nes miestas nebuvo *jo*, „kaimo vaiko", aplinka, nemėgo jis ir didelių kambarių, nes kambario erdvė jį blaškė. Tačiau jis mėgo gamtą, jam patiko žiūrėti į tekantį vandenį, klausytis upelio čiurlenimo. Gamtoje, toli nuo žmonių, jis galėjo ir susikaupti, ir atsipalaiduoti, nes nuo vaikystės tai buvo jo aplinka, su kuria nereikėjo kovoti...

1976 metų vasaros pradžioje pasirodė „Religijos filosofijos" 1-asis tomas, kuriame Maceina svarstė „religijos esmę ir religijos Dievą"; 2-ąjį tomą, kuriame turėjo būti svarstomi žmogaus laisvės ir tikėjimo klausimai, Maceina tikėjosi išleisti kitais, 1977, metais. Tačiau, gavęs pasiūlymą iš Lietuvių fondo parašyti filosofinį veikalą, jis po „Religijos filosofijos" 1-ojo tomo pasirodymo iš karto pradėjo rašyti „Filosofijos kilmę ir prasmę". Ir nors šios knygos pagrindą sudarė universitete skaitytos paskaitos, tačiau darbo, norint paversti šį vokiškai parengtą kursą lietuviška knyga,

[41] A. Maceinos laiškas (1980 m. liepos 1 d.) dukrai Danutei Marijai Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

nestigo. Todėl ir negalėjo dirbti taip greitai, kaip norėjo. „Filosofijos kilmę ir prasmę", už kurią jis gavo Stasio Šalkauskio kūrybinę premiją, išleido Lietuvių katalikų mokslo akademija 1978 metais Romoje. Dabar jis jau galėjo imtis „Religijos filosofijos" 2-ojo tomo. Tačiau, kaip dažnai atsitinka, kiti darbai bei rūpesčiai, o ypač įvykiai griauna mūsų planus...

Kamuojamas širdies ir kitų negalių, Maceina gyveno „asketiškai", bet dirbo visą laiką: „<...> vis dar dirbinėju, — rašė Maceina 1976 metų rudenį prof. Juozui Eretui, — ne tiek intensyviai, kiek sistemingai". Tačiau aktyvumo, kad ir ką jis pats besakytų, jam dar nestigo. Šalia didelių darbų kaip visada atsirasdavo kitų, daug smulkesnių, tačiau jam vis dėlto svarbių. Taip 1976 metų rugsėjį „Aidams" jis parašė šv. Pranciškui[44] skirtą straipsnį „Žmogiškosios netikrybės šventasis". Šis straipsnis Maceinai buvo svarbus dėl to, kad jis tam tikra prasme papildė jo studiją apie šv. Pranciškų „Saulės giesmė", kuria jis buvo ne visai patenkintas. Šis pavyzdys (o jų yra nemažai) atskleidžia vieną labai būdingą, net išskirtinį Maceinos bruožą — jis buvo be galo kruopštus ir skrupulingas išskleisdamas kiekvieną savo mintį, atrodo, jis siekė ją taip ištobulinti, kad kalba sutaptų su mąstymu. Mąstymo ir kalbos sutapimo jis siekė visuose savo rašiniuose bei paskaitose, ir tai jam sekėsi... Tais pačiais 1976 metais Maceina įsipareigojo parašyti LKM akademijos suvažiavimui, surengtam lapkričio 26 d. Čikagoje, įžanginį pranešimą, pavadintą „Asmuo ir istorija". Ši tema jam buvo ne tik įdomi, bet kartu ir skaudi bei aktuali, ypač tremtyje. Ji buvo artima ne tik jam pačiam, bet, kaip jis tikėjosi,

[44] Visas 1976 m. spalio mėn. „Aidų" numeris buvo skirtas šv. Pranciškui pagerbti.

ir „kiekvienam, buvojančiam svetur". Šios paskaitos centre iškeltas opus klausimas, *„ar galima išeiviui įsijungti į svetimų istoriją, padarant ją savąja"*[45]. Vėliau ši paskaita tapo naujos Maceinos studijos tuo pačiu pavadinimu, kurią išleido ateitininkai 1981 metų rugsėjo pradžioje Čikagoje, pagrindu. Šioje jaunimui skirtoje studijoje Maceina įrodinėja, „kad negalima pereiti iš vienos tautos *istorijos* į kitos tautos *istoriją"*[46]. Tokį Maceinos įsitikinimą lėmė ne tik jo paties bei kitų išeivių skaudi patirtis, bet ir jų visų bendras likimas. Rašydamas savo knygą, jis nebuvo tikras, kad jo pagrindinė mintis bus suprasta, t. y. įsisąmoninta, „nes daugelis nori būti tuo, *kur* yra gimę. Čia tai didelė ir skaudi problema"[47]. Ateitininkijai rūpėjo jaunosios lietuvių kartos, gimusios ir augančios svetur, likimas. Deja, ši problema, kaip ir daugelis kitų, susijusių su dabartiniu jaunimu, šiandien yra dar skaudesnė ir gal dar didesnė...

Maceina, augęs ir brendęs politinių įvykių, kadaise įtraukusių ir jį į tam tikrą politinę veiklą, sūkuryje, visada buvo jautrus tam, kas vyksta pasaulio politinėje arenoje. Jį jaudino „momento reikalai", ir jis visada atsiliepdavo į šiuos „reikalus" (ypač į tuos, kurie buvo reikšmingi žmonijos likimui), „giliai įsiskverbdavo į gyvenamojo momento dvasią, nuostabiu ryškumu iškeldamas jos diagnozę"[48]. Pavyzdžiui, matydamas, kad Europoje įsigali „kairysis" socializmas, kuris „graso užlieti Europą ir ją tarsi prinokusį vaisių įteikti komunistams"[49], Maceina, pateikdamas savo pasaulio

[45] Maceina A. *Asmuo ir istorija* // Raštai, t. 6, p. 317.

[46] A. Maceinos laiškas (Miunsteris, Visų Šventųjų diena, 1981 m.) dukrai Danutei Marijai Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

[47] Ten pat.

[48] Brazaitis J. Raštai, t. 4, p. 358.

[49] Antano Maceinos laiškai prel. Pranciškui Jurui (125 laiškas), p. 319.

padėties „diagnozę", matė tik vieną išeitį — *melstis* ir *dirbti,* „dirbti ir fiziškai, ir dvasiškai"" siekiant atnaujinti šį pasaulį. Tačiau jis matė ir tai, kad tikintieji nepadarys „nieko lemiančio pasauliui atnaujinti", nes benediktinų šūkis *Ora et labora,* kuriuo pats Maceina visada vadovavosi, nėra jų taip įsisąmonintas, kad jie *iš tikrųjų* pradėtų melstis ir *dirbti,* o šis šūkis taptų jų gyvenimo nuostata. Šiandien nuostabiai aktualiai skamba Maceinos žodžiai, išsakyti prelatui Jurui laiške, rašytame 1976 metų gruodžio 9 d.: „žodis 'labora' tikinčiųjų (ir ne tik jų — *T. M.)* yra labai pastūmėtas į šalį, o kartais net pamirštas. Užuot jo stoja 'ora' ne maldos, bet 'kalbėjimo, plepėjimo, posėdžiavimo' prasme (*orare* klasikinėje lotynų kalboje ir reiškia 'kalbėti iš tribūnos'). Benediktinų šūkis pakinta ir skamba „Ora et ora — melskis ir plepėk". Bet šitoks tikinčiųjų nusistatymas ir net praktika pasaulio neatnaujins". Taip ir yra — Antanas Maceina išties buvo įžvalgus ir jo „diagnozės" buvo tikslios... Matyt, būtent tada, 1976 metų pabaigoje, ir gimė Maceinos sumanymas parašyti dar vieną knygą pavadinimu „Ora et labora", kuri, deja, tapo paskutiniu jo veikalu. Paskutinės Maceinos knygos pavadinimas „Melskis ir dirbk" tikrai skamba simboliškai, lyg ir tam tikras priesakas kitiems, ateinančioms kartoms...

Savo gyvenimą Maceina dažnai vadindavo „pilku", „labai kasdieniškU", „smulkiu", jame vyravo liūdesys, kuris buvo nuolatinė Maceinos nuotaika. Jam senstant, šis liūdesys gilėjo ir iš jo kildavo eilėraščiai. Poezija, kaip minėta, buvo neatskiriama Maceinos gyvenimo dalis, tačiau būtent todėl jo gyvenimą sunku pavadinti ir kasdieniškU, ir pilku. 1977 metų pradžioje sūnui Sauliui jis rašė:

[50] Maceina A. *Ora et labora* (Bažnyčios ir kultūros klausiniu) // Raštai, t. 7, p. 351.

„Dvasinė mano nuotaika ir pajėgumas laikosi dar gana gerai — galiu mąstyti ir rašyti; net pradedu grįžti prie poezijos. <...>. Tik darbas universitete neleido įsibėgėti. Tačiau, atėjus senatvei, gal grįš ir 'įkvėpimas'. Sakoma — tai prancūzo La Fontaine teorija — kad lyrika yra rašoma jaunystėje ir senatvėje, o subrendusis amžius esąs skiriamas veiklai. Žiūrėsime, ar ši jo teorija pasitvirtins ir mano gyvenime"[51]. Maceinos gyvenime ši teorija tikrai pasitvirtino. Jis buvo įsitikinęs, kad „menas yra didelis žmogaus sielos lavintojas bei kilnintojas. Man pačiam yra tik du didelės vertės žmogaus kūriniai: tai menas, visų pirma poezija, ir filosofija. Abiem jiems ir buvau atsidėjęs visą savo gyvenimą"[52]. Poezijos, kaip pats yra prisipažinęs, jis niekada nerašė — ji skambėjo jame visada, net rašant filosofinius veikalus, ir, kai šis skambesys tapdavo melodija, jis ją užrašydavo. Šį kūrybinį procesą Maceina vadino grynai muzikiniu procesu. Čia galima būtų tik pridurti, kad jis buvo labai muzikalus, tiksliau, jis buvo apdovanotas „vidiniu muzikalumu", kuris toli gražu ne iš visų „išsiveržia aikštėn". O Maceinos vidinis muzikalumas išsiveržė ir ėmė reikštis dar vaikystėje. Priminsiu, jog kai dar būdamas vaikas gyveno Prienuose pas tetą Gertrūdą, Maceina niekieno nemokomas, pats išmoko groti pianinu, kiek vėliau — vargonauti... Jo „vidinis muzikalumas" išsiveržė į visą jo kūrybą — ne tik į poeziją, bet ir į filosofinius veikalus bei laiškus...

[51] Čia Maceina tikriausiai netyčia padarė klaidą. Skirtinguose laiškuose rašydamas apie savo grįžimą prie poezijos ir iškeldamas mintį, jis teigė, esą lyrika vra rašoma jaunystėje ir senatvėje, ir šią mintį priskvrė dviem autoriams: Lafontaine'ui (laiške sūnui Sauliui) ir Lamartine'ui (1977 m. laiške dukrai Danutei). Galima numanyti, kad šios teorijos autorius yra Lamartine'as (1790—1869).

Mickūnų šeimos archyvas.

Atrodo, kad sendamas jis tapo jausmingesnis, atlaidesnis ir dar liūdnesnis. Šio vis didėjančio liūdesio priežastis buvo vis ta pati vienatvė, kurią jis, metams bėgant, o svarbiausia — silpnėjant sveikatai, vis aštriau ir skaudžiau išgyveno. „Ilgas gyvenimas yra visų svajonė. Tačiau kartais šis ilgis esti surištas su tokiomis sunkenybėmis, jog geriau, jei jis nėra toks ilgas"[53]. O gal jis liūdėjo dėl savo fizinio silpnumo, dėl neišvengiamumo įleisti į savo gyvenimą kitą žmogų, kuris teisėtai nuolat juo rūpintųsi?.. Išeidavo anapilin draugai, kurių jis nedaug teturėjo, ir su kiekviena mirtimi jo vienatvė didėjo. Tarsi gelbėdamasis nuo jos, jis vis dažniau ir dažniau pradėjo rašyti vaikams — „mano vienatvė, atrodo, mane į senatvę su namais („kurių niekad nepamiršau, niekad nuo jų savo širdimi nenutolau; su nieku — nei daiktu, nei žmogumi — nesusirišau, kuris atsistotų tarp manųjų ir manęs") tik dar labiau sujungė dabar, kai jūs 'atradote' mane, o aš 'susiradau' jus, jaučiuos tikrai, tarsi ir erdve būčiau tarp jūsų visų"[54]. Tačiau šis per laiškus palaikomas ryšys buvo labai trapus, jis negalėjo nugalėti tą „tragišką tolį", kuris „gulėjo" tarp jo ir vaikų. Jis negalėjo panaikinti nei slegiančios vienatvės, nei įkyrių minčių apie gresiančią ateityje prieglaudą, jei tik jis neapsispręs kitaip. 1978 metų sausį Maceinai sukako 70 metų, ir nors jis buvo dar „pajėgus", t. y. darbingas, jį, kaip ir visada, nuo pat ankstyvos jaunystės kamavo įvairios ligos, todėl ir jo rūpestis savo ateitimi buvo visai pagrįstas. Persikėlęs į Freiburgą ir nusipirkęs butą, Maceina, kaip minėta, pakvietė namų ruošai moterį, kurią pažinojo nuo karo laikų, nes

[53] A. Maceinos laiškas (1980 m. rugp. 25 d.) dukrai Danutei Marijai Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

būtent šios moters tėvai — ūkininkai Hofmannai — priglaudė jį, benamį, leisgyvį ir kenčiantį, savo namuose Brebersdorfo kaimelyje... Jo namuose (Freiburge) atsiradusi moteris kadaise sukėlė daug visokiausių apkalbų, pasklido net gandai, neva Maceina vedė. „Šiuos gandus žmonės — mano politiniai priešininkai, būtent krikšč. demokratai — leidžia kartas nuo karto: prieš kokį 20 metų apie tai buvo parašyta net viename Amerikos laikraštyje. Kai paaiškėjo, kad tai netiesa, laikraštis viešai manęs atsiprašė"[55], — rašė Maceina 1978 metais dukrai Danutei Marijai Mickūnienei. Ir tame pačiame laiške Maceina priduria: „Ne mano amžiuje apie kokias 'vedybas' svajot"... Tačiau... jau tais pačiais metais jis labai rimtai galvojo apie vedybas, nes norėjo išvengti prieglaudos ir, matyt, atsidėkoti moteriai, ilgus metus be jokio atlygio (vien už maistą ir kambarį) ištikimai jam tarnavusiai ir jį mylėjusiai. Taigi 1978 metų birželio 29 d. „po ilgo svarstymo bei svyravimo" Antanas Maceina vedė Fridą Hofmann, kuriai tada buvo 58 metai.

Ar vedybos kaip nors pakeitė jo gyvenimą? Manyčiau, kad jos *užtikrino* jam tam tikrą saugumą, nes jo grynai žmogiška padėtis ir buitis tapo tikresnė bei tvirtesnė. „Jaučiuos laimingas, kad išvengiau prieglaudos, kur būčiau nykęs ir greičiausiai per anksti sunykęs. Esu Friedel dėkingas, kad ji ryžtasi pratęsti mano metus taip ilgai, kaip Aukščiausiajam patiks, sudarydama man galimai palankiausias sąlygas"[56]. Ir čia pat Maceina priduria: „Be abejo,

Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

S. ir T. Maceinų šeimos archwas.

Antanas Maceina su antrąja žmona Frida Hofmann po jungtinių, 1978 m.

vedybos senatvėje turi kitos prasmės bei reikšmės negu jaunystėje. Jaunavedžiai kuria šeimą, o per ją ir ateitį. Senavedžiai kuria vienas kitam paramą ir aną šilimą, kurios senstant žmogus vis labiau pasigendi, ypač buvodamas svetimoje aplinkoje. Civilizacija ilgina amžių, bet sykiu ir graso vienatve bei nuobodžiu bei seno žmogaus apleidimu. Tad džiaugiuos, kad šios civilizacinės grėsmės galėjau išvengti. O ji buvo labai reali ir labai grėsminga. Vesdamas laimėjau šilimos, meilės ir paramos sunkiomis dienomis". Taigi rūpestis ateitimi (buitine prasme) atkrito. Kažkuriam laikui pasitraukė ir dažnai jį slegiantis vienatvės jausmas. Tačiau, manyčiau, šios vedybos neturėjo jam lemiamos įtakos. Jis gyveno savo įprastą gyvenimą, kurio pagrindas, kaip visada, buvo rašymas. 1978 metais, be kitų darbų, Maceina pradėjo rašyti „savotišką biografinę nuotrupą", kurią pavadino „Filosofijos keliu". Prie šios studijos, kurios paskutinėje dalyje svarstomas lietuvių kalbos klausi-

mas, jis „prasėdėjo visą vasarą". Jį vis labiau domino kalbos filosofija. Savo knygoje „Filosofijos kilmė ir prasmė", kuri pasirodė 1978 metų pradžioje, jis įdėjo priedą „Filosofija ir lietuvių kalba", susilaukusį ypatingo skaitytojų dėmesio. Šis dėmesys džiugino Maceiną ir jam gimė sumanymas parašyti „Kalbos filosofiją". „Mat pastaruoju metu ši filosofijos sritis pradeda mane vis labiau dominti, — rašė jis sūnui Sauliui. — Tai, kas turėjo būti apmąstyta pradžioje — pradėję kalbėti, pradedame mąstyti arba atvirkščiai: pradėję mąstyti, pradedame kalbėti — mano atveju, atrodo, bus apmąstyta pabaigoje. Tačiau girdėjau, kad esą gera, jei žmogus senatvėje pakeičia savo darbo turinį ar lauką, tada atsiranda naujų paskatų, naujo įdomumo, ir smegenys ne taip greitai vysta. Žinoma, šį savo lauką keisiu ne čia pat. Kalba stipriai mane domina, bet reikia visų pirma baigti tai, kas pradėta"[57]. Jo kūrybiškumas neblėso, tiktai visiems sumanymams įgyvendinti, deja, pritrūko laiko... Dar nebuvo parašyta jam svarbi ir jo paties labai vertinama antroji „Religijos filosofijos" dalis, todėl idant, „kaip vienas kritikas rašė, 'neliktų vaikas ant vienos kojos'"[58], teko atidėti ir savo naują sumanymą. Tačiau nepalankiai susiklosčius aplinkybėms, šis „vaikas" vis dėlto liko tik „ant vienos kojos"...

Maceinos naujoji žmona, dabar įgavusi daugiau teisių negu tada, kai buvo tik paprasta jo namų šeimininkė, pradėjo, kartais atrodo, pernelyg stropiai rūpintis jo sveikata: ji kontroliavo net

S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

ir lankytojų srautą (ėjo „cerberio" pareigas)[59], taip norėdama jį apsaugoti nuo „beprasmiško" nuovargio. Nors Maceina ir nebuvo iš tų žmonių, kurie leistųsi būti kieno nors vadovaujami ar kontroliuojami, tačiau šiuo atveju jam, kaip jaunavedžiui, buvo malonus toks kito žmogaus rūpestis juo, ir, kaip pats rašė, kito žmogaus „šilima" bei meilė. Kiekvienais metais ankstyvą rudenį Maceinos praleisdavo Bad Emso kurorte, kur Maceina, griežtai prižiūrimas žmonos, pedantiškai turėdavo atlikti visus gydytojų nurodymus. Tiesą sakant, jis niekada nestokojo dėmesio sau ir per daugelį viengungystės metų buvo pripratęs visus, net ir buitinius, reikalus spręsti pats, tačiau dabar viskas šiek tiek pasikeitė... Ir jis džiaugėsi nuolatine žmonos pagalba, žmogumi, kuriuo visada galėjo pasikliauti. Jausdamas jai dėkingumą, Maceina net tardavosi su ja (bent išklausydavo jos nuomonės) ruošdamasis išleisti kokį nors nelabai sudėtingą straipsnį (Frida buvo baigusi namų ruošos mokyklą) arba naują poezijos rinkinį, kurį, Kazio Bradūno ir kitų skatinamas, žadėjo išleisti. 1978-ieji jam buvo ne tik „jubiliejiniai", bet ir reikšmingi jo naujos padėties požiūriu, todėl jis leido sau „didelius" darbus atidėti į šalį ir užsiimti „antraeiliais", kuriuos irgi reikėjo atlikti. Ir tai nebuvo vien tik straipsniai. Tarp „antraeilių" darbų pateko ir jau minėta studija „Filosofijos keliu", ir nauji eilėraščiai, ir ateitininkų užsakyta studija „Asmuo ir istorija", kurią jis žadėjo užbaigti 1979 metų pabaigoje... Tačiau laiku neužbaigė, nes draugų bei pažįstamų raginamas apsisprendė parengti leidybai naują poezijos rinkinį, kurį buvo nusprendęs pava-

žiupsnelis) // Ateitis, 1987 (numeris skirtas A. Maceinai paminėti).

[60] Seniai (dar Kaune) parašyto eilėraščio „Alyvų kalne", kuris nepateko į „Gruodą", antras pavadinimas.

dinti „Naktigonis"[60]. Nors šis pavadinimas, Maceinos nuomone, „geriausiai nusakąs visą rinkinėlio nuotaiką"[61], tačiau jis buvo pakeistas, nes paaiškėjo, kad eilėraštį panašiu pavadinimu — „Naktigonė" — jau sukūrė kunigas ir poetas Leonardas Andriekus. Norėdamas išvengti painiavos, Maceina savo rinkinį pavadino „Ir niekad ne namolei". Kaip jis pats prisipažino, naujas pavadinimas dar geresnis už ankstesnįjį — „Naktigonis", nes tiko „visumos nuotaikai" nusakyti. Žinodami, koks jautrus Maceina buvo poezijai ir kaip didžiai ją vertino, išskirdamas iš kitų meno sričių, galime numanyti, kad viešas jo poezijos pasirodymas jam buvo ne tik didelis įvykis, bet ir išgyvenimas. Jis pats niekada negalėjo tinkamai įvertinti savęs kaip poeto, tiesiog nedrįsdavo, todėl buvo linkęs pasikliauti kitų jo gerbiamų žmonių nuomone, jaudinosi laukdamas atsiliepimų, nors ir puikiai žinojo, kad „poezijoje objektyvūs kriterijai yra gana sunku užčiuopti; juos apsprendžia ne sykį individualus skonis, dienos šūkiai ir net politiniai įsitikinimai"[62]... Maceinos poezijos rinkinys buvo išleistas pačioje 1980 metų pabaigoje ir sulaukė net labai palankių atsiliepimų. Maceiną ypač pradžiugino Tomo Venclovos straipsnis „Metafizinis poetas", kuriame autorius didžiai vertina Maceiną ne tik kaip poetą, bet ir kaip filosofą. Pačioje straipsnio pradžioje Venclova nurodo išskirtinę Maceinos vietą visoje lietuvių kultūroje: „Antanas Jasmantas — ypatingas atvejis mūsų kultūroje. Žinome, jog šiuo slapyvardžiu pasirašinėja filosofas ir teologas Antanas Maceina. Autentiškų filosofų visoje Lietuvos istorijoje turėjome vos keletą ir Antanas Maceina,

[61] A. Maceinos laiškas (1980 m. bal. 23 d.) dukrai Danutei Marijai Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

be abejonės, yra vienas iš jų, gal netgi iškiliausias. Autentiškų poetų priskaičiuojame kiek daugiau, nors irgi ne šimtą ir ne du šimtus. Ir Maceinos alter ego — Antanas Jasmantas — taip pat yra vienas iš jų"[63]. Maceinai net atrodė, kad jis nevertas tokio itin „gražaus" įvertinimo. Tačiau su „vieninteliu" Venclovos „priekaištu", „esą Jasmantas vartojąs per daug mažybinių daiktavardžių", Maceina-Jasmantas nesutiko: „Venclova yra jau miesto vaikas, Jasmantas gi tebėra kaimietis. O kaimo žmonės savo jausmą ir reiškia beveik tik tokio tipo daiktavardžiais. Kiti kritikai prisipažįsta anų mažybinių daiktavardžių iš viso nepastebėję"[64]. Tai tik mažas pavyzdys, kaip jautriai Maceina reagavo į savo poezijos kritiką (čia buvo net ir ne kritika, o tik pastaba), daug jautriau negu į atsiliepimus apie jo filosofinius arba net teologinius rašinius. Tai rodo, koks pažeidžiamas buvo Maceina, nes būtent savo poezijoje jis ir atsiskleisdavo kaip žmogus — su savo širdies nerimu, abejonėmis, skausmu, savo baime ir neviltimi... Nenorėčiau visiškai sutikti su Jonu Griniumi, teigusiu, kad Jasmantui buvo „pirmiausia svarbu drauge su skaitytojais pasidalyti savo pergyvenimais apie didžiąją, neaprėpiamąją, neišsakomąją tikrovę, kurią vadiname būtimi, nes visi joje esame, nors kiekvienas savaip mėginame suvokti ir jausti"[65]. Man atrodo, kad šis „pasidalijimas savo pergyvenimais" yra labai reliatyvus. Maceinai jis išvis nebuvo būdingas, nes kitaip jis niekada nebūtų pakėlęs vienatvės, kurios jis siekė sąmoningai ir nesąmoningai, siekė visą savo gyveni-

Aidai, 1983, Nr. 3, p. 182.

[64] A. Maceinos laiškas (1983 m. liepos 20 d.) dukrai Danutei Marijai Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

[65] Grinius J. Veidai ir problemos lietuvių literatūroje, t. 2. — Roma, 1977, p. 453.

mą, tarsi su pasididžiavimu teigdamas: „buvau vienas, esu vienas ir būsiu vienas". Dalytis — reiškia tikėtis būti suprastam. Maceina buvo tikras, kad žmogaus sielos gelmės niekam nėra prieinamos, todėl su niekuo (gal tik retkarčiais su artimiausiais žmonėmis) ir nesidalijo, o pateikdavo tik savo mintis kitiems interpretuoti; o jausmų, žinia, interpretuoti neįmanoma (nors ir atsiranda „drąsuolių", bandančių tai daryti) — jie išsiveržia žodžiais kaip patirtų išgyvenimų iškrova, idant žmogus galėtų gyventi toliau. Todėl ir Maceina (kad pajėgtų gyventi), nors ir nelabai drąsiai, leisdavo savo eilėraščius į pasaulį... Išvydę pasaulį, jie, kaip ir kiti jo kūriniai, pradėdavo naują, atskirą, nuo savo kūrėjo nepriklausomą gyvenimą...

Tų pačių 1980-ųjų metų vasarą Maceina baigė seniai ateitininkams pažadėtą studiją „Asmuo ir istorija". Knyga išėjo 1981 metų rugsėjo pradžioje. Maceiną visada slėgė laiku neišpildyti pažadai, nors dažniausiai jų neištesėdavo dėl savo ligų, vis silpnėjančios sveikatos. Sendamas jis vis sunkiau pripažindavo, kad jo sveikata sparčiai blogėja, tikriausiai todėl jis dažnai pabrėždavo (laiškuose artimiesiems), kad ji yra „patenkinama", „gana pakenčiama", kad kūrybinė nuotaika jame „dar labai gyva". Tačiau beveik kiekviename laiške, rašytame savo vaikams, jis smulkiai aprašinėdavo savo sveikatos būklę (veikiausiai todėl, kad jo sūnus ir dukra yra gydytojai), ir tai rodo, kad jis labiau negu kada nors anksčiau buvo susirūpinęs savo, kaip jis rašė, „broliu asilėliu", t. y. kūnu[66]... „Maži darbeliai man dabar yra įdomesni negu didelės knygos. Jų irgi esu pažadėjęs, bet ar ištesėsiu, nežinau..."[67]. Šiais

[66] „Broliu asilėliu" kūn.Į pavadino šv. Pranciškus.

[67] A. Maceinos laiškas (1979 m. spalio 29 d.) dukrai Danutei Marijai Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

paskutiniaisiais žodžiais jis tarsi pripažįsta trukdžiusį jam dirbti fizinį silpnumą, kurį jis visada stojiškai, nesiskųsdamas išgyvendavo ir stengdavosi pergalėti. Susidaro įspūdis, kad jis lyg ir jautė, jog 2-ojo „Religijos fdosofijos" tomo taip ir neužbaigs iki galo, kaip ir seniai sumanytos ir beveik parašytos „Nusidėjėlio tragikos"... Tačiau, ką jis būtų bedaręs, jo niekada neapleisdavo mintys apie neparašytą „Religijos filosofijos" 2-ąją dalį. Jis dažnai kartodavo, kad jam norėtųsi ir net „būtina" ją užbaigti: „pirmieji du (skyriai — *T. M.)* yra beveik baigti; belieka juos tik švariai perrašyti. Tačiau trečiasis dar tebeguli vokiškoje redakcijoje; nes tai yra paskaitos, skaitytos studentams apie Dostojevskio „Nusikaltimą ir bausmę"[68]. Iš šių paskaitų norėčiau dabar sumegzti trečiąjį skyrių. Bet tai nelengva <...>. Taip tad ir laužau galvą, kaip čia geriausiai išsiverstiau"[69]. 1983 metais Maceina vėl grįžo prie „Religijos filosofijos", tačiau daug bei kruopščiai dirbdamas vėl susirgo — į lovą jį paguldė sunkus stenokardijos priepuolis. Gydytojai uždraudė jam ne tik rašyti, bet ir skaityti. Darbui sustojus, vėl prasidėjo, kaip jis rašė, kova su „broliu asilėliu". Jis su liūdesiu turėjo prisipažinti, kad jo „'aukojimasis' („jei maną darbą būtų verta šitaip vadinti"[70]) darosi jau per didelis ir per rizikingas". Jis griežtai neįsileido lankytojų, atsiskyrė nuo visko, kas tik galėjo jį sujaudinti, atsisakė visų užsakymų, atidėjo visus prašymus ateičiai. Jis bijojo, kad priepuolis gali pasikartoti. Tačiau džiau-

[68] Paskaitos skaitytos Miunsterio universiteto studentams 1962—1965 metais.

[69] A. Maceinos laiškas (1985 m. kovo 5 d.) dukrai Danutei Marijai Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

[70] A. Maceinos laiškas (1985 m. spalio 1 d.) dukrai Danutei Marijai Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

gėsi, kad nejaučia „jokių atminties trūkumų", nes buvo įsitikinęs, kad senatvėje „smegenų veikimas esąs pats svarbiausias. Liūdna kalbėtis su senais žmonėmis, kurie čia pat kartojasi, pamiršdami, ką prieš keletą minučių buvo sakę. O dar liūdniau, kai sklerozė nueina taip toli, jog žmogus pradeda nebejausti esąs tas pats, koks buvęs, ir kad jam aplinka pasidaro svetima, kurioje jis dešimtmečius buvo gyvenęs"[71]. Šios senatvei būdingos silpnaprotystės jis bijojo labiausiai ir norėjo ligi galo išlikti „protingas". Po gana ilgo būtino gydymosi bei poilsio Maceina vėl grįžo prie darbo. Tačiau būtų neteisinga manyti, jog poilsiaudamas jis buvo kūrybiškai neveiklus. Jis negalėjo nedirbti, nekurti. Tiesa, į eilėraščių kūrybą jis nežiūrėjo kaip į darbą, nes jie, anot Maceinos, galvoje „patys pasirašo" ir juos tik belieka užrašyti ant popieriaus, tad tik šia prasme galima sakyti, kad Maceina nedirbo. Stenokardijos priepuolis, ištikęs jį 1983 metų pavasarį ir buvęs jo gana ilgo nedarbingumo priežastis, stipriai sujaukė ir sudrumstė jo vidų, privertė grįžti į praeitį, apmąstyti (jau kelintą kartą!) savo gyvenimo kelią... Praeities apmąstymai sukeldavo jam neapsakomą liūdesį: „Kai aš pradedu apie savo kelią mąstyti, tai mane apsėda pesimizmas ir net savotiška žmonių neapykanta. Tada kratausi atsiminimų"[72]. Tačiau šie prisiminimai neapleisdavo jo, tarsi persekiojo jį savo vaizdais, kvapais... Norėdamas jų atsikratyti, jis vėl griebdavosi „plunksnos", nes žinojo, kad žmogus tol yra gyvas, kol dirba... Maceina nebijojo mirties, nes tikras krikščionis jos nebijo. Jam

[71] A. Maceinos laiškas (1978 m. rugs. 10 d.) sūnui Sauliui Maceinai// S. ir T. Maceių šeimos archyvas.

Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

ne kartą (nuo pat vaikystės) teko stovėti mirties akivaizdoje, matyti jos nenumaldomą veidą, o 1945 metais ji apsireiškė jam visu šiurpumu, kai amerikiečiams subombardavus Viurcburgą jis slankiojo tarp lavonų kalnų ieškodamas svainės Tonės Tverskaitės lavono, kad jį palaidotų... Jis nebijojo mirties, tačiau jo dar laukė daug nebaigtų darbų ir naujų sumanymų. 1984 metų pradžioje Maceina savo 80-mečio proga buvo sumanęs sudaryti ir išleisti trečiąjį poezijos rinkinį, nes eilėraščių pastaraisiais metais jis buvo nemažai parašęs (dažniausiai naktimis). O vienu metu (po minėto stenokardijos priepuolio), kai jis gulėjo lovoje, poezija buvo tapusi vienintele kūrybinės veiklos sritimi. „Būtų iš tikro gražu... jei Jasmantas savo 80-ties metų sukakčiai dar išleistų trečiąjį rinkinėlį. To linki jam daugelis. Esti valandų, kai atrodo, kad atsivers kažkokia gelmė ir iš jos, lyg iš šaltinio, pradės trykšti poetinė srovė. Bet tos valandos kol kas būna tik gana trumpos. Bijau tik, kad Jasmantas nesuracionalėtų. Mat senatvėje fantazija nėra tokia konkreti, o protas kaip tik paaštrėjęs. Todėl senuose poetuose ir jausti posūkis į racionalizmą. Bet ne visuose. Visa tai priklausys nuo To, kuris „storą knygą atsiskleidęs, raidę stums pirštu prie raidės", rašydamas mūsų likimą"[73]. 1984 metų pavasarį Maceinos sveikata pagerėjo, o galva, kaip jis rašė, veikė „be priekaištų". Jo šeimyniniame gyvenime nebuvo „jokių ryškesnių įvykių", visos dienos buvo panašios viena į kitą. Tačiau *jo asmeniškame* gyvenime beveik kiekviena diena buvo lydima kūrybinio įvykio. Šalia eilėraščių, kurie „patys pasirašydavo", Maceina pradėjo nagrinėti lietuviškąjį naujų liturginių tekstų vertimą, kuris, jo nuomo-

[73] A. Maceinos laiškas (1984 m. kovo 28 d.) dukrai Danutei Marijai Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

ne, buvo labai nevykęs. Puikiai mokėdamas ir lotynų, ir lietuvių kalbas, Maceina apsiėmė parašyti studiją apie gimtąją kalbą liturgijoje. Jo straipsniai šia tema pasirodė „Aiduose" 1984 metų rudenį. Be minėtų darbų, jis taipogi apsiėmė parašyti „Aidams" „studijėlę", skirtą jo artimo bičiulio kunigo Stasio Ylos atminimui, kuris mirė 1983 metais ir kurio mirtį Maceina jautriai išgyveno pats gulėdamas lovoje. „Tai jau ketvirtas mano bičiulis, kuriuos jiems mirus, tenka aprašyti. Visi jie buvo maždaug mano bendraamžiai. Kartais net nejauku, kad jie v i s i jau yra anapus, o tu, Antanėli, ris dar tebevaikščioji šia mūsų žemele. Matyt, dar esi reikalingas — bent mirusiesiems aprašyti", — su giliu liūdesiu ir karčia ironija rašė jis dukrai[74]. Tačiau dabar po visų savo negalavimų, po „skambučio" į savo duris jis, prašomas ką nors parašyti, žadėjo tik su sąlyga — jei tai padaryti leis jo sveikata. Bet šiuo konkrečiu atveju atsisakyti jis negalėjo ir pradėjo rinkti medžiagą, ypač jam ir kitiems rašytus Ylos laiškus, nes buvo tikras (beje, kaip ir šios knygos autorė, gausiai cituodama, kaip pastebėjo atidus skaitytojas, Maceinos laiškus), kad „laiškai labiausiai atskleidžia žmogų"... Parašydavo jis tik po vieną mašinraščio puslapį per dieną, kadangi taip buvo gydytojų įsakyta, žmona irgi neleisdavo jam „nusidėti", ir, nors kartais ateidavo tokia pagunda, jis gana tvirtai laikėsi nurodymų norėdamas „dar kiek pabūti"[75]... Tačiau atrodo, kad jis toli gražu ne visada atsispirdavo šiai pagundai, nes per trejus paskutinius dar jam likusius gyvenimo metus sugebėjo kasmet išleisti po vieną naują knygą. 1985 metų vasarą leidykla „Ateitis"

[74] A. Maceinos laiškas (1984 m. gegužės 7 d.) dukrai Danutei Marijai Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

[75] Jasmantas A. *Gruodas.* — Chicago, 1965, p. 17.

išleido jo paties labai vertinamą studiją „Dievas ir laisvė", kurioje Maceina nagrinėja „paslaptingos"[76] laisvės esmę, kuri, jo nuomone, „aiškėja, tik svarstant ją kaip *religinį kategoriją,* vadinasi, tik kaip santykį su Dievu"[77]. Kitais, 1986, metais pasirodė dar viena Maceinos knyga „Išlaisvinimo teologija". Ji pasaulį išvydo tik kunigo bei „Tėviškės Žiburių" redaktoriaus dr. Prano Gaidos dėka. Knygą sudarė Maceinos straipsniai, paskelbti 1985 metų vasarą „Tėviškės Žiburiuose". Pačios temos aktualumas ir negęstantis nerimas dėl pavergtos tėviškės likimo paskatino Maceiną parašyti šiuos straipsnius, o redaktorių bei leidėjus surinkti juos ir išleisti atskiros knygos pavidalu. 1987 metais išėjo paskutinė Maceinos knyga, kurios pavadinimas „Ora et labora" — („Melskis ir dirbk"), kaip minėta, skamba tarsi tam tikras priesakas liekantiems gyventi — naujoms lietuvių kartoms. Šiais dviem žodžiais glaustai išsakytas visas žmogaus žemiškojo gyvenimo turinys. „Benediktiniškas" šūkis — *Melskis ir dirbk* — buvo Maceinos gyvenimo *credo* ir turinys, o pats jo gyvenimas tapo krikščionio gyvenimo pasaulyje pavyzdžiu.

Mirtis

„Rodos, Lermontovas yra taręs, kad žmogaus gyvenimas yra tarsi puota prie svetimo stalo. Puotaujame, bet tarsi svetur. Ir šis 'svetur' lydi mus nuo pradžios ligi galo"[1].

Maceinos „puota prie svetimo stalo" labai ilgai tęsėsi „svetur" — ir tiesiogine, ir perkeltine prasme. Tačiau ši „puota" jau ėjo į pabaigą. Jo sveikata, nors kartais laikinai ir pagerėdavo, ris blogėjo. Bet jis ir dabar, gyvenimui artėjant prie pabaigos, kovojo su savo ligomis bei negaliomis, nes jam buvo būtina įvykdyti savo „pašaukimą" iki galo, t. y. užbaigti viską, ką buvo numatęs. Jis buvo įsitikinęs, kad žmogaus egzistencija yra pašaukimas. „Kiekviena egzistencija yra pašaukta. Kiekvienai yra skirtas tam tikras uždavinys. Todėl kiekviena egzistencija turi save su šituo pašaukimu sutapdyti. Kiekviena egzistencija turi nuleisti į savo buvimą aną paskirtį ir ją čia įvykdyti. Tik tada ji būna prasmingai. <...> Ir tik tada egzistencija pasidaro vertinga, kurios žmogus laikosi ir nenori ja atsikratyti"[2]. Maceinos „egzistencija sutapdė save su

Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

savo pašaukimu" ir įvykdė jai skirtą uždavinį, todėl ji, be abejonės, buvo prasminga ir sykiu vertinga. Jo paties egzistencijos prasmingumas ir privertė Maceiną jos laikytis visomis savo išgalėmis. Būtent todėl, nors ir būdamas labai nepavydėtinos sveikatos, jis sugebėjo pergalėti daugybę įvairiausių ligų, gyvenimo negandų bei nelaimių, išgyventi ir iki mirties likti darbingas, „protingas" bei kūrybingas. 1980 metais Maceina lyg stebėdamasis rašė dukrai: „Silpnas vaikas, silpnas jaunuolis, visokių negandų bei ligų ištiktas vyras pamažu, pamažu ėmė ir užkopė į senio 'sostą'"[3]. Taigi galima daryti prielaidą, kad užkopti į šį „senio" sostą Maceinai padėjo būtent jo egzistencijos prasmingumas. Jam skirtą „uždavinį" jis vykdė visu savo buvimu, kurio prasmę pats susirado. Rašydamas „Jobo dramoje" apie tai, kad žmogus gali pasiklysti prasmės kelyje ir nerasti savo pašaukimo arba su juo prasilenkti, nes ir čia žmogaus tyko laisvės grėsmė, kuria pažymėta visa jo egzistencija, Maceina kalba apie tam tikrą *riziką*, kuri lydi kiekvieną žmogaus apsisprendimą, nes apsisprendęs jis gali pralaimėti[4]. Prisiminsime paties Maceinos žodžius „man tikėjimas — baisi rizika"[5], kurie tik patvirtina tai, kas buvo pasakyta anksčiau. Šitoje rizikoje, pasak Maceinos, glūdi gili žmogaus gyvenimo tragika, kuri įsiveržia į visas žmogaus gyvenimo sritis — šeimą, veiklą, kultūrą...[6] Panašu, kad mes

Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

[4] Plg.: *Jobo drama* // Raštai, t. 3, p. SSO.

[6]Žr.: A. Maceinos straipsnius ir veikalus: *Kultūros tragizmas* // Aidai, 1947, Nr. 1; *Šeimos laimė ir šeimos tragika* // Aidai, 1950, Nr. 6, p. 241—246; *Nusidėjėlio tragika* // Aidai, 1959, Nr. 8—9; *Išeivio tragika.* // Asmuo ir istorija, 1981, p. 61; *Pilnatvės tragika pasaulyje* // Bažnyčia ir pasaulis, 1970, p. 26.

visi, pasirinkdami savo kelią, neišvengiamai rizikuojame, bet net ir rizikuodami turime ir privalome apsispręsti norėdami pripildyti savo buvimą prasmės, nes kitos išeities žmogui nėra. Ir nors, pasirinkdamas savo kelią, Maceina, kaip ir visi, rizikavo, jį visada lydėjo ir abejonė, ir kančia, ir net netikrybė, jis *nepralaimėjo.* Tikriausiai todėl jo ėjimas į mirtį buvo ramus. Suvokdamas žmogaus egzistenciją kaip nuolatinį mirimą, kaip „nuolatinį praėjimą", Maceina mirtį laikė paskutiniu mirimo akimirksniu, kuriam jis pats visada buvo pasiruošęs.

Antanas Maceina Miunsteryje, 1983 m.

Jis nyko, kaip ir viskas šiame pasaulyje nyksta — pirma „pamažu, iš lėto, bet nuolatos ir tikrai", vėliau, metams bėgant, vis sparčiau ir akivaizdžiau. „Paradoksiškai kalbant, mes liaujamės mirti tik mirties momentą, nes tuomet pasibaigia mūsų praėjimas"[7], — rašė Maceina, ir tai nepaneigiama. Ar jis bijojo mirties? Ar mirtis jį baugino? Yra pagrindo manyti, kad ne. Šis pagrindas — tai krikščioniškasis Maceinos mirties supratimas. Dar visai jaunas, studijuodamas užsienyje, jis rašė savo sužadėtinei Julijai Tverskaitei iš Luveno: „Sakai, atrodo baisu, kad kažkoks likimas gali nutraukti visas mūsų svajones. Noriu tave pataisyti. Jokio likimo nėra. Yra tik *Dievo Apvaizda.* Kaip Ji lems, taip ir bus. Ji gali pašaukti

[7] Maceina *A.Jobo drama* // Raštai, t. 3, p. 555—556.

tave, mane, mudu abu pas save. Kas žino. Tai yra jos keliai ir jos nutarimai. Mums jie yra neprieinami. *Mirties aš nebijočiau* (išskirta mano — *T. M.).* Tiesa, ji atimtų tau ar man tą apčiuopiamą džiaugsmą, kurį teikia buvimas drauge. Bet ji neatimtų meilės..."[8] Po kelių dienų, tais pačiais 1933 metais, tęsdamas šią temą, Maceina rašo: „Mirsime — Dievuje, gyvensime — taip pat Dievuje. Su tokiu nusistatymu aš sutikčiau tavo mirtį, su tokiu sutiktum tu mano. Be abejo, tai visiškai pakeistų gyvenimo vagą. Bet kitaip ir būti negali. Visa yra Dievo"[9]. Savaime suprantama, kad mes galime interpretuoti šiuos žodžius, kaip jaunatvišką, todėl, atrodo, visiškai bebaimį ir net šiek tiek provokuojantį požiūrį į mirtį: ji (mirtis) nepaneigiamai egzistuoja, bet pačių mūsų neliečia (o gal visai nepalies?), o jeigu kada nors (šį „kada nors" galima prailginti iki begalybės) ir palies, tai irgi nieko baisaus neatsitiks... Tuo metu, kai buvo rašomi šie laiškai, Maceina buvo jaunas, jam ir jo sužadėtinei tiesiogiai tikrai niekas negrėsė, bet jau tada jis buvo suvokęs, kad jie, kaip ir kiekvienas iš mūsų, *nuolat* gyvena mirties akivaizdoje, juolab, kad jau nuo vaikystės jam teko ne kartą tiesiogiai su ja susidurti bei ją išgyventi... Taigi laiškai... Šiuose laiškuose sunku nepastebėti, kad teoriškai Maceina jau tada, 1933 metais, išsakė sužadėtinei savo *pagrindinį* nuostatą apie mirtį, kuri, laikui bėgant, ne tik nepasikeitė, bet jo raštuose sulaukė gilaus filosofinio apmąstymo. Beje, kitaip ir būti negalėjo, nes negalima svarstyti žmogaus egzistencijos klausimų, jo santykio su Dievu ir

[8] A. Maceinos laiškas (Luvenas, 19} i m. sausio 11 d.) Julijai Tverskaitei // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

[9] A. Maceinos laiškas (Luvenas, 1955 m. sausio 14 d.) Julijai Tverskaitei // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

nekalbėti apie mirtį, nes „mirtis ir egzistencija yra apspręstos viena kitai"[10]. Tačiau tais senais laikais jis, įsipareigoję pasauliui, buvo pripildytas gražiausių svajonių bei planų, kurie, žinia, visada susieti tik su gyvenimu... Tiesa, tai nereiškia, kad jis mėgino gyventi taip, lyg mirties visai nebūtų... Paprastai žmonės nenori matyti mirties, dažniausiai jie mėgina gyventi taip, tarsi jos visai nebūtų. Užtikę laidotuvių procesiją, jie net slapčia džiaugiasi, kad ne jie yra to įvykio, dėl kurio visi čia esantys susirinko, pagrindiniai dalyviai, naiviai tikėdami, kad su jais pačiais nieko panašaus niekada neatsitiks ir netgi negali atsitikti. Maceina niekada nesistengdavo kuo nors pridengti mirties ir niekada nenusisukdavo nuo jos. Ir ne tik todėl, kad mirtis pernelyg dažnai stovėjo labai arti jo ir neleisdavo jam jos pamiršti. Jis puikiai žinojo, kad Viešpats kiekvieną akimirką gali pakviesti jį ir liepti „parodyti, kiek talentų yra laimėta aname būties žaisme"[11], todėl savo gyvenimą ir tvarkė taip, kad padvigubintų prigimtąsias dovanas ir neužkastų savo talento žemėje. Maceina buvo tikras, kad „mirties akivaizdoje ir egzistencijoje, kuri būna mirties akivaizdoje, *žmogaus elgsena* (išskirta mano — *T. M.)* yra pagrindinis ir lemiamas dalykas"[12]. Jo paties elgsena šiuo atžvilgiu, atrodo, buvo nepriekaištinga. Išgyvendamas egzistenciją kaip tam tikrą uždavinį, kaip pašaukimą, jis ir gyveno taip, kad jį įvykdytų aukodamasis, o mirtis jam buvo kaip šio pašaukimo nutraukimas, jo užbaiga. Tad troškimas įvykdyti savo pašaukimą žemėje ir lėmė jo elgseną mirties akivaizdoje bei gilius vidinius išgyvenimus. Aštriai jausdamas

[10] Maceina A. *Jobo drama* // Raštai, t. *i,* p. 556.

savo praeinamumą, jis tik bijojo, kad savo uždavinio („visus darbus atlikti su kaupu") gali deramai neįvykdyti, todėl sunkiai sirgdamas ne kartą maldavo Dievą leisti jam dar kiek pabūti šioje žemėje, ir ne dėl savęs, bet kad tik galėtų „apie Jį Patį užbaigti rašyti tai, ką esu pradėjęs..."[13] Jis liūdėjo nujausdamas, kad nespės to padaryti... Tačiau liūdesys, kaip pats yra prisipažinęs, buvo jo nuolatinė nuotaika. Atrodo, kad kitaip ir būti negalėjo, nes taip stipriai kaip jis jausti žmogaus gyvenimo tragiką ir neliūdėti yra neįmanoma, todėl ir... „Palaiminti, kurie liūdi, nes jie bus paguosti". Tikėkimės, kad Maceina sulaukė Dievo paguodos — ir jo yra dangaus karalystė[14].

Jis liūdėjo suvokdamas, kad „mirtis visados yra ontologinė *rizika* (išskirta mano — *T. M.)* dingti nebūtyje"[15], vadinasi, jis puikiai suvokdavo ir jos tragiką. Tačiau jis niekada nebuvo pesimistas, nes visada buvo pasiruošęs mirti, lygiai kaip ir gyventi. „Esu pasiruošęs mirti kiekvieną valandą. Tačiau ruošiuos ir gyventi", — rašė jis savo dienoraštyje dar 1945 metų balandžio 4 d. Tai buvo svarbi, lemiama nuostata, kuria vadovaudamasis jis ir tvarkė savo gyvenimą brangindamas kiekvieną jo valandą. Ši nuostata nepesimistiška. Pesimistai, atrodo, visada pasiruošę *tik gyventi,* o jų stebėtinas prisirišimas prie daiktų ir žmonių daro juos nepataisomais egoistais. Maceina niekada nebuvo labai prisirišęs nei prie daiktų, nei prie žmonių. Kartą apsisprendęs, jis viską paliko ir nuėjo paskui **Jį.** Tai buvo Meilė, kuri nugali viską — išsiskyrimą su šeima, su Tėvyne, Meilė, kuri, atrodo, gali nugalėti net ir „neper-

[13] Antano Maceinos laiškai prel. Pranciškui Jurui (98 laiškas), p. 265.

[14] Plg.: Mt. 5, 10.

galimą šioje tikrovėje pačią mirtį"... „Mirties akivaizdoje nebūtinai galima tik gerti ir valgyti; mirties akivaizdoje galima ir mylėti, ir kurti, ir prasmę teikti, perkeliant ją iš anapus į šiapus... tik mirties šviesoje gyvenimas tampa švente, o buvimas — verte...", nes „žmogus yra atviras ne tik mirčiai; jis yra atviras ir pomirtinei savo buvimo tąsai..."[16] Tačiau baigiantis gyvenimui, artėjant „atsiskyrimo" momentui, Maceinos liūdesys gilėjo, nors jis, kaip tikras krikščionis, tikėjo, kad šis „atsiskyrimas" laikinas ir „grįžimas į perkeistą žemę yra tikras". Su liūdesiu Maceina seniai buvo susigyvenęs ir manė jį esant neišvengiamą, „nepergalimą" (kaip nepergalima šioje tikrovėje pati mirtis) ir *būdingiausią* „mūsosios egzistencijos palydovą". Tačiau, nors Maceina ir nebuvo pesimistas, paskutiniais gyvenimo metais, ypač 1986-aisiais, jį dažnai apnikdavo pesimistinės nuotaikos. Tai, matyt, buvo susiję su labai paaštrėjusia gyvenimo tragikos pajauta, su „rizika dingti nebūtyje". „Kartais nesinori net nė mąstyti. Kartais vėl pradedi leistis į vaikystės bei jaunystės metus, kurie atrodo buvę be galo vargani (jie tokie ir buvo!), taip kad negali džiaugtis nei praeitimi, nei dabartimi. Visas gyvenimo kelias yra buvęs ištisas purvinas kaimo keliukas, o ne žvilganti autostrada. <...> Tokia tad nuotaika dabar mane kartais ištinka", — rašė jis 1986 metų balandžio 4 d. Ši nuotaika jo ilgai neapleido... Kitas laiškas, rašytas tų pačių 1986 metų birželį irgi dvelkė pesimizmu — Maceina vėl grįžo prie savo nerimo ir abejonių, kurios kankino jį, vis silpstantį, bet dar tebekovojantį su sparčiai artėjančia mirtimi: „ ilgas mūsų gyvenimas yra virtęs tikra *istorija:* mes pergyvename tiek visokių pakaitų, katastrofų, idėjų ir pastangų, jog visa tai, žiūrint atgal, atrodo tarsi

[16]Maceina A. *Dievas ir laisvė* // Raštai, t. 7, p. 275-276.

sapnas. Ir žmogus klausi pats save: ar tai iš tikro *mano* istorija? Kokia prasmė buvo blaškytis šioje istorijoje lyg vilnių siūbuojamam laivui — iš vieno šono į kitą, vis atsimušant į turėklus ir vis kažkaip netyčia nenukrentant į bedugnę. Ne tik mano liga, bet šis pokalbis su savimi pačiu žadina man tokių pesimistinių minčių, kaip pastarajam laiške. Nesu pesimistas. Esu greičiau melancholikas. Bet kartais imi ir suabejoji prasme bei reikšme to, kas man teko veikti šios ilgos 'istorijos' metu"[17] . Jo vienintelis ginklas kovojant su mirtimi buvo plunksna, ir jis, nors kartais abejodamas savo pašaukimo prasmingumu, nors ir liūdėdamas ir netgi apimtas nevilties, rašė ir toliau. „Taigi, kaip matai, murmu, bet kuriu"[18]. Jis rašė paskutinę savo gyvenime knygą „Ora et labora", skirtą lietuvių tautos krikšto sukakčiai. Šios knygos įvadą Maceina parašė 1986 metų spalio 15 d., kai gyventi jam buvo likę tik trys su puse mėnesio... O jis vis dar tikėjosi parašyti lietuvių kalbos filosofiją... Išsipildė prof. Juozo Ereto žodžiai: „Maceina su plunksna užgimęs, su plunksna ir mirs"...

Artėjanti mirtis vertė jį susitelkti į save patį. Beveik pusmečiui likus iki mirties, jis nustojo rašyti artimiesiems... Matyt, jo ryšiai ir su žmonėmis, ir su aplinka silpnėjo... Jis vienišėjo. Tačiau tai visai suprantama, „kad juo žmogus mirties akivaizdoje yra laisvesnis nuo ryšių su daiktais (sykiu ir su žmonėmis — *T. M.),* juo lengviau jis apsisprendžia Viešpaties atžvilgiu, nes jo *aš* tuomet nėra blaškomas pašalinių rūpesčių"[19]... Tačiau Viešpaties atžvilgiu

Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

[18] Ten pat.

Miunsterio ligoninė, kurioje 1987 m. mirė Antanas Maceina

Maceina jau seniai buvo apsisprendęs. Tad tikriausiai savo „mirties valandą" jis susitelkė „aplinkui Dievą" ir išgyveno Jį „kaip vienintelę atramą bei priebėgą"[20]... Bet ar tikrai taip? Kas gali žinoti, juk „mirtis yra absoliučiai *asmeninis* dalykas"[21]...

1986 metais, iškart po Šv. Kalėdų, Maceina vėl susirgo. Iš pradžių atrodė, kad jį vėl ištiko viena jau įprastų jo ligų — bronchitas. Niekas nė nemanė (o gal bijojo?), kad tai yra Antano Maceinos baigties pradžia. Tačiau labai greit, kaip rašė Frida Maceina jo dukrai Danutei Mickūnienei[22], pradėjo atsisakinėti visi gyvybiškai svarbūs organai. Nepaisant to, Antano Maceinos nuotaika buvo gera ir jis buvo tikras, Fridos žodžiais tariant, kad *viskas baigsis*

[20] Ten pat.

[21] Maceina A. *Didžioji Padėjėja* // Raštai, t. 4, p. 453.

[22] Fridos Maceina laiškas (1987 m.) Danutei Marijai Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

gerai. Ką tai galėtų reikšti? Ar tai nebuvo susitaikymas su mirtimi, jos laisvas pasitikimas ir „prisiimimas" *„visu savimi",* kai mirtis jam tapo ne pašaliniu ir atsitiktiniu, bet centriniu ir pačiu svarbiausiu jo egzistencijos aktu?..[23]

Savo mirties dieną — sausio 27-ąją — Antanas Maceina buvo nuvežtas į Miunsterio ligoninę. Kaip rašė žmona, jis jau *nieko nenorėjo.* Ar tai nereiškia, kad jis jau buvo, jo paties žodžiais tariant, „išsilaisvinęs iš bet kokio ryšio, kuris temdo ar iškreipia jo asmenį", ir „nenorėjo turėti nieko *sava,* išskyrus Viešpatį Dievą"[24]?.. Ligoninėje Maceina buvo paguldytas į intensyvios terapijos palatą, kur gydytojai bandė gelbėti jo gyvybę, tačiau jų pastangos buvo bergždžios... Maceina mirė nuo širdies nepakankamumo. Jo nerami širdis jau nebegalėjo pakelti šiapusinio gyvenimo. Jis išėjo iš šio pasaulio ramiai ir šviesiai, būdamas visiškai sąmoningas, ištaręs tik du žodžius: „Sudiev, Fridute".

Antanas Maceina buvo palaidotas 1987 metų vasario 2 d. Brebersdorfe, tame pačiame kaimelyje, kuriame ankstyvą 1945-ųjų pavasarį jį, netekusį tėvynės, šeimos, visko, kas jam brangu, priglaudė vokiečių ūkininko Hofmanno šeima... Taip ir baigėsi didelio lietuvių tautos filosofo Antano Maceinos kančios „puota prie svetimo stalo".

[23] Maceina A. *Saulės giesmė* // Raštai, t. 4, p. 342.

[24] Ten pat.

ANTRA DALIS

Kūryba kaip Antano Maceinos pašaukimas

„Žmogus yra kūrėjas. Žmogaus kūrybiškumas yra pagrindinė jo žymė. Tai pirmykštis jo būtybės pradas, kuriame glūdi visi kiti pradai"[1].

Šis Maceinos teiginys, kuriuo jis apibūdina žmogų, pirmiausia taikytinas jam pačiam. Išties būtų sunku rasti kokį nors kitą tinkamesnį jam apibūdinimą. Antanas Maceina buvo *kūrėjas* tikrąja šio žodžio prasme: būtent kūrybiškumas buvo „pagrindinė jo žymė". O kūryba buvo pagrindinis Maceinos gyvenimo nusiteikimas ir principas. Norint tuo įsitikinti, reikia tik įdėmiai paskaityti jo gyvenimo bei jo raštų puslapius, įsiklausyti į jo poeziją...

Tačiau kas gi yra toji kūryba ir kokios jos buvimo prielaidos? Pasak Maceinos, kūryba kyla iš pačių būties gelmių, bet kosminė būtis nėra pirmykštė, ji yra atsirėmusi į Absoliutinę Būtį, iš kurios ji gavo savo buvimą ir šio buvimo prasmę, o sykiu ir kūrybinę

[1] Mintis, 1991, p. 185.

galią. Būtis kaip tokia pradeda būti absoliučiai originaliu aktu, kuris yra pradedamoji Dievo kūryba. Pradėjusi būti, būtis tampa, nes ji tikrąja prasme ne yra, ji nėra atbaigta. Ji tampa kūryboje, siekdama savo atbaigimo. Kūryba, anot Maceinos, yra vienintelis kelias į būties pilnatvę. Tačiau „būtis negalėtų kurti, jeigu nebūtų Absoliutinio Kūrėjo, jei kosminės kūrybos nebūtų pranokęs Dieviškosios kūrybos Aktas"[2]. Šis Dieviškosios kūrybos Aktas ir yra *pagrindinė* (išskirta mano — *T. M.)* pasaulio kūrybos prielaida, nes „kūrinija kuria tik dėl to, kad Dievas kuria"[3]. Kosminė kūryba yra dieviškosios kūrybos pratęsimas ir kelias į jos atbaigimą. Tai yra žmogaus dalyvavimas atbaigiamojoje Dievo kūryboje, kurioje žmogus dalyvauja kaip Dievo bendradarbis, siekdamas būties tobulumo. Maceinos teigimu, kūryba yra jau esančios būties tobulinimas bei atbaigimas, „tai naujas ir *originalus* (išskirta mano — *T. M.)* aktas, kuriuo kas nors yra padaroma iš nebūties", tai yra „visai naujas aktas, aktas, kurio niekas ligi tol nėra padaręs ir niekas vėliau nepakartos". Šis aktas yra originalus, „nes jis yra asmeninio principo apsireiškimas ir įsigalėjimas"[4], nes tai yra *asmenybės* aktas... Žmogaus dalyvavimas amžinajame Dievo plane, kurio tikslas pasaulio ir žmogaus atbaigimas bei kūrinijos palenkimas Kristui kaip Galvai, yra, anot Maceinos, aukščiausias žmogaus gyvenimo uždavinys, nes Dievas ypač savo Kūrybos metu apsireiškia būtent žmoguje, kaip tobuliausiame savo kūrinyje, kuriame todėl yra tobuliausiai įsispaudusios Dievo, kaip Kūrėjo, žymės. „On-

Mintis, 1991, p. 168.

[4] Ten pat, p. 174 J

tologinis kūrybinio žmogaus nusiteikimo pagrindas kaip tik ir yra Dievo, kaip Kūrėjo, atvaizdas žmogaus prigimtyje. <...> Žmogus turi kūrybinį pobūdį, nes jis yra Dievo kūrybiškumo atvaizdas"[5]. Žmogus turi kurti, nes jis yra sukurtas pagal Dievo Kūrėjo paveikslą. Būtent todėl žmogaus pašaukimas ir yra dalyvauti paslaptingajame Dievo plane, kuris yra *„vykdomas žmogaus kūryba"*[6]... Tačiau atrodo, kad ne kiekvienas suvokia šį savo kilnų pašaukimą, todėl sunku nesutikti su Maceinos teigimu, kad visais laikais *būtina* kelti aikštėn žmogaus, *kaip kūrėjo,* sąvoką ir taip pateisinti žmogaus buvimą pasaulyje. Pats Maceina savo buvimą įprasmino ir sykiu pateisino. Jis yra retas pavyzdys *sąmoningo* kūrėjo, kūrusio dėl to, kad Dievas kūrė, niekada nepamiršusio, kad žmogus yra Dievo Kūrėjo kūrinys, savo prigimtyje nešiojantis Jo atvaizdą, kad būtent todėl ir jo paskirtis yra kurti. Pasak Maceinos, žmogaus polinkį kurti žadina giliausias jo prigimties principas kaip Dievo kūrybiškumo išraiška... Tačiau paprastai žmonės nesusimąsto ne tik apie savo prigimties principą, bet ir apie savo *tikrąją* kilmę. Dažniausiai jie ją sieja su tėvais, protėviais ir retas, net ir vadinantis save tikru krikščioniu, — su Dievu. Gilus suvokimas, kad Aš esu Dievo kūrinys, nuolatos Dievo kuriamas, mane įpareigoja, nes *„kūrimas teikia kūriniui ne tik buvimą, bet ir šio buvimo kryptį"*[7], - tikrai nedažnas reiškinys mūsų tikrovėje. Nežinodami ar, tiksliau, nesuvokdami savo tikrosios kilmės, žmonės negali suvokti ir savo tikrosios paskirties šioje žemėje, o drauge ir savo atsakingumo už šio pasaulio likimą. Čia slypi ir žmogaus gyvenimo, ir jo tikėjimo, kuris dažnai nėra gilus, o tik

paviršinis — „klauptis prieš altorių, kreipti akis į sakyklą ir traukti iš kišenės piniginę" — „tragika". Vien pripažinti, kad Dievas yra — dar nereiškia tikėti, nes Dievą reikia ne tik pripažinti, bet ir *išpažinti.* Taigi atrodo, kad tikėjimo paslaptis glūdi būtent savo tikrosios kilmės, kurią taip giliai įsisąmonino Maceina, suvokime, jis gana anksti ir aiškiai save suvokė kaip Dievo kūrinį, kurio paskirtis yra kūryba — kurti kartu su Dievu, būti Jo bendradarbiu, atbaigiant šį nuodėmingą pasaulį ir norint atitaisyti pirmykštę savo kaltę... „Teigdamas savo kūrybiškumą ir realiai kurdamas, žmogus ne tik įvykdo pirmykštį savo paskyrimą, bet sykiu moraliai atlieki savo pareigą būti kosmo atbaigėju. <...> Pasaulis reikalauja kūrybos, nes tik per kūrybą jis gali būti atbaigtas"[8], — tvirtina Maceina. Čia reikėtų ypač pabrėžti, kad Maceinos žodžiai niekada nebuvo nutolę nei nuo jo darbų, nei nuo jo veiksenos pasaulyje. Dar daugiau — jo darbai ir jo veiksena pasaulyje nuostabiai sutapo. Tai itin retas reiškinys... Mes galime nežinoti jo biografijos, tačiau ji prasiveržia jo kūryboje... Kiekvienas jo kūrinys atskleidžia jo biografiją... Net patys pirmieji jo eilėraščiai „Oremus" ir „Kalinys", išspausdinti „Židinyje" (1927 ir 1929 m.), leidžia manyti, kad būtent šie metai buvo jam tada itin sunkūs. Ir iš tiesų 1927 metais kaip tik ir paaštrėjo jo konfliktas su seminarijos vadovybe... Taigi „suvaržytos sielos dejonėse" kaip tik ir atsispindėjo jo nuotaikos, tačiau ne tik jos, bet ir pasiryžimas ištrūkti iš tų rėmų, kurie varžė jį ir iš kurių jis ištrūko 1928 metais įstojęs į Kauno universitetą... Taigi visa jo kūryba buvo paženklinta „asmenine žyme"... O jo filosofija buvo „*biografinė*": „filosofija yra biografinė, tai yra mano gyvenimo aprašymas ta prasme, kad pro ją byloja manasis būvis, kaip jis yra susiklostęs manojo laiko vyksme"...

Maceina teigė savo kūrybiškumą realiai kurdamas. Kūrybos idėja tikrai tapo, jo paties žodžiais tariant, jo gyvenimo darbų varikliu. Nepaprastas kūrybiškumas, kilęs iš gilaus savęs, kaip Dievo kūrinio, suvokimo, palietė įvairias jo gyvenimo bei veiklos sritis, o ypač pasireiškė kuriant lietuviškąją kultūrą...

Jei žmogaus uždavinys — tobulinti pasaulį — iš tikrųjų yra idealistinis ir peržengia žmogaus galimybių ribas, tuomet Antaną Maceiną be jokių išlygų galima laikyti idealistu. Tačiau šis uždavinys, mano galva, neviršija žmogaus galimybių — tai rodo ne tik Maceinos, bet ir kai kurių kitų žymių Lietuvos ir pasaulio kūrėjų veikla. Tačiau daugelis žmonių nemėgsta konkrečių iškilių pavyzdžių, nes pastarieji atrodo tarsi gyvas priekaištas dėl nelabai vykusio jų gyvenimo, kurio nesėkmę dauguma ypač aiškai jaučia artėjant gyvenimo pabaigai. Jie taip ir nesugebėjo suprasti savo paskirties, nes jų gyvenimas sukosi tik aplink juos pačius... Taigi sutikime, kad tobulinti pasaulį pajėgūs visi žmonės. Visi tam pašaukti, bet toli gražu ne visi tai daro... Maceina buvo iš tų, kurie visu savo gyvenimu vykdo ir įvykdo šį pašaukimą. Jo kūryba palietė daug žmogaus gyvenimo sričių — jis kūrė tautinės mokyklos, pagrįstos „tėviškės principu", idealios šeimos bei idealios valstybės pagrindus, lietuviškąją kultūrą, poeziją, savitą filosofiją, paremtą teiginiu, kad filosofija yra interpretacija... Ar ne pernelyg plačiai jis buvo užsimojęs, kad viskas, ką būtų daręs, jam būtų vienodai gerai pavykę? Ar tik ne šiame aistringame užmojuje apimti kuo daugiau, įsibrauti į įvairias gyvenimo sritis pertvarkant ir tobulinant tai, kas jau padaryta, glūdėjo *jo* tam tikras prometėjiškumas, *jo* — Antano Maceinos — gyvenimo tragika? Ir kur buvo jo išsigelbėjimas?

Tikriausiai atsakymas į pirmąjį klausimą būtų vienareikšmis ir savaime suprantamas — jam iš tiesų ne viskas vienodai gerai

pavyko, o ir negalėjo pavykti, nes kūryba, jo paties žodžiais tariant, yra aukojimasis. Ar tai reikštų, kad jis nesiaukojo? Jokiu būdu. Tačiau, vargu ar galima aukotis dėl daugelio dalykų; toks aukojimasis visada yra dalinis, reiškia, netikras... Pasak Maceinos, krikščionis pasaulyje būna aukodamas ir taip „įjungia" savą būtį į Kristaus auką. Kristaus auka yra nebe daiktas, bet *pats žmogus*: Kristus atidavė Dievui „pats save". Jis aukojosi už žmones. Pasauliškis, būdamas Krikštu ir Sutvirtinimu „įjungtas" į Kristų, savaime „įjungia" savo auką į Kristaus auką, nes jis taip pat aukoja ne daiktą, bet patį save *įvairiose* pasaulio padėtyse. Taigi pasauliškio auka yra dalyvavimas Kristaus aukoje, o Kristaus auka yra tarnyba žmogui, todėl, kaip teigė Maceina, savaime aišku, kad pasauliškio aukojimo regima forma tegali būti irgi tarnyba artimui. Mes aukojame save Dievui tuo, kad atsidedame kitam[9]. Maceinos gyvenimas iš *principo* nepaneigia šios teorijos. Jo gyvenimas iš tikrųjų buvo auka vardan kitų. Ir jam pačiam tikrai tinka jo paties pasakyti žodžiai, kad pasauliškio aukojimas tai „yra *jo veikla* (išskirta mano — *T. M.),* o jo šventykla yra jo kasdiena". „*Kiekviena* (išskirta mano — *T. M.)* pasauliškio padėtis — mokymasis, vedybos, vaikų gimimas, profesija, liga, mirtis ir t. t. — yra jam aukos objektas. Bet tai daugiau negu tik gera intencija, vadinasi, grynai moralinis nusiteikimas šių padėčių atžvilgiu. *Tai pačios šios padėtys* yra padaromos aukojimo objektu"[10]... Ar jam pavyko visas šias padėtis padaryti aukojimo objektu? Vargu, tačiau jis norėjo ir įdėjo daug pastangų, kad tai padarytų, bet nepajėgė... Norai pranoko galimybes. Čia, manyčiau, slypi jo gyvenimo „tragika". Ir ne tik čia...

Maceinos egzistencija visada buvo nukreipta tam tikra gana aiškia linkme. Tačiau, būdamas tik žmogus — „aš esu paprastas, silpnas žmogelis, kaip ir visi kiti"", jis tiesiog negalėjo visko, ko tik imdavosi, atlikti tobulai, tiksliau, vienodai gerai, lygiai kaip ir visų savo „padėčių" padaryti aukojimo objektu... Tačiau, nepaisant visų jo žmogiškųjų „ydų, klaidų bei silpnybių", jo „siekiniai" visada buvo nukreipti Absoliutaus Tobulumo link...

Tad, kokios Maceinos kūrybinės veiklos sritys ar sritis jam mažiau pasisekė? Atrodo, kad jam pirmiausia nepasisekė sukurti idealios šeimos...

Čia mes jokiu būdu neturime pamiršti to, kad Maceina nuo ankstyvos jaunystės buvo apsisprendęs tapti kunigu. Šį jo apsisprendimą lėmė anksti patirta kančia, kai būdamas dešimties, jis neteko motinos ir savo namų. Būtent kančia buvo jo kelias į Dievą, kuris jo benamėje padėtyje buvo vienintelė paguoda bei atrama. Taigi kančia privedė jį prie Viešpaties kojų: Jam vieninteliam jis atidavė visą savo meilę ir su Juo susiejo savo lūkesčius bei likimą... Iki susitikimo su būsimąja žmona Julija Tverskaite jis, atrodo, neturėjo jokios bendravimo (gal išskyrus dalykinio) patirties su dailiosios lyties atstovėmis. Jis rimtai ruošėsi tapti kunigu, tad šis bendravimas jo nedomino, o jei ir domino, tai tik teoriškai. Tačiau, kai jį užvaldė meilė moteriai, ši tema tapo jam aktuali ir svarbi, nes būtent meilė pakeitė jo planus... Ruošdamasis vedyboms, Maceina apmąstė moters vaidmenį vyro gyvenime ir moterystės esmę bei prasmę. Kaip minėta, šie Maceinos apmąstymai įgijo tam tikrą pavidalą — 1933 metais jis užbaigė savo pirmąjį

Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

stambų veikalą „Mysterium magnum", kurį „rašė, — kaip teigė Juozas Girnius, — jau pradėjęs studijas užsienyje ir ruošdamasis sukurti šeimą"[12]. Atrodo, kad šioje studijoje Maceina bandė sukurti idealios krikščioniškos šeimos pagrindus. Ir tai nenuostabu, nes jis pats tokios šeimos neturėjo: anksti liko *be motinos* ir užaugo *ne šeimoje.* Be abejo, tai turėjo tam tikros įtakos jo požiūriui į moterį ir jos vaidmenį vyro gyvenime susiformuoti.

Sunku paneigti, kad moterystė žmogaus gyvenime užima pakankamai svarbią vietą. Tai kas gi, pasak Maceinos, sudaro krikščioniškosios moterystės pagrindus? „Moterystės paslaptis glūdi *ne šeimos* (išskirta mano — *T. M.),* bet *meilės* paslaptyje. <... > *Ne kūninis ryšys, bet meilės ryšys yra moterystės pagrindas ir metafizinė josios problema"*[13]. Toliau tame pačiame straipsnyje Maceina rašo: „Moterystės sakramento veikimo objektas yra žmogaus *lytiškumas,* bet lytiškumas *ne biologine* ir *ne gimdomąja* (išskirta mano — *T. M.)* prasme, bet lytiškumas *kaip dvasinis principas,* kaip asmeninė žmogaus struktūra. <... > Moterystė yra Kristaus ir Bažnyčios santykių atvaizdas ne gimdomąja savo funkcija, bet išvidiniu bendravimu ir asmenine sielų vienybe. Šitas atvaizdas glūdi ne tėvo-motinos, bet vyro-žmonos santykiuose"[14]. „Keldamas meilės pirmenybę prieš vaikų gimdymą, „nors, — kaip rašė Juozas Girnius, — prieš Vatikano II susirinkimą tai atrodė kontroversiška", Maceina teigė, jog Dievo Karalystei visų pirma rūpi asmens *tobulumas,* jog Dievo Karalystei yra daug svarbiau, kad žmonės būtų *tobuli,* negu kad jų būtų *daug.* Čia reikėtų pridurti, kad Maceinos požiūris į

[12] Girnius J. *Antanui Maceinai 70 metų* // Aidai, 1978, p. 52.

[14] Ten pat, p. 145.

moterystę per visą gyvenimą iš esmės nepakito: „Aš esu įsitikinęs ir savo raštuose skelbęs, kad vyro-moters santykiai tegali būti pagrįsti ir apspręsti tiktai meilės, o ne jokių kitų šalutinių aplinkybių, kaip tautybė, luomas, klasė, turtas ir t.t. Meilė suveda vyrą su moterimi į bendruomenę, meilė šią bendruomenę pagrindžia bei palaiko, meilė tad turi būti vienintelis motyvas, kuris nulemtų ir pasirinkimą būsimosios. Reikia ir galima vesti tik tą, kurią myli ir kuri tave myli", — rašė 1958 metais Antanas Maceina savo vyresniajam sūnui Augustinui, kai šis prasitarė apie galimas savo vedybas[15]. Taigi jo požiūris į moterystę tikrai nepakito, gal tik kiek sušvelnėjo, pasidarė ne toks maksimalus kaip 1933—1937 metais ir brandesnis. O jo paties karti patirtis davė akstiną neapleisti šios problemos ir toliau. Ir nors, be minėtos studijos, šia tema jis nėra parašęs daugiau jokios kitos, tačiau prie jos jis grįždavo kituose savo veikaluose ir laiškuose, ypač dažnai prieš savo antrąsias vedybas... Beje, mažai kam žinoma, kad Maceina rašė ir pamokslus. Vieną jų jis parašė 1976 metais paprašytas prelato Jono Avižos Birutės Paltarokaitės ir Jono Norkaičio sutuoktuvėms, kurios įvyko tais pačiais metais birželį Mainco katedroje, Vokietijoje. Pamoksle kalbama apie moterystės esmę, kurią sudaro meilės ryšys, o baigiasi jis gražiu linkėjimu: „kuris šiandien, tiesa, nebėra populiarus, kuris tačiau iš Krikščionybės niekados neišnyks, būtent: *Tegu judviejų gyvenime nenutyla „Salve regina"*[16] *motyvas"*[17] , nes Marija pakilnina ir sudvasina vyro ir moters meilės gyvenimą.

Maceinai // A. Maceinos šeimos archyvas.

[17] Iš A. Maceinos pamokslo J. Norkaičio ir B. Paltarokaitės jungtuvėms // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

Šis pamokslas, kurį Maceina parašė būdamas jau garbingo amžiaus, tik patvirtina, kad moterystė visada buvo jo apmąstymų objektas... Beje, tai ne vienintelis jo parašytas pamokslas, ir tai verčia susimąstyti, kad jam „gal skauda kokia niekad neužgyjanti žaizda"...

Taigi Maceinos vedybos... Ilgus metus Maceinos šeima buvo nelabai sveiko smalsumo objektas. Ypač jo gyvenimu imta domėtis Lietuvos atgimimo laikotarpiu. Būta įvairiausių prasimanymų, be to, spaudoje net pasirodė, pavyzdžiui, nežinia kokiu būdu gautas labai asmeninis Maceinos laiškas sužadėtinei Julijai Tverskaitei[18] arba straipsnis su intriguojančiu detektyviniu pavadinimu „Antano Maceinos šeimos paslaptis"[19]. Tačiau svarbiausia net ne tai, kad kartkartėmis buvo publikuojama tokia medžiaga, o tai, kad turima informacija, švelniai tariant, buvo laisvai interpretuojama ir skirta miesčionio smalsumui patenkinti... Kai kas gali paprieštarauti, esą spauda mūsų šalyje laisva, kaip ir bet kokia interpretacija. Tai tiesa, bet ji visada turi remtis tam tikrais sąžiningumo principais, kitaip ši laisva interpretacija virsta išmone...

Idealios šeimos Maceinai sukurti *nepavyko.* Ir ne todėl, kad prasidėjo karas, okupacijos, trėmimai — visa tai, be abejo, turėjo reikšmę šeimos likimui, bet, manyčiau, ne didžiausią. Jo šeimos likimą lėmė, atrodo, skirtingi sutuoktinių požiūriai į šeimą. Julijos Tverskaitės-Maceinienės požiūris į moterystę buvo labiau tradicinis, pagrįstas šeimos, tėvo ir motinos santykiais. Maceinos požiūris tais laikais buvo modernus, susilaukęs net priekaištų iš teologų. Beje, pokalbyje su Jonu Griniumi Macei-

na išvardijo tris idėjas, dėl kurių kilo konfliktas „su mūsų hierarchija", viena jų — „moterystėje pirmoje vietoje stovi susituokusiųjų tarpusavė meilė bei pagalba"[20]. Manyčiau, kad toks Maceinos požiūris į moterystę tais laikais daug kam (ne tik hierarchams) buvo nepriimtinas, nes nesuprantamas... 1933 metų Maceinos laiškai, rašyti iš Luveno Julijai Tverskaitei, — tai tam tikri būsimos jaunos šeimos pagrindai; juose Maceina aiškiai išdėstė savo požiūrį į moterystę, į moters vaidmenį vyro ir moters sąjungoje. Laiškuose aiškiai išreikštas noras sulaukti pritarimo šiam požiūriui, o kartu ir įsitikinimas, kad jam, be abejonės, bus pritarta. Būtent tuo metu jis rašė savo „Mysterium magnum" ir su būsimąja žmona plačiai aptarinėdavo moterystės problemas, sykiu aiškiai išdėstė savo paties lūkesčius dėl numatomos jų sąjungos. „Tu būsi *mano pagalbininkė, mano bičiulė, mano sesuo* (išskirta mano — *T. M.*)..."; „Mes *turėsime* gyventi idealo gyvenimą. *Turėsime!"*[21]; tačiau: „Kas gyvena idealui, tas patiria visą tą kiaurymę, kuri skiria idealą ir tikrovę. Bet man tas ne tik nenaikina energijos, bet dar didina. <...> Mes turime šituos studijų metus pasidaryti ir savęs išgryninimo metais. Tu gerai sakai: tam tu rengiesi būti mano ir tam aš tave imu, kad mudu padėtume vienas kitam *tobulėti. Tik tam* (išskirta mano — *T. M.),* o ne kam kitam. Juk tu žinai tai"[22]. Ir tame pačiame laiške Maceina dar priduria: „Aš jau iš karto žinau, kad mano ir tavo mestos idėjos neras pritarimo (taip ir atsitiko — *T. M.).* Tiek to.

[20] *J. Griniaus pokalbis su profesorium Antanu Maceina* // Draugas, 1968, Nr. 55.

[21] A. Maceinos laiškas (Luvenas, 1953 m. sausio 8 d.) Julijai Tverskaitei // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

[22] A. Maceinos laiškas (Luvenas, 1935 m. vasario 22 (?)) Julijai Tverskaitei // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

Bet mes jas mesime ir skleisime, ir rodysime. Atsiras vienas kitas — ir to užteks. Mes turėsime tik arba draugų, arba priešų. Tai jau prasideda. Ir tai geras ženklas". Taigi Maceina jau tada puikiai suvokė „tą kiaurymę, kuri skiria idealą ir tikrovę", tačiau jis tikriausiai dar nesuvokė iki galo visos, niekada neperžengiamos šios „kiaurymės" gilumos... Ši patirtis ateis vėliau, o tada jis dar džiaugėsi būsima sąjunga su mylimu ir mylinčiu žmogumi, kuris, kaip jam atrodė, pritarė jo „mestoms" idėjoms. Čia reikėtų dar pridurti, kad jis tikrai nebuvo „svajotojas" („Žinau, mane laiko už mano raštus svajotoju"): nors jis kiek ir pervertino savo ir savo sužadėtinės žmogiškąsias galimybes sukurti idealią (pagal Maceinos principus) vyro ir žmonos sąjungą, tačiau jau tada jis tarsi nujautė dramatiškas šios sąjungos pasekmes. „Mudviejų laukia didelė laimė ir kartu didelė kančia. Nesitikiu, kad Dievas ves mudu per gyvenimą be kentėjimų. Tai negalima nei norėti, tai būtų tik vylinga iliuzija. Mes turėsime kentėti. Kokie bus tie kentėjimai — kas žino. Gal fiziniai, gal mūsų mintys neras pritarimo žmonėse ir mudu pamatysime, kad visas darbas tuo tarpu nuėjo veltui, kad žemėje negalime pasigėrėti jo vaisiais, gal bus šiaip kokie sunkūs kentėjimai. Būsimasis mūsų gyvenimo būdas taip pat bus mums kančia..."[23] Tikrai „žemėje *šio darbo* vaisiais" jiems neteko ilgai džiaugtis. Ir atrodo, kad šios dramatiškos nesėkmės priežastis buvo, kaip jau minėta, iš esmės skirtingi požiūriai į santuoką. Julija neįvertino jo skelbiamų idėjų *naujumo,* nes, manyčiau, nesuprato, kuo iš esmės jo požiūris į santuoką skyrėsi nuo tradicinio. Idėjos, kurias

S. ir T. Maceinų šeimos archwas.

jis jai dėstė savo aistringuose laiškuose, atrodo, susiliejo jai į vieną be galo gražų jų bendro gyvenimo vaizdą, kuris tik vienas ir buvo jai matomas, o pačių idėjų, jų esmės tinkamai neįvertino, jas užgožė šis nuostabus jų būsimojo gyvenimo vaizdas, kuris ją pakerėjo. Ji visiškai pritardavo Antanui, kad moters vaidmuo šeimyniniame gyvenime yra pagalbininkės vaidmuo. Ji ir norėjo būti pagalbininkė jo reikaluose, gera žmona ir gera motina vaikams. Tik atrodo, kad pagalbininkės vaidmenį ji suprato kiek kitaip negu jis. Maceina, savo paties idėjų pakerėtas, irgi, kaip vėliau pasirodė, nesuprato, kad būsimoji žmona jo nebegirdi. Matyt, jam (kaip tikriausiai ir jai) tada atrodė, kad jie galvoja apie tą patį. Deja, taip manydami jie abu klydo... Julijos Maceinienės požiūris į moterystę ganėtinai greitai išaiškėjo po to, kai jie pradėjo gyventi kartu...

Išaugusi tradicinėje katalikiškoje šeimoje, kurioje buvo itin preciziškai laikomasi visų šią tradiciją atitinkančių papročių bei gyvenimo tvarkos[24], Julija, matyt, visa tai perėmė kaip vienintelį jai priimtiną šeimos gyvenimo būdą. Jai tikriausiai atrodė, kad Antano skelbiamos idėjos nė kiek neprieštarauja nei šiai tvarkai, nei tradicijai. Ji labai mylėjo savo šeimą — savo tėvus, seseris ir brolį. Ji žavėjosi savo tėvu Adomu Tverskiu, kuris buvo šeimos galva tikrąja šio žodžio prasme — stropiai rūpinosi šeimos gerove, buvo labai rūpestingas bei mylintis vyras ir tėvas... Tuo metu, kai susipažino su Antanu, ji gyveno su tėvais ir jaunesniąja seserimi Antanina. Vyriausioji sesuo Ona tada jau gyveno Lotynų Amerikoje,

[24] Taip dažnai būna šeimose, kuriose yra negrynakraujų lietuvių: Julijos Maceinienės tėvas Adomas Tverskis buvo pusiau žydas — jo tėvas buvo grynakraujis žydas, kuris pasikrikštijo, tapo uoliu kataliku, o motina — lietuvė.

o vyresnioji — Liucija ir brolis Vincas buvo sukūrę savo šeimas ir gyveno atskirai[25]. Julija nė už ką nenorėjo skirtis su savo šeima. Priminsime, kad Maceinos požiūris į moterį pradėjo formuotis jam augant be motinos ir be tikros šeimos. Taigi jų požiūrius į moterystę formavo skirtingos aplinkybės... Tai leidžia numanyti, kad Julijai moterystės pagrindas buvo *šeimos* ryšys, Antanui, kuriam vaikystėje bei paauglystėje trūko meilės — *meilės* ryšys. Priešais jį visada stovėjo Nazareto Mergaitės, Dievo Motinos — Didžiosios Padėjėjos — paveikslas, kurio atspindį jis tikėjosi rasti savo sužadėtinėje. Marija visada stovėjo priešais jį „Saulėtosios Moters pavidalu"[26], kaip Bažnyčios pirmavaizdis, kaip meilės įsikūnijimas. Prisiminkime, kad Maceina yra rašęs: „Moterystė yra Kristaus ir Bažnyčios santykių atvaizdas"... Reikėtų atkreipti ypatingą dėmesį ir į tai, kad būsimoji Maceinienė tada dar ne visai suvokė, ką Maceinai reiškia jo darbas, kuris reiškiasi kūryba, kad šis darbas yra jo tarnyba artimui, jo aukojamasis veiksmas. Ji, matyt, nesuprato, kad būtent darbas yra *principingai* svarbus Antano Maceinos gyvenime ir kad taip bus visada, kad jam niekas ir niekada neatstos jo. Tobulinti save ir pasaulį, kaip teigė Maceina, reiškia pasišventusiai dirbti vykdant savo pašaukimą kurti. O juk jis lyg ir perspėjo savo mylimąją rašydamas: „Aš daug dirbu, nes aš *turiu* dirbti. *Kitaip aš žūčiau* (išskirta mano — *T. M.*)"[27]... Tai ji

laikais, ištekėjo ir, atrodo, ten ir mirė; sesuo Liucija ūkininkavo Sėtoje, netoli Kėdainių; brolis Vincas gyveno Kaune. Jų motina Liucija Jasmantaitė (Tverskienė) buvo namų šeimininkė, paskutiniais gyvenimo metais gyveno pas dukrą Liuciją Šėtoje, ten ir palaidota.

[26] Maceina A. *Didžioji Padėjėja* // Raštai, t. 4, p. 457.

Maceinų šeimos archyvas.

suprato (tačiau, manyčiau, ne iki galo), deja, pernelyg vėlai. Priminsiu jos jau cituotą laišką p. Alinai Skrupskelienei: „Matai, yra žmonių, kurie šeimą labai myli, bet kūrybą gal dar labiau. Jie kankinasi, ilgisi, liūdi be savųjų, bet nekūrę gal dar labiau graužtųsi... Manau, kad prie tokių žmonių tektų priskirti ir mūsąjį tėvelį"...

Taigi kitoks negu Antano Julijos Maceinienės požiūris į moterystę pradėjo reikštis gana greitai po vedybų, kai jiedu, 1935 m. baigę mokslus užsienyje, ruošėsi įsikurti Kaune. „Vasarojome Vanagupėje[28] abu su Mamyte, ką tik grįžę iš užsienio, jau baigę studijas ir rengdamiesi įsikurti Kaune: buvau jau pasidaręs privatdocentas ir turėjau rudenį pradėti paskaitas <...> Pinigų neturėjome nė vienas. Pasiūliau Mamytei pasiieškoti Kaune arba mažą butelį tik mudviem dviem, arba gal net tik didoką kambarį. Ji pradėjo verkti <...>, nes ji *būtinai* (išskirta mano —*T. M.)* norėjo apsigyventi kartu su jos šeima (tėtuku, mamyte ir seserimi...)"[29]. O juk „tarp dviejų besimylinčiųjų bet kurio trečiojo yra per daug, vis tiek, kaip šis trečiasis elementas vadintųsi"[30]. Taigi, žmonos noras Maceinai buvo ne tik skaudi staigmena bei naujiena, bet ir be galo kartus nusivylimas, nes viskas, apie ką jis buvo svajojęs (jis tada buvo tvirtai įsitikinęs, kad jų svajonės bei norai sutampa), apie ką buvo rašęs, staiga pradėjo griūti. „Aš, Danute, nesu užsispyrusio būdo; mano valia nėra niekad 'įstatymas'; nusileisti man lengviau, negu pramušti kakta sieną. Bet jei tą akimirką būčiau nenusileidęs, būtume abu su Mamyte tik laimėję ir išvengę dide-

[28] Kaimelis šalia Palangos.

[29] A. Maceinos laiškas (1978 m. kovo 29 d.) dukrai Danutei Marijai Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

[30] A. Maceinos laiškas (1958 m. sausio 3 d.) sūnui Augustinui Maceinai // A. Maceinos šeimos archyvas.

lių vėlesnių nemalonumų ir net dramų"[31]. Taigi jo kruopščiai ir ilgai planuotas bendras gyvenimas suskilo pačioje šio gyvenimo *pradžioje.* Jis labai skaudžiai nusivylė. Tačiau tada nusileido žmonai. Jie išsinuomojo už skolintus pinigus keturių kambarių butą ir tapo „iš karto *šeima* (išskirta mano - *T. M.)* iš 5 asmenų; šeima, kurioje buvo keturios moterys (Mamytė, Tavo teta, Tavo senelė ir dar tarnaitė...), bet kuriai išlaikyti buvo tik vienas jaunas nepritynęs privatdocentėlis, neetatinis"[32]. Jie įbrido į skolas ir iš jų neišbrido ligi pat karo, „kai viskas sudužo". Tačiau ne šie materialiniai sunkumai buvo Antanui svarbūs. „Svarbiausia buvo tai, kad mudu su Mamyte niekad nebebuvome vienu du, *savame* lizdelyje; kad daug galvų sprendė ir daug širdžių reiškė savus jausmus — reikalingus ir nereikalingus — ir kad visa tai jautrino ir darė erzlią visą mūsų šeimos atmosferą"[33]. Taigi tokioje, reikėtų pripažinti, ne itin jaukioje „atmosferoje" prasidėjo Maceinos šeimyninis gyvenimas, visai ne toks, apie kokį jis svajojo. Maceina buvo įsitikinęs, kad jaunai šeimai reikalinga „dviejų vienatvė, kurioje juodviejų meilė suaugtų į vieną vienintelį 'žmogų'". Jo žmonai, kaip atrodo, toji „dviejų vienatvė" nebuvo būtina, jai reikėjo *šeimos.* Ir jai buvo gera savoje šeimoje, į kurią ji įtraukė ir Antaną prieš jo paties valią. Vėliau jis ne kartą pasigailės, kad tada nusileido savo jaunai žmonai. „Turėjau būti vyriškesnis ir Mamytei tarti senos išminties žodžius: „Todėl moteris paliks savo tėvą ir motiną..."[34] Tačiau jis, matyt, buvo pernelyg užimtas savo būsimu darbu, savo idėjomis, planais todėl ir nepasakė, susitaikė.

[34] Ten pat.

Taigi būtent tada, 1935-ųjų vasarą, praėjus vos dvejiems metams po vedybų, prasidėjo Maceinų šeimos drama: „Vanagupėje prasidėjo ir mūsų šeimos savotiška drama, — rašė Maceina dukrai Danutei Mickūnienei, — įvariusi savotiškai *kvailą* kylį tarp mamytės ir manęs"[35]. Ir šį „kylį" išrauti arba ištraukti, laikui bėgant, darėsi vis sunkiau... Todėl viskas, kas vyko šeimoje, toliau buvo, manyčiau, nelabai pavykusios šeimyninio gyvenimo pradžios pasekmės. Išryškėjęs jų abiejų vienas kito nesupratimas uždėjo tam tikrą antspaudą ant viso tolesnio ir jo, ir šeimos gyvenimo. „Man Vanagupė yra savotiškas žmogiškojo likimo simbolis"[36], — rašė Antanas Maceina.

Jie tikriausiai mylėjo vienas kitą. O gal, jeigu ši meilė „pašlijo", tai buvo „ženklas, kad ji buvo tik jaunystės svajonė, o ne visą asmenybę apglobęs platus jausmas"[37] ? Tačiau tai ne mums spręsti, bet aišku viena, kad kiekvienas į meilės sąvoką įdėjo savo turinį, veltui laukdami vienas iš kito supratimo bei pritarimo *savaip* suprastai meilei... Prasidėjęs karas, antroji okupacija išskyrė šeimą, kurioje nuo pat pradžios *nebuvo* tarpusavio supratimo... Čia reikėtų pridurti, kad jeigu ne šie įvykiai, išardę daug šeimų, išsiskyrimas šiai šeimai vis dėlto nebūtų grėsęs, nes Maceina, kaip tikras krikščionis, buvo įsitikinęs, kad moterystė nesuardoma iš principo. Apie Maceinienę nereikia net ir kalbėti, nes jai šeimos ryšiai buvo šventi.

Tai, ką patyrė šie du žmonės, pradėdami bendrą gyvenimą, patiria daugelis iš mūsų, tačiau nei Antanas, nei Julija nepriklausė

A. Maceinos šeimos archyvas.

šiai daugumai... Užtat ir pasekmės jiems abiem buvo pernelyg skaudžios, verčiančios susimąstyti kitus...

Julija ir Antanas Maceinos kartu pragyveno vienuoliką metų. 1944-ųjų vasarą likimas juos išskyrė visam likusiam gyvenimui. Jiems buvo skirta pasimatyti tik vieną vienintelį kartą. Kaip jau minėta, šis susitikimas įvyko 1955 metų spalio 23 d. Maceinienė atvyko pas savo vyrą į Freiburgą, kad įkalbėtų jį grįžti į Tėvynę. Nekyla beveik jokių abejonių, kad šį susitikimą organizavo KGB, nors Maceinienė savo vyrui yra sakiusi, kad ji pati ėmėsi iniciatyvos sugrąžinti jį į Lietuvą. Jei manytume, kad taip ir buvo, tai tiksliau būtų pasakyti — sugrąžinti Maceiną į šeimą. Jos sūnus Saulius Maceina, kuriam tuomet, kai įvyko šis susitikimas, buvo 16 metų, neigia šią prielaidą. Tačiau, kad ir kaip ten būtų iš tikrųjų, šis susitikimas buvo išties dramatiškas. Ar ji norėjo susitikti su savo vyru? Be abejo. Ar ji norėjo būtent *tokio* susitikimo? Manyčiau, kad ne. Ar ji galėjo nevažiuoti? Man atrodo, kad irgi ne. Ji negalėjo atsisakyti važiuoti bet kokiu atveju, nes vaikų likimas, jų ateitis jai buvo svarbiau už viską. Ar ji norėjo, kad jos vyras grįžtų į Tėvynę? Tikriausiai taip, tačiau ji to norėjo, galima numanyti, pirmiausia dėl vaikų, o ne dėl savęs, nors savo vyrą ji mylėjo... Iš tiesų, kaip rašė Maceina, „žmogaus sielos gelmės niekam nėra prieinamos"[38]... Nenoriu daugiau kalbėti apie šį dramatišką susitikimą, nes apie jį jau ne kartą rašyta, „rimtai" svarstyta, ar parsidavė Julija Maceinienė bolševikams ar ne... Manyčiau, neparsidavė, tačiau, vaizdžiai tariant, buvo įvaryta į kampą galingos KGB. Maceina gana smulkiai aprašė šį susitikimą savo laiškuose prela-

Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

tui Pranciškui Jurui, kunigui Stasiui Ylai, artimai Maceinų šeimos draugei Stasei Bublienei... Šiuose laiškuose Maceinienė atrodo kaip labai pasimetęs, iškankintas bei įbaugintas žmogus. Ji net savo vyrui nedrįso pasakyti visos tiesos: painiojosi, verkė, reikalavo... Ne visai suprantama, kodėl. Galima tik spėlioti — tikriausiai todėl, kad bijojo nors kiek pakenkti vaikams... Čia ir vėl norėčiau išskirti bei pabrėžti vieną, manyčiau, patį reikšmingiausią, skatinamąjį motyvą, kuriuo visada, kaip atrodo, vadovavosi Maceinienė. Ji kovojo už savo šeimą, už savo vaikus, už jų ateitį, kuri sovietinėje Lietuvoje buvo visai neužtikrinta, pernelyg trapi... Maceinai pasitraukus į Vakarus, jos šeima tapo tik vaikai, dėl kurių ji ir gyveno... Kai jie užaugo, sukūrė savo šeimas, ji tarsi prarado gyvenimo prasmę. Jos netekusi ji nenorėjo gyventi. Šis nenoras greitai nuvedė ją į kapus... Ji mirė būdama 63 metų, tačiau atrodė kaip labai nuvargęs ir susenęs žmogus, iškankintas gyvenimo, susilenkęs nuo vargų bei kančių... Ne kartą minėta, kad būtent šeima buvo Julijos Maceinienės gyvenimo prasmė, todėl nieko keisto, kad už šią prasmę ji kovojo visomis jai prieinamomis priemonėmis. Jos veiksmuose nebuvo jokios politikos, nors kartais, kad ir kaip tai būtų keista, jos ieškoma... Kiekvieną žmogaus poelgį galima įvairiai interpretuoti ir jame įžvelgti tai, ką nori įžvelgti, siekiant savų užmaskuotų, tamsių, o gal net ir skaidrių tikslų. Tačiau, atrodo, Maceinienės tikslas buvo skaidrus, nes ji vadovavosi šeimyniškumo principu...

Julija Maceinienė netapo savo vyro, kaip prieš vedybas to trošKo Antanas, „pagalbininke, seserimi, bičiule". Ji tapo gera, pasišventusią bei pasiaukojusia jų trijų vaikų motina, visada pasiryžusią ginti juos nuo visų įmanomų ir net sunkiai įsivaizduojamų gyvenimo negandų bei pavojų. Taip Julija bandė apginti juos ir

nuo žymaus jų tėvo, tapusio toje valstybėje, kurioje jai teko (taip jau susiklostė aplinkybės) pragyventi visą likusį savo gyvenimą, *persona non grata*. Tikriausiai nėra jokio tikslo aiškinti (nes ir taip aišku), ką ji tokiomis sąlygomis išgyveno ir iškentėjo, turėdama tokį vyrą kaip Antanas Maceina. Ne tik ji, bet ir vaikai. Tačiau tai jau kita tema...

Antanas Maceina sunkiai išgyveno susitikimą su savo žmona. Šis susitikimas net paguldė jį į lovą. Jis puikiai suprato nelengvą savo šeimos padėtį, tačiau ką gi galėjo padaryti? Padėti kiek išmanydamas materialiai? Jis tai darė. Rašyti laiškus? Jis rašė, bet ne itin dažnai, nes bijodavo užtraukti vaikams dar didesnių nemalonumų. Juk jis buvo jų biografijų „dėmė". „Kai Mamytė mane aplankė Freiburge 1955 m. rudenį, tai ji man tarė, esą mano buvimas Vakaruose yra jums visiems dėmė; vėliau laiške ji manęs prašė nesiimti nieko, kas apsunkintų ir taip jau 'suteptą' jūsų padėtį. Todėl ir buvau santūrus; gal net per daug. Bet, nežinodamas aplinkybių bei nuotaikų, tariau sau: geriau per maža, negu per daug; geriau patylėti, negu tarti kokį žodį, kuris aną dėmę tik paryškintų. Žinau, kad Mamytė dėl to labai kentėjo ir kad jūs, tuo metu dar jaunučiai, ne viską galėjote suprasti ir pateisinti. Bet dabar, žiūrėdamas atgal, manau, kad mano atsargumas bei santūrumas nebuvo be gerų pasekmių. Mat, jei būčiau davęs valią savo žodžiams bei veiksmams, kažin ar ana 'dėmė' nebūtų virtusi jums 'pasmerkimu'. <...> Dabar laikai jau pasikeitę, ir aš kaip 'dėmė' gal jūsų nebeapsunkinu, nors visiškai tikras ir nesu..."[39] Tad ką gi jis dar galėjo padaryti? Grįžti? Jokiu būdu. Taip pasielgęs,

Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

jis būtų paneigęs visą savo darbą, kūrybą — savo pašaukimą. Tai būtų buvusi ir savęs, ir savo artimųjų išdavystė. „Ką gi Tu, Sauliukas ir Danutė galvotumėte apie tokį tėvą, kuris išsižada savo įsitikinimų, meta savo idėjas ir grįžta, kad galėtų būti drauge... Vargu ar toks tėvas būtų vertas savo vaikų pagarbos. Vaikai juk laukia iš savo tėvo, kad jis būtų jiem pavyzdys kovoje už tiesą. Galime nesutikti, kas yra tiesa; galima teigti, kad komunizmas turi tiesą. Tačiau reikia visų pirma šia tiesa įsitikinti, kad tai tiesa, o tik paskui prisiimti jos sistemą bei gyvenimą. Kas tai daro be įsitikinimo už duonos kąsnį ar už šeimos jaukumą, tas yra smulkus niekšelis — daugiau nieko. O aš nesu įsitikinęs, kad komunizmas, neigdamas religiją ir visą transcendenciją, yra teisus... Tad aš negaliu savų įsitikinimų užčiaupti ir eiti į tokią tvarką, kuri man šiuos įsitikinimus paralyžiuos. Šis tad yra svarbiausias pagrindas, kodėl aš negaliu grįžti. Jeigu aš būčiau kitokios profesijos, tada būtų kas kita. Bet dabar reikia susitaikyti su šia padėtimi. Man atrodo, kad man reikės baigti savo gyvenimėlį svetur, prisiglaudus senatvėje kokiame vienuolyne... Bet aš būsiu išlaikęs egzaminą pats prieš save, nors šis egzaminas man ir yra labai sunkus. Man bus didelė paguoda, jei Tu ir abu jaunesnieji išeisite į gyvenimą ir dirbsite taip pat iš įsitikinimo, kaip ir jūsų tėvelis — tegu ir skirtingose srityse. Todėl nepamirškite manęs, kaip ir aš jūsų nepamiršiu. Tačiau pamažu apsipraskite be manęs... Sakau, tai skaudu, tačiau kitaip yra neįmanoma be savęs paties išdavimo"[40]. Aš drįsau apsunkinti skaitytojo dėmesį šia ilga citata iš Maceinos laiško vyresniajam sūnui, nes čia, manyčiau, slypi raktas Maceinos

[40] A. Maceinos laiškas (1958 m. sausio 5 d.) sūnui Augustinui Maceinai // A. Maceinos šeimos archyvas.

asmenybei suprasti. Jis tarnavo ne žmonai, ne šeimai, bet *artimui*, vadinasi, sykiu ir žmonai, ir šeimai, ir daugeliui kitų žmonių, kurių kaip tikras krikščionis neišskyrė iš artimo sąvokos. Maceinai artimas buvo *kiekvienas* konkretus žmogus, buvęs jo egzistencijos erdvėje. Jis tarnavo savo artimui rašydamas knygas. „Knyga yra idėjos nešėja ir tuo pačiu gyvenimo — vienokio ar kitokio — kūrėja"[41]. Keldamas savo raštuose idėjas, jis kūrė gyvenimą, kuris turėtų tapti tobulesnis. Matyt, jis iš tikrųjų, kaip rašė kunigas Andrius Baltinis, gyvenime ieškojo šviesos. Tačiau jo šeimyninis gyvenimas nuo pat pradžių buvo aptemdytas abipusio nesupratimo, kuris atsirado tikriausiai vos tik prasidėjus jų draugystei ir lydėjo per visą bendrą jų gyvenimą. Pernelyg užimtas savo paties idėjomis, su jam būdingu (ypač jaunystėje) užsidegimu kurdamas moterystės pagrindus, Maceina, deja, nesugebėjo (gal todėl, kad neturėjo bendravimo su moterimis patirties) pamatyti kitą žmogų, būtent — moterį, neįsiklausė į ją, todėl ir nesuprato jos, o nesupratęs — klydo manydamas, kad jo iškeltoms idėjoms buvo visiškai pritarta. Atrodo, šis jam būdingas susikaupimas į save, savo idėjas, darbą, tolino jį ir nuo žmonių, ir drauge nuo realybės... Jo vėliau pasakyti žodžiai: „Buvau vienas, esu vienas ir būsiu vienas" skamba netgi kaip tam tikras iššūkis, kaip sąmoningas atsiskyrimas nuo kitų, kurie nėra aš pats, ir netgi kaip nuostata savo paties atžvilgiu. „Niekas gamtoje negali užpildyti vyro vienatvės"[42], — teigė Antanas Maceina. Nors, pasak jo, tai padaryti galėtų ir turėtų *žmona.* Būti žmona — reiškia teikti vyrui tai, ko jis neturi savyje

[41] A. Maceinos laiškas (1954 m. birželio 29 d.) J. Griniui // Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, f. 181-157.

[42] Maceina A. *Žmona ir motina* // Aidai, 1948, Nr. 14, p. 193—196; 198-200.

ir ko jis neranda aplinkiniame pasaulyje. Žmona turėtų pergalėti vyro vienatvę, turėtų papildyti jo žmogiškumą, atbaigti jo dvasią ir tokiu būdu padaryti jį pilnatvišką. Tačiau dažniausiai moteris nesugeba tapti savo vyrui žmona, nes atskiria žmonos pareigas nuo motinos pareigų, o tai ir yra „dažnų jungtuvių tragika"[43]. Anot Maceinos, būtent tai sudarė ir jų — Maceinų — „jungtuvių tragiką". Šioje Maceinos teorijoje vyro vaidmuo jungtuvėse tam tikra prasme nublanksta ir visa atsakomybė už nepavykusią santuoką lyg ir tenka moteriai. Reikalavimas padaryti vyrą „pilnutiniu" tampa tikrai sunkia moters pareiga. Norėdama ją atlikti, ji turėtų atsisakyti motinystės, o tai gali padaryti tik labai reta moteris. Tačiau vyrui tapti „pilnutiniu", pasak Maceinos, galima ir be žmonos, tam reikia, kad jo gyvenime vietos turėtų *moteriškoji dvasia — „nesvarbu* (išskirta mano — *T. M.)* ar jo motinos, ar jo mylimosios, ar jo sesers, ar galop Marijos"[44]. Maceinos gyvenime ši „moteriškoji dvasia" visada turėjo savo dalį (nors, manyčiau, ir ne labai reikšmingą), kurios, atrodo, jam pakako... Ir nors Maceina, net ir garbaus amžiaus sulaukęs, su dideliu ilgesiu rašė apie abipusę meilę, kai mylintieji suauga „į vieną vienintelį 'žmogų'"[45], manyčiau, kad tai yra tik jo vis tos pačios teorijos, kurios kadaise jam taip ir nepavyko įgyvendinti tikrovėje, atgarsis.

Taigi Maceinai nepavyko sukurti tobulos šeimos pagal savo paties moterystės teoriją. Nepavyko, atrodo, dar ir todėl, kad jis savo šeimą kūrė tik kaip teoretikas, idėjų nešėjas, o praktiškai įgyvendinti jo teoriją turėjo Julija Maceinienė, kuri taip ir nesugebėjo

[43] Ten pat.

[44] Ten pat.

[45] A. Maceinos laiškas (1978 m. kovo 29 d.) dukrai Danutei Marijai Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

pagal šią jo teoriją tapti Maceinai žmona ir sykiu jo idėjų įgyvendintoja šioje labai asmeniškoje srityje... Tačiau tokioje be galo asmeninėje srityje kaip šeima, kuri reikalauja gilaus abipusio supratimo, įsiklausymo, kurti tikriausiai reikia kartu... Atrodo, kad jis išvis nenorėjo kurti *kartu* jokioje srityje, nors taip daryti anksčiau yra bandęs — jis dalyvavo bendrame kūrime... Tačiau Maceina buvo pernelyg nepriklausomas, kartais net kategoriškas bei neklusnus. Jis buvo individualistas, beje, kaip ir kiekvienas kūrėjas... Todėl ir santuokoje, kaip ir kitose „padėtyse", jam buvo svarbu ir būtina išsaugoti savo neliečiamą nepriklausomybę. Kitaip kurti jis būtų negalėjęs. O kas gi gali kurti nebūdamas laisvas?..

Tačiau grįžkime prie Maceinos vedybų. Senatvėje jo santuoka buvo kitokia. Jis dar karo metais sutiko moterį, kuri visą savo gyvenimą paskyrė jam vienam, savanoriškai jam tarnavo, nieko iš jo neprašydama, juo labiau — nereikalaudama. Ir nors „moterystė senatvėje turi kiek kitos prasmės, nei jaunystėje"[46], ši moteris tapo jo pagalbininke, tačiau labiau buitine prasme, t. y. ne ta, kokią jis kadaise buvo suteikęs šiam žodžiui. Ji tapo jam taip pat seserimi ir bičiule. Tačiau argi ne to jis norėjo tobulindamas po ne labai pavykusios santuokos moterystės pagrindus? Jo gyvenime atsirado „moteriškoji dvasia", ir jam nebuvo svarbu, kieno ta dvasia: ar motinos, ar mylimosios, ar sesers... Taigi panašu, kad pagaliau jis gavo tai, ko jam iš tikrųjų reikėjo, ko jis norėjo... Tačiau moterystė senatvėje, pasak Maceinos, turi kitą prasmę, Tad kokia gi ji yra senatvėje? „Jaunystėje ji išsivysto į plotį: vaikai, darbai, profesija, planai, siekiai... Tuo tarpu senatvėje, kai

[46] A. Maceinos laiškas (1980 m. spalio 27 d.) dukrai Danutei Marijai Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

viskas jau maždaug baigta, moterystė auga į gylį: žmona ir vyras stiprina vienas kito asmenį *tiesiog*. Juodu jaučiasi vis labiau vienas kitam artimi, nepakeičiami, neatstojami. Juodu remiasi vienas į kitą pačia savo sielos gelme — gal todėl, kad senatvėje pasaulis ima nuo žmogaus vis labiau tolti ir tolti, palikdamas aplinkui tylą bei tuštumą. Tad džiaugsmas taip ir užlieja širdį, kai turi petį, į kurį gali atsiremti ne tik kūninės silpnybės, bet ir dvasinio sunkumo valandomis"[47]. Maceina vedė Fridą Hofmann 1978 metų birželio 29 d. Vedė abejodamas, nes kartus patyrimas bei prisiminimai vis slėgė širdį, tačiau jis labai bijojo prieglaudos, bijojo likti vienas, visų užmirštas, niekam nereikalingas, be to, matyt, norėjo atsidėkoti šiai moteriai, kuri sunkiomis gyvenimo valandomis visada būdavo šalia jo, norėdama padėti ir apsaugoti nuo ligų, negandų ir... nuo viso pasaulio, kurio jis taip ir nesugebėjo pamilti... Ar ji tapo jo *tikrąja* žmona ta prasme, kurią jis kadaise teikė šiam žodžiui?.. Sunku pasakyti, bet gal ir taip, tačiau su tam tikromis išlygomis, nes susituokė toli gražu ne jaunuoliai...

Kiek ilgėliau sustojau prie Antano Maceinos pirmos dramatiškos santuokos todėl, kad tam tikra prasme ji buvo lemtinga jo gyvenime. Susitikimas (plačiąja prasme) su Julija sujaukė jo planus tapti kunigu ir nukreipė jo gyvenimą kita linkme — į pasaulį, kurio jis niekada nemėgo, bet tikėjosi pamilti. Tačiau... „Mano gyvenimą valdo kažkokia priešingybė: netapti kuo norėjai, o tapti tuo, kuo nė negalvojau". Taigi drįsčiau teigti, kad jo svajonę tapti kunigu palaidojo santuoka... O pasaulis, kuriam jis įsipareigojo, tapo jam kančios šaltiniu, iš kurio jis sėmė išminties, kuri reiškėsi jo kūryboje...

Kūryba — imli sąvoka. Pasak Maceinos, žmogus yra kūrybiškas todėl, kad savo būtimi atspindi Dievą Kūrėją. Jis reiškiasi kiekvienoje savo gyvenimo „padėtyje" kurdamas, remdamasis principu, kad „savo padėties pareigų tobulas atlikimas turi padaryti tobulą ir jų atlikėją"[48]. Kadangi kūryba yra kelias į tobulumą, tai pasauliškio pagrindinis rūpestis ir yra kurti objektyvius veikalus visose srityse, keliant aikštėn kūriniškąjj būties šventumą ir tuo tobulinant dabartinį pasaulį[49]. Maceina taip ir darė visose savo „padėtyse" — studijose, vedybose, šeimoje, profesijoje, socialinėje, politinėje, visuomeninėje, meno srityse... Tačiau, kaip jau minėta, ne viskas jam vienodai pavyko...

Antroji sritis, kurią norėtųsi aptarti — valstybės kūrimas. Tai viena tų sričių, kurioje reiškiasi bendra kūryba, tačiau bendra kūryba labai keblus dalykas. Kai Maceina sako: „buvau vienas, esu vienas ir būsiu vienas", tai reiškia, kad jis teigia save kaip kūrėją, nes, mano galva, tik būdamas vienas, žmogus pajėgia *tikrai* kurti. Bandymai kurti kartu su kitu ar kitais paprastai pasmerkti nesėkmei, Taip, atrodo, turėjo atsitikti ir jam su kitais žymiais kultūrininkais mėginant sukurti harmoningos valstybės modelį, tarsi valstybė kada nors galėtų tapti harmoninga... Įdomu tai, kad pats Maceina, būdamas labai nepriklausomas, visada vengdamas bet kokios priklausomybės, susižavėjo pačia idėja — *bendromis* jėgomis bei kūrybinėmis pastangomis sukurti tokią valstybę, kurios pagrindas būtų meilė, teisingumas ir kūryba, vadinasi, nesibaigiantis visų tobulėjimas. Tiesa, šį bendrumą jis suvokė labai savitai — lyg ir kartu, bet sykiu ir atskirai nuo visų... Pradinis teiginys —

[48] Maceina A. *Krikščionis pasaulyje* // Raštai, t. 5, p. 549.

[49] Plg.: ten pat.

žmogus yra Dievo Kūrėjo paveikslas. Tačiau, atrodo, to dar nepakanka, nes Dievo atvaizdas žmoguje yra stipriai aptemdytas. Taigi, norint ką nors daryti kartu, pirmiausia reikia išvalyti, išgryninti, išryškinti šį atvaizdą, nes vargu ar kitaip įmanoma kartu su kitais ką nors sukurti, o ypač vadinamą organiškąją harmoningą valstybę ar kokią nors kitą, dar tobulesnę, kurioje triumfuotų „pilnutinė" demokratija bei socialinis teisingumas. Tad, nors tokia užduotis gali ir turi būti vykdoma, tačiau nemanau, kad ji gali būti realiai įvykdyta, nes išgryninti Dievo paveikslą kiekviename, kuris nori dalyvauti valstybės kūryboje, vargu ar įmanoma. Todėl manyčiau, kad tokia valstybė yra utopija, lyg iliuzinis„saulės miestas". Miestą išties galima pastatyti bendromis jėgomis, bet užlieti jį šviesa ir saule, kad visiškai išnyktų tamsa, — tikrai neįvykdoma užduotis. Taigi, atrodo, ir šioje srityje — valstybės kūrimo — Maceina pasirodė kaip tikras idealistas, kuris savo idėjas (ypač jaunystėje) iškeldavo į principo aukštumą, nesileisdamas į jokius kompromisus. Todėl praktiškai jų įgyvendinti dažniausiai buvo neįmanoma. Taip atsitiko ir kuriant šeimą, ir organiškąją valstybę, kurią nuolat tobulinant, jo nuomone, galiausiai būtų pasiekta „pilnutinė" demokratija, kur politika būtų nepasaulėžiūrinė, o kultūra būtinai pasaulėžiūrinė. Atrodo, kad, pradėjęs kartu su kitais kultūrininkais 1935—1936 metais kurti organiškosios valstybės projektus, Maceina nė kiek neabejojo, jog bendromis jėgomis išties galima sukurti beveik tobulą valstybę, kurios pagrindas, kaip minėta, būtų meilė, teisingumas ir kultūra. „Kad tai įvyktų, visų pirma reikia rasti tiesų ir atvirą žodį, kuris sugebėtų mus visus išvesti iš užburto rato", ir šiuo žodžiu pažadinti kuriamąją tautos energiją[50].

Ją Maceina tada norėjo pažadinti *savo* žodžiu, lygiai kaip norėjo juo išjudinti tautos religinę mintį... Tik, deja, pernelyg dažnai mūsų žodis netampa kūnu. Netapo jis ir šiuo atveju, nors pats Maceina, kaip ne kartą minėta, neabejojo, kad „naujasis politinis idealas" — organiškoji valstybė, kurioje „būtų sukurta tinkama pusiausvyra tarp valstybės ir tautos, valstybės ir individo, valstybės ir kultūros", „iš tikro būtų virtęs tikrove"[51]. Tačiau tam, pasak Maceinos, sutrukdė „nelemti įvykiai", kurie nutraukė valstybinį jaunų kultūrininkų veikimą[52]. Tai tikrai stebėtinas įsitikinimas, nes tokios valstybės, kokia buvo numatyta lietuviškame projekte, ne tik niekada nebuvo, bet, manyčiau, ir būti negalėjo. Tačiau, matyt, Maceina (beje, kaip ir jo bendražygiai) labai norėjo, kad jų svajonė taptų tikrove. Greičiausiai šis nesuvaldomas noras tikrovę paversti pasaka ir pagimdė idealistinį nusiteikimą bei įsitikinimą, kad tai iš tikrųjų galėjo įvykti, jei tam tik nebūtų sukliudyta... Matyt, būtent šis, tačiau, mano galva, klaidingas įsitikinimas, jog įmanoma įgyvendinti savo politinį idealą, ilgam ir sulaikė Maceiną prie šio bendro darbo, kuriant bei tobulinant savosios valstybės idealą visose jos srityse... Kai ką gali nustebinti tai, kad Maceina įsitraukė į visuomeninę veiklą, kuri jam, atrodo, turėtų būti svetima. Tačiau ir bendroje kūryboje jis atrado sau *atskirą* individualią vietą. Kurti projektus, kelti idėjas ir jas siūlyti... Jo stebėtinas pasitikėjimas savimi, savo galiomis (suteiktas jam Sutvirtinimo sakrametu), jo plačiai suprastas pasauliečio užsiangažavimas šiam pasauliui „mesdavo" jį į įvairias gyvenimo sritis... Jis tikrai, kaip teisingai pastebėjo kunigas Stasys Yla, ypač jaunystėje, „ėjo į pla-

[51] Maceina A. *40 metų sukakties temomis* // Į laisvę, 1958, Nr. 15, p. 5.

tumas", „šakojosi"[53]... Kaip minėta, Maceina ne tik aktyviai dalyvavo kuriant deklaraciją „Į organiškosios valstybės kūrybą", bet buvo ir krikščionių demokratų komiteto narys, krikščionių darbininkų centro valdybos narys, dirbo žurnale „XX Amžius", dėstė, rašė knygas, straipsnius, skaitė paskaitas ateitininkų ir kituose katalikų suvažiavimuose.... Tačiau šis entuziastingas Maceinos „ėjimas į platumas" kartais negalėjo nepakenkti gilumui. Todėl ir ne visi jo raštai bei straipsniai yra vienodai vertingi bei reikšmingi. Tikriausiai visų pirma čia reikėtų paminėti jo studiją „Socialinis teisingumas", kurios turinį pranoko gera intencija arba, jo paties žodžiais tariant, geri „siekiniai"... Socialinės Maceinos pažiūros, paremtos krikščioniškosios moralės principais, tikrai nedaro įspūdžio, joms, atrodo, trūksta rimtesnio pagrindimo. Taigi rašyti „iš labai įskaudintos širdies"[54] gana keblu... Tiesa, pats Maceina šią knygą laikė „tik užbraiža"[55], tad, matyt, ir mums derėtų laikyti ją tik „užbraiža"...

Maceina tikrai nemažai parašė ir „ne visa, — kaip pats sakė, — ten yra 'auksas'"[56]. Tai natūralu, nes manyčiau, kad pernelyg plačiai

[54] A. Maceina pokalbyje su Europos lietuvių informacijos biuro vedėju kun. B. Liubinu (Darbininkas, 1968, Nr. 21) į jo pateiktą klausimą apie tai, kokios knygos yra jam arčiausiai prie širdies, atsakė, kad „jų yra buvę trys", viena jų — „Socialinis teisingumas", kuri „kilo iš labai įskaudintos širdies". Šis skaudulys atsirado kilus konfliktui po jo viešos paskaitos (1936 m.), kurioje jis pareikalavo iš katalikų hierarchų, kad jie vykdytų socialinį teisingumą ir išdalytų vargšams turimą turtą — žemes. Po šio reikalavimo Maceina buvo apkaltintas erezijomis. Paskaita, kurią Maceina skaitė K. V. C. konferencijoje, tapo jo studijos „Socialinis teisingumas" pagrindu.

[56] A. Maceinos laiškas (1986 m. birž. 20 d.) dukrai Danutei Marijai Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

užsimojęs, net ir labai talentingas žmogus visada rizikuoja pasilikti paviršiuje, ir tik sustojęs ties vienu dalyku jis gali pasiekti gilumą. Maceina (ypač jaunystėje) rūpinosi daugeliu dalykų: „tu rūpiniesi ir sielojiesi daugeliu dalykų, o reikia tik vieno" *(Lk 10, 41—42).* Neįmanoma aprėpti neaprėpiamo. O Maceina, atrodo, norėjo aprėpti kuo daugiau... Ir nors viską, ką tik darė kultūriniame bei visuomeniniame šalies gyvenime, jis kreipė viena — krikščioniškosios mąstysenos — linkme, tačiau jis nebuvo pajėgus visko atlikti vienodai gerai. Visuomeniniai reikalai visada atima pernelyg daug laiko, o rezultatai dažnai nematomi, beveik neapčiuopiami, o kartais dar liūdniau — priešingi tam, kas buvo sumanyta bei pateikta žmonių teismui. Visuomeniniai reikalai, nors jie ir nukreipiami į ateitį, yra tik „gyvenamojo momento reikalai". Jie gali būti reikalingi, įdomūs, mažiau ar daugiau reikšmingi, bet jie yra tik „*momento* reikalai", dažnai užgožiantys tikrąją gyvenimo esmę ir nutolinantys nuo jos. Maceina nemažai laiko paaukojo šiems reikalams dalyvaudamas visokiausiuose suvažiavimuose, diskusijose, svarstymuose, ginčuose, politinėse programose bei projektuose. Tačiau šis platus viešas dalyvavimas nepadarė jo viešu žmogumi. Jis taip ir liko individualistas, kuris teigė asmens pirmenybę prieš masę, daugumą arba kolektyvą. Beje, šiuo teigimu buvo pagrįsta ir jo organiškosios valstybės vizija... Tribūna jam buvo reikalinga skelbti savo idėjas ir net pranašauti, to vėliau jis visiškai atsisakė. Savo nevykusio pranašavimo pavyzdžiu jis laikė studiją „Buržuazijos žlugimas", kurioje, „gretindamas buržuaziją su prometeizmu rašiau, esą buržuazija kaip istorinis pavidalas yra jau išsisėmusi ir todėl viešojo gyvenimo toliau nebevaldys; jos vietą užims prometeizmas, tai yra, herojinis žmogaus teigimas, susijęs su kovingu nusigrįžimu nuo Dievo. Tai ir buvo mano šūvis pro šalį: praėjus vos 40 metų

nuo šios „pranašystės", buržuazija ne tik įsigalėjo visose Vakarų gyvenimo srityse, bet net ir komunizmas, mano laikytas vienu iš prometeizmo pavidalų, virto ryškiausia buržuazijos apraiška. Vėlesniuose mano raštuose tokių „pranašysčių" nebėra: juose esama tik kritinio žvilgio ir reiškinių sklaidos"[57]. Tačiau jaunystėje jam turbūt dar atrodė, kad jo viešas teisingas (pranašiškas), „tiesus ir atviras žodis" iš tikrųjų gali išvesti visuomenę iš sąstingio, arba, kaip jis pats sakė, „iš užburto rato". Deja, jis skaudžiai apsiriko... Vėliau jis ne kartą gailėjosi, kad daug laiko ir jėgų išeikvojo „tuštiems dalykams"...

Maceina ilgai negalėjo išsiskirti su savosios valstybės idealu, nes, kaip minėta, buvo įsitikinęs, kad galima sukurti tokią valstybę, kokios dar nėra buvę pasaulyje. Jis visada siejo valstybę su tauta. Jis tikrai manė, kaip mums primena Kęstutis Skrupskelis, kad „geriausia padėtis, kai valstybės ribos sutampa su tautos ribomis"[58], nes tai duoda rimtą pagrindą mažai tautai išsilaikyti ir sykiu išvengti kosmopolitizmo grėsmės, kuris „nori žmoniją paversti „vienlype mase". O kultūra kaip tik ir yra būdas tautai išsilaikyti. Tačiau, kadangi tautos skiriasi ir fiziniu tipu, ir dvasiniu charakteriu, tad idant jos išsilaikytų, reikia plėtoti bei tobulinti būtent savo tautinę kultūrą. Kiekviena tauta (kaip ir kiekvienas žmogus) turi savo kultūrinę misiją, t. y. savo pašaukimą, kurį turi įgyvendinti. Būtent dėl to nė vienos tautos negalima iškelti aukščiau kitų —jos visos yra lygios...[59] Tautinės valstybės užduotis ginti

fragmentai. Pašnekesys išspausdintas 198 *i* m. JAV (Čikaga) lietuvių mėnesiniame laikraštyje „Akiračiai") // Švyturys, 1989, Nr. 20, p. 22.

1999, Nr. 4, p. 227.

tautos interesus ir visokeriopai remti jos kultūrą, kuri sudaro valstybės turinį. Tauta ir valstybė, pasak Maceinos, neatskiriamos. Nors ir keista, bet būtent už šį tuomet siekiamą ir aiškiai pabrėžiamą valstybės bei tautos neperskiriamą junginį Maceina ne kartą buvo ir yra kritikuojamas, susilaukė priekaištų, ir net visiškai nepagrįstų, todėl ir žeidžiančių kaltinimų fašizmu[60]...

Maceinos valstybė turėjo būti ir tautinė, ir kartu demokratinė, tačiau, „demokratija *reikalauja, kad valstybė nespręstų ir neįsakinėtų kultūrinio gyvenimo turinio"*[61]. Tai ne valstybės kompetencija, nes *„valstybė neturi kompetencijos pasaulėžiūros srityje,* todėl jos vedama politika ir turi būti nepasaulėžiūrinė, vadinasi, neatremta nė į vieną pasaulėžiūrą, o sudaranti visom pasaulėžiūrom vienodas sąlygas"[62]. Pirmoje vietoje tokioje valstybėje turėtų stovėti kultūra, nes pasaulėžiūra yra būtent jos sritis. *„Pasaulėžiūra nėra tik vidinis žmogaus įsitikinimas, nėra tik jo žodis, bet ir jo darbas bei gyvenimas"*[63]. Ji reiškiasi per kultūrą, todėl kultūra visada pasaulėžiūrinė, *„nepasaulėžiūrinės kultūros nėra ir negali būti"*[64]. Valstybė neturi kištis į kultūros reikalus, jos uždavinys ją apsaugoti ir apsaugoti asmenį kaip kultūros kūrėją bei jo kultūrinį pasireiškimą.

„Istorinė nelaimė, — rašė Kęstutis Skrupskelis, — kad tautiškumas susirišo su vadistinėm valstybės teorijomis, o kosmopolitiš-

kultūroje // Akiračiai, 1997, Nr. 3—1; *Tarp Karlailio ir Klaipėdos* // Klaipėda, 1997; *Akistata: gėdingiausias istorijos puslapis?* // Sandora, 1998, Nr. 10; Butkus E *Lietuvių filosofijos stereotipai* // Šiaurės Atėnai, 1997, Nr. S.

[61] / *pilnutinį demokratiją* // { laisvę, 1958, Nr. 2.

[62] *Lietuvių lankymaisi į pavergtą kraštą ir jų nauda tautai* (pašnekesys su dr. Antanu Maceina) // Į laisvę, 1968, Nr. 43, p. 28-29.

[64] Ten pat.

kūmas su demokratinėm"[65]. Tačiau Maceina niekada pernelyg nesižavėjo nei demokratinėmis teorijomis, nei pačia demokratija, nors ir pripažino, kad „demokratija yra tobuliausia valdymosi forma"[66]. Jis manė, jog ši forma reikalauja tam tikro turinio, nes buvo tikras, kad „demokratija dvasiškai yra tuščia: tai tik laisva erdvė, kurioje klesti dvasia; bet *šią dvasią kuria kiekvienas pats sau* (išskirta mano — *T. M.)*"[67]. Demokratija „teikia laisvės, bet neteikia jokio turinio: šį turinį turi susirasti bei pasigaminti kiekvienas pats sau"[68]. Maceina jį tikrai „susirado" ir „pasigamino". „Pats sau". Šiuo turiniu tapo lietuviškosios krikščioniškosios kultūros kūrimas. Jo ir kitų Lietuvos kultūrininkų tremtyje sukurtos kultūrinės vertybės turėjo užpildyti tą tuštumą, kuri atsiranda kartu su laisve, ir padėti kitiems ją įveikti. Tačiau ar taip atsitiko?.. Ilgus metus gyvendamas laisvoje šalyje, Vakarų sistemoje, kuri vadinama demokratija, Maceina priėjo prie išvados, kad „demokratijoje žmogus stovi gyvenimo prasmės bei tikslo atžvilgiu prieš visišką *nežinią* (išskirta mano — *T. M.).* Ir jei jis pats šios nežinios nenugali, demokratijos tyla virsta nebepakeliama"[69]. Kaip jau minėta, jis ilgainiui nustojo žavėtis bet kokia politine sistema. Jis suprato visą „tragiką" ir tų sistemų, kurios „rymo ant žmogiškosios prigimties idealo, reikalaujančio turimą laisvę aukoti kito laisvei", nes „žmogiškosios prigimties tikrovė yra tokia[70], kad žmogus

[65] Skrupskelis K. *Antano Maceinos socialinė filosofija* // Draugas, 1978, Nr. 23.

[66] *Lietuvių lankymaisi į pavergtą kraštą ir jų nauda tautai* // Į laisvę, 1968, Nr. 43, p. 18.

[69] Ten pat, p. 19.

[70] Pasak Maceinos, žmogiškosios prigimties tikrovė yra *savimyla.*

neaukoja nei savos gerovės (ekonominėje sistemoje), nei savos laisvės (politinėje sistemoje) tiek, kad šios sistemos, atremtos į idealą, galėtų skleistis bei klestėti"[71]. Tik jaunystėje jis dar turėjo visokių iliuzijų ir joms paaukojo nemažai savo laiko ir kūrybinių jėgų... Todėl ir jo kūrybinių pastangų vaisiai ikikarinėje Lietuvoje buvo, manyčiau, mažiau reikšmingi už tuos, kurių jis pasiekė būdamas tremtyje. Gyvendamas Vokietijoje, jis galutinai įsitikino, kad *„vienas* (išskirta mano — *T. M.)* žmogus gali daug daugiau padaryti, negu būrys"[72] ir kad žmogaus kelias yra tik *jo vieno* kelias, kad *bendrų* kelių nebūna...

Ypatingą dėmesį reikėtų atkreipti į tai, kad Maceinos pasaulis visų pirma buvo *idėjų* pasaulis. Todėl tikrovės pasaulį jis bandė pertvarkyti pirmiausia iškeldamas idėjas. Kunigas Vytautas Bagdanavičius tvirtino, kad „Maceina nemėgsta domėtis faktais... Jo galvojimas eina iš aukšto žemyn"[73]. Nenorėčiau šiam teiginiui visiškai pritarti. Manyčiau, kad Maceina ypač jaunystėje, kai gyveno dar nepriklausomoje Lietuvoje, net labai domėjosi gyvenimo faktais. Tai patvirtina jo dažni „pasirodymai" lietuvių spaudoje — gausybė straipsnių apie įvairius gyvenimo klausimus. Maceinos idėjos ikikarinėje Lietuvoje buvo dažnai susijusios kaip tik su „gyvenamojo momento reikalais", todėl jos ne visada buvo originalios bei išsamios. Vėliau, kai jis sugebės atsitraukti nuo šių „gyvenamojo momento reikalų" ir nustos taip aistringai domėtis gyvenimo faktais, jo mąstymo erdvė pagilės ir jo idėjose atsispindės

[71] *Lietuvių lankymaisi į pavergtų kraštą ir jų nauda tautai* // Į laisvę, 1968, Nr. 43, p. 18.

[72] A. Maceinos dienoraštis (1945 m. birželio 2 d. įrašas) // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

[73] Draugas, 1970 m. balandžio 25 d.

bei atsivers pati žmogaus būtis, jos esmė, nes būtent tada ir prasidės „naujas būties pergyvenimas", kuris virs „pagrindiniu ir nuolatiniu"... Taigi kunigo Bagdanavičiaus teiginys daugiau tinka brandžiam Maceinai apibūdinti...

1968 metais Maceina prisipažino, kad labai lengva idėjų prisiimti iš kitų, iš valdančiųjų arba iš viršaus, bet „labai sunku jų pasisemti iš savo paties vidaus, iš savos asmeninės būties, iš savo mąstymo bei savos veiklos"[74]. Tais metais, kai buvo ištarti šie žodžiai, jis jau buvo idėjų prisisėmęs ir „iš savo paties vidaus", ir „iš savo mąstymo bei savos veiklos". Jos pasidarė brandžios ir savitos. Jo kūrvbinės galios išsiskleidė, lygiai kaip ir jo paties nepakartojama asmenybė.

„Kūryba jo (Maceinos — *T. M.)* kasdieninė duona", — yra pasakęs kunigas Stasys Yla ". Ir šie žodžiai, kaip joks kitas įvertinimas, geriausiai apibūdina Maceinos veiklos esmę bei turinį, jo nusiteikimą, jo gyvenimo principą bei jo buvimo būdą. Kūrybiškumas lydėjo jį visuose ieškojimuose. Net ir dėstytojaujant... Dėstymas — tai ypatinga jo veiklos ir sykiu kūrybos sfera... Dažnai teko girdėti ir skaityti apie jo išskirtinį sugebėjimą patraukti klausytojų dėmesį. Trumpai apie tai kalbėdama pirmame šios knygos skyriuje, įterpiau monsinjoro Kazimiero Vasiliausko prisiminimus apie Maceiną kaip nuostabų paskaitininką. Tačiau iš kurgi kilo tas nepaprastas sugebėjimas patraukti ir ilgai išlaikyti klausytojo dėmesį? Man regis, ši paslaptis glūdėjo būtent jo *kūrybiškume* ir niekur kitur, jis kūrė kitų akyse — klausytojai čia buvo kūrybinio

[74] *Lietuvių lankymaisi į pavergtą kraštą ir ją nauda tautai* // Į laisvę, 1968, Nr. 43, p. 18.

[75] Yla S. *Krikščioniškojo humanizmo filosofas* // Draugas, 1973, Nr. 41.

proceso stebėtojai, o greičiausiai net ir dalyviai. Tad iš esmės tai nebuvo susiję nei su Maceinos jaunatvišku emocingumu, nei su jam būdingu paprastumu — „be jokio teatrališkumo, ar išdidumo", kaip prisimena Juozas Girnius[76], taip pat Stasys Yla, Juozas Prunskis bei kiti jį klausę ir pažinoję žmonės... Juk Maceina pritraukdavo klausytojus ne tik Kaune, būdamas jaunas, aistringas, „drąsus mintyje ir žodyje". Ir Freiburge, ir Miunsteryje į jo paskaitas lygiai taip pat kaip Kaune rinkdavosi daugybė klausytojų, kurie net netilpdavo salėje... Jas, kaip prisimena publicistas Liudas Dambrauskas, klausęs Maceinos paskaitų Kaune, noriai lankydavo ne tik tie studentai, kuriems jos buvo privalomos, bet „ir medikai, ir chemikai, ir technikai. Paprastai ten būdavo sunkoka pakliūti, turėdavai ateiti prieš gerą pusvalandį, kad gautum filologų auditorijoje vietelę"[77]. Buvęs Maceinos studentas Pranas Visvydas kiek atskleidžia šį savo dėstytojo sugebėjimą: „Mūsų akyse profesorius Maceina buvo subtilus ir spalvingas filosofas. Jau po pirmos paskaitos gandas apie jo sugebėjimą dėstyti pasklido po visą universitetą. Aš jau buvau įsirašęs į jo privalomą filosofijos įvadą ir į kultūros filosofiją. Kultūros filosofija tapo labiausiai lankoma. Čia būrėsi visas fakulteto elitas, ne tiek iš reikalo, kiek iš malonumo klausytis Maceinos žavingo stiliaus. Taikli įžanga, ryškus planelis, sakinių trumpumas, sąvokų gyvumas, vaizdai, pasikartojimai — visa tai pagaudavo klausytojus... Filosofija prašneko poezijos lūpomis... Atsivėrė ir Dostojevskis, biblinis Jobas, ir Mickevičiaus Vėlinių Konradas, ir Raineris Marija Rilkė'[78]. Pasak ku-

[76] Girnius J. *An tan ui Maceinai 70 metų* // Aidai, 1978, Nr. 2, p. 56.

[78] Visvydas P Lietuvos universitetas — Chicago, 1972, p. 773.

nigo Ylos, Maceina buvo „kūrybiškas akademikas", ir tai, matyt, reiškia, kad Maceina gerai išmanė savo dalyką ne tik laikydamasis tam tikrų dėsnių, bet ir suteikdamas savo ištartam žodžiui visai naują atspalvį — tai buvo „kūryba žodyje ir per žodį"... Maceinos filosofijoje žodis buvo ne tik sąvoka, bet dažnai ir vaizdas. Kaip gražiai pastebėjo Visvydas, Maceinos žodyje „filosofija prašneko poezijos lūpomis". Ji negalėjo prašnekti kitaip, nes Maceina buvo poetas, kurio poezijoje žodis virto nuostabiu vaizdu...

„Jeigu Mikelandželo nebūtų sukūręs nei Mozės, nei Pietos, nei Dovydo skulptūrų, būtų nenutapęs Siksto koplyčios freskų ir neiškėlęs į dangų Šv. Petro bazilikos kupolo, vis tiek jis būtų didelis vardas italų, Europos ir viso pasaulio kultūros istorijoje. Būtų ir yra didelis savo literatūriniu palikimu, savo poezija... Panaši analogija ir išvada peršasi, kai rašome ar kalbame ir apie Antano Maceinos kūrybinį palikimą. Jis ne tik filososfas, sociologas, bet ir grožinės literatūros žmogus — jos nagrinėtojas ir, svarbiausia — pats poetas. Ir Maceinos dideliam vardui jau ir to vieno — poeto — užtektų"[79]. Kartais gali kilti klausimas, kas gi Maceiną pastūmėjo į poeziją? Tikriausiai šis klausimas neturi prasmės, nes, poetais ne tampama, o jais gimstama. Žymus rusų poetas Aleksandras Blokas yra sakęs, jog poetu žmogus vadinamas ne todėl, kad rašo eilėraščius, bet jis juos rašo todėl, kad yra „harmonijos sūnus" arba poetas. Maceina buvo poetas „savo prigimtimi"[80]...

Šios studijos pirmoje dalyje buvo kalbėta apie išorines aplinkybes, kurios pastūmėjo Maceiną atsigręžti į *kitų* poetų kūrybą, nes jo paties poezija kaip muzika skambėjo jame jau nuo vaikystės.

[80] Leitiškis A. *Maceinos filosofinis pažinimas* // Draugas, 1968 m. sausio 27 d.

Juk neatsitiktinai jis, dar vaikas, gyvendamas pas tetą Prienuose, pats „be mokytojo" išmoko groti pianinu, o kiek vėliau vargonauti. Ir net tokiu būdu, vargonaudamas Zitiečių koplyčioje Kaune, pelnė sau duoną[81]. Taigi muzika išties gyveno jame... Vėliau jo vidinis muzikalumas „išsiveržė aikštėn" — pirmiausia į jo poeziją, filosofiją ir net laiškus. Šį jo muzikalumą Vincas Natkevičius pokalbyje su Vaidotu Žuku pavadino „meistrišku muzikalumu". Tai kas gi yra šis „meistriškas muzikalumas"? Gal „taisyklingas ir drauge laisvas ritmas"? O galbūt „tarytum atsitiktinė, o iš tikrųjų griežta ir darni rimavimo eiga"? Visa tai, ką mini Tomas Venclova savo straipsnyje „Metafizinis poetas", be abejo, būdinga Maceinos poezijai. Tačiau „čia dar ne viskas". Atrodo, kad šis muzikalumas, atsiskleidęs ne tik jo poezijoje, plačiąja prasme yra tas išskirtinis Maceinos gebėjimas „girdėti" tai, ko kiti žmonės „negirdi". Girdėti ir matyti tai, ko kiti negirdi ir nemato, yra ypatinga pažinimo galia, vadinama intuicija. Žinia, ji yra vienas iš pažinimo metodų, kuriuo remiasi visa žmogaus kūryba ir kuris, norint pažinti tiesą, nereikalauja jokio loginio pagrindimo. Maceina turėjo puikią intuiciją. Tai pabrėžė daugelis jį gerai pažinojusių žmonių. „Intuicija... sudaro jo filosofinio mąstymo esmę ir jo, kaip filosofo, asmens branduolį. Tik išeidami iš šio intuityvinio mąstymo, kaip jo asmens branduolio, galima jį pažinti kaip teologą, filosofą bei poetą" [82], — rašo A. Leitiškis. Tai patvirtina ir prof. Juozas Brazaitis: „Sunku net pasakyti, kuri jo pažinimo galia stipresnė — intelektas ar intuicija. Intuicijos gausumas ir stiprumas artina Maceiną į meninio, poeti-

[81] Už vargonavimą Zitiečių koplyčioje Maceina jų valgykloje gaudavo nemokamus pietus.

[82] žr. 80 išnašą.

nio pažinimo kelią... Tas Maceinos pažinimo charakteris matyti iš jo žodinės išraiškos, pusiau intelektualistinės, pusiau poetinės"[83]. Kunigas Stasys Yla tvirtina, kad sunku išskirti Maceiną filosofą ir Maceiną poetą dėl to, kad „intuityvinis pažinimas, pasak Bergsono, įgalina labiau įžvelgti analizės rezultatus bei jų ryšį. Tie du elementai — vaizdinis ir analitinis — yra dominuojantys Maceinos raštuose. Į šiuos elementus, reikia manyti, atremtas ir jo didelis kūrybiškumas..."[84] Su šiais pastebėjimais sunku nesutikti. Tačiau tikriausiai dar galima pridurti, kad Maceina filosofas papildo Maceiną poetą, o Maceina poetas praturtina Maceiną filosofą. Kartais netgi atrodo, kad susipažinus su Maceinos (Jasmanto) poezija, lengviau būtų galima suprasti jo filosofiją, nors ir ne visi taip mano, pavyzdžiui, filosofas Arvydas Šliogeris laikosi nuomonės, kad Maceinai derėjo sustoti ties vienu dalyku ir nepainioti poezijos su filosofija. Jo (Maceinos) „susidvejinimas", Šliogerio požiūriu, „yra negerai"...[85]

Anksčiau buvo minėta, kad Maceinai nepavyko įgyvendinti visų savo sumanymų. Jų sąrašą gali papildyti ir trečiasis, jam dar gyvam esant, neišėjęs (nors eilėraščių tam ir pakako) poezijos rinkinys, kuriuo jis norėjo ir vylėsi pažymėti savo aštuoniasdešimtąjį jubiliejų. „Man ateina kartais į galvą juokinga mintis: o kad taip savo 80 metų gimtadieniui Jasmantas išleistų trečiąjį rinkinėlį? Bet gal ši mintis ir nėra juokinga"[86]. Mintis tikrai nebuvo juokinga

[83] Brazaitis J. *Antanas Maceina - 50 metų sukaktis* // { laisvę, 1958, Nr. 15.

[84] Yla S. *Krikščioniškojo humanizmo filosofas* // Draugas, 1973, Nr. 41.

[85] A. Šliogerio pasisakymas radijo laidoje „Būtasis laikas", skirtoje A. Maceinos 100-osioms gimimo metinėms paminėti (Lietuvos radijo 2-oji programa „Klasika", 2008 m. sausio 28 d.).

[86] A. Maceinos laiškas (1984 m. vasario 29 d.) dukrai Danutei Marijai Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

ir pagrįsta jo turima medžiaga — pluoštu „trumpučių posmelių". Ir nors „laikas trumpina mūsų viltis ir leidžia joms realizuotis tik dalimis"[87], ši Maceinos viltis buvo realizuota — 2001 m. leidykla „Aidai" išleido trečiąjį Antano Jasmanto (Maceinos) poezijos rinkinį, pavadintą „Klajūnas"[88]... O aštuoniasdešimties metų Maceina taip ir nesulaukė. Mirtis nutraukė jo pašaukimą ir buvo paskutinė šio pašaukimo akimirka...

Ir čia nenorom kyla klausimas — ar verta išvis kalbėti apie kažkokias kūrėjo nesėkmes, jei „kurti žmogų yra apsprendusi pati prigimtis" ir jei kūryba, pasak Maceinos, yra žmogaus uždavinys ir net gyvenimo būdas. Nesėkmės yra neišvengiamos kūrybos kelyje ir be jų tikriausiai nebūtų ir sėkmių. Kalbėti apie kūrėjo pasisekimus arba nesėkmes reiškia vertinti jo kūrybos rezultatus. Šis vertinimas visada yra mažiau ar daugiau subjektyvus, todėl čia visuomet slypi pavojus suklaidinti patiklų skaitytoją arba klausytoją. Todėl ar nebūtų tikslinga kartu su kūrėju pereiti jo kūrybinį kelią ir pabandyti suprasti jo kūrybos būtinybę ir netgi neišvengiamumą, kadangi kurti žmogų yra „apsprendusi", kaip minėta, jo prigimtis? O kalbant apie Maceiną — dar ir pabandyti suprasti jo išties reto, iki mirties neišblėsusio kūrybiškumo priežastį bei jo kuriamąją galią, kurios neišsekino net ir gilus kūrybos bei savo kaip kūrėjo „tragikos" suvokimas... Juk kiekvienas kultūrinis kūrinys, pasak Maceinos, yra tik ženklas, tik nuoroda į tikrąjį būties pasaulį, tik „mūsų buvimo strė-

Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

Maceinienė, knygos viršelio dailininkas — A. Maceinos anūkas Augustinas Maceina, pratarmę parašė Marcelijus Martinaitis.

lė į anapus", nors ir didžioji[89]... Tačiau kurdamas žmogus siekia ne ženklų, ne simbolių, bet realybės. „Jis nori gyventi ne ženklų, bet tikros būties pasaulyje". Deja... „Ženklas sueina į konfliktą su tikrove"[90]...

Norėtųsi dar kartą pabrėžti, kad Maceinos gyvenimo ir jo filosofijos centre stovėjo Dievas-Kūrėjas, kuris savo „kuriamuoju veikimu" sukūrė pasaulį ir visa, kas jame. Be Dievo kūrybinio žodžio pasaulio iš viso nebūtų. *„Pasaulis yra Viešpaties kūrinys* — štai esminis jo santykis su Dievu"[91]. Niekas negali panaikinti kūriniškojo visatos pobūdžio, niekas negali įsiterpti tarp Dievo ir jo kūrinio — jų ryšys amžinas ir nesunaikinamas. Žmogus, būdamas sukurtas pagal Dievą, ir pats pagal Jį kuria. Kurdamas kultūrą, žmogus savo kūriniais vykdo būties Tiesą, jos Gėrį ir Grožį. Jis nori, kad gėris „apvaldytų" blogį, tiesa — klaidą, teisybė — neteisybę, gyvenimas — mirtį. Tiesa, to siekdamas jis niekada nepasiekia pilnatvės, tačiau savo kultūriniu veikimu jis plečia tai, ką pats Dievas yra užbrėžęs kūrinijoje, būtent, kad Dievas taptų viskas visame. Kitaip sakant, kad pasaulis taptų tobulas bei „pilnutinis", kad jame įsigalėtų Gėris, Grožis ir Meilė. Taip kultūros kūrėjai „įsijungia" į kūrimo tvarką, savo kūryba vykdydami Dievo viešpatavimą kūrinijoje"[92]. Taigi visa Maceinos filosofija pagrįsta Dievo-Kūrėjo samprata. Ir ši filosofija nebuvo atitraukta nuo jo gyvenimo. Teigdamas Dievą-Kūrėją kaip visa ko pagrindą, Maceina ir pats savo gyvenimu siekė Jo. Tarp Maceinos gyvenimo ir jo filosofijos

[89] Maceina A. *Apie poeto būtį ir kūrybą* // Kas yra kūryba / Lietuv ių egzodo rašytojai apie kūrybą. — Kaunas, 1992, p. 180.

[90] Maceina A. *Kultūros tragizmas* // Aidai, 1947, Nr. 1, p. 4.

[91] Maceina A. *Krikščionis pasaulyje* // Raštai, t. S, p. 466.

[92] Plg.: ten pat, p. 466-492.

nėra jokio prieštaravimo, jokio „plyšio". Savo filosofiją jis grindė savo gyvenimu. Būtent todėl jo filosofija yra *biografinė:* „tai yra mano gyvenimo aprašymas ta prasme, kad pro ją byloja manasis būvis, kaip jis yra susiklostęs manojo laiko vyksme"[93]... O jis „susiklostęs" kaip Kristaus mokymo patvirtinimas, todėl mes, atrodo, turime teisę vadinti Maceiną *apaštalu* charizmatinio mokytojo prasme...

Jis kūrė, kaip minėta, nes Dievas kūrė. Ir savo nepaprastą kūrybiškumą jis taip pat paveldėjo iš Dievo. Jis privalėjo būti kūrybiškas ligi gyvenimo pabaigos, nes *yra* Dievas Kūrėjas, su kuriuo jį siejo nesuardomas ryšys ir kuris buvo jam nuolatinis, niekada nesibaigiantis kūrybiškumo kildintojas bei šaltinis...

Maceina ne tik skleidė, vykdė, bet ir skelbė kultūrą. Nors jai, kaip nesiliaujančiai žmogaus kūrybai, Maceina ir teikė nepaprastai svarbią vietą žmogaus gyvenime, tačiau tuo nė kiek nesumažino religijos reikšmės ir nenorėjo, kaip kartais gali atrodyti, jos pakeisti kultūra. Jis tik tvirtino, kad religija reiškiasi kultūrinėmis formomis, *„nes savų išraiškos formų religija neturi"*[94]. Čia negaliu nepriminti profesoriaus Stasio Šalkauskio daugeliui žinomo (jau minėto) posakio, esą barbariškoje tautoje ir religija yra barbariška. Jį Maceina ne kartą citavo skaitytojams, kai norėjo pabrėžti kultūros reikšmę religijai ir jų nesuardomą ryšį. Jis teigė, kad visos religijos apraiškos — jos skelbiamos tiesos, kulto apeigos, organizacija — yra įvilktos į kultūrinį, vadinasi, žmogaus sukurtą pavidalą. Religinės apraiškos gali turėti savyje tikrai dieviškąjį pradą, kaip tai yra krikščionybėje, bet šis pradas mums prieinamas tik

[93] Maceina A. *Filosofijos kilmė ir prasmė* // Raštai, t. 6, 1994, p. 156.
[94] Maceina A. *Krikščionis pasaulyje* // Raštai, t. 5, p. 501.

tada, kai įsikūnija žmogiškajame prade, t. y. kai dieviškasis turinys išreiškiamas žmogiškąja forma. Juk santykyje su Dievu žmogus negali pakilti į Dievo plotmę ir prisiimti dieviškojo buvimo formų. Tad Dievas „nusileidžia į *žmogaus* plotmę ir prisiima žmogiškojo buvimo lyčių"[95]. *„Dievas gyvena tarp* mūsų *kultūriniu būdu".* Ir būtent todėl kultūra, pasak Maceinos, yra grindžiamasis įnašas religijai kaip dievažmogiškajam santykiui"[96]. Jis tvirtino, kad krikščionybė taip susieta su kultūrine žmogaus veikla bei jos rezultatais, kad be jų ir jos pačios pasiuntinybė žemėje būtų neįmanoma. Taip Maceina apibūdino ir savo pašaukimą, ir savo buvimo būdą, ir savo pasaulėžiūros grindžiamąją idėją. Čia irgi atsiskleidžia Maceinos, kaip mokytojo, esmė...

Nepaprastas Antano Maceinos pasaulėžiūros bei mąstysenos nuoseklumas ir kryptingumas atsispindi visuose jo kūriniuose. Tuo paženklintas ir visas jo gyvenimas bei veikla. Galimas dalykas, kad kai kurie asmenys šį jo kryptingą nuoseklumą linkę vadinti schematiškumu, tačiau būtent šio nuoseklumo bei tikslingo kryptingumo dėka Maceina ir yra prieinamas kaip asmenybė; taip pat ir jo filosofija, nes ji yra *biografinė.* Tačiau tai dar nereiškia, kad mes pajėgūs suprasti jo gelmes, kurios niekam iš mirtingųjų „nėra prieinamos". Maceina mums nurodo tik kryptį, kur jo „ieškoti", arba duoda mums raktą jo asmenybei suprasti.

[95] Ten pat.

[96] Ten pat, p. 504.

Filosofija kaip Antano Maceinos būsena

„... filosofija yra suderinama su kiekviena profesija, nes ji pati nėra profesija. Tik senovės sofistai ir dabarties filosofijos 'profesoriai' yra pavertę filosofiją profesija. Iš tikro gi filosofija yra žmogiškoji būsena" [1].

Pasak Maceinos, „būsena — būdas, kaip tas ar kitas dalykas būna (modus essendi)"[2]. Tad jei „filosofija yra žmogiškoji būsena", vadinasi, žmogus *būna filosofuodamas.* Tačiau Maceina yra pasakęs ir tai, kad žmogus būna *kurdamas*[3]. Čia nėra jokio prieštaravimo, nes „filosofija yra *kūrybinė* (išskirta mano —*T. M.)* žmogaus veikla mąstymo plotmėje"[4]. Anot Maceinos, „filosofija kyla iš mąstymo ryšium su būtimi". Ji yra žmogiškojo būvio apraiška ir bū-

[1] A. Maceinos laiškas (1978 m. gruodžio 4 d.) sūnui Sauliui Maceinai // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

[2] Maceina A. *Asmuo ir istorija* // Raštai, t. 6, p. 372 (skyrius „Retesnių žodžių paaiškinimas").

[4] A. Maceinos laiškas (1979 m. birželio 20 d.) Ateitininkų federacijos vadui dr. Petrui Kisieliui //"S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

tent todėl ji yra „žmogui neišvengiama", kaip tai teigė Karlas Jaspersas. Taigi, norime to ar nenorime, bet mes visi filosofuojame, net apie tai ir nežinodami[5], nes filosofuoti žmogui yra būdinga iš prigimties. Tačiau, nors kurti ir filosofuoti žmogų yra „apsprendusi pati jo prigimtis" ir mes visi daugiau ar mažiau dalyvaujame kūrybiniuose procesuose ir filosofuojame, toli gražu ne kiekvieną iš mūsų galima pavadinti kūrėju, filosofu, poetu... Maceina *tapo* kūrėju plačiąja šio žodžio prasme. Jis tapo filosofu — kūrėju, „teologu — kūrėju", kaip jį pavadino kunigas Stasys Yla, poetu... Daugelis netampa... Nes žmogus kaip asmuo negali būti kūrėjas, juo gali tapti tik žmogus *asmenybė.* Pasak Maceinos, kiekvienas žmogus yra asmuo, bet ne kiekvienas — asmenybė. „Asmuo yra žmogiškosios būtybės pagrindas, tuo tarpu asmenybė yra didesnis ar mažesnis jos galių išsiskleidimas. <...> Žmogus kaip asmuo nėra matuojamas nei jo galiomis, nei jo veikmenimis, o tik tuo, kad jis yra Aš — toks pat kaip ir visi kiti Aš"[6]. Vadinasi, asmenybė matuojama jos galiomis, tiksliau, savo „galių išsiskleidimu". O tai yra tam tikras rezultatas. Kūrybinių galių išsiskleidimo rezultatas — kūriniai. Taigi tapdamas asmenybe, Maceina tapdavo kūrėju...

Kiekvienas žmogus, t. y. kiekvienas asmuo kuria, bet ne kiekvienas sukuria, lygiai taip pat kaip ir filosofuodamas ne kiekvienas sukuria filosofiją. Tad, nors „filosofija nėra 'išrinktųjų' pomėgis, bet žmogiškoji būtinybė apskritai'[7], tačiau tai nereiškia, kaip minėta, kad mus visus galima pavadinti filosofais tikrąja šio

[5] Plg.: Maceina A. *Filosofijos kilmė ir prasmė* // Raštai, t. 6, p. 43.

[6] Maceina A. *Asmuo ir istorija* // Raštai, t. 6, p. 329.

[7] A. Maceinos laiškas (1979 m. birželio 20 d.) Ateitininkų federacijos vadui dr. E Kisieliui // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

žodžio prasme. Pasak Maceinos, filosofija, kuri istorijos eigoje susiklosto kaip „minties kultūra" (Karlas Joelis), yra kultūrinis laimėjimas ir būtent todėl ji reikalauja būti *ugdoma* (išskirta mano —*T. M.)* ir perteikiama kiekvienai kartai iš naujo[8]. „Niekas į filosofiją neįgema. Kiekvienas yra į ją įvedamas, ja uždegamas, ja praturtinamas"[9]. Todėl kitu atveju šis „kiekvienas", nors ir būdamas šalia filosofijos, lieka toli nuo jos. Ir net filosofuodamas jis taip ir nežino, kad filosofuoja... Tačiau *kiekvieną,* pasak Maceinos, galima į ją „įvesti", ja uždegti bei ja praturtinti. Didžiulis Maceinos nuopelnas yra tas, kad jis „išvedė" filosofiją iš elito ir parodė, jog ji prieinama kiekvienam...

Tačiau filosofija, kaip „minties kultūra", susiklosto ne tų, kurie net ir filosofuodami lieka šalia jos, dėka, bet tų, kurie filosofiją paverčia savo būsena tikrąja šio žodžio prasme. Taip atsitinka tada, kai filosofinis mąstymas tampa asmens gyvenimu, o tai reiškia „esminį atsidėjimą" filosofavimui neturint laisvalaikio. Šis „esminis atsidėjimas" ir buvo būdingas Maceinai. Taigi kalbėdami apie jį, manyčiau, mes turime tvirtą pagrindą teigti, kad filosofinis mąstymas buvo jo gyvenimas. Apie tai iškalbingai byloja ne tik visi jo parašyti maži ir dideli veikalai, bet ir laiškai, kuriuose jis dažnai svarstydavo kokį nors filosofinį klausimą... Maceina sukūrė filosofiją, kurioje atsispindėjo visas *jo* mąstymas ir visas *jo* veikimas.... Tai reiškia, kad jis sukūrė *asmeninį,* todėl — *savitą* filosofiją... Filosofija juk yra asmens buvimo apraiška. *„Buvojame taip, kaip filosofuojame",* — teigė Maceina. „Filosofijos ir žmogaus būvio

[8] A. Maceinos laiškas (1979 m. birželio 20 d.) Ateitininkų federacijos vadui dr. E Kisieliui // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

vienybė yra lygiai tokia pat anksta, kaip filosofijos ir *asmens* (išskirta mano — *T. M.)* vienybė"[10]. Tad norėdami suprasti patį filosofą, jo asmenybę, mes turime ieškoti rakto jo filosofijoje, kuri visada, pasak Maceinos, yra *biografinė*[11]. Anot jo, neasmeninės filosofijos negali būti. Su šiuo teiginiu sunku nesutikti, lygiai kaip ir įsivaizduoti neasmeninį kūrinį. Juk net ir bendroje kūryboje mes visada randame visų dalyvavusiųjų joje asmenų pėdsakus...

Taigi norint suprasti Maceinos asmenybę, pirmiausia reikia susipažinti su jo filosofija, su jo kūryba apskritai, nes žmogus kaip kūrėjas atsiskleidžia tik savo *kūryboje.* Tad jei norime „paregėti" kūrėją filosofą giliausioje jo paties tikrovėje, mes neturime būti „suvedžioti" kasdienės jo būties, nes kasdienybė, būdama „gilus prapuolimas pasaulyje", jo neatskleidžia. Jį atskleidžia *tik jo kūriniai* — jie kalba apie jį, liudija, apreiškia, garbina arba pasmerkia[12]... Tad kaip filosofavo ir sykiu buvojo Maceina? Kas gi yra jo filosofijos pagrindas? Maceinos mokinys dr. Andrius Valevičius[13] teigė, kad Maceina, ieškodamas po karo likusiuose savo gyvenimo griuvėsiuose prasmės ir esmės, kūrė „laisvą savo gyvenimo kūrimo filosofiją"[14]. Pasak jo, Maceinos „visa viltis pagrįsta *Dievu* (išskirta mano — *T. M*)", „jis žino, kaip parašyta Evangelijoje: *Su Dievu viskas įmanoma* (išskirta mano — *T. M.*)"[15]. Taigi, Valevičiaus

[12] Maceina A. *Apie poeto būtį ir kūrybą* // Kas yra kūrvba, p. 163.

laiškais, skirtais jam ir savo vaikams, iš kurių matyti, jog jie artimai bendravo kaip mokinys su mokytoju.

[14] Dr. Valevičius A. *Antanas Maceina tarp religijos ir filosofijos* // I.KMA suvažiavimo darbai, t. 14. — Vilnius, 1993, p. 45—55.

[15] Ten pat.

manymu, Maceina, kurdamas savo filosofiją, liko kažkur „tarp religijos ir filosofijos". Manyčiau, kad tai labai ginčytina išvada. Tačiau, rašydamas apie Maceinos santykį su Dievu, Valevičius teisus, nors reikėtų pridurti, kad Dievu buvo pagrįstos ne tik visos Maceinos viltys (tai taikytina visiems tikrai tikintiesiems), bet ir jo filosofija, nes Dievą Maceina laikė žmogaus buvimo pagrindu. Dievas „stovėjo" ne tik jo gyvenimo, buvojimo, bet ir jo filosofinio mąstymo centre, nes „buvojame taip, kaip filosofuojame". Maceina pirmiausia buvo tikintis žmogus krikščionis. Tikėjimas, kaip ir filosofavimas, buvo jo būsena. Tačiau, „jeigu Krikščionybė <...> filosofiją kaip būseną neigia, tai tik todėl, kad ji filosofavimą keičia tikėjimu, paversdamas *šįjį* krikščioniškojo būvio lytimi"[16]. Anot jo, tikėjimas, kaip krikščionio būsena, negali susitaikyti su filosofine būsena ir „iš šio tad nesusitaikymo ir kyla anasai gilus sankirtis, kuriuo yra pažymėti tikėjimo ir filosofijos santykiai istorijoje"[17]. Šio sankirčio tikrovė remiasi abiejų apraiškų — filosofijos ir tikėjimo — kaip žmogiškųjų būsenų tikrove. Abi apraiškos yra *visybinio* pobūdžio, todėl būtinu būdu plečia savo reikšmę į visą žmogų ir kovoja viena su kita, jei jų linkmės nesutinka[18]. Tačiau Maceinos kūryboje šių būsenų „linkmės sutiko". Jis, atrodo, sugebėjo išvengti „sankirčio" tarp tikėjimo ir filosofijos. Taigi jo paties buvojime bei kūryboje šių dviejų būsenų tikrovė gyveno sandoroje. Reikia pažymėti, kad, ieškodamas būdų pašalinti sankirtį tarp filosofijos ir tikėjimo, Maceina buvo ne tik pažangus, bet ir įžvalgus, nes mūsų laikais jau pasirodė ženklų, kad tai nėra neįmano-

[16] A. Maceina. *Filosofijos kilmė ir prasmė* // Raštai, t. 6, p. 155.

ma. Popiežiaus Jono Pauliaus II enciklika „Tikėjimas ir protas", atrodo, ir yra tasai ženklas...

Antano Maceinos filosofija visu savo svoriu remiasi Dievo — Kūrėjo samprata. Dievas — Kūrėjas yra jo filosofijos išeities taškas, pradų pradas. Todėl mes turime rimtą pagrindą vadinti Maceiną *religiniu* filosofu, nes jo pasaulėžiūra bei pasaulėjauta pagrįsta tikėjimu į Dievą, kurio buvimą jis atskleidė *„protu"*. Taip pat mes turime pagrindą vadinti jį ir teologu, jei tik „teologiją" suvoksime pažodžiui kaip *kalbą apie Dievą"*[19], Kuris *yra.* Tad Maceinos filosofija atremta ir į tikėjimą, ir į *„savą* žinojimą", kad Dievas yra[20]. Tikėjimas ir žinojimas susiliejo jame ir tapo neperskiriami. „Žmogus yra vienas ir vieningas. Jame negali atsiskirti žinojimas nuo tikėjimo. Juodu turi sudaryti vienybę ir perskverbti visus žmogaus darbus ir jo mintis"[21]. Maceina ir yra ryškiausias tokios nuostabiai harmoningos vienybės pavyzdys. Tad nenorėčiau sutikti su Arūnu Sverdiolu, kad „Maceinos mąstymo kelyje kone kas žingsnis yra ženkli filosofijos ir teologijos įtampa, kuri slypi kiekvienoje religinėje filosofijoje ir kurią galima įžvelgti net pačiame žodžių junginyje „religinė filosofija", apimančiame įsitikinimą ir abejonę"[22]. Manyčiau, kad religija ir filosofija nebuvo persiskyrusios nei jo mintyje, nei jo pasaulėžiūroje, nei jo svarstymuose. „Aš negaliu nagrinėti kurios nors gyvenimo problemos tik grynai savo protu, kas, Vakarų pažiūra, yra tikro filosofo žymė. Man visados norisi pasiklausti, o ką šiuo atžvilgiu sako Apreiškimas.

[21] Antano Maceinos laiškai prel. Pranciškui Jurui (19 laiškas), p. 87.

[22] Sverdiolas A. *Antano Maceinos filosofinis kelias* // Maceina A. Raštai, t. 1. — Vilnius: Mintis, 1991, p. 19.

Ir tik Apreiškimo šviesoje man paaiški ir protinės problemos. Mano įsitikinimu, Apreiškimas užbaigia mokslą. Todėl, jeigu mes norime prie šios užbaigos prieiti, o ne pasilikti pusiaukelyje, turime Apreiškimo pasiklausyti ir jo šviesoje klausimus spręsti"[23]. Taigi nėra jokio reikalo „spausti" Maceinos filosofiją ne tik į teologijos, bet ir į grynos filosofijos — „į kokio nors 'izmo'"[24] rėmus. Mes vis tiek to padaryti tinkamai nesugebėsime, nes jo filosofija jokio „izmo" rėmuose „neišsiteks", kaip ji neišsitenka ir teologijos rėmuose. Todėl, pateikdami savo nuomonę arba kritiškas pastabas, mes, manyčiau, pirmiausia turėtume atsižvelgti į tai, kuo rėmėsi visa Maceinos filosofija ir kas ją „aprėžia" ar palieka atvirą mums apmąstyti... Tad nemanyčiau, kad filosofuodamas jis atsidūrė tarp filosofijos ir teologijos, kaip manė dr. Valevičius ar Sverdiolas, nes pats Maceina teologu *tradicine* prasme savęs niekada nelaikė. Laiške Kaziui Bradūnui Maceina, rašė: „Teologas nesu, kaip mano recenzentai dažnai teigia... Teologija yra ne tai, kad mes *savu protu* (išskirta mano — *T. M.)* mąstome Apreiškimo tiesas ar įvykius, bet tai, kad mes šias tiesas ar įvykius pateikiame pagal Šventraštį, Tradiciją ir Bažnyčios sprendimus... Religijos filosofija žmogiškuoju protu interpretuoja apreikštąją tikrovę... Šia prasme ašen ir mėginu filosofuoti apie religiją; šia prasme ir dėstau religijos filosofiją savo klausytojams, nors mąstau ir rašau apie apreikštąją tikrovę"[25]. Kunigas Stasys Yla, pavadinęs Maceiną „beveik teologu — kūrėju", matyt, turėjo omenyje jo ne

S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

visai mums įprastą, kitus net erzinantį bei piktinantį, tikslingai nukreiptą mąstymą bei nuostabų sugebėjimą, interpretuojant „apreikštąją tikrovę", skverbtis vis gilyn ir gilyn į religinę tematiką bei problematiką, vadinasi, plačiąja prasme — į žmogaus gyvenimo problematiką... Tačiau jo nagrinėjama religinė tematika ir problematika niekada nevirsdavo teologija (tradicine), kaip ir jo filosofija niekada nepasilikdavo grynosios filosofijos srityje. Todėl, kad ir kas jo laikais būtų norėjęs, jog Maceina atsiribotų nuo religinių klausimų, jis to padaryti niekaip negalėjo, nes tai būtų tolygu „nukrikščioninti jo mąstymą", o galiausiai — sužlugdyti jo asmenybę. Visada pasilikdamas krikščioniškoje plotmėje, Maceina negalėjo nesvarstyti religinių klausimų bei atsiriboti nuo jų, nes, jo giliu įsitikinimu, „kiekvienas gyvenimo klausimas yra galutinėje sąskaitoje religinis. Kiekvienas, išmąstytas ligi galo, susiveda į santykius su Dievu. Kaip tad aš galiu nuo viso to atsisakyti?"[26] Atsisakyti jis negalėjo... Todėl tie, kuriuos erzina (tik neaišku, kodėl) jo religinis mąstymas, nors ir labai norėdami atskirti Maceinos filosofiją nuo religijos, vargu ar sugebės tai padaryti nesužaloję jo filosofijos, o kartu ir asmenybės. Taigi verčiau to ir nedaryti...

Maceina ne tik niekada nenorėjo teologijos paversti filosofija, o filosofijos — teologija, bet niekada ir nebandė to daryti. Tiesiog jo mąstymas (beje, kaip ir jo veikimas) visada buvo nukreiptas viena linkme — Dievop. „Ar gali katalikas filosofas nemąstyti apie savo tikėjimo objektus ir apie juos nerašyti? Religija nėra teologų specialybė. Ji yra sudedamasis ir *esminis* (išskirta mano — *T. M.)* žmogiškosios asmenybės pradas. Kas tad šį pradą savyje nešioja, tas turi jį ir reikšti regimu būdu savo veikime. O šis veikimas

kiekvieno yra kitoks. <...> Jeigu Viešpats yra suteikęs kam nors talentą mąstyti, tai Jis turbūt norėjo, kad Jo apdovanotasis visų pirma apie Jį pamąstytų, o tik paskui apie Jo padarus"[27]. Taigi filosofuodamas Maceina ne tik pats ėjo, bet ir kitiems tiesė kelią į Dievą[28] rodydamas ir teigdamas, kad filosofavimas nėra tik išrinktųjų pomėgis, kad filosofija yra prieinama visiems ir „suderinama su kiekviena profesija, nes ji pati nėra profesija"[29]. Kiekvienas žmogus filosofuoja. Ir „kiekvienas, kuris filosofuoja, eina Dievo linkui"[30], — teigė Maceina. Jis piktinosi, kad kai kurie teologai norėjo religiją „išguiti iš filosofinio mąstymo ir rezervuoti sau vieniems"[31]. Jo įsitikinimu, religija turi būti visur. „Išguiti" religiją iš filosofinio mąstymo yra iš esmės tas pats, kaip atskirti valstybę ir Bažnyčią, religiją ir mokyklą, religiją ir ūkį...

Niekam nepavyko „išguiti religijos" iš Maceinos filosofinio mąstymo, lygiai kaip pastarojo „įvaryti" į grynosios filosofijos rėmus. Taip padaryti pasirodė tiesiog neįmanoma, nes filosofija ir religija, būdamos jo tikromis būsenomis, kaip jau sakyta, jame susiliejo į neperskiriamą vienį. Tai buvo Maceinos buvojimo būdas ir sykiu kelias Dievop. Pasak jo, filosofija kyla iš mąstymo santykio su Būtimi, vadinasi, santykio su Dievu, nes, kaip teigia Maceina, Būtis yra Dievas. Betgi santykis su Dievu yra religija. Ar tai nereiškia, kad filosofija kyla iš šio santykio? Manyčiau, kad

[27] Antano Maceinos laiškai prel. Pranciškui Jurui (19 laiškas), p. 88—89.

[28] Prel. P Juras padovanojo A. Maceinai savo nuotrauką su užrašu: „Filosofui, tiesiančiam žmogaus kelią į Dievą".

[29] A. Maceinos laiškas (1978 m. gruodžio 4 d.) sūnui Sauliui Maceinai // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

[31] Antano Maceinos laiškai prel. Pranciškui Jurui (19 laiškas), p. 89.

Maceinos filosofija kyla būtent iš jo. Tačiau „būtis... gali būti Dievas tik tuo atveju, kai ji yra 'mano Dievas'. Būti gi 'mano Dievas' būtis gali tik būdama manęs kaip Aš grindėją arba kūrėja"[32]. Tad nuosekliai Maceinos filosofija kyla iš labai asmeniško, labai artimo santykio su Dievu, kuris jam buvo — „mano" Dievas... „Dievas yra visų pirma Kūrėjas" — tai pamatinė jo filosofijos tezė. Dievas kuria būtybę „visados dabar", — teigė Maceina, pabrėždamas būties buvojimą kūrėjiškai ir žmogaus kaip Aš būtybės buvojimą kūriniškai, t. y „pačia savo sąranga" reikalaujančios „savo kūrėjo arba Dievo"[33]. Visa, kas kyla, yra ir būna, yra kūrėjiškos Dievo veiklos, arba Dievo kūrybos, vaisiai. Dievas yra pagrindinis Kūrėjas, Jis yra tas, Kuris teikia buvimą. *„Kūrinys būna kūrėjo noru, kad būtų"*[34], o „buvimas yra nuolatinė dieviškojo kūrimo dabartis"... Todėl visai neatsitiktinai kūrybos sąvoka Maceinai buvo pagrindinė. „Kūrybos sąvoka man yra pagrindinė <...>. Tai atžvilgis, per maža išryškintas ir pratęstas į kitas sritis, ypač į žmogaus filosofiją"[35]. Būtent šį „atžvilgį" Maceina bandė pratęsti ir į kitas sritis, atskleisti Būties, kuri yra, ir būtybės, kuri būna, santykius, t. y. Kūrėjo ir kūrinio santykius, kurie nulemia visą kūrinio buvojimą bei šio buvojimo būdą.

Dievo buvimas Maceinai yra neginčytinas, jis tiki ir *žino,* kad Dievas, kaip visa ko Kūrėjas bei pagrindas, yra. Tačiau žmogus, pasak Maceinos, kaip Aš-būtybė nėra apspręstas Dievo kaip savo Kūrėjo. „Dievas žmogaus neapsprendžia, kadangi kuria jį kaip savąjį Tu, kuris atveiktų į šį aukščiausią meilės veiksmą irgi meile,

vadinasi, ne apsprendimu iš aukšto, bet *apsisprendimu iš savęs"*[36].

Šis „apsisprendimas iš savęs" yra laisvas, nes jo sąlyga yra laisvė, kurią žmogus *turi* pats susikurti. Tačiau laisvė reikalauja *būtinybės* ir remiasi ja... Bet būtinybė turi būti įprasminta. O tai atsitinka tik tada, kai ji remiasi laisvu apsisprendimu... Maceina apsisprendė už Dievą — Kūrėją. Šis laisvas apsisprendimas įprasmino ir jo gyvenimą, ir jo veikimą, ir jo filosofiją. Jis buvo „tikintis žmogus-krikščionis", todėl ir būtinybė jam nekėlė jokių problemų... Tačiau...

„Juk jeigu Dievas yra visų pirma Kūrėjas, tai jis yra ir mano kūrėjas tikriausia šio žodžio prasme... Tik prieš savo paties Kūrėją galiu pulti ant kelių, tik savo Kūrėją galiu mylėti ir tik savo Kūrėją galiu vadinti savo Išganytoju... Arba Dievas yra mano asmens Kūrėjas, ir todėl religija ontologiškai pagrįsta, arba Dievo iš viso nėra, ir religija tada yra tik etinis svaičiojimas"[37]. Taigi, jei Dievo nėra, tai ne tik religija tampa „etiniu svaičiojimu", bet ir visas Antano Maceinos filosofinis statinys ima griūti...

Kaip jau sakyta, filosofija buvo Maceinos būsena. Tai kas gi, jo nuomone, yra filosofija? Pagrindinis ir pamatinis jo teiginys — filosofija yra laisva interpretacija. Kuo remiasi ši laisva interpretacija, arba kas ją įgalina? Pasak Maceinos, filosofiją įgalina tik būtybė kaip kūrinys, nes tik kūrinys — ne daiktas — leidžiasi būti interpretuojamas, o jei būtybė yra kūrinys, tai pati jos sąvoka reikalauja Kūrėjo. Vadinasi, kelias Dievop atsiveria savaime. Nes „esant būtybei kaip kūriniui tikrovei, yra tikrovė ir Dievas kaip Kūrėjas"[38]. Tad būtybė, interpretuota kaip kūrinys, yra nuoroda

[37] A *Maceinos laiškas K Bradūnui* // Draugas, 1976 m. sausio 28 d.

į Dievą kaip į buvimo pagrindą. Nuoroda į transcendenciją... Atrodo, kad uždavinys, kurį Maceina kadaise iškėlė pats sau — „egzistencijoje atskleisti transcendenciją"[39], lyg ir būtų išspręstas, nes *„Dievas taip santykiauja su žmogumi, kaip būtis su būtybe"*[40], pats žmogaus buvimas yra šis santykis. Būtis yra būtybės buvimo pagrindas, kadangi būtybė yra tik todėl būtybė, kad būna. O tai, kas padaro, kad būtybė būna, ir yra būtis. Taigi Būties ir būtybės, Dievo ir žmogaus, Kūrėjo ir kūrinio ryšys nepaneigiamas ir neperskiriamas net ir tuo atveju, jei žmogus ir netiki į Dievą, Jį neigia, arba nusideda. Visa žmogaus būtis „yra taip surėsta, kad savimi Dievą išreiškia, Jo ieško ir Jo klausia nepaisydama, kad sąmoningos lūpos nė žodžio apie Dievą neužsimintų"[41]. Tad, atrodo, kad Maceina užskleidė savo filosofijos puslapius tardamas: „tarp būties ir Dievo dedame lygybės ženklą"[42]. Tačiau...

Į būtybės kaip kūrinio sampratą Maceiną atvedė, jo žodžiais tariant, pačios filosofijos apmąstymas. Į filosofijos, jos kilmės ir prasmės apmąstymus jis leidosi, reikia manyti, supratęs, jog nežino kelio į Dievą, negali atskleisti Jo buvimo protu. Matyt, šis nežinojimas ir lėmė tai, kad jis gana ilgai dėstė svetimą filosofiją, interpretavo kitų autorių filosofinius ir literatūrinius kūrinius, konkrečias asmenybes... Tačiau argi visos tos interpretacijos nebuvo filosofija? Juk filosofija yra laisva interpretacija. „Filosofuoti yra galima tik būtybės kaip kūrinio akivaizdoje"[43]... Tad, manyčiau,

[40] Maceina A. *Religijos filosofija* // Raštai, t. 7, p. 26.
[41] Maceina A. *Jobo drama* // Raštai, t. 3, p. 424.
[42] Maceina A. *Religijos filosofija* // Raštai, t. 7, p. 47.
[43] Maceina A. *Filosofijos kilmė ir prasmė* // Raštai, t. 6, p. 9.

kad visi jo anksčiau interpretuoti kūriniai buvo kelias „į savą žinojimą", jo kelias Dievop...

Maceinos būsena buvo filosofija. Tačiau filosofija yra kūryba, nes „filosofas filosofiją *kuria*"[44], bet sykiu „filosofuodamas *kuria* (išskirta mano — *T. M.)* savo paties apmatą, vadinasi, apsprendžia savo atvirybę tam tikru pavidalu, kuriuo jis buvoja pasaulyje"[45]. Filosofuodamas Maceina sukūrė savo paties „apmatą", „apsprendė savo atvirybę tam tikru pavidalu" ir drauge save *„aprėžė"*. Jis tapo aprėžtybe, įvykdyta laisvės veiksmu. Jis buvo savęs paties „skulptorius ir poetas" (Dž. Piko della Mirandola), t. y. savęs paties kūrėjas, nes filosofija, kaip žmogaus būsena, interpretacijos būdu „žmogų pagauna ir apsprendžia"[46]. Filosofija žmogų kuria. Filosofuodamas Maceina kūrė pats save, nes kūryba, kaip ir filosofija, buvo jo būsena. „Būtybė — vis tiek kokia ji būtų — egzistuoja tik tam tikroje būsenoje. Mes šią jos būseną visų pirma suvokiame ir *kaip* ją suvokiame, tokią parodome ir 'išmintį'. O šios 'išminties' ieškodami filosofuojame"[47]. Interpretuoti — reiškia nusakyti būdą, kaip būtybė buvoja pasaulyje, nes ji buvoja tam tikroje būsenoje. Nusakyti būtybės buvojimo būdą reiškia atsakyti į klausimą, kaip ji buvoja. Maceinos buvimo pasaulyje būdas buvo kūryba, filosofija ir tikėjimas. Šios būsenos apsprendė jo dalyvavimą nesiliaujančiame kūrybos procese, kurio pradininkas ir tęsėjas buvo Dievas... Jos sykiu apsprendė ir Maceinos dalyvavimą amžinajame Dievo plane, kuris, anot

[44] Maceina A. *Filosofijos keliu* // Raštai, t. 6, p. 399.

[45] Maceina A. *Filosofijos kilmė ir prasmė* // Raštai, t. 6, p. 203.

[46] Ten pat.

[47] A. Maceinos laiškas (1979 m. vasario 13 d.) sūnui Sauliui Maceinai// S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

jo, *„yra vykdomas žmogaus kūryba*" ir kurio „tikslas yra visa palenkti Kristui kaip Galvai, įsteigiant Jo „amžiną ir visuotinį karalystę" (Kristaus Karaliaus šventės prefacija), kur bus įvykdyta tai, ko žmonija siekė savo istorijos metu — Tiesa, Meilė, Teisingumas, Sandora, kur „mirties daugiau nebebus, nei dejavimo, nei šauksmo, nei skausmo daugiau nebebus *(Apr 21,* 4)"[48]...

Paviršutiniškai žiūrint, atrodo, kad Maceina sukūrė, nors ir nuostabiai nuoseklią, tačiau gana... paprastą filosofiją. Bet... norėčiau atkreipti dėmesį į Maceinos „pirmąją metafizinę įžvalgą", kuri „vainikuoja filosofijos kilmės analizę"[49]. Jis teigė: „filosofijos kilmėje atsiskleidžia kitas būtybės matmuo arba būtybė kaip *gelmė* (išskirta mano — *T. M.*)"[50]. Būtent ši gelmė ir žadina žmoguje ir nuostabą, ir abejonę, ir kančią. Jei būtybė būtų vienamatė, tai, pasak Maceinos, filosofija būtų iš viso neįmanoma, nes filosofija remiasi klausimu. Tačiau šis klausimas, kaip ir atsakymas, turi kilti „iš pačių dvasios *gelmių* (išskirta mano — *T.* A/.)"[51]. Jis nekyla, jei žmogus nesistebi, neabejoja, nekenčia. Tačiau ir nuostaba, ir abejonė bei kančia yra neįmanomos, jei būtybė neturi gelmių. Jei būtybė neturėtų gelmių, mes niekuo nesistebėtume, neabejotume ir dėl nieko nekentėtume, todėl ir neklaustume ir nefilosofuotume... Tačiau, „kai šios gelmės sujunda, kai suūžia požeminės jų srovės, tada išgirstame paskendusiųjų varpų gaudimą — aną didįjį šauksmą į savą Tėvynę, ir mes suklustame, ir pasidarome tylūs, ir statomės palapines ant šių ūžaujančių gelmių

[48] Maceina A. *Krikščionis pasaulyje* // Raštai, t. S, p. 475—479.

[49] Sverdiolas A. *Antano Maceinos filosofinis kelias* // Maceina A. Raštai, t. l, p. 18.

S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

kranto, nes čia mums gera yra būti"[52]. Maceina, be abejones, turėjo ir turi šių gelmių, jų „sujudimas" pernešdavo jį „į naują būties sritį", išvaduodavo iš buvimo sunkumų bei kančių, nes „žemėje būti yra sunku"[53]. Joje būti jam išties buvo sunkiau negu daugeliui... Tačiau, nepaisant to, kaip nepaneigiamas „sujudintų gelmių" rezultatas gimė jo filosofiniai ir poetiniai kūriniai. Jie buvo jo „būties išpildymas" ir kartu skambėjo kaip visai kitos naujos būties pažadas. Maceinos kūriniai (beje, kaip ir visų kūrėjų) yra aukštesnės tikrovės ženklai, nuoroda į ją. „Platono veikalai nėra tikrovinės jo mintys, bet tik jo minčių *ženklas*, kurio pagalba šios mintys mumyse atsigauna"[54]. Nurodyti ir drauge priminti tai, kas žmonių beveik visai pamiršta, t. y aną aukštesnę tikrovę, ir yra kūrėjo uždavinys. Žmogiškoji kūryba yra toji nuoroda, arba, pasak Maceinos, „didžioji mūsų buvimo strėlė į anapus"[55]. Būtent čia ir slypi žmogaus kūrybos svarba, jos reikšmė bei vertė. Čia slypi žmogaus paskirtis ir prasmė — kurti... Tačiau „žmogaus sielos gelmės niekam nėra prieinamos", pačioje žmogaus būtyje „yra gana tamsu: čia niekas mygtuko nepaspaudžia ir elektros šviesos neįjungia. Čia reikia pačiam grabaliotis — lyg kokiame begaliniame labirinte. Ligšioliniai mano raštai ir yra toksai grabaliojimas"[56]... Šis „grabaliojimas" — nesiliaujantys ieškojimai ir nežinia, ką savo kelio gale galima prieiti — sukeldavo jam ir nuostabą, ir abejonę, ir kančią. Tad ir kurdamas, ir *tikėdamas* Maceina nesiliovė nei stebėtis, nei abejoti, juo labiau — kentėti...

[54] Ten pat, p. 178.

[56] A. Maceinos laiškas (1978 m. gruodžio 4 d.) sūnui Sauliui Maceinai // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

Taigi Dievo Kūrėjo, atrodo, neabejotinas, išmąstytas ligi galo bei įrodytas buvimas susiduria su Maceinos gelmėmis... Priminsiu, laiške Kaziui Bradūnui jis rašė: „Arba Dievas yra mano asmens Kūrėjas, ir todėl religija yra ontologiškai pagrįsta, arba Dievo iš viso nėra, ir religija tada yra tik etinis svaičiojimas, "lai mano religijos filosofijos *dilema* (išskirta mano — *T. M.)"*[57]. Taigi, kaip jis pats prisipažino, Dievo Kūrėjo buvimas vis dėlto buvo jo religijos filosofijos dilema, tačiau, manyčiau, kad tai buvo ir *jo paties* dilema... Negalėjo nebūti. Priminsime jo ne kartą sakytus žodžius: „Man tikėjimas baisi rizika". Kodėl gi jam, tikinčiam žmogui krikščioniui, tikėjimas buvo rizika? Į tai jis pats atsako: „Kadangi tačiau tikėjimas yra laisvas apsisprendimas, tai jis savaime slepia savyje pavojų apsispręsti ir už niekį. Mes *niekad* (išskirta mano — *T. M.)* negalime būti tikri, kad tai, ką tikime, iš tikro ir yra taip, kaip tikime'[58]. Vadinasi, ne tik tikėjimas kaip toks jam buvo „baisi rizika", bet ir filosofavimas, ir apskritai kūryba... O juk rizika tai ir yra nuolatinė abejonė bei kančia, nes visada galima „apsispręsti ir už niekį". Taigi visai neatsitiktinai visose „gyvenimo padėtyse" Maceina įžvelgdavo gilų tragizmą...

Siekdamas išminties, Maceina filosofiją suprato kiek kitaip negu daugelis. Sutikdamas su tuo, kad filosofija yra „išminties meilė", jis šią meilę suprato ne kaip žmogaus „padėtį", kaip dauguma ją supranta, bet kaip išminties „troškulį" arba „veržimąsi"[59].

Šis negęstantis išminties troškulys lydėjo jį per visą jo netrumpą

[57] *A. Maceinos laiškas K Bradūnui* // Draugas, 1967 m. sausio 28 d.

[58] A. Maceinos laiškas (1978 m. gruodžio 4 d.) sūnui Sauliui Maceinai // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

gyvenimą... Tad apibūdinti Maceiną kaip veržlų žmogų galime tik tuo atveju, kai turime omeny ne tik jo nesuvaldomą norą žinoti, bet ir jo troškimą suvokti reiškinį bei atskleisti jį savo protu, t. y. aktyvų veržimąsi į išminties plotus...

Maceina Dievo atžvilgiu apsisprendė visiškai laisvai, bet šis jo „apsisprendimas iš savęs" buvo padiktuotas būtinybės — būtybei rūpi būti, nes ji gali ir nebūti. Būtent todėl, atrodo, jis ir susitelkė ne į klausimą *kas* yra, „bet *kodėl* yra, jei gali ir nebūti", vadinasi, Maceinai rūpėjo „ne tiek esmė, kiek buvimas bei jo pagrindas"[60]. Būtybė juk visada buvoja nebūties akivaizdoje. Todėl jai būtinai reikalingas ne tik pagrindas, bet ir palaikytojas, tas, kuris laikytų ją būtyje, taip pat *pažadas* tokios buveinės, „kur mirties daugiau nebebus, nei dejavimo, nei šauksmo, nei skausmo...". „Mirties problema — štai kas yra religijos šaknis. Deja, šios šaknies filosofija nepasiekia, nes neatsako, ar žmogus *būna* ir po mirties. Jei mano mirtis yra manęs kaip Aš-būtybės galas, tuomet mano santykis su Būtimi man yra daugiau, negu abuojas: jis yra apgaulus ir todėl atmestinas. Santykis su Būtimi kaip buvimo grindėją gali užsimegzti tik tada, kai mano buvimas yra man amžinai laiduotas. Tačiau to niekas nežino. Užtat čia esama laisvės tikėjimui ir netikėjimui, religijai kaip palaimai ir religijai kaip apgaulei. Štai kodėl, mano pažiūra, filosofija kaip interpretacija loginę būtinybę veda į Dievą, bet neveda į religiją, kadangi neveda į mano pomirtinį buvimą; pomirtinės metafizikos nėra. Gi egzistentiškai svarbiausia yra ne tai, *ar Dievas* yra, bet tai, ar aš esu amžinas kaip Aš, kaip *Antanas*. Negalint į tai atsakyti filosofiškai, loginis kelias į

[60] A. Maceinos laiškas (1979 m. balandžio 22 d.) sūnui Sauliui Maceinai // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

Dievą darosi blankus ir net bereikšmis. Gal čia ir glūdi kažkokia beveik įgimta atgrasa visam tam, kas Dievop eina logikos keliu. Radus Dievą šio kelio gale, dar anaiptol nerandama laido, kad mirštant nežūstama visiškai... Nes Dievo buvimo atskleidimas mirties tikrovės anaiptol nepašalina, o tuo pačiu nepašalina nė galimybės mirtimi žlugti galutinai. Tuo tarpu anas mūsų minties kelio gale „sėdįs" ir mūsų „laukiąs" Dievas netaria apie tai nė žodelio. Filosofija nutyla, bet ir Dievas tyli"[61]. Tačiau „loginis kelias į Dievą", apie kurį kalba Maceina, yra mąstymo kelias, jis „visados *tiktai* loginis: ne-loginis mąstymas yra kliedėjimas"[62]. Kaip minėta, savo filosofijos puslapius jis užskleidė tardamas: „Tarp būties ir Dievo dedame lygybės ženklą"... Čia Maceinos filosofija nutyla, „bet ir Dievas tyli"... Tačiau, nors „Dievą prabildinti sava metafizika mes negalime", vis dėlto mes laisvi tylinčio Dievo akivaizdoje. O laisvi mes todėl, kad apsisprendimas priklauso nuo mūsų pačių, be to, pažinimo link mes galime eiti ne vien tik mąstymo keliu („mąstymas yra refleksinis pažinimo veiksmas, todėl siauresnis už pažinimą"[63]), nes yra įvairių pažinimo būdų — juslinis, jausminis, protinis, intuityvus ir net mistinis. Taigi pažinimo išraiška nebūtinai turi būti žodinė, „bet kai šį įvairų pažinimą mėginame išreikšti *žodžio* pagalba, pradedame kalbėti ir čia atsiranda logika, nes kitaip ir patys nežinotume, ką kalbą, nei kiti mūsų

[61] A. Maceinos laiškas (1978 m. lapkričio 21 d.) J. Girniui // Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, f. 181-155.

[62] A. Maceinos laiškas (1979 m. balandžio 22 d.) sūnui Sauliui Maceinai // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

[63] A. Maceinos laiškas (1979 m. balandžio 22 d.) sūnui Sauliui Maceinai // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

nesuprastų"[64]... Maceina buvo gilus mąstytojas ir išminties siekė įvairiais pažinimo būdais, išskyrus gal tik mistinį, kuris jam visada buvo atgrasus. „Maceina skverbiasi į pažinimo gelmes ne vien protu, bet ir intuicija", — rašė kunigas Stasys Yla[65]. Prof. Juozas Brazaitis beveik tą patį pakartojo: „Maceina buvo apdovanotas stipriu intuityviniu pažinimu..."[66] Apie šią Maceinos pažinimo galią tikrai nemažai rašyta, ne vienas tai yra pastebėjęs... O pats Maceina laiške Juozui Prunskiui rašė: „Mudu abu — paskutiniai „XX Amžiaus" dienraščio mohikanai — sergame širdimi, kuri vis būdavo įkinkoma į mūsų darbelius. Mes, jūs ir aš, dirbome ne tik protu, bet ir jausmu, kurio atgarsius — gerus ir blogus — ta vargšė mūsų kūno 'pumpelė' vis sugerdavo į save, atsakydama dažniausiai *graužuliu* bei *nerimu"*[67]. Būtent dėl to, kad dirbo ne tik protu, bet ir jausmu, Maceinai ir gyventi buvo kiek sunkiau negu kitiems...

Tačiau dabar mums rūpi kitas klausimas, kas gi suteikė Maceinai stiprybės, — neleido jam palūžti nuo sunkių ieškojimų, neleido nukrypti išminties kelyje? Manyčiau, kad atsakymas peršasi savaime — tai Dievas, kuris laisvai „aprėžė" ir pažemino save tuo, kad sulaikė savo absoliučiąją galybę ir, nusileidęs į kurmiškojo buvimo plotmę, nusilenkė jos dėsniams. Save aprėždamas ir pažemindamas Dievas apsireiškia kaip *Meilė.* Būtent Meilė ir buvo tai, ko Maceinai visąlaik trūko, ko jis visą gyvenimą troško ir ieškojo...

[64] A. Maceinos laiškas (1979 m. balandžio 22 d.) sūnui Sauliui Maceinai// S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

[65] Yla S. *Krikščioniškojo humanizmo filosofas* // Draugas, 1973, Nr. 41.

[66] Brazitis J. *Antanas Maceina - 50 metų sukaktis* // Į laisvę, 1958, Nr. 15, p. 18-26.

[67] Citata iš A. Maceinos laiško (1984 m. kovo 11 d.) J. Prunskiui paimta iš pastarojo straipsnio *A. A. Antanas Maceina* // Draugas, 1987 m. vasario 7 d.

ir rado Kristuje, „atsirėmęs" ne tik į tikėjimą, bet ir į savąjį žinojimą bei troškulį. Maceina tvirtai „atsirėmė" į kenozės, kaip laisvo Dievo susižmoginimo, prisiimant žmogiškąją prigimtį su visa jos sąranga ir su visomis jos veiklos savybėmis, sampratą. Dievas aprėžė absoliutinę savo galią ne tik tam, kad kūrinys būtų ir veiktų, bet ir tam, „kad kurtų žmogų kaip savąjį Tu"[68]. Tapdamas žmogumi, Dievas dalijasi su mumis ir šio buvimo forma[69]. Tuo jis tampa mums labai artimas, *mūsų* Dievas giliausia šio žodžio prasme. „Dievas santykiauja su žmogumi kaip Tu su Tu, kuriuos jungia *meilė* (išskirta mano - *T. M.)"*[70]. Meilė, kuri jungia, Maceinai buvo nepaprastai svarbus dalykas, gal net pats svarbiausias, nes būtent meilės jis visą savo gyvenimą nuo pat vaikystės stokojo ir ieškojo jos kaip būties pagrindimo bei turinio. Tad tikriausiai tiksliau būtų pasakyti, kad gyvenime jis ieškojo ne tiek šviesos, kaip sakė kunigas Andrius Baltinis, kiek meilės, kuri ir neša šviesą. Todėl taip pasiaukojamai ir dirbo aukodamasis Dievui, kuris yra Meilė, todėl ir kūrė vardan Jo Meilės Karalystės. Nes kas gi yra toji Dievo Karalystė, jei ne Meilės Karalystė, kurioje nebebus nei mirties — šios didžiausios meilės priešininkės, nei jokio vargo bei skausmo. Dievo Karalystė — tai „visu plotu" įvykdyta Meilė. Maceina rado šią meilę Kristuje — įsikūnijusiame Dievuje, kuriame ji pasiekė savo aukščiausiąjį laipsnį, Jam mirštant dėl žmonių ant kryžiaus. *‚Mirti už kitą yra betgi pats didžiausias meilės ženklas,* nieku kitu nebepralenkiamas ir net nebepasiekiamas"[71], nes nėra

[68] Maceina A. *Dievas ir laisvė* // Raštai, t. 7, p. 294.
[69] Maceina A. *Dievo Avinėlis* // Raštai, t. 4, p. 567.
[70] Maceina A. *Dievas ir laisvė* // Raštai, t. 7, p. 294.
[71] Maceina A. *Dievo Avinėlis* // Raštai, t. 4, p. 568.

didesnės meilės, kaip gyvybę atiduoti už savo artimą, jo atpirkimo bei išganymo dėlei. Kenotinis Dievas buvo Maceinos vilties, jo troškimų, siekinių bei kančios įprasminimas. Jis buvo jo kelias. Kristus ir pats save vadino keliu: „Aš kelias", — sakė Jis, todėl „nė vienas neateina pas Tėvą kaip tik per mane" *(Jn 14,* 6). Tačiau kiekvienam šis kelias yra nusižeminimo ir savęs apribojimo, kančios ir mirties kelias. Kiekvienas mūsų jį turi praeiti kartu su Kristumi. Maceina nuėjo šį kelią nenukrypdamas nuo jo... Tačiau, manyčiau, abejonė vis dėlto lydėjo jį, nors jis ir yra sakęs, jog „abejoti neturėjau kuo" Jis turėjo *kuo* abejoti ir abejojo, nes niekada nebuvo tikras, kad tai, ką tikėjo, iš tikrųjų yra taip, kaip jis tikėjo, tačiau jis buvo tikras, kad „žmogus ir pasaulis turi būti pakelti Dievop, turi dalyvauti jo amžinajame, perkeistame, šviesos pilname gyvenime" '

Tačiau ar įtikino jį Kristaus prisikėlimas? Ar šis prisikėlimas tapo jam pačiam amžino gyvenimo laidu?.. Manyčiau, Maceina *norėjo* tikėti, kad Kristaus prisikėlimas yra tam tikras laidas ir žmogaus prisikėlimui. „Jeigu Kristus yra prisikėlęs ir daugiau nebemiršta, tai ir žmogus, kaip jo paveikslas, yra pašauktas prisikelti ir amžinai gyventi"' Jeigu...

Maceina buvo, kaip retai pasitaiko, be galo sąžiningas ir atviras. Atrodo, jo dėstytojo prof. Ražaičio pasakyti žodžiai, jog „gyvenimas pagal sąžinę yra vienintelis subjektyvus būdas būti išganytam", tapo tam tikru jo įsakymu, kuriam nepaklusti jis negalėjo

[72] *Per filosofą prasiveržia dvasinis nerimas* (pokalbio su Antanu Maceina fragmentai. Pašnekesys išspausdintas 198 i m. JAV (Čikaga) lietuvių menesiniame laikraštyje „Akiračiai")// Švyturys, 1989, Nr. 20, p. 22.

[74]Ten pat, p. 589.

ir nenorėjo. Savo minčių, pažiūrų, išvadų jis niekada nepateikdavo kaip neginčytinos vienintelės tiesos, o dažniausiai kaip prielaidą ar galimybę... Trokšdamas išminties, jis, be abejonės, siekė didžiųjų tiesų, kurios, jo nuomone, „visos yra atviros"[75]. Tačiau tai nereiškia, kad jos lengvai pasiekiamos. Maceina, eidamas išminties keliu, galiausiai siekė to, ko troško ir kiti žmonės — Meilės, Gėrio, Grožio, Amžinybės... Kitaip sakant, viso to, ko stokoja mūsų šiapusinis nuodėmingas ir „be atodairos žiaurus pasaulis". Tačiau to, ko daugelis tik trokšta, pernelyg neeikvodami savęs ir savo jėgų (o ką jau kalbėti apie pasiaukojimą), Maceina siekė veikimu, nesiliaujančia kūryba, t. y. statomąja savo veikla. Jo siekiniai įgydavo tam tikrą pavidalą, arba, kitaip tariant, objektyvuodavosi jo kūriniuose. Per juos prašneko ir Meilė, ir Grožis, ir Gėris, ir kartu skausmingas jų ilgesys... Juose skambėjo ir viltis Dievuje, kuris yra taip arti ir taip toli... Tačiau artumas neskaudina, skaudina nuotolis: „Toli man lig Tavęs. Ir Tau toloka. Retai mūs žingsniai susitinka"[76]... Tai sukeldavo kančią, negalėjo jos nesukelti... O iš jos kildavo jo išmintis...

[75] A. Maceinos laiškas (1984 m. sausio 23 d.) sūnui Sauliui Maceinai // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

1980, p. 6.

Išmintis, kilusi iš kančios

„...kančia yra suausta su visu mūsų buvimu. Ji yra mūsų palydas visą žemiškąjį mūsų gyvenimą"[1].

Kas gi yra mūsų kančios objektas? „Kančios objektas <...> yra pasaulio būsena: *kaip* pasaulis buvoja"[2]. O tai, *kaip* jis buvoja, nusako mūsų „pagrindiniai pergyvenimai". Maceina suvokė pasaulį kaip „ne tik neteisingą", bet ir „žiaurų", kuriame viešpatauja blogis. Tad būtent kančia buvo jo „pagrindinis pergyvenimas", iš kurio kilo jo filosofija: „kiekvienos filosofijos pagrinduose <...> glūdi vienas kuris pagrindinis pergyvenimas, iš kurio filosofija ir kyla"[3]... Taigi kančia... Kaip ir kiekvienas pagrindinis pergyvenimas, „ji turi savo atitikmenį pasaulyje" ir „gema mumyse, tik mums susidūrus su pasauliu"[4] — su šia blogio „sugadinta buveine". „Blogis ir kančia remiasi vienas kitu.

[1] Maceina *A.Jobo drama* // Raštai, t. J, p. 426.

[4] Ten pat.

Blogis yra objektyvinė kančios pusė, o kančia yra subjektyvinis blogio patyrimas"[5]...

Maceina labai anksti susidūrė su blogiu, šėlstančiu pasaulyje: „Man pačiam blogis įvairiu savo pavidalu (skurdas, nelaimė, pikta valia) buvo artimas nuo pat ankstyvos jaunystės (mirus motinai, augau Prienuose pas tetą), tad ir mano galvojimas labiausiai buvo apspręstas kančios"[6]. Taigi kančia nuo pat ankstyvos jaunystės tapo jo palydove, beje, kaip ir blogis. Tiesa, kiekvienas mūsų jų neišvengia. Tačiau, manyčiau, kad jo asmenybei bei „galvojimui" suprasti svarbu yra tai, kad jis pernelyg anksti patyrė *kraštutinį* blogio apraišką — *mirtį.* Kaip minėta, mirtis labai dažnai svečiavosi jo tėvo Aleksandro Maceinos namuose: ankstyvoje vaikystėje jis neteko trijų brolių ir sesers, o būdamas dešimties metų, neteko motinos. Maža to, motina mirė jo akivaizdoje, vadinasi, su mirtimi jis susidūrė akis į akį. Po susidūrimo su ja dar vaikystėje Maceiną ji nuolat lydėjo ir vėliau. Mirtis tapo jo nuolatine ir įkyria palydove. Ji visada buvo šalia. Tačiau galima sakyti, ir tai bus tiesa, kad ji lydi mus visus. Bet toli gražu ne kiekvienas mūsų *nuolat* jaučia jos nesiliaujantį alsavimą ir pripažįsta ją kaip „savą galimybę". Daugeliui mūsų mirtis „tarsi kažkoks svetimas dalykas, ištinkąs visus kitus, bet *tuo tarpu* ne mus"[7]... Priminsiu, kad nuo pat vaikystės Maceina buvo silpnos sveikatos: jis dažnai negaluodavo, persišaldydavo, jį kamavo džiova, vėliau — širdies, kepenų, kraujagyslių sutrikimai, bronchitas, galiausiai infarktas, insultas. Visa tai buvo mirties ženklai. Kartkartėmis ji atvirai

[5] Tenpat, p. 111.

[6] *Per filosofą prasiveržia dvasinis nerimas* // Švyturys, 1989, Nr. 20, p. 22.

[7] Maceina A. *Saulės giesmė* // Raštai, t. 4, p. 334.

parodydavo jam savo šiurpų veidą. Negalima ramiai skaityti Maceinos dienoraščio, kuriame jis aprašo savo akimis matytą svainės Antaninos Tverskaitės žūtį ir vėlesnes jos lavono paieškas po Viurcburgo subombardavimo. „Praėjau pro dvi eiles suanglėjusių griaučių, kurių niekas jau nebegalėjo atpažinti..."[8] Po ilgo klaidžiojimo sargas įleido jį į ligoninės, į kurią Antanina buvo nuvežta po mirtino šūvio, lavoninę. „Vaizdas be galo šiurpus. Lavonai gulėjo suversti krūvomis. Graudingiausia buvo mažyčių tik gimusių kūdikių krūvelė. Gulėjo jie visi — tokie tylūs, gražūs, balti, tarsi norėtų sušilti, prisiglaudę vienas prie kito. Tonės lavoną pažinau iš kojų. Ji buvo padėta ant ratelių su kitu lavonu, visiškai nuoga. Tik galva palikta aprišta, kaip buvo ligoninėje"[9]... Taigi ne kiekvienam lemta pamatyti mirtį tokiu baisiu pavidalu... Kartais atrodo, kad šie nuolatiniai Maceinos susidūrimai su blogiu jo kraštutinėje apraiškoje buvo jam Dievo skirti, kad jis patirtų šiapusinę tikrovę kaip „nuolat siaučiančios mirties areną"[10], o patyręs — ieškotų kelių, kaip nugalėti šį blogį...

Susidūrimas su blogiu jo „įvairiu pavidalu", kaip su „objektyvine kančios puse", Maceinos gyvenime akivaizdus. Tad ir kančia, kaip „subjektyvinis blogio patyrimas", irgi akivaizdi, ji visada buvo kartu su juo. Tad visai neatsitiktinai savo eilėraštyje „Gruodas" Maceina ją vadina „sesuva kančia"... Pernelyg daug jo gyvenime buvo ryškių netekčių: motinos, žmonos, vaikų, namų, draugų, Tėvynės, profesijos, duonos. Todėl atrodo, teisus buvo

[8] A. Maceinos dienoraštis (1945 m. kovo 23 d. įrašas) // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

[9] Ten pat.

prof. Juozas Brazaitis rašydamas: „Jis (Maceina — *T. M.)* kaip gal ir ne vienas kitas jaučia savyje pasikartojančią Jobo dramą. Jeigu jis egzistencinėse kraštutinėse situacijose, jam siųstuose kentėjimo mėginimuose, nepraranda optimizmo ir gyvenimo bei kūrybos prasmės, tai priežastis turbūt yra ta pati kaip Jobo"[11]...

Jobo knygos „atradimas" paliko gilų pėdsaką Maceinos filosofijoje. Jis tikrai jautė savyje pasikartojančią Jobo dramą, gal tik ne taip kaip daugelis mūsų, bet žymiai aštriau ir skaudžiau. Atrodo, kad būtent Jobo knyga padėjo pagrindus jo iš kančios kilusiai filosofijai. Todėl, manyčiau, kad šios biblinės istorijos reikšmė jo kūrybiniam gyvenimui ligi šiol nėra deramai įvertinta. O ji tikrai galėtų būti raktas jo asmenybei bei jo filosofijai suprasti, ir ne tik todėl, kad Jobo drama yra visų mūsų drama, nes „mes kiekvienas esame didesnis ar mažesnis Jobas"[12]...

Maceina neišvengė nė vienos ribinės situacijos (*Grenzsituationen* — Karlas Jaspersas), kuriomis, pasak Jasperso, yra laikomos kančia, kova, kaltė ir mirtis. Šios situacijos jo gyvenime tapo tokios įprastos, kad, atrodo, jis ir atokvėpio neturėjo. Tačiau jis turėjo protą, valią, kūrybą — tas prigimtąsias ir išvystytas jėgas, kurių dėka, dėdamas išties nemažas pastangas, bandė šias situacijas pergalėti ir, jo žodžiais tariant, atsistatyti apardytą savo žemiškąją tikrovę. Tačiau, vargu ar jis būtų ištvėręs, nes jis skyrėsi nuo kitų „didesniu jautrumu"[13], jei neturėtų rimtos atramos... O juk daug kas kėsinosi suardyti jo žemiškąją tikrovę ir tiesiogine, ir perkeltine prasme... Tačiau nesuardė, jis *iškentėjo* ir norėjo padėti

[13] Brazaitis J. Raštai, t. 4, p. 359.

kitiems atstatyti jų blogio apardytą tikrovę — ar žodžiu, ar tiesioginiu veiksmu[14], nes puikiai žinojo kančios, kaip blogio pasekmės, ardomąją galią. Todėl ir „yra gera, jei žmogus jau pačioje vaikystėje akivaizdžiai patiria, kad gyvenimas nėra tik žaismas, bet ir kančia, kuri visų laukia ir kuria todėl visi privalome dalintis"[15], „nes pasidalintas rūpestis ar skausmas yra jau pusinis"[16]. Jo rašymas bei veikimas buvo būdas padėti žmonėms susivokti šiame „didžiai žiauriame pasaulyje"[17], padėti jiems apsispręsti Dievo Meilės atžvilgiu. Štai ką jis rašė išleidęs savo biblinės Jobo knygos interpretaciją: „Mėgindamas šia studija atskleisti Dievą žmoguje, autorius kaip tik ir *nori* ne vienam *palengvinti* (išskirta mano — *T. M.)* šį apsisprendimą. Jis nori įteigti labai praktinę ir aktualią mintį, kad mes pačia savo sąranga esame Dievui apspręsti ir kad valingas mūsų apsisprendimas yra ano ontologinio apsprendimo pripažinimas arba jo atmetimas"[18]. Taigi labai prasmingai prel. Juras pavadino Maceiną „filosofu, tiesiančiu žmogaus kelią į Dievą". Tačiau tiesti „žmogaus kelią į Dievą" yra kunigo užduotis. Tad argi Maceina nebuvo savo dvasios gelmėse tuo, kuo ir svajojo būti —

[14] Mažai kam žinoma, kad Maceina septynerius (o gal ir ilgiau?) metus materialiai rėmė vieną jam visai nepažįstamą daugiavaikę protestantišką vokiečių šeimą, gyvenančią Kėlio miestelyje prie Reino. Apie tai jis prisipažino dr. Vincui Šmulkščiui laiške, rašytame 1960 m. sausio 6 d. (laiško kopija saugoma S. ir T. Maceinų šeimos archyve).

[15] A. Maceinos laiškas (1980 m. gegužės 13 d.) dukrai Danutei Marijai Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

[16] A. Maceinos laiškas (1981 m. sausio 26 d.) marčiai Tatjanai Maceinienei // S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

kunigu? Tiksliau, filosofu — kunigu, tiesiančiu žmogaus kelią į Meilę, Tiesą ir Gėrį... Todėl mes neabejodami galime teigti, kad visa Maceinos kūryba bei veikla buvo sąmoningai nukreipta žmogaus labui — „ne savo asmeniui dirbu..."

Kokią gi reišmę Maceinai turėjo Jobo knyga? Reikia pasakyti, kad pats jo literatūrinių kūrinių pasirinkimas savo filosofinėms interpretacijoms — Fiodoro Dostojevskio legenda „Didysis Inkvizitorius", Vladimiro Solovjovo „Trumpas pasakojimas apie antikristą...", ar pagaliau biblinė Jobo knyga — daug ką pasako apie šių interpretacijų autorių. Šis pasirinkimas labai aiškiai rodo, kokios problemos kankino Maceiną *kaip žmogų.* Inkvizitorius, Antikristas — tai ryškiausi įkūnyto blogio paveikslai, blogio, kuris yra „objektyvinė kančios pusė" ir su kuriuo Maceina, kaip ir Jobas, ne kartą susidūrė savo gyvenime... Jobas neteko visko: sveikatos, šeimos, turto. Tą patį galime pasakyti ir apie Maceiną. Susidūręs su blogiu, jis irgi, kaip ir Jobas, visko neteko.... Abiem atvejais kančia, kaip „subjektyvinis blogio patyrimas", prasidėjo netektimis bei skriauda. Susidūręs su blogiu ir patyręs kančią, Maceina, kaip ir Jobas, pradėjo klausti. Tačiau daug anksčiau negu Jobas, nes ir su blogiu savo gyvenime Maceina susidūrė daug anksčiau negu Jobas. Tad atrodo, kad „neklausiančioji būklė" Maceinai nebuvo žinoma... Kančios pažadinti klausimai davė pradžią žmogaus būties apmąstymams, žmogaus gyvenimas tapo jo mąstymo objektu. Taigi šiuos apmąstymus pažadino ne kas kitas, o būtent kančia, kuri, pasak Maceinos, „mąstymą veikdina". Pilnas kančios Maceinos gyvenimas ir jo mąstymas, apspręstas kančios, sutapo kaip atitinkama būsena. Dr. Juozas Girnius mano, kad gyvenimo ir mąstymo sutapimas, virtęs būsena, būdingas kiekvienam *tikram*

filosofui[19]... Laikui bėgant, kančios „apspręsti" Maceinos apmąstymai įgavo knygų pavidalą. Visi jo veikalai labai *asmeniški,* o pats asmeniškiausias tikriausiai „Jobo drama", kurioje, kaip minėta, jis iškėlė sau nelengvą uždavinį, kurį sprendė ilgus savo kūrybinio gyvenimo metus — „egzistencijoje atskleisti transcendenciją". Išspręsti šį uždavinį jam buvo labai svarbu ne tik *asmeniškai,* kad galėtų atsispirti užvaldžiusiam pasaulį blogiui, bet kad ir kitiems padėtų su juo kovoti... Tai buvo *gyvybiškai* svarbus uždavinys...

Manyčiau, kad „Jobo drama" sutalpino savyje visą skaudžią Maceinos asmeninę patirtį, nes tada, kai ji buvo rašoma, jis jau buvo praradęs viską — „tėvynę, šeimą, profesiją, duoną" — ir buvo „išmestas, kaip tasai Robinzonas, į salą, tiesa, apgyventą, bet paverstą neapsakomais griuvėsiais"[20]... Taigi „Jobo drama" tapo tam tikru Maceinos patirtų bei giliai apmąstytų sunkių asmeninių netekčių (prie to dar prisidėjo ir labai žeidžiantys, skaudūs bei neteisingi Bažnyčios hierarchų kaltininimai erezija) atgarsiu, tiesa, primenančiu griausmingą varpo skambėjimą... Išties sunku suprasti, kodėl Maceina, leisdamas „Jobo dramą", susidūrė su visokiausiomis kliūtimis: „darbą užvilkino bažnytiniai cenzoriai" — knyga ilgai negavo aprobato, vysk. Brizgys buvo „kažkuo nepatenkintas", bet neaišku „kuo"...[21] Matyt, tai buvo patirtų neteisybių tąsa. „Maceinai beruošiant veikalą „Jobo drama" spaudai, 1948—1949 metais buvo kilę daug kalbų, diskusijų dėl nepasaulėžiūrinės politikos te-

[19] Plg.: Girnius J. *Antanui Maceinai 70 metų* // Aidai, 1978, Nr. 2, p. 56.

S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

laiškas, p. 85—86.

orijos ir nepagrįstų kaltinimų „jauniesiems reformatoriams" bei „frontininkams", kurių vadovu buvo laikomas knygos autorius. Nepasitikėjimo šešėlis palietė ir jo veikalus"[22]. Taip pat ir „Jobo dramą". O gal šiame bendrame nepasitikėjimo fone aukštiems dvasininkams sukėlė nerimą tai, kad Maceina savo dėmesį nukreipė į Senąjį Testamentą?.. Tačiau kad ir kaip ten būtų iš tikrųjų, Simui Sužiedėliui, kaip prisimena Juozas Eretas savo knygoje „Valančiaus šviesa už marių", teko ginti ir patį Maceiną, ir jo „Jobo dramą" prelato Pranciškaus Juro akyse, kuris, patikėjęs apkalbomis, pareiškė, kad negalįs leisti veikalų tokių autorių, kurių mintys nesutaria su krikščioniškomis tiesomis[23]... Tačiau „Jobo dramoje", kaip ir tikino prelatą Jurą prof. Sužiedėlis, nėra nė menkiausio prieštaravimo krikščioniškoms tiesoms...

Taigi „Jobo drama" buvo paties Maceinos kančios prasiveržimas per biblinę Jobo knygą. Tai pirmas Maceinos veikalas, spontaniškai kilęs tiesiog iš kančios kaip neišvengiamybės, kaip iš žmogaus likimo. Todėl atrodo, kad tai iš tikrųjų buvo Maceinos filosofijos, kilusios iš kančios, pradžia. Jobo gyvenimas čia tapo ryškiausiu žmogiškojo buvimo kančios situacijoje pavyzdžiu. O kadangi visų mūsų buvimas vyksta kančioje, tai būtent „kančioje tarsi kokiame veidrodyje galbūt aiškiausiai ir atsispindi mūsojo buvimo savybės"[24]. Būtent kančioje atsispindi, kuo ir kaip žmogus šioje tikrovėje būna, nes žemiškas buvimas yra savęs „vykdymo laukas". Todėl, pasak Maceinos, „pats giliausias bei svarbiausias žmogaus apmatas"[25] yra apsisprendimas Dievo atžvilgiu, nes

[22] Eretas J. Valančiaus šviesa už marių, p. 190—191.

[24] Maceina *A.Jobo drama* // Raštai, t. 3, p. 426.

[25] Maceina A. *Dievas ir laisvė* // Raštai, t. 7, p. 314.

pagal šį apsisprendimą žmogus „vykdo" savo būvį... Jei mes įdėmiai paseksime Maceinos gyvenimo eigą, gali pasirodyti, kad jam šis apsisprendimas nebuvo sunkus, jis netgi dėsningas, turint omenyje visas jo gyvenimo aplinkybes. Tačiau iš tikrųjų toks apsisprendimas, kaip ir tikina Maceina, nėra lengvas, kadangi pripažinti tikrovę „tiek Dievui, tiek blogiui"[26] yra sunku. Gali net pasirodyti, kad išvis nėra tokio šaltinio, kuriame sutilptų Dievo ir blogio tikrovės. Manyčiau, kad ir Maceinai nebuvo lengva sutalpinti šias tikrovės bei atrasti tokį šaltinį, kuriame jos abi sutilptų. Tad gal jam nebuvo lengva rasti „Dievo teisinimą blogio akivaizdoje"? Tačiau ar kada nors jis jo ieškojo? Atrodo, kad ne. Ir nors jam, kaip ir daugeliui, susidūrus su blogiu, kilo (negalėjo nekilti) klausimai — už ką jis kenčia, klausimas — kodėl Dievas leidžia, jog žmonės nekaltai kentėtų, kad blogis įsigalėtų bei valdytų pasaulį — jam neturėjo kilti todėl, kad nuo pat vaikystės jis priėmė Dievą kaip vienintelę savo atramą ir viltį... „Svarbiausia gi, kad nesistengiau teikti atsakymo į blogio esamybę pasaulyje. Todėl mane ir patraukė Jobo knyga, kurioje tokio atsakymo irgi nėra: blogis yra pergalimas jį *iškenčiant* (išskirta mano — *T. M.),* vadinasi... egzistenciniu asmens elgesiu"[27] ir suvokimu, „kad Dievas yra mano Tu ir ašen esu jam jo Tu"[28]. O šaltinį, kuriame sutalpino blogio ir Dievo tikrovės, jis vis dėlto rado — tai laisvė. Tačiau ieškojo nuolat lydimas abejonės bei kančios. Ir nors Maceina yra sakęs, kad „nei stebėtis, nei abejoti neturėjau kuo", šis jo prisipažinimas skamba nelabai įtikinamai ir net prieštarauja tam, ką jis ne

[28] Maceina A. *Dievas ir laisvė* // Raštai, t. 7, p. 522.

kartą buvo sakęs anksčiau. Čia turima omenyje jo ne kartą išsakytą ir jau minėtą mintį, kad kiekvienas žmogaus apsisprendimas yra susietas su asmenine rizika, nes „visada galima apsispręsti ir už niekį". Tad argi žmogus, suvokęs, kad apsisprendęs jis rizikuoja, kartu neabejoja savo apsisprendimu? O abejodamas argi neieško patikimesnės alternatyvos?.. Neradęs jos, jis lieka prie to paties, ką jau buvo anksčiau radęs ir tik ieško tam vis naujų ir naujų įrodymų. Maceina yra sakęs, kad abejonė, palietusi mūsų būvį ir virtusi egzistencine, virsta kančia, nes ji atskleidžia būtybės klastą bei apgaulę ir sukelia nepasitikėjimą pasauliu Reikėtų pažymėti, kad Maceinai būdingas nepasitikėjimas ir net atgrasa pasauliui itin sustiprėjo po jo patirtų pasikartojančių nusivylimų bei netekčių. Šis nuolat augantis nepasitikėjimo bei atgrasos jausmas privertė Maceiną kiek įmanoma vengti tiesioginių sąlyčių su šiuo pasauliu ir netgi užsisklęsti nuo žmonių savo vienatvėje. Juk visai neatsitiktinai jis buvo vadinamas „Miunsterio vienuoliu"...

Taigi Maceinos filosofijoje, kilusioje iš kančios, glūdi ir abejonė, virtusi kančia. Atrodo, būtent abejonė stiprindavo jo kančią, o ši neleisdavo jam nurimti, nuolat skatino ieškoti bei mąstyti. Ji buvo tarsi varomoji jo minčių jėga. Todėl visai pagrįstai galima teigti, kad jo mintys buvo „iškentėtos". Todėl ir jo filosofijoje, nepaisant tam tikro optimizmo gaidų, slypi gilus liūdesys. Kaip pats yra prisipažinęs, liūdesys iš tikrųjų buvo nuolatinė jo nuotaika[30], nes jis buvo „gana jautrus", o po patirtų išgyvenimų ir abejonių jam tapo įprasta „*nuliūsti* — iš sykio tik truputį, o paskui vis labiau..."[31]

[30] Antano Maceinos laiškai prel. Pranciškui Jurui (122 laiškas), p. 310.

S. ir T. Maceinų šeimos archyvas.

Manyčiau, kad tokią nuolatinę nuotaiką lėmė ne tik jo jautrumas bei dažni susidūrimai su blogiu, bet ir gilus suvokimas, jog jis nieko negali pakeisti šiame blogio pilname pasaulyje. Tačiau jis niekada nenorėjo ir taikytis su tokiu pasauliu, šis nesitaikymas pasireiškė tuo, kad, gyvendamas pasaulyje, jis gyveno *ne juo.* Atsidėdamas pasaulio reikalams, kadangi buvo pasauliui įsipareigojęs, jis su juo *nesutapo.* Jis gyveno *atstu* nuo jo Tačiau „nesitaikymas prie pasaulio", „kiek jis yra nuodėmingas ir todėl Dievui prieštaringas"[33], skatino jo kūrybą...

Mąstymas, kilęs iš kančios, leido Maceinai gana anksti pajusti ir suvokti pasaulio bei žmogaus „tragiką". Apie tai byloja beveik kiekvienas jo filosofinis kūrinys ir nemažai straipsnių: „Kultūros tragizmas" (1947), „Šeimos laimė ir šeimos tragika" (1950), „Nusidėjėlio tragika" (1959)... Žodis „tragika" įvairiuose junginiuose — „kūrybos tragika", „filosofijos tragika", „išeivio tragika", „pilnatvės tragika" — toks dažnas Maceinos raštuose, kad neatkreipti į jį dėmesio tiesiog neįmanoma. Be abejo, tai jo pasaulėjautos išraiška. Tačiau reikia pastebėti, kad toks sunkus žmogaus būklės bei pasaulio „padėčių" apibūdinimas atsirado po visų Maceinos išgyventų nelaimių ir katastrofiškų įvykių, kurie sugriovė jo gyvenimą, nes ikikarinėje jo kūryboje šis žodis gana retai aptinkamas... Todėl savaime suprantama, kad Maceinos pasaulėjauta, veikiama įvairių ganėtinai reikšmingų įvykių, po karo įgavo tikslią žodinę išraišką. Čia turėjo reikšmės ir retas jo sugebėjimas skverbtis į šio pasaulio esmę, matyti, kaip šis pasaulis iš tikrųjų

[32] Plg.: Maceina A. *Krikščionis pasaulyje* // Raštai, t. S, p. 583-584.

bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Maceinos archyvas, f. 181—37.

būna. Nemanyčiau, kad jo sugebėjimas matyti, kaip pasaulis ir kartu žmogus būna, galėjo suteikti jam ypatingą džiaugsmą... Juk pasaulis ir žmogus nuolat stovėjo prieš jį niekad nenusivilkdami savo tragiško apsiausto. Tad ne veltui Maceina sakė, kad egzistencija vertinga ir tuo pačiu prasminga tik tada, kai gyvena anapus savęs... Tačiau kaipgi įmanoma gyventi nuolat jaučiant pasaulio ir žmogaus „tragiką"? Kaip gyventi su tokia pasaulėjauta ir ne tik nepalūžti, bet ir nuolat kurti?

Atsakymas, atrodo, gali būti labai paprastas — Maceiną išgelbėjo tikėjimas. Tai tiesa, bet ne visa. Manyčiau, jį išgelbėjo nuolatinis tikėjimo ir Atramos troškimas. Nes tikėjimas be metafizinės atramos dar nepakankamas pagrindas žmogui oriai išsilaikyti ir nenuilstamai kurti. Kaip minėta, Maceinai vis dėlto pavyko atskleisti Dievo buvimą *protu*. Šis Dievo buvimo atskleidimas protu pagrindė ne tik jo filosofiją, bet ir jo paties buvimą. Tai buvo Dievo, kaip „antrininko", kaip savojo Tu, atradimas, kadangi „žmogus be Dievo neturi antrininko"[34], vadinasi, neturi savojo Tu. O „juk Dievas kuria žmogų kaip savąjį Tu <...>. Tai reiškia: būti Tu yra žmogiškojo būvio pagrindas[35]. Žmogus, laisvai apsisprędamas „nebūti Dievo Tu"[36], netenka šio pagrindo ir sykiu naikina save, atsidurdamas nebūties akivaizdoje. Taigi, pasak Maceinos, būtent šiame — „nebūti Dievo Tu" — laisvos būtybės apsisprendime ir glūdi *blogio* kilmė. Blogio, kurio buvimą sunku pateisinti Dievo akivaizdoje lygiai taip pat, kaip ir Dievo buvimą blogio akivaizdoje. Kaip minėta, Maceina, ilgai ieškojęs šaltinio,

kuriame jis galėtų sutalpinti Dievo ir blogio tikrovės, jį rado. Laisvės, kaip blogio šaltinio, atradimas jam ir kaip filosofui, ir kaip žmogui buvo itin svarbus, nes, jo manymu, tik laisvė nepadaro Dievo *atsakingo* už blogį, nors ir nesunaikina blogio galybės. Taigi galima numanyti, kad tokiu atveju žmogaus apsisprendimas Dievo atžvilgiu tampa daug lengvesnis, netgi nepaisant šios „blogio galybės"... Tačiau kas gi vis dėlto yra *atsakingas* už blogį? Pasak Maceinos, *„už blogį yra atsakingas ne Dievas, bet laisva būtybė.* Dievas blogio ne tik nekuria, bet jis jo nė neleidžia. Dievas kuria tik *laisvą būtybę* kaip savąjį Tu, vadinasi, iš anksto neapspręstą, sudėdamas jos apsisprendimą į jos pačios rankas"[37]. O laisvė kaip tik ir yra toji ertmė, kurioje žmogus „vykdo savo apsisprendimą". Tačiau laisvėje sutelpa ir Dievo, ir blogio tikrovės, todėl apsispręsdamas žmogus sykiu pasirenka ir savo egzistencijos tikrovę: „juk laisvė yra atvirybė ne tik gėriui, bet ir blogiui"[38]. Todėl tik nuo žmogaus priklauso, kokia ji — jo egzistencijos tikrovė — bus. Anot Maceinos, blogis yra „atvirkštybė laisvės santykyje su Dievu"[39]. Tai atvirkščia galia, kuri kėsinasi sunaikinti Dievo tikrovę ir Jo santykį su žmogumi. Tad žmogus, apsispręsdamas prieš Dievą, neigia ir Jo tikrovę, ir savo santykį su Juo. Neigdamas savo santykį su Dievu, „jis lieka vienas savo namuose"[40], niekuo neapsaugotas, atviras visokioms blogio apraiškoms ir *be jokios ateities.* Jis neišvengiamai kenčia negalėdamas ir nemokėdamas *iškentėti.* Tačiau jis nenori kentėti. Kančia, kaip sako Maceina, yra „sub-

[37] Maceina A. *Dievas ir laisvė* // Raštai, t. 7, p. 519.

[40] Ten pat, p. 315.

jektyvinis blogio patyrimas", vadinasi, blogio, kuris žmogų nubūtina, pasekmė. Tačiau žmogui rūpi būti... Taigi ir šia prasme apsisprendimas Dievo atžvilgiu tampa labai svarbus. Savaime aišku, tai nereiškia, kad laisvai apsispręsdamas už Dievą, žmogus nustos kentėjęs ir kad tai pašalins kančią iš mūsų gyvenimo. Tačiau laisvas apsisprendimas už Dievą duoda pagrindą kančią *iškęsti,* nes kančią, o kartu ir blogį galima pergalėti tik juos *iškenčiant.* Taigi, atrodo, kad Maceinos filosofija, kilusi iš kančios, iš tikro siekia „ne vienam palengvinti" apsisprendimą Dievo atžvilgiu ir sykiu nuskinti kelią blogiui pergalėti... Laisvai apsispręsdamas Dievo atžvilgiu, žmogus ir gyvena pagal šį apsisprendimą. Apsisprendęs „nebūti Dievo Tu", žmogus pats apsisprendžia prieš Dievą ir sykiu leidžia, pasak Maceinos, skleistis blogiui jo būvyje ir visur, kur tik žmogus buvoja bei reiškiasi. Žmogus pats tarsi didina blogį ir kančią. Bet jis nenori kentėti. Jis nori pergalėti savo kančią, bet dažniausiai nežino, kaip tai padaryti. Ir nors kančios, kaip ir blogio, pergalėti, kad jie visai išnyktų iš mūsų gyvenimo, neįmanoma, vis dėlto juos galima įveikti savo buvime, tačiau tik vieninteliu būdu — „egzistenciniu asmens elgesiu"[41]. Maceina pats tai sugebėjo padaryti ir to mokė kitus.

Tad koks gi turi būti šis elgesys blogio ir jo pasekmės — kančios — atžvilgiu? Anot Maceinos, asmuo turi šiuos dalykus *iškęsti. „Kančia gali būti pergalima tik jos iškentimu"*[42], t. y. jos prisiėmimu. Tai yra pagrindinė Jobo knygos mintis, kuri visai neatsitiktinai patraukė Maceinos dėmesį ir kurią jis plačiai išskleidė, keldamas ir įvairiais aspektais nagrinėdamas kančios klausimą ne viename savo filosofiniame

[42] Maceina A. *Filosofijos kilmė ir prasmė* // Raštai, t. 6, p. 115.

kūrinyje. Tačiau Maceina šią mintį ne tik išplėtojo, bet ir *pagrindė*. Teigdamas, kad „Jobo knyga yra religinė ir savo forma, ir savo esme", nes žmogaus egzistencijos klausimas čia virsta religiniu klausimu, Maceina egzistencijos sprendimą randa jos santykyje su Dievu, arba religijoje[43]. Jo nuomone, būtent čia ir glūdi egzistencijos vertingumas ir kartu „prasmingumas". Čia derėtų vėl priminti, kad Maceina buvo įsitikinęs, jog kiekvienas žmogaus egzistencijos klausimas yra „galutinėje sąskaitoje" religinis, nes išmąstytas ligi galo jis „susiveda į santykius su Dievai"[44]. Tai viena pagrindinių jo nuostatų.

Taigi kančios klausimo sprendimo Maceina ieškojo religijoje. Atrodo, kad jis nekūrė ir nesiūlė jokios filosofinės sistemos kančiai pergalėti. Ar tikrai taip ir buvo?.. Jis teigė: „Blogis yra pergalimas, jį iškenčiant". Tą patį jis yra sakęs, kaip jau minėta, ir apie kančią. Bet kaip iškęsti šią kančią, kuri taip užvaldo mus, kad kartais negalima net atsikvėpti?.. Priminsiu, kad kančia yra blogio patyrimas. Tai susidūrimo su blogiu, kuris įsišaknijo mūsų pasaulyje, neišvengiama pasekmė. Tad daugeliui kyla (ir visada kils) klausimas, kaipgi Dievas, esantis visų mūsų Kūrėjas, žmonių Draugas, Meilė, įkūnyta Kristuje, nes Kristus yra Dievo meilės asmeninė apraiška, gali leisti, kad žmogus kentėtų, kad pasaulyje įsigalėtų blogis? Kaip galima pateisinti ir priimti tokį Dievą blogio akivaizdoje? Ir pagaliau, kaip galima Juo pasikliauti ir Jį laikyti savo Kūrėju, savo pagrindu bei atrama? Pačiam Maceinai, kaip minėta, tai gal ir nebuvo problema. Tačiau ji liečia „visai konkretų žmogaus nusistatymą būties pagrindo ir jos prasmės atžvilgiu"[45].

[43] Plg.: Maceina *A.Jobo drama* // Raštai, t. 3, p. 443.

[44] Plg.: Antano Maceinos laiškai prel. Pranciškui Jurui, p. 88.

[45] Maceina A. *Dievo Avinėlis* // Raštai, t. 4, p. 570.

Todėl žmogui reikia tokio „Dievo Apsireiškimo", kuris gyvenimo neprasmybę galutinai pergalėtų". Pritardamas šiai rusų mąstytojo Jevgenijaus Trubeckojaus minčiai, Maceina tokį „pergalėtoją" regi Kristuje, kitaip tariant, Dievo *kenozėje.* Beje, visuose Maceinos blogio bei kančios, kaip blogio pasekmės, apmąstymuose svarbiausią vietą užima „Kristus kaip *vienintelės galimos teodicėjos samprata*"[46]. Be Kristaus, kuris yra žmonių draugas ir už juos guldo savo gyvybę, Dievo pateisinimas blogio akivaizdoje būtų išvis neįmanomas. Šiuo atžvilgiu ši „vienintelė galima teodicėja" Maceinos svarstymuose tampa labai svarbiu bei reikšmingu žmogaus atramos tašku. Kristaus kančia ir mirtis ant kryžiaus, pasak Maceinos, išsprendžia nekaltos būtybės kančios problemą taip, jog pats Kūrėjas virsta nekaltu aukos Avinėliu. Dievas atidavė savo vienintelį Sūnų. Kristus, nusilenkdamas Tėvo valiai, *prisiėmė* kančią ir *iškentė ją ligi galo,* nors visa Jo žmogiškoji prigimtis priešinosi jai skirtiems baisiems išbandymams... Kančios prisiėmimas ir jos iškentimas ligi galo ir yra, pasak Maceinos, blogio problemos išsprendimas iš Dievo pusės. Kristus, išgėręs kančios taurę ligi dugno, davė žmonėms *egzistencinį* sprendimą, „kuris glūdi ryžte ištverti kiekvienoje blogio ištiktoje padėtyje ligi galo"[47], kaip pergalėti blogį. Tačiau vėlgi, kodėl ir kam mes turime prisiimti kančią ir ją iškentėti? Ar tik todėl, kad Dievas paaukojo dėl žmonių savo vienintelį Sūnų ir taip apreiškė savo begalinę *meilę* žmonėms? Kristus prisiėmė kančią ir mirtį dėl žmonių. Jis aukojosi už žmones: „Dėl jų aš pašventinu save", — sakė Jis. Tai šventa tiesa. Tačiau čia pat Jis priduria — *„kad ir jie būtų pašventinti tiesa" (Jn 17, 19)*

[46] Ten pat, p. 569.

[47] Ten pat, p. 571.

(išskirta mano — *T. M.),* kad išsivaduotų iš pasaulio tamsybių ir gyventų šviesoje. Štai kas be galo svarbu. Argi išsivaduoti iš tamsos, iš blogio, iš nuodėmės ir gyventi šviesoje, t. y. perkeistame pasaulyje, nėra visų žmonių svajonė? Kristaus aukojimasis buvo ir yra „permaldavimas už mūsų nuodėmes" (1 *Jn 2, 2).* Jis savo kančia ir mirtimi atperka žmonių nuodėmes ir veda juos į naują gyvenimą. Todėl Jis yra žmonių Atpirkėjas ir Išganytojas. Kristus yra Išganytojas todėl, kad Jis vienas yra be nuodėmės. „Tik Jis vienas prisiėmė ant savęs kitų nuodėmes ir mirė už mus kaip garbinamoji auka savam Tėvui"[48]. Kiekvienam žmogui reikalingas išganymas, nes kiekvienas nešiojasi savyje ne tik pradinę nuodėmę, bet ir nuolat nusideda, nes negali pats pergalėti nuodėmės. Žmogui reikalingas Atpirkėjas, nes be šios atramos jis neišvengiamai žlugtų paskendęs savo nuodėmėse ir beprasmėje kančioje. Jam reikalingas Išganytojas, kuris galėtų jį sukurtą atbaigti, nes žmogus buvo sukurtas neatbaigtas. Jis buvo sukurtas kaip *tampanti* būtybė, t. y. nuolat Dievo kuriama ir save kuriančioji būtybė. Todėl, pasak Maceinos, išganymas neišsisemia atpirkimu, nes išganymas reiškia žmogaus *atbaigimą.* Juk jeigu žmogus netgi ir nenusidėtų, jis vis tiek turėtų *tapti.* Todėl Dievas nuolat žmogų kuria, kad jį atbaigtų. Vadinasi, suprasdamas išganymą kaip žmonijos vyksmą atbaigos linkui, Maceina teigia, kad išganymo istorija prasidėjo ne puolimu, bet sukūrimu. O kadangi išganymo istorija yra žmonijos buvimo visuma, tai, būdama tampanti, ši visuma suima į save visus tapsmo tarpsnius — *kūrimą,* kuriuo ji prasideda; *atpirkimą,* kuriuo ji vyksta; *perkeitimą,* kuriuo ji įvyksta. Kristus yra vienintelis išganymo istorijos pradininkas, jos vykdytojas ir tiks-

[48] Maceina A. *Krikščionis pasaulyje* // Raštai, t. 5, p. 454.

las. Todėl visas pasaulis turi būti palenktas Jam kaip Galvai, kaip Atpirkėjui ir Išganytojui. Kristaus auka, vykdoma išganymo dėlei, liečianti visą žmoniją, plinta visoje kūrinijoje ir įtraukia į save visą Dievo planą, kurio pagrindinis tikslas yra žmogaus bei pasaulio atbaigimas. Atbaigtas žmogus — tai yra perkeistas žmogus, vadinasi, naujas žmogus. Atbaigtas pasaulis yra perkeistas pasaulis, vadinasi, naujas pasaulis, kuriame daugiau nebebus nei skausmo, nei dejavimo, nei kančios, nei mirties... Tai bus pasaulis, kuriame išsipildys visi žmonijos troškimai. Šis naujas pasaulis yra nuolat Dievo kuriamas. Ir tik nuo mūsų pačių, kaip Dievo kūrinių, priklauso, ar dalyvauti šiame kūrime, ar dalyvauti šiame amžinajame Dievo plane. Tačiau dalyvauti jame neįmanoma nedalyvaujant Kristaus išganomoje aukoje... Vadinasi, atsisakę dalyvauti Kristaus veikime ir Jo aukoje, mes atsisakome Kristaus, paneigiame Jį kaip mūsų Kūrėją, Atpirkėją ir Išganytoją. Tik apsisprendęs už Dievą, žmogus dalyvauja ir Kristaus kūrime, ir Kristaus aukoje. Taip jis siekia naujo gyvenimo, kurio laidas yra Kristus...

Tačiau viskas būtų ganėtinai beprasmiška ir niūru, jei išganomoji Kristaus veikla baigtųsi Kristaus mirtimi. Išganymas juk reiškia ir būsimąjį naują gyvenimą, ir naują žmogų. Kristus nebūtų Išganytojas, jeigu neprisikeltų. „Kristaus prisikėlimas yra *pagrindinis* (išskirta mano *T. M.*) įvykis išganymo istorijoje, be kurio tiek tikėjimo skelbimas, tiek pats mūsų tikėjimas būtų tuščias"[49]. Išganymas yra ne tik nuolatinis žmogaus kūrimas, bet ir jo atbaigimas bei atvedimas į perkeistąją žemę. Kristus ir yra *Kelias* į šią žemę. Būtent Jo *prisikėlimas* yra mūsų amžino gyvenimo laidas, nes jame glūdi visa mūsų ateitis. „Jeigu Kristus yra prisikėlęs ir daugiau

nebemiršta, tai ir žmogus, kaip jo paveikslas, yra pašauktas prisikelti ir amžinai gyventi"[50], — teigė Maceina. Todėl, pasak jo, ir šio gyvenimo kančia kaip *Logos* kenozės vykdymas tampa ne ardančių, bet statančių, t. y. kuriančių pradu. „Mūsų kenozė, kaip dalyvavimas Kristaus kenozėje, pagrindžia būsimąją mūsų garbę"[51]. Būtent todėl ir mūsų kentėjimai, kaip konkreti kenotinė mūsų būsena, žemėje darosi *prasmingi.* Ir kadangi šie kentėjimai yra neišvengiami, mums būtinai reikia suvokti šių kentėjimų prasmę. Maceina, pritardamas stačiatikių teologams[52], netapatina kentėjimų su kryžiumi, kurį kiekvienas mūsų turi nešti per savo gyvenimą. Anot jo, „kentėjimai ir sunkenybės", su kuriomis mes susiduriame savo gyvenimo kelyje, yra tik Dievo mums skirto uždavinio, suvoktino kaip kryžius, apraiškos. *Kryžius* ir yra tas būdas, kuriuo mes vykdome Dievo mums skirtą uždavinį. „Kryžius, būtent, *savas kryžius,* yra visados konkretus: tai toji individualinė kančia, kuri mus lydi visą gyvenimą"[53]. Ir jei šią kančią išgyvename kaip savo uždavinį bei pašaukimą, tuomet mes išryškiname ne tik savo dvasios sąrangą, bet ir įgyjame nepakartojamą originalumą, nes kiekvieno žmogaus kančia yra nepakartojama. Tačiau, maža to, išgyvendami kančią kaip savo uždavinį bei pašaukimą, vadinasi, gyvendami Kristuje, mes dalyvaujame žmogaus bei pasaulio išganyme bei perkeitime. O gyvenimas Kristuje yra tobulumo kelias, vedantis į *amžiną* perkeistą gyvenimą. Tai yra labai asmeninis kelias, kaip ir kryžius,

[50] Maceina A. *Dievo Avinėlis* // Raštai, t. 4, p. S89.

[51] Ten pat, p. 590.

[52] Šiuo konkrečiu atveju Maceina rėmėsi rusų teologo V. Zenkovskio mintimis.

kurį mes, vykdydami mums skirtą užduotį, turime nešti per visą savo gyvenimą. Maceinai padarė didelį įspūdį šis rusų teologo Vasilijaus Zenkovskio kryžiaus sujungimas su žmogaus asmenybe, kuris, jo nuomone, tik papildo kryžiaus, kaip Dievo kenozės, sampratą. Jis pats buvo įsitikinęs, kad „žmogus kaip asmuo vienybėje su Kristumi ne tik nepradingsta, ne tik nedildo savo originalumo, bet atvirkščiai, savo nepakartojamumą išvysto ligi aukščiausio laipsnio, kadangi neša *savą* kryžių, kurį tik jis vienas nešti tegali"[54]... Visas Maceinos gyvenimas patvirtina šį jo teiginį. Čia derėtų pabrėžti, kad visus išbandymus, kuriuos jam teko atlaikyti, ir patį savo gyvenimą Maceina priėmė kaip pašaukimą, kaip jam Dievo skirtą uždavinį, kaip savo kryžių. Šiame kontekste daug ką pasako jo žodžiai, ne kartą jau minėti, jog daugiausia jis yra nuveikęs sirgdamas ar ištiktas nelaimių. Jie patvirtina ne tik Maceinos gebėjimą pergalėti savo kentėjimus juos iškenčiant, bet ir jam būdingą ryžtą vykdyti jam skirtą uždavinį bei pašaukimą. Vargu ar kiekvienas mūsų gali tą patį pasakyti apie save. Juk dažniausiai sirgdami mes... *tik* sergame... O nelaimės dažnai priverčia mus ne veikti, o sustingti. Maceinai šio gyvenimo kančia, kaip *Logos* kenozės vykdymas, tikrai tapo ne ardančiu, bet statančiu pradu... Būtent jį geriausiai nusako jo paties pasakyti žodžiai, jog vienybėje su Kristumi asmenybės nepakartojamumas išsivysto ligi aukščiausio laipsnio... Juk iš tiesų Maceinos *nepakartojamumas* išsivystė tikrąja šio žodžio prasme vienybėje su Kristumi — su Dievu-Meile, kuri „jokio pateisinimo nėra reikalinga"[55]...

[54]Ten pat.

Čia reikėtų pasakyti, kad svarstydamas kentėjimų „prasmingumą" Maceina visai neatsitiktinai rėmėsi rusų teologų ir religinių filosofų mintimis. Rytietiškas Kristaus išgyvenimas bei mąstymas buvo jam „ne tik artimas, bet tiesiog *savas*"[56]. Be jokios abejonės, artima jam buvo ir senoji religinė rusų filosofija, kilusi iš kančios. Tad ir savo pirmosioms filosofinėms interpretacijoms jis irgi neatsitiktinai pasirinko didžiųjų rusų mąstytojų kūrinius, prie kurių ne kartą grįždavo savo apmąstymuose ir kuriuos gausiai citavo. Matyt, šioji dvasinė erdvė jam išties buvo labai artima...

Taigi, savo gyvenime daug kentėjęs, Maceina ypatingą dėmesį skyrė kančiai kaip nuolatinei žmogaus būsenai ir filosofijos kildintojai. Negalėjo neskirti, nes ir jis pats „buvo kančios tikrovė"[57]. Šiais žodžiais Maceina apibūdino šv. Pranciškų Asyžietį. Tačiau, atrodo, kad jie puikiai tinka apibūdinti ir patį Maceiną, nes kaip ir šv. Pranciškus jis visą gyvenimą sirguliavo; jam, kaip ir šventajam, be grynai kūniškų skausmų, teko kentėti šaltį bei alkį, viršinių patogumų stoką, pavydą ir net persekiojimus, galop savo idealo nesupratimą ir nevykdymą[58]. Čia turime omeny tik viršinio Maceinos ir šv. Pranciškaus gyvenimo gana įdomius sutapimus, tačiau jie anaiptol nėra tapatinami... Maceina buvo kūrėjas, o šv. Pranciškus — atpirkėjas, atbaigęs savyje atpirkimo darbą. Tačiau derėtų pažymėti, kad būtent šv. Pranciškus, kuriame „Dievas spindėjo jau net žemiškojo buvimo metu"[59], Maceinai buvo nelygstamas „pilnutinio" krikščio-

[56] Maceina A. *Dievo Avinėlis* // Raštai, t. 4, p. 499.

nio pavyzdys. Savo neturtu ir kentėjimais, savo paprastumu ir nusižeminimu šv. Pranciškus vykdė savo pašaukimą reikšti kenčiantį Kristų ir skelbti *kryžiaus kelią* krikščioniškajai egzistencijai, kuri bėga nuo kančios, bėgdama kartu ir nuo *žmogiškumo,* nes būtent iš šio bėgimo ir iš protesto prieš ją, Maceinos nuomone, kyla didžiausias žmogaus *nužmogėjimas.* Šv. Pranciškus niekada nebėgo nuo kančios, nekovojo su ja, jos neneigė, prieš ją neprotestavo. Jis jos netgi troško ir ieškojo, nes jis troško naujos būties, o kančia ir yra kelias į ją, į tikrąjį bei tobulą džiaugsmą. Šv. Pranciškus, atsistojęs prieš miniją *aukos pavidalu,* „kaip elgeta, kaip paskutinysis, kaip kenčiantysis ir sužeistasis"[60] rodė žmonijai nelengvą kelią, kuriuo tik vienu vykdomas mūsų žmogiškumas, plačiąja prasme — humanizmas, o humanizmas ir sykiu žmogiškumas pastovus tik tada, kai jis yra perėjęs kryžiaus kelią[61]... *„Išlikti žmogumi vra pats svarbiausias dalykas,* — sakė Maceina. — Kur sunyksta *žmogiškumas* (išskirta mano — *T. M.),* ten nieko negelbės nė gražiausias tautiškumas... Žmogiškumas yra pati didžiausia vertybė..."[62]

Panašu, kad savo gyvenime Maceina sekė savo numylėto šventojo pavyzdžiu. Jis taip pat niekada nebėgo nuo kančios, priėmė ją kaip neišvengiamybę, kaip savo likimą ir sykiu kaip kelią Dievop. Tačiau Maceinos pašaukimas buvo kitoks. Jis buvo pašauktas tapti kūrėju, filosofu... Tapti kūrėju tikrąja šio žodžio prasme nėra

[60] Ten pat.

[62] *Antanas Maceina: jei išveja pro duris, teateina pro kitas* (A. Maceinos pokalbis su kun. Broniumi Liubinu) // Darbininkas, 1968, Nr. 23. Šie Maceinos žodžiai, manyčiau, yra geras atsakymas tiems, kurie mėgina kaltinti Maceiną fašizmu arba geriausiu atveju nacionalizmu.

lengva; tai reiškia egzistenciniu savo elgesiu pergalėti pasaulyje siautėjantį blog, o drauge ir kančią... Ar jis pergalėjo? Manyčiau, kad — taip, tačiau — savyje... O pasaulio blogio ir iš jo kylančios kančios, atrodo, niekas negali pergalėti... Todėl kančia ir buvo Maceinos būsena, iš kurios, akivaizdu, kilo jo filosofija. Maceina pabrėžia, kad „filosofija kyla iš kančios *ne problemos* (išskirta mano - *T. M.),* bet būsenos prasme"[63]. Tačiau kančia kaip mano paties problema, nes aš nenoriu kentėti, čia irgi niekur neišnyksta. Ir jei ji yra neišvengiama, o taip ir yra, tai jai būtina suteikti prasmę. įprasminti kančią, manyčiau, ganėtinai sunku. Tai, be abejo, nėra tik grynai teorinis klausimas, tai labai asmeninis klausimas, kurio sprendimas priklauso nuo mūsų pačių apsisprendimo. Ir nors Maceina teigia, kad filosofija kyla „iš kančios ne problemos, bet būsenos prasme", tuo gal šiek tiek galima ir suabejoti. Tiesa, laisvas apsisprendimas lyg ir pašalina problemą, bet, pasak jo, kiekvienas apsisprendimas yra rizika... Vadinasi, kančios problema lyg ir išlieka... Nemanyčiau, kad Maceinai kančia galėjo virsti dar ir džiaugsmu, kaip šv. Pranciškui. Tai išties tik šventųjų privilegija...

Maceina įprasmino savo kentėjimus. Ir kas gali žinoti, gal po didelių kančių (juk buvo ir atokvėpių) jis kartais ir jausdavo džiaugsmą, suprasdamas, kad *„kančia išvadavo jo dvasią iš klaidingo santykio su pasauliu*"[64] ir leido jam pamatyti, koks šis pasaulis yra ir kaip jis būna... „Viskas pasaulyje yra apdilę ir apirę. Dievas miręs arba pabėgęs. Mirtis neaiški. Meilė neišmokta"[65]. Matydamas pasaulį, Maceina liūdėjo ir šis liūdesys, virtęs „rūpestingu

ilgesiu" bei „nerimu", laikui bėgant, vis gilėjo... Jo laiškuose, rašytuose 1980 metais ir vėliau, girdėti tiesiog tragiškos gaidos... „Kažkoks siaubas kybo ant žmonijos, ir visi vaikščioja suklusę, truputį susikūprinę... Tik tie ramūs, kurie iškeliavo keliais be kelrodžių, 'ir niekas niekas nepaklydo'[66]"[67]... Jis liūdėjo matydamas, kad žmonės apsisprendžia dažniausiai ne Dievo naudai, kad civilizacijos bei demokratijos laimėjimai žmonių negelbsti, o dažnai netgi žlugdo, kad „europinis žmogus yra pasidaręs *apostato"*[68]... Ir jis ilgėjosi *kito* naujo gyvenimo...

Savo įžvalgomis, lygiai kaip ir savo asmeniniu būviu bei skaidria filosofija, Maceina, be abejo, pralenkė savo laiką. Jis visada buvo išmintingai kantrus ir pakantus — ne blogiui... O gal ir blogiui?... Tačiau ne konkrečioms blogio apraiškoms, bet tik kaip *nuorodai* į transcendenciją, nes „blogis egzistuoja tik todėl, kad Dievas yra", nes „blogis yra tikrovė tik Dievo tikrovės šviesoje"[69]...

Visą savo gyvenimą bei filosofiją, kurie sutapo kaip atitinkama būsena, Maceina pagrindė *Kristumi,* t. y. susižmoginusiu Dievu. Ar jis sukūrė savo filosofinę sistemą? Maceina sakė: „Aš niekad nemėginau kurti sistemos. Pasitenkinau iškapstinėjęs vieną kitą klausimėlį"[70]. Galimas dalykas, kad jis ir nekėlė sau tikslo

[66] Čia A. Maceina cituoja eilutę iš savo eilėraščio „Paklydėlis". Tačiau jo eilėraščių rinkinyje „Ir niekad ne namolei" (1980) ši eilutė skamba šiek tiek kitaip: „Čia niekas niekad nepaklydo".

[67] A. Maceinos laiškas (1980 m. rugpjūčio 25 d.) dukrai Danutei Marijai Mickūnienei // Mickūnų šeimos archyvas.

[68] Maceina A. *Saulės giesmė* // Raštai, t. 4, p. 332.

[70] *Per filosofą prasiveržia dvasinis nerimas* // Švyturys, 1989, Nr. 20, p. 22.

Paminklas Antanui Maceinai Prienuose (skulptorius A. Ambraziūnas, 1997 m.)

sukurti sistemą ir net, be abejonės, taip ir buvo. Tačiau sukūrė... Kartais atrodo, kad jis, pasinaudojęs Bažnyčios mokslu ir savo neeiliniu protu, norėjo sukurti tam tikra prasme netgi universalią filosofinę sistemą, kuri tiktų ir įtiktų visiems — ir tikintiesiems, ir nelaikantiems savęs tikinčiaisiais. Tačiau dar niekam nepavyko sukurti tokios sistemos, kuri tenkintų visus ir kurie ją panaudoję, rastų juos tenkinančius atsakymus į visus pateiktus klausimus... Kai jau nebekyla jokių klausimų, kai nėra vietos abejonei ir nuostabai, kai išnyksta kančia, tada baigiasi žemiškasis gyvenimas... Kai tai įvyksta, prasideda kitoks, jau nebežemiškas, gyvenimas arba... neprasideda... Tačiau tai jau tikėjimo klausimas... Maceiną nuolat lydėjo ir abejonė, ir kančia, o tikėjimas jam buvo „baisi rizika", užtat ir klausinėti jis nenustojo ligi gyvenimo pabaigos. Ši nenutrūkstama klausimų virtinė, kuri lydėjo jį visą gyvenimą ir kurią jis savo atsakymais bandė nutraukti, leido išlikti Maceinai „gyvam" iki mūsų dienų. Atrodo, kad jis ir dabar nuolat klausinėja, neleisdamas ir mums nurimti...

„Iškapstinėjęs vieną kitą klausimėlį", — kaip kukliai Maceina apibūdino savo filosofavimą, jis, be abejo, sukūrė savitą filosofiją — asmeninę, kruopščiai, ligi smulkmenų apgalvotą, nuoseklią, nuostabiai vieningą, prieinamą beveik kiekvienam mąstančiam žmo-

gui... Jis sukūrė filosofiją, kurios centre stovi Kristus kaip visų mūsų Kūrėjas, kaip visa ko pagrindas ir grindėjas, ant kurio viskas laikosi ir laikysis per amžius. Padaręs išvadą, kad Dievas yra Būtis, Antanas Maceina užskleidė savo filosofijos puslapius...

Pasimeldžiau, o Viešpatie! Dabar tyliu
Ir tylinčio manęs Tu pasitikt ateisi
Balutėm blizgančiu pavasario keliu [71].

[71] Jasmantas A. (Maceina) *Tyla* // Draugas, 1987, Nr. 188 (34).

Interpretacijos tiesa

„Interpretacijos Tiesa yra ne kas kita, kaip kūriniui suteikto vidurkio švytėjimas kūrinio visumoje ir atskirose jo dalyse"[1].

Užskleidusi savo nedidelės knygos paskutinįjį puslapį, vis niekaip negaliu atsikratyti minties, kiekgi tiesos slypi šioje filosofo Maceinos asmenybės interpretacijoje?.. Ar mano pačios kartais gal pernelyg jausmingas požiūris į Maceiną neužgožė šio kūrėjo tikrovės? Ir apskritai — „ar interpretacija ir subjektyvizmas nėra tapatūs?"[2]...

Sekdama Maceiną ir sutikdama su juo, kad žmogus, kaip tampanti būtybė, yra Dievo kūrinys, priminsiu, kad „interpretuoti reiškia aiškintis kūrinį *savu būdu,* aiškintis *sau* ir *savaip"*[3]. Tai reiškia, kad interpretuodami kūrinį, mes teikiame jam savo „vidurkį", kuris yra mūsų pažiūros, mintys, jausmai ir net nuotaikos. Džiaugiuos, kad į šį „vidurkį" Maceina įtraukė ir jausmus, ir nuotaikas. Kitaip, matyt, būtų sunku atsikratyti minties, kad tai, ką

[3]Ten pat, p. 178.

parašiau, prasilenkė su interpretacijos tiesa ir užgožė ją emocijomis. Dabar aš ramesnė, nes tai, ką parašiau apie Maceiną remdamasi jo gyvenimo faktais, jo laiškais ir svarbiausia — kūryba, yra tai, ką apie jį galvoju, kaip jį jaučiu, išgyvenu ir suprantu. Viliuosi, kad manoji interpretacija yra pagrįsta, kad ji nėra „savavališka", kuri savo teikiamu „vidurkiu" kūrinio nepaliečia, arba, pasak Maceinos, „nepataiko į objektą, kurį norėtų interpretuoti"[4]... Tačiau, kaip rašė Antanas Maceina Stasiui Ylai 1973 m., „žmogų apibūdinti yra labai sunku ir kažin ar išvis įmanoma". Todėl savaime suprantama, kad Maceina kaip asmenybė yra ne vien tai, ką aš pasiekiau savo žiniomis, mintimis ir jausmais, kad jis kaip visuma toli gražu netapatus mano sumanymui. Tačiau aš niekada ir neturėjau užmojų atskleisti jo visumos. Ir net norėdama negalėčiau to padaryti. Sekdama Maceinos patarimu, visada galvojau: „gal yra koks nors tamsus užkulisis, kuris Tau nežinomas, kuris betgi visą reikalą — ar vieną kurį tašką — įtaigoja ir todėl nušviečia visai kita šviesa"[5]. Tad „ar ne geriau pasklaidyti objektyvius *žmogaus darbus?*"[6] Tikriausiai iš tikro „geriau", todėl rašydama apie Antaną Maceiną, pirmiausia rėmiausi jo darbais...

Parašiusi šią studiją, aš tarsi „užskleidžiau" ir kartu „aprėžiau" Maceinos asmenybę, bet tik sau... Mano interpretacija virto „aprėžtu pavidalu", kuriame, pasak Maceinos, kaip tik ir glūdi konkrečios interpretacijos tiesa. Džiugu, kad jo asmenybė visada

[4] Maceina A. *Filosofijos kilmė ir prasmė* // Raštai, t. 6, p. 182.

[5] *Idėjų ir širdžių sąsajos* (Antano Maceinos ir Stasio Ylos laiškai) // Metai, 2008, Nr. 8 ir 9, p. 145.

[6] Ten pat, p. 142.

gali būti interpretacijos objektas kitiems, kad ji savo atvirybėje gali turėti daugybę interpretacijų — „pagal laiko, tautos, visuomenės, asmens pobūdį" , pagal teikiamą jai vis kitokį „vidurkį".

Taigi, pasak Maceinos, interpretuojant kūrinį, svarbiausia „pataikyti į objektą", o ne prasilenkti su juo... Deja, kai kurie Maceinos asmenybės ir jo veiklos bei kūrybos vertintojai kaip tik ir nusideda šiai taisvklei. Jų rašiniuose „prasilenkimas su objektu", t. y. su Maceinos asmenybe ir jo kūryba, virsta „išmone". Kartais ši „išmonė" tampa begėdišku melu arba tiesiog šmeižtu. Ryškiausias tokio šmeižto pavyzdys yra jau minėtas Leonido Donskio straipsnis „Antanas Maceina: doktrininis intelektualas XX amžiaus lietuvių kultūroje". Straipsnio autorius vienu mostu nuvertino ne tik Maceinos, bet ir visų XX amžiaus intelektualų kultūrininkų, kuriems retas šiandieninis gali prilygti, neįkainojamą palikimą.... Taigi melas — vienas iš įvairiaspalvių neigimo būdų. Tačiau žymiai veiksmingesnis yra „marginalizavimas" (Vytautas Radžvilas), kitaip tariant, nustūmimas į pakraštį asmens ar reiškinio, kuris mūsų valstybei yra „nepatogus", o gal tam tikrais atvejais ir pavojingas, nes niekaip netelpa į tam tikrus valstybinės ideologinės politikos rėmus... Juk ne veltui prie Maceinos vardo vis „klijuojamos etiketės" — fašistas, antisemitas, nacionalistas... Tokie Maceinos, kaip politiko (kuriuo jis nebuvo ir pats savęs tokiu nelaikė), vertinimai verčia išties „suglumti"... Apskritai vertinti Maceinos politines pažiūras atskirai nuo jo gyvenimo, veiklos, filosofijos, nekalbant jau apie tuometinį istorinį tarptautinį kontekstą, mažų mažiausiai keista ir ypač tendencinga. Įdomiausia tai, kad kai kurių dabartinių Lietuvos veikėjų Maceinos vertinimai nuostabiai sutampa su

[7] Maceina A. *Filosofijos kilmė ir prasmė* // Raštai, t. 6, p. 179.

vertinimu, pateiktu Mažojoje lietuviškoje tarybinėje enciklopedijoje: „Maceina Antanas <...> klerikalinis visuomenės veikėjas, filosofas <...>. Vienas pagrindinių fašistuojančios „jaunųjų katalikų" (romuviečių) grupės ideologų. 1940 m. pabėgęs į Vokietiją, prisidėjo prie fašistinės Lietuvių aktyvistų fronto orga-jos steigimo. Vok. faš. okupacijos metais bendradarbiavo su hitlerininkais. 1944 m. emigravęs į V.Vokietiją, dalyvauja Tarybų Lietuvai priešiškoje veikloje..." (1968, t. 2, p. 482.). Taigi susidaro įspūdis, kad Maceina ir dabar vis dar vykdo „priešišką" veiklą, bet jau ne prieš Tarybų Lietuvą, o prieš demokratinę nepriklausomą Lietuvą...

Taigi neabejotinų *savų* vertybių nuvertinimas dėl tam tikrų politinių išskaičiavimų yra mūsų valstybės bėda, vedanti ją, manyčiau, į pražūtį, Tačiau, laimei, pati vertybė nepriklauso nuo vertinimų ir vertintojų, nes ji egzistuoja objektyviai. Jos objektyvus egzistavimas suteikia vilčių, kad gal kada nors (kai mūsų valstybė taps *tautine* ir iš tikrųjų *krikščioniška)* ji bus pripažinta. Tautinių ir žmogiškųjų vertybių pripažinimas taps tautos gyvavimo ir klestėjimo laidu... O kol kas mes galime tik klausti — argi dabar galima rasti tokį šaltinį, kuriame sutilptų Maceinos idėjų tikrovė ir mūsų valstybės troškimų bei siekių tikrovė? Vargu... Tad ar gali valstybė gerbti ir pelnytai vertinti tokį žmogų, kurio filosofija paneigė visas mūsų valstybėje dabar priimtas, perimtas „vakarietiškas" vertybes, o „pinigo" nelaiko aukščiausiu gėriu?.. Čia mes susiduriame su vertybių problema, kuri neišvengiamai iškyla kultūrinių tradicijų nuvertinimo ir visuomenės ideologinių principų diskreditacijos laikotarpiu. Būtent tokiu laikotarpiu, deja, mes ir gyvename... Norisi tikėti, kad kada nors mūsų valstybė iš tikrųjų taps savarankiška, atsikratys skaudžios priklausomybės nuo Vakarų ir išmoks vertinti tai, kas yra *sava,* todėl ir *savita,* vadinasi, nepakartojama...

Tuomet ir mirusieji bus teisiami, „remiantis tuo, kas buvo parašyta knygose, pagal jų darbus" *(Ap. 20, 12).* Tada ir retorinis prof. Vytauto Radžvilo klausimas: „Ar ilgai stūksos tylos siena?"[8], kuria mūsų visuomenė, o ypač kultūrinės politikos ir naujų vertybių „kūrėjai" atsitverė nuo Antano Maceinos, neteks prasmės, nes ši „siena" savaime sugrius.

Užversdama šios knygos paskutinį lapą, noriu pridurti, kad rašiau ją „mylinčia širdimi", nes Antanas Maceina „priklauso prie to nedaugelio, kurie mūsų tautai yra kur kas daugiau davę, negu patys iš jos gavę"[9]... Tai, deja, karti tiesa.

Kiek man šį kartą pavyko prisiliesti prie Antano Maceinos asmenybės, spręs skaitytojas. O man belieka tikėtis, kad mano pačios noras prasilaužti pro kasdienės jo būties lukštą ir paregėti Jį gilesnėje Jo paties tikrovėje nors iš dalies išsipildė'[11] ir mano interpretacijos tiesa nebuvo pažeista...

2008 m. liepos 14 d. *Tatjana Maceinienė*

[8] Prof. V Radžvilo paskaita „A. Maceinos kūrybos vertinimo klausimu", skaityta filosofinėje konferencijoje-diskusijoje „Antano Maceinos fenomenas", skirtoje A. Maceinos 100 metų sukaktuvėms, įvykusioje 2008 m. gegužės 9 d. Vilniuje, VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute.

[10] Toks buvo ir paties Maceinos noras — rašant apie poeto būtį, prasilaužti pro kasdienės jo būties lukštą. Žr.: Maceina A. *Apie poeto būtį ir kūrybą* // Kas yra kūryba, p. 164.

Autorės pastaba

Rašydama šią knygą, kaip jau minėjau pratarmėje, pirmiausia rėmiausi Antano Maceinos darbais ir kūriniais — jo veikalais, straipsniais, rašytais įvairiais gyvenimo metais, jo archyvu, kuris saugomas Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriuje ir kuriame sukaupta daug Maceinos straipsnių, paskaitų, užrašų ir net pamokslų, nemažai jo dalykinių bei kitų laiškų, rašytų draugams, dvasininkams, bendražygiams. Be jų, aš naudojausi ir mūsų šeimos asmeniniu archyvu, kuriame gausu Maceinos laiškų, rašytų ne tik šeimos nariams, bet ir Sauliaus Maceinos prašymu atsiųstų iš įvairiuose pasaulio kraštuose gyvenančių žmonių, kurie pažinojo Maceiną ir kartu su juo dirbo. Taip pat rėmiausi asmeniniais Maceinos dukros Danutės Marijos Mickūnienės bei jo sūnaus Augustino Maceinos archyvais. (Remtasi apie 600 A. Maceinos laiškų.)

Didelį dėmesį skyriau dienoraščiams — visų pirma paties Antano Maceinos, jo žmonos Julijos Maceinienės, jo svainės Antaninos Tverskaitės bei jo artimo bičiulio prof. Zenono Ivinskio, taip pat Maceinos artimųjų — brolio Juozo Maceinos ir sesers

Marcelės Maceinaitės — bei kitų jį pažinojusių žmonių — p. Jadvygos ir p. Adolfo Damušių, p. Paulinos Ivinskienės, Alinos Grinienės ir kitų prisiminimais...

Be šios svarbios medžiagos, suteikusios mano apmąstymų pagrindą, aš atkreipiau dėmesį į tas publikacijas, kurios, mano manymu, yra vertingos rašant apie Antano Maceinos asmenybę. Tai pirmiausia tų žmonių, kurie ne tik gerai pažinojo Maceiną, kartu su juo dirbo, bet ir buvo jam artimi — Juozo Ambrazevičiaus (Brazaičio), kun. Stasio Ylos, Juozo Girniaus, Jono Griniaus, Zenono Ivinskio bei kitų iškilių žmonių vertinimai... Tai buvo man svarbūs šaltiniai ir juos skaitytojas ras išnašose.

Be to, susipažinau su daugybe knygų, kuriose minimas Maceinos vardas, bei straipsniais, rašytais žmonių, kurie domėjosi ir domisi jo asmenybe bei kūryba.

Pavardžių rodyklė

Aistis (Aleksandravičius), Jonas 66
Ališauskas, Vytautas 7, 79
Ambrazevičius (Brazaitis), Juozas 53, 56, 60, 81, 85, 86, 88, 93, 100, 113, 115, 117, 118, 121, 145, 146, 151, 156, 182, 191, 207, 232, 237, 302, 326, 333, 364
Andriekus, Leonardas 245
Aviža, Jonas 118, 273

Bagdanavičius, Vytautas 177, 298, 299
Balčiūnas, Vytautas 215
Baltinis, Andrius 41, 84, 86, 101, 225, 229, 286, 327
Banionytė-Maceinienė, Katerina 18, 19, 26, 175
Bauba, Kazys 71, 100, 101
Berdiajev, Nikolaj 60
Bergsonas, Anri 303
Bistras, Leonas 99
Bizauskas, Kazys 99
Blok, Aleksandr 204, 301
Bradūnas, Kazys 40, 112, 244, 301, 314, 323
Brazdžionis, Bernardas 1 19
Brandišauskas, Valentinas 103, 104
Brizgys, Vincentas 147, 149, 150, 156, 157, 158, 165, 336
Bublienė (Užupvtė), Stasė 64, 110, 129, 166, 171, 179
Būčys, Pranciškus Petras 150, 157
Bulgakov, Sergij 60

Celiešius, Petras 176
Chrapovickij A. 207

Dambrauskas, Liudas 300
Darnusis, Adolfas 121, 145, 154, 158, 159, 364
Dekartas, Renė 8
Deksnys, Antanas 2 12
Dielininkaitis, Pranas 15, 60, 77, 81, 88, 99, 145
Dinis, Pjetras Umbertas 91
Dobužinskis, Mstislavas 64
Donskis, Leonidas 59, 207, 296, 359
Dostojevskij, Fiodor 60, 70, 71, 104, 110, 111, 169, 185, 201, 204, 248, 300, 335
Dovydaitis, Pranas 59, 76

Eretas, Juozas 32, 43, 44, 57, 60, 82, 86, 87, 90, 97, 108, 161, 176, 182, 191, 204, 231, 236, 260, 337

Gaida-Gaidamavičius, Pranas 174, 175
Gaidvs, Antanas 41
Girnius, Juozas 15, 48, 49, 55, 57, 74, 84, 86, 87, 159, 181, 221, 232, 246, 272, 300, 335-364
Girnius, Kęstutis 233
Grinienė (Miliušytė), Alina 142, 364
Grinius, Jonas 15, 38, 58, 60, 61, 62, 76, 77, 81, 84, 86, 92, 119, 135, 139, 154, 364
Grušas, Juozas 8 1
Gvardinis, Romanas 79

Hėgelis, Georgas W F. 208
Heidegeris, Martinas 59, 208
Hofmann, Frida (Frieda Maceina) 178, 219, 241, 242, 244, 261, 262, 289

Iljin, Ivan 60
Ivinskienė, Paulina 364
Ivinskis, Zenonas 15, 60, 77, 81, 86, 88, 99, 100, 121, 138, 141, 142, 145, 154, 170, 171, 181, 192, 217, 224, 363, 364
Yla, Stasys 61, 85, 88, 89, 92, 109, 119, 123, 147, 173, 176, 191, 194, 222, 229, 230, 251, 292, 299, 300, 303, 309, 314, 326, 358, 364

Jakštas, Adomas (Dambrauskas, Aleksandras) 68, 183
Jasmantaitė-Tverskienė, Agnietė Liucija 40

Jasmantas (Maceina), Antanas 40, 245, 246, 250, 251, 303, 304, 329, 354
Jaspersas, Karlas 48, 59, 208, 309, 3 33
Joelis, Karlas 310
Jonas Paulius II 177, 178, 312
Juras, Pranciškus 81, 85, 92, 106, 148, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 169, 178, 180, 187, 188, 192, 200, 204, 209, 210, 233, 234, 237, 238, 316, 334, 337

Kantas, Imanuelis 8, 208
Katilius, Juozas (Vaitiekūnas, Vytautas) 145
Kauneckas, Jonas 162
Kavolis, Vytautas 66
Keliuotis, Juozas 60, 77, 81, 218
Kipas, Jonas 31, 112
Kisielius, Petras 309, 310
Kojelis, Juozas 105, 107
Kolupaila, Steponas 100
Krupavičius, Mykolas 99, 151, 204, 205
Kuraitis, Pranas 15, 59, 62, 92
Kvedaraitė-Mykolaitienė, Emilija 40

Laučka, Juozas 52
Leibnicas, Gotlrydas Vilhelmas 8
Liubinas, Bronius 210, 293, 351
Liuima, Antanas 136, 212

Maceina, Aleksandras 17, 18, 19, 22, 25, 36, 331
Maceina, Augustinas (A. Maceinos anūkas) 304
Maceina, Augustinas 63, 94, 126, 273, 285, 363
Maceina, Juozas 18, 21, 26, 31, 37, 50, 54, 64, 94, 363
Maceina, Saulius Jonas 15, 16, 18, 20, 25, 28, 33, 36, 71, 97, 132, 191, 282
Maceinaitė, Gertrūda 18, 27, 36, 38, 54, 239, 331
Maceinaitė, Marcelė 18, 21, 23, 26, 27, 364
Maceinaitė-Mickūnienė, Marija Danutė 21, 24, 38, 41, 51, 75, 120, 127, 234, 235, 237, 240, 241, 245-251, 254, 261, 279, 280, 281, 284, 288, 363
Maceinienė (Morkūnaitė), Jieva 17, 331
Maceinienė (Tverskaitė), Julija 22, 40, 49, 64, 65, 66, 68, 70, 71, 75, 81, 91, 93, 100, 101, 107, 108, 109, 1 13, 122, 125, 129, 166, 173, 174, 176, 179, 181,

195, 218, 219, 220, 223, 255, 271, 274-277, 279, 281-284, 287, 363
Malinauskas (Malėnas), Ignas 81
Mantvydas, Pranas 15, 81
Marcelis, Gabrielis 16
Martinaitis, Marcelijus 304
Martišius, Peliksas 25
Medžiukas, Ignas 54, 55
Meškauskas V 117
Mickevičius, Adomas 184, 300
Mincevičius, Vincentas 91
Mykolaitis-Putinas, Vincas 38, 39, 40, 43, 57, 173

Natkevičius,Vincas 85, 198, 244, 302
Naujokaitis M. 115
Naujokas, Jonas (Naujokaitis J.) 32
Navickas, Juozas 72
Norkaitis, Jonas 273

Ogarev M. 207
Orlovą, Nadežda 8

Padolskis, Vincentas 148, 157
Pakštas, Kazys 77, 81, 101, 150
Pakuckas, Česlovas 81
Paltarokaitė, Birutė 273
Pankauskas, Jonas 81, 218
Piko delà Mirandola, Džovanis 320
Pijus XI (Achille Ratti) 155
Platonas 322
Prapuolenis, Leonas I I 3
Prunskis, Juozas 123, 300, 326

Radžvilas, Vytautas 359, 361
Raila, Bronys 103, 105, 106, 110
Ražaitis, Mvkolas 31, 32, 156, 328
Reinys, Mečislovas 59, 90
Rilkė, Raineris Marija 1 19, 300
Rimšelis, Viktoras 135, 137, 138
Rolanas, Romėnas 198
Rubikas, Augustinas 227, 228

Salys, Antanas 81
Saulaitis, Antanas 34
Sidaravičius, Antanas 15
Skrupskelienė, Alina 67, 279
Skrupskelis, Ignas 77, 81, 82, 92, 99, 145, 232
Skrupskelis, Kęstutis (Ignas) 78, 295, 296, 297
Skvireckas, Juozapas Jonas 76, 85, 92, 94, 155, 157
Slavėnienė, Magdutė 38
Smetona, Antanas 95, 96, 97
Sodeika, Tomas 8
Sokratas 133

Solovjev, Vladimir 60, 111, 183, 186, 201, 204, 232, 335
Staugaitis, Justinas 90
Sužiedėlis, Simas 337
Sverdiolas, Arūnas 3 1 3
Svedov R 207

Šalkauskis, Stasys 15, 44, 52, 57, 59, 60, 61, 62, 69, 74, 76, 82, 83, 85, 99, 111, 122, 123, 150, 182, 183, 228, 229, 236, 306
Škirpa, Kazys 103, 106, 110, 113, 115, 116, 117
Šliogeris, Arvydas 7, 303
Šmulkštys, Vincas 334

Tamošaitis, Ignas 15
Tejaras de Šardenas, Pjeras 226
Tomas Akvinietis 58, 59
Toro, Henris Dax idas 52
Totas, Tihameris 43
Trubeckoj, Jevgenij 207, 345
Tulaba, Ladislovas 32, 35, 42, 86, 122, 147, 150, 165, 172
Tverskaitė, Antanina 94, 101, 130, 131, 132, 134, 135, 139, 250, 277, 332, 363
Tverskaitė, Tiucija 278
Tverskaitė, Ona 277, 278
Tverskis, Adomas 277
Tverskis, Vincas 278

Uvarov, Michail 8

Vaičiulaitis, Antanas 15, 81
Valevičius, Andrius 41, 311, 312
Valiukėnas, Antanas 105
Valiušaitis, Vidmantas 7
Vasiliauskas, Kazimieras 83, 299
Venclova, Tomas 245, 246, 302
Vitkus, Balys 81
Visvydas, Pranas 300, 301
Vokietaitis, Algirdas 1 17

Zenkovskij, Vasilij 348, 349

Žukas, Vaidotas 302

Turinys

Pratarmė 7

PIRMA DALIS

Ilgo kelio pradžia 15
Ankstyvas apsisprendimas 25
Tikėjimas 28
Ieškojimai 56
Kelyje 51
Sugriautas gyvenimas 98
Gyvenimo vingiai 152
Kelyje, bet niekad, niekad ne namolei 195
„Miunsterio vienuolis" 217
Mirtis 255

ANTRA DALIS

Kūryba kaip Antano Maceinos pašaukimas 265
Filosofija kaip Antano Maceinos būsena 308
Išmintis, kilusi iš kančios 350

ŽODIS UŽBAIGAI

Interpretacijos tiesa 357

Autorės pastaba 363
Pavardžių rodyklė 365

Tatjana Maceinienė

IŠMINTIS, gimusi kančioje

Antanas Maceina: gyvenimas ir kūryba

Knygoje panaudotos
nuotraukos iš S. ir T. Maceinų ir
Lietuvos centrinio valstybės archyvų

Redaktorė Genovaitė Savickienė
Techn. redaktorė Nijolė Jatužienė
Apipavidalino Aurelijus Petrikauskas

SL 319. 2008 1 1 28. Tiražas 700 cgz.
Leidykla „Margi raštai", Laisves pi 60, LT-05 120 Vilnius.
www.margirastai.lt, el. paštas margirastai@takas.lt
Spausdino AB „Aušra", Vytauto pr. 2 i, LT-44 i52 Kaunas.
Užsakymas 1 506

Maceinienė, Tatjana

Ma32 Išmintis, gimusi kančioje: Antanas Maceina: gyvenimas ir kūryba/Tatjana Maceinienė. — Vilnius: Margi raštai, 2008. — 370p.-(Panteonas, ISSN 1822-8542)

Pavardžių r-klė: p. 365-369

ISBN 978-9986-09-369-S

Knygoje išsamiai aprašomas dramatiškas filosofo Antano Maceinos (1908—1987) gyvenimo kelias Lietuvoje ir emigracijoje. Autorė, disponuodama unikalia archyvine ir dokumentine medžiaga, pateikia mažai iki šiol žinomų, bet itin reikšmingų faktu, susijusių su šio filosofo moksline ir visuomenine veikla. Antroje knygos dalyje autorė Įtaigiai interpretuoja A. Maceinos filosofinę kūrybą.

UDK 1(474.5):929Maceina

Jūsų rankose įtaigi knyga apie vieną žymiausių lietuvių filosofų Antaną Maceiną (1908-1987). Jo filosofavimo esmė padiktavo šios knygos pavadinimą. Maceina įsitikinęs, jog filosofija kyla iš trijų pagrindinių patirties šaltinių — *nuostabos, abejonės* ir *kančios.* „Filosofija yra kančios pažadinta išmintis", — sako jis. Išmintingas ne tas, kuris yra išsimokslinęs, turi daug žinių, bet tas, „kuris yra daug kentėjęs". „Tik perėjęs per kančią, jis įgyja tikrojo pažinimo — ne knyginės išminties..., bet pažinimo, rasto skausmo įaudrintoje ir nuskaidrintoje savoje būtybėje. Kančia įvykdo mūsų laisvę, o laisvė įvykdo mūsų žmogiškumą", iš kurio ir gimsta gėris ir kitos pasaulio vertybės.

ISSN 1822-8542
ISBN 978-9986-09-369-5